KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 441-2.

Kaufmann.

מדרש שמואל.

M. T. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

MIDRASCH SAMUEL

Agadische Abhandlung über das Buch Samuel

Herausgegeben nach Konstantinopl'er (1522) und Wenezianer (1546) Editionen, mit Vergleichungen der Lesearten der Parmaer Handschrift cod. 563, kritisch bearbeitet, commentirt und mit einer Einleitung versehen

von

SALOMON BUBER

in LEMBERG.

KRAKAU

Druck und Verlag von Josef Fischer, (Grodgasse 62).

1893.

1131432

מדרש שמואל

יצא עתה לאור עולם

עפ"י הוצאה ראשונה דפוס קאנשטאנטינא משנת רפ"ב, ודפוס ווניציא משנת ש"ו, ועם השואה עם כתב יד מאוצר הספרים של די רוססי בפארמא קובץ 568

עם

הערות ותקונים ומראה מקומות ומבוא בראש הספר

ממני

ש ל מ ה ב א ב ע ר

מלבוב.

קראקא

בדפוסו של יוסף פישער, (גראדגאססע נו. 62).

שנת תרנ"ג לפ"ק.

ירכיבהו על במתי ארץ, זו תורה, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו. ויאכל תנובות שדי, זו מקרא. ויניקהו דבש מסלע זו משנה. ושמן מחלמיש צור, זה תלמוד. חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים, אלו קלים וחמורים וגזרות שוות ותשובות. עם חלב כליות חטה, אלו הלכות שהן גופה של תורה. ודם ענב תשתה חמר, אלו הגדות שמושכות לב אדם כיין:

(סנהדרין לחזיו עמוד ב').

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

פתח דבר.

ממדרש שמואל אשר אני מוציא כעת לאור עולם, השגתי כתב יד ישן נושן מאוצר הספרים אשר בפארמא קובץ 563 בהשתדלות המיניסטעריום, ואני נותן בזה תודה אל שרי המלוכה אשר עשו לי החסד הזה. כתב יד הזה הוא יחיד בעולם, כי לא נמצא עוד כתב יד שני בשאר אוצרות הספרים, ואדבר מתכונת הכ"י להלן במבוא אשר שמתי בראש הספר פרק ו'. אולם כאשר שמתי עיני עליו ראיתי את אשר לא פללתי, כי הוא מלא שבושים ונלקה בחסר, כי המעתיק השמיט הרבה מלות וישורות שלמות, והחליף הרבה אותיות הדומות בצורתן, אשר כמעט הוא כספר החתום, ובעבור זה לא שמתי הכ"י הזה לפנים הספר, וראיתי כי ההוצאה הראשונה דפוס קאנשטאנטינא משנת רס"ב היא יותר מתוקנת. ובלי ספק היה לפני המדפיס כתב יד מונה ומתוקן, ועפ"י ההוצאה ההיא נדפס המדרש הזה שניות, בווינציא בשנת ש"ו, לכן ע"פ הנוסח מב' הוצאות האלה בחרתי לתתו לפנים הספר, והשוויתי המאמרים זו מול זו עם הכ"י הנ"ל מפארמא, וכל השנוים הבאתי בהערות שלי, וכמנהגי בשאר ספרי חז"ל אשר הוצאתי לאור כן נהגתי גם במדרש הזה, חלקתי המאמרים בסימנים באותיות, למען יהיו נבדלים זו מזו, ונתתי ריוח והפסקות בין ענין לענין, רשמתי הפסוקים מתנ"ך, וערכתי הערות ותקונים ומראה מקומות אנה נמצאו המאמרים בתלמודים ושאר ספרי חז"ל, וגם אנה מובאים בילקוט, ובשאר ספרי הקדמונים, והעירותי על חלופי הגירסאות, ובארתי דברי המדרש במקומות הצריכים באור, והכל בקצרה, גם בארתי המלות הזרות, מלבד זה שמתי גם מבוא בראש הספר מכיל שמונה פרקים, וזה משפטו: א) שם הספר, מסדרו, זמנו, ובאיזה מקום נסדר. ב) מקורות אשר מהם שאב המסדר. ג) שמות תנאים ואמוראים מסודרים עפ"י סדר א"ב עם הערות. ד) רשימה ממלות זרות ע"פ סדר א"ב ואנה הם מבוארות בהערות. ה) הקדמונים אשר הביאו את המדרש שמואל. ו) תכונת כ"י פארמא. ז) כל הוצאות מהמדרש הזה. ח) רשימה מכל המקומות אשר בעל הילקוט מביא מאמרים בשם המדרש שמואל ואנה הם נמצאים במדרש לפנינו.

את זה חזיתי להקדים בראש הספר, ובטרם אכלה לדבר אני תפלה: יאר ה' פניו אלי ממאור תורתו, יחיני ויאמצני להגות בדברי חז"ל, ואל יצל מפי דבר אמת עד מאד, אמן!

שלמה באבער.

לבוב בחדש תשרי תרנ"ב.

מבוא

בטרם אבוא אל המדרש פנימה, אדבר איזה דברים הנוגעים אל המדרש הזה, ואקוה כי הקוראים הישרים ימצאו בהם תועלת, ופועל ידי ירצה לפניהם.

א) שם הספר, מסדרו, זמנו, ובאיזה מקום נסדר.

המדרש הזה נקרא מקדמונים בשם אגדת שמואל, אגדתא דשמואל, מדרש שמואל, ורש"י ז"ל בספר הפרדס (דף כ"ד דפוס קאנסטאנטינא) הביא וז"ל: במדרש אחד שקורין "עת לעשות לה'" יכנהו על שם התחלתו המתחיל בפסוק עת לעשות לה' הפרו תורתך, והמאמר שהביא רש"י שם נמצא במדרש שמואל פי"ז אות א'. ויש אשר יכנהו בטעות בשם "שוחר טוב" יען כי נדפס בוויניציא בשנת רנ"ו יחד עם מדרש תהלים המכונה שוח"ט (על שם התחלתו) קראו גם למדרש שמואל שוחר טוב, וכאשר נדפס אח"כ בעיר פראג בשנת שע"ג הציגו על השער מדרש שוחר טוב מדרש תהלים ומשלי רבתא עם מדרש שמואל רבתא, ואח"כ בדפוס זאלקווע בשנת תק"ס שהוציא לאור ה"ר יעקב ב"ר נפתלי הירץ מבראד כתוב על השער מדרש שוחר טוב על שמואל, וכן בהסכמת הגאונים שם יכונה מדרש שו"ט, ובאמת רק המדרש תהלים מכונה שו"ט, ומדרש שמואל לא נתחבר בזמן אחד עם המדרש תהלים, והם מדרשים נפרדים ואב אחד לא הולידם, ויש הבדל רב ביניהם בסגנון דרשתם, גם לא נדפסו בפעם הראשונה בשנה אחת, מדרש תהלים נדפס בקונשטנ' בשנת רע"ב ומדרש שמואל בשנת רפ"ב (עיין להלן בפרק ז').

מסדר המדרש הזה קשה מאד לברר כאשר לא נודע מהרבה מדרשים אחרים מי סדרם בפרט כי מסדרו היה רק מלקט אשר לקט מאמרים מחז"ל אשר היו מפוזרים ואספם לאספה ויסדר אותם על סדר הכתובים, ולרוב נמצא באספתו מאמרים מירושלמי ב"ר וי"ר ועוד (כאשר תראה להלן בפרק ב') ומעט המה המאמרים אשר לא מצאתי להם מקור ואולי הם ממדרשים אשר אבדו מאתנו בפרט ממדרש ילמדנו. מאמרים מש"ס בבבלי לא הביא כלל [1]) רק בפ"ב אות י' הביא תמן אמרין וכיון למאמרם בבלי (ערובין ס"ד ע"ח).

---

[1]) כמו בהלאה (פי"ב הוא ג') ויסכים הסברת כו' הוא כמו בהוא בבל"ל פכ"ד, ובגמרא ע"ז כ"ד ע"ב הוא בסנהדרין לחכ. (פי"ג הוא ח') כל המוכך הזה למה מלמד שהיו מביטות בעיו של שמואל ולא היו בבעות ממנו דבכי ר' יהודה ח"ל יוסי כו', ובגמרא ברכות מ"ח ע"ב הוא בתוספ לחכ, והילקוט בראש ק"ח הביא המאמר מבבלי ולחכ"ל בתב "ולית דאמרי בהאי ליבנאי" והביא המאמר מלגדא בשואל. (פי"ט הוא ח') יודע גבן במקרא גבור חיל במבנה כו', ובגמרא בבבלי סנהדרין ל"ב ע"ב הוא בתוספ לחכ, ובמדרש במ"ב פי"ג הוא י' מובא כמו בהוא בבבלי. (פ"ב הוא ח') והיו חלקת השדה מלאה שעיריס, ובגמרא ב"ק ס' ע"ח הוא בתוספ לחכ, והמסדר הביא כמו בהוא בירושלמי סנהדרין פ"ב. (פ"ב הוא ג' והוא ד') ויעמוד ויקרא אל מערכות ישראל וכן ויגע הפלשתי כו', ובגמרא סוטה מ"ב ע"ב הוא בתוספ לחכ, וחכמי ההוס' בם הביאו דבבי המדרש שמואל. (פכ"ב הוא ח') וכי

באיזה זמן נסדר קשה מאד לצמצם בבירור כאשר לא נודע הזמן מן שאר מדרשים, אבל המאמרים הם אגדות קדמוניות אשר אספן המסדר והוא כעין ילקוט ממדרשים קדמונים. והחוקר הגדול מהריט"ל צונץ ז"ל בספרו גד"פ צד 269 הביא כי מצא במדרש הזה סימן נערות, כמו בדף ס"ג ע"ד (החכם הזה היה מציין הדפים עפ"י דפוס אמסטרדאם) וכוונתו לפ"ח אות ח', „מיכן אמרו חכמים כל מי שהוא מעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות", ונעלם ממנו כי המאמר נובע ממדרש ב"ר פס"ה אות ט', ופסיקתא דר"כ פסקא זכור כ"ג ע"א, ושם בתוב מכאן אמרו, ואם המסדר הוסיף המלה „חכמים" אין ראיה שהוא מדרש מאוחר, ומצינו גם בספרי נשא פסקא מ"ב מכאן אמרו חכמים, וכן בתנחומא ויושלח אליו כ"ט איתא אמרו חכמים סד אדם כו'. וגם במכילתא נמצאים בהרבה מאמרים הלשון „אמרו" והוא כמו אמרו חכמים, גם מה שהביא עוד החכם צונץ לראי' על איחור זמנו של המדרש שמואל כי הביא קצורים מן מדרש שה"ש כמו בדף ס"ב ע"א וע"ב, כוונתו פ"ה אות ז', נמצא המאמר מדבר בנבוכדנצר כו' ר' פנחס בשם ר' ראובן באותה שעה ירד מלאך מן השמים וסטרו כו', והוא מן מדרש שה"ש. וכן דף ל"ו ע"ב וע"ג כוונתו פ"ז פסוק אמרתי אעלה בתמר, ובאמת זה דין קשה אשר דן החכם על המדרש הזה, וכי בשביל זה אשר המדרש שה"ש הי' לו למקור הוא מדרש מאוחר, בפרט כי המאמר הזה הוא ג"כ בירושלמי שבת סוף פ"ו, אבל כנראה הוציא בעל המסדר הזה מן מדרש שה"ש רבה, ועיין להלן בפרק ב' שהבאתי עוד מאמרים הנובעים מן מדרש שה"ש רבה, עוד שם הביא לראי' כי בדף ס"ה ע"א הוא סוף פי"ב תאני דבי אליהו רוני רוני כו', הוא לקוח מן ב"ר דף ס"א ע"א (הוא פנ"ד אות ד') לא מן תדב"א רבא פי"א עב"ל, המאמר לקוח מן ב"ר שם והראי' שהמאמר שאחר זה א"ר שמואל כמה יגע בן עמרם הוא ג"כ ב"ר שם, ולדעתו חי המחבר בהתחלת המאה הי"א למספרם (היינו ד"א תש"ם—ד"א ת"ת) הוא בזמן הגאונים, אולם אין לזה יסוד ובנוי רק על השערה בלבד.

בהמדרש הזה לא שלטו יד מעתיקים להוסיף בו דברים כמו שעשו במדרש תהלים, שנוסף הרבה אל גוף המדרש, רק נשאר בצביונו כמו שנסדר מיד המסדר, והמסדר הזה לא סדר את דרשותיו על כל ספר שמואל, עד סוף פרשה כ"ד הוא על שמואל א', ומן פרשה כ"ה ואילך עד סוף פל"ב, הוא על שמואל ב', ולא נמצא בקדמונים שהביאו מאמרים מהמדרש הזה אשר לא נמצאים לפנינו, כי לא הי' לפניהם יותר מאשר הוא כעת לפנינו (ועיין להלן פרק ח'). מלבד בפ"ד אות א' נמצא באמצע הוספה ר' עקיבה פתח אנוש בחציר ימיו, מעשה בר' ישמעאל ור' עקיבה עד אם נתפרק אחד מהן הבית בלו נפל, זה נוסף מאיזה סופר ואין ענינו כלל לכאן כי פה חושב יש תפלה שהיא נענית לכך וכך שנים, ובין יש תפלה שהיא נענית לחמשים ובין יש תפלה שהיא נענית לשלשים שנה, נוסף המאמר הזה ונמצא בדפוס ראשון, ואח"כ בכל הדפוסים, וליתא בב"י מן המדרש,

---

לא היה מכירו, כל אות מ' הוא בסנהדרין אחד בגמלא יבמות ט"ו ע"ב. (סכ"ג אות י"ח) וזיה היא רובצת על התמוך בהגלא שוקא כו' ובגמלא מגלה י"ד ע"ב הוא בסנהדרין אחד. (סכ"ו אות ג') מכאן קבעו מכמים תלמי דוד ובועז ירובלים, וזה הוא עפ"י בבא סיכוסלמו ל"ב ס"ד היו בבועלי נרבה את עמת דוד בברכה ולירובלים, ואומר לבבא הבבלי אינו בועלי את עמת דוד בברכה ולירובלים, עי' מ"ב שם בהערה י"ל. (סכ"ז אות ד') ויקח את עטרת מלכם ומשקלה ככר זהב כו', ובגמרא ע"ז מ"ד ע"ח הוא בסנהדרין אחד. (סכ"ח אות ה') למה דוד נאמר כו' אומב ה' דבריס, ובגמרא יבמות מ"ח ע"ב אומב לק ג' דבריס, וגם הוא שם בסנהדרין אחד, (סכ"ב אות ח') כיוצא אחד אומר כו' הוא כמו שהוא בספרי נשא, ובגמרא זבחים קי"ו ע"ב הוא בתוספ אחד.

וההוספה ההיא לקוחה מן מסכת או מדרש תמורה פ"ב הנדפס בס' הפרדס הגדול לרש"י (קונסטנטינא תקס"ב דף נ"ב ע"ב) ובשם הגדולים (דפוס ליוארנו תקמ"ו) ובסוף אגדת בראשית, ונדפס גם בבית המדרש ח"א צד 107.

גם נמצא עוד הוספה אחת והיא בפל"ב מן אות ג' עד סוף המדרש המתחיל כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה, ר' לוי בש"ר שמואל בר נחמן כו', נוסף מאת מעתיק אחד, עיין שם הערה ט' והערה י"ז והערה י"ט.

ואודות המקום אשר נסדר המדרש, אין ספק שהוא נסדר בארץ ישראל ורש"י יכנה גם את המדרש בש"ר בשם אגדת ארץ ישראל (בראשית מ"ז ב'), ובעבור זה הביא הרבה מאמרים מירושלמי אשר היו למראה עיניו (עיין להלן פרק ב' סי' ה') וגם שמות אמוראים הנזכרים בו הם כלם שמות בני ארץ ישראל, וכן היא דעת הרב החוקר הגדול מהראה"ו בספרו דד"ו ח"ג צד 276 כי הי' המסדר מבני ארץ ישראל, וראיתי להעתיק פה את דבריו אשר כתב אדות המדרש הזה וז"ל: המדרש שמואל אין לו תכונת פירוש כמו המדרש משלי, כי אם כולל דרושים מוגבלים ובראש כל דרוש ודרוש פסוק ממקום אחר שהוא כדמות פתח לדרוש. הלשון והסגנון הוא על דרך רוב המדרשים, בכל מקום מביא הדברים על שם מי שאמרם, ולרוב גם בלשונם, אך לפעמים משנה הסדר לבאר הענין. הרבה מאמרים העתיק מן הבבלי (עיין מה שכתבתי לעיל הערה א'), אך מדרך לשונו ומרוב מדרשיו ומאמרו לפעמים „תמן אמרין" בכונה על חכמי בבל, נראה כי הי' המסדר מבני ארץ ישראל בבחינת זמן חבורו יקשה עלינו עד מאד להכריע דבר ברור, אך זאת נראה כי בעל המדרש הזה ראה את מדרש קהלת וגם מדרש תנחומא והשתמש בהם, ע"כ.

ב) מקורות אשר מהם שאב המסדר.

1) המשנה: הרבה פעמים הביא דברים ממנה כמו שתראה, (פ"ב אות א') תמן תנינן ח) נשים בבתולים כו' הוא במשנה נדה ס"ד ע"ב. (פ"ב אות ח') תמן תנינן נזיר הי' שמואל כו' הוא במשנה נזיר ס"ו ע"א. (פ"ה אות י"ב) תמן תנינן עדת קרח כו', הוא במשנה סנהדרין ק"ח ע"א. (פ"ה אות ט"ז) דתנינן איזה גבור כו', הוא במשנה אבות פ"ד מ"א. (פ"ט אות ח') תמן תנינן נעל הכהן כו', הוא במשנה מדות פ"א מ"ט. (פי"ד אות א') דתנינן בארבעה פרקים הדבר מרובה, הוא במשנה אבות פ"ה מי"ב. (פכ"ג אות ט') תמן תנינן ארבעה דברים פטרו במחנה, הוא במשנה ערובין סוף פ"א. (פכ"ו אות ד') תמן תנינן שמעון הצדיק, הוא במשנה אבות פ"א מ"ב. (פכ"ז אות א') תמן תנינן יצאה כת הראשונה, הוא במשנה סוף פ"ה דפסחים.

2) תוספתא. גם בה השתמש, כמו: (פ"י אות ד') וישמעו פלשתים, כל הפרשה ערובי דברים כו', הוא מתוספתא סוטה פ"ט.

3) מכילתא. גם ממנה שאב כמו: (פ"ה אות ח') הפה שאמר וגם את ישראל לא אשלח כו', הוא מן מכילתא ריש בשלח. (פי"ח אות א') אין הקב"ה פורע מאומה כו', הוא ממכילתא בשלח מסכתא דשירתא פ' סום ורוכבו.

ח) לז יקצר בעיני הקורא לחם המסדר הזה היה בלתי יכולתו בע"ב לפעלה למה יאמר על המבנה סג"כ נסדלה בח"י בחלת „תמן" כי על התמצות נופל בשיר לבון תמן לפי סדן במסכתות נסדרות נופל עליהן לבון תמן כלומר במסכת פלונית, ועיין בס' עין זוכר להגאון חיד"א מה שהניח בדבר הנ"ל סעדי' גאון בכללו בהג יד תודה הלבון הגן בחם ע"ב.

4) ספרי. נמצאו איזה דברים אשר מקורם בספרי, כמו: (פ״ה אות ט״ו) כי להי מצוקי ארץ תני רשב״י כל זמן שישראל עשוין אגודה אחת כו׳, הוא מספרי ברכה פסקא שמ״ו. (פ״ז אות ז׳) כתוב אחד אומר כי לא אחפוץ במות המת, הוא מספרי נשא פסקא מ״ב. (פ״י אות ד׳) וישמעו פלשתים כו׳, הוא מספרי נשא פסקא פ״ח. (פי״ד אות ג׳) ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר לו הקב״ה לשמואל, הוא מספרי דברים פסקא י״ז. (פי״ט אות ג׳) א״ר לוי כל מקום שהוא אומר לי כו׳, הוא מספרי בהעלותך פסקא צ״ב. (פל״ב אות א׳) תני רשב״י כתוב אחד אומר כו׳, הוא מספרי נשא פסקא מ״ב, וכן במה שהביא תני רשב״י אל הספרי.

5) תלמוד ירושלמי. הרבה מאמרים נובעים מתלמוד ירושלמי, והי׳ לו למקור להרבה דרשותיו, כמו: (פ״א אות א׳) תני בשם ר׳ נתן כו׳, כל המאמר נובע מירושלמי סוף ברכות, רק באיזה שנוים כאשר העירותי בהערות. (פ״א אות ב׳) ר׳ ברכי׳ ור׳ חלבו כו׳, הוא מירושלמי מגלה פ״ג ה״ח דף ע״ד ע״ב. (פ״ב אות ג׳) מעשה באשה כו׳, הוא מירושלמי כתובות פ״א ה״א דף כ״ה ע״א. (פ״ב אות ח׳) א״ר אמי כתיב לא תבא שמה יראת שמיר ושית כו׳, הוא מירושלמי סוף נזיר. (פ״ב אות ט׳) ר׳ חייא בש״ר יוחנן מכאן שכל המרבה בתפלה נענה כו׳, עד סוף אות ט׳, הוא מירושלמי ברכות פ״ד דף ז׳ ע״ב, ותענית פ״ד ה״א ס״ז ע״ג. (פ״ב אות י׳) כתיב לאהבה וכי יש עבודה בלב, הוא מירושלמי ברכות ריש פ״ד ה״א דף ז׳ ע״א. (שם שם) ומה טעמיה לכן שמעו נא זאת כו׳, הוא מירושלמי ברכות ריש פ״ה. (פ״ג אות א׳) כמה הוא רגע כו׳, הוא מירושלמי ברכות פ״א דף ב׳ ע״ד. (פ״ג אות ה׳) הכא את אמר ותביאהו בית שילה כו׳, מירושלמי מגילה פ״א הי״ד דף ע״ב ע״ג. (פ״ה אות א׳) ב״ש וב״ה, ב״ה אמרו הארץ נבראת תחלה כו׳, הוא מירושלמי חגיגה פ״ב ה״א דף ע״ז ע״ג. (פ״ה אות ט׳) כי אל דעות ה׳ אמר רבי כו׳, ירושלמי ברכות פ״ד ה״ג דף ח׳ ע״ב. (פ״ה אות י״ב) ר׳ ברכי׳ בשם ר׳ חלבו אף שמותן אבדו מתחת טומסיהן, ריב״ל בשם רבי אמר כך היתה עדתו של קרח שוקעת כו׳, הוא מירושלמי סנהדרין פ״י ה״א דף כ״ח רע״א. (פ״ה אות ט״ז) ותשב באיתן קשתו ארשב״נ נמתחה הקשת כו׳, ירושלמי הוריות פ״ב ה״ב דף מ״ו ע״ד. (פ״ו אות ב׳) תני בשם ר׳ נתן כסות היורדת כו׳, מירושלמי כלאים פ״ט ה״ד דף ל״ב ע״ב. (פ״ז אות ב׳) תני רשב״י שתי מצות גלה כו׳, ירושלמי פאה פ״א דף ט״ו ע״ד, וירושלמי קדושין פ״א ה״ז דף ס״א ע״ב. (פ״ז אות ד׳) ר׳ יודא ב״ר סימן בשם חזקיה כו׳, הוא בירושלמי סוטה פ״א ה״ד דף ט״ז ע״ד, כתובות פי״ג ה״א דף ל״ה ע״ג. (פ״ז אות ה׳) ר׳ שמואל ברבי אבהן אמר זקן שנמצא בו דבר של דופי, הוא בירושלמי מ״ק פ״ג ה״א דף פ״א ע״ד. (פ״ז אות ה׳) ר׳ שמואל בר רב יצחק מייתי לה מהכא אל בני כו׳, ירושלמי סנהדרין פ״ב ה״א דף י״ט ע״ד, הוריות פ״ג ה״ב דף מ״ז ע״א. (פ״ז אות ו׳) ר׳ אמי הוה מקיל כו׳, ירושלמי בכורים פ״ג ה״ג דף ס״ה ע״ד. (פ״ח אות ו׳) ר׳ פנחס ור׳ ירמי׳ בש״ר חייא אמרו וכי לפני שכינה הי׳ עומד, ירושלמי ערובין ריש פ״ה דף כ״ב ע״ב. (פ״י אות א׳) רב כהנא הוה קאים ומצלי, ירושלמי ר״ה פ״ב ה״ו דף נ״ח ע״ב, סנהדרין פ״א ה״ב דף י״ח ע״ג. (פי״א אות ה׳) ר׳ יוחנן ורשב״ל ר״י אמר ע״ז שנפסלה אסורה בהנאה, ירושלמי ע״ז פ״ג ה״ב דף מ״ב ע״ד. (פי״ב אות ב׳) א״ר יוסי בר חנינא לעולם אין הבמה מותרת אלא ע״י נביא, ירושלמי מגילה פ״א הי״ג והי״ד דף ע״ב ע״ג. (פי״ג אות א׳) וכי לפני ה׳ שפכו, ירושלמי תענית פ״ב ה״ז דף ס״ה ע״ד. (פי״ג אות ז׳) יכול בכל ת״ל משכמו ומעלה, ירושלמי סוטה פ״א ה״ח דף י״ז ע״ב. (שם שם) א״ר חנינא כחרובית היה, עד כוף אות ז׳,

הוא בירושלמי שם שם. (פי"ג אות ט') כי לא יאכל העם עד בואו כי הוא יברך הזבח, א"ר הונא תפתר כר' ישמעאל כו', כל המאמר עד סוף הפרשה הוא בירושלמי ברכות פ"ז ה"א דף י"א ע"א. (פי"ד אות ד') וירם הטבח ר' אלעזר אומר שוקה וסופה, ירושלמי מגילה פ"א ה"ד דף ע"ב ע"ג. (פי"ד אות ה') שאול ויהוא נמשחו מן הפך, ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג דף כ"ב ע"ג. (פט"ו אות ב') פגם הכתוב כו', ירושלמי קדושין פ"א ה"ט דף ס"א ע"ג. (פי"ז אות א') ר' זעירא הוון בעון ממנייא יתיה, בכורים פ"ג ה"ג דף ס"ה ע"ד. (פי"ז אות ג') ר' בא חסידא בר זעירא המטעומת אין בה לא משום אכילה כו', ירושלמי נדרים פ"ח ה"א דף מ' ע"ד. (פי"ח אות ה') ודכוותה ולא עצר כח ירבעם עוד וגו' ארשב"נ מה את סבור כו', ירושלמי יבמות פי"ו ה"א דף ט"ו ע"ג. (פי"ט אות ד') דלמא ר' יוחנן הוה מסתמנך כו', ירושלמי ברכות פ"א ה"א דף ד' ע"ב, שקלים פ"א ה"ז דף מ"ז ע"א, מ"ק פ"ג ה"ז דף פ"ג ע"ג. (פ"כ אות א') ר' יוחנן אמר בחקל סמקתא עד סוף אות א', ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ד דף כ' ע"ב. (פכ"ג אות ט') ושם האיש נבל כו', ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ג דף כ' ע"ג. (שם שם) מהו וינוחו כו', ירושלמי ערובין סוף פ"א דף י"ט ע"ג. (פכ"ג אות י') א"ר יהודה בן פפוס מכאן לדיני נפשות מתחילין מן הצד, ירושלמי סנהדרין שם וכן פ"ד ה"ח דף כ"ב ע"ב. (פכ"ג אות י"ב) ר' לוי הוות פרשתא דידיה עד סוף אות י"ב, ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ג דף כ' ע"ג. (פכ"ג אות י"ג) עד סוף הפרשה, ירושלמי בכורים פ"ב ה"א דף ס"ד ע"ד. (פכ"ד אות ה') רבי כד הוה מטי הני ששה קריין הוו בבי, ירושלמי חגיגה ריש פ"ב דף ע"ז ע"א. (פכ"ד אות ח') מהו ויאמר באמירה הראשונה אמר לו אם בא בן הדד כו', ירושלמי סנהדרין פי"ד ה"ז דף ל' ע"ג. (פכ"ה אות א') ר' יהודה ור' נחמי' כו', הוא מירושלמי נדרים סוף פ"ט. (פכ"ה אות ג') ר' יוחנן שלח לרבנן, הוא מירושלמי מכות פ"ב ה"ו דף ל"א ע"ד. (שם שם) א"ר מנא שלש מאות חצים כו', הוא מירושלמי קדושין פ"א ה"ז דף ס"א ע"א. (פכ"ה אות ה') ר' ברכי' בשם ראב"כ כו', ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב דף כ"ט ע"א. (פכ"ה אות ו') אמרה ליה של בית אבא כו', ירושלמי סוכה פ"ה ה"ד דף נ"ה ע"ג סנהדרין פ"ב ה"ד דף כ' ע"ב. (פכ"ו אות ה') כי ימלאו ימיך ארשב"נ ימים שלמים כו', ירושלמי ר"ה פ"א ה"א דף נ"ו ע"ב. (פכ"ז אות א') תני ר' חייא אין ישיבה בעזרה, ירושלמי פסחים סוף פ"ה ה"י דף ל"ב ע"ד, יומא פ"ג דף מ' ע"ב סוטה פ"ז ה"ז דף כ"ב ע"א. (פכ"ז אות ה') ר' חנינא כחרובות היו, ירושלמי סוטה פ"א ה"ח דף י"ז ע"ב. (פכ"ח אות ה') ויהי רעב אמר דוד כו', ירושלמי תענית פ"ג ה"ג דף ס"ו ע"ג, קדושין פ"ב ה"א דף ס"ה ע"ב, סנהדרין פ"ו ה"ט דף כ"ג ע"ד. (פל"ב אות ה') ערב ט"ב כו', ירושלמי תענית פ"ד הי"א דף ס"ט ע"ג.

6) בראשית רבה. מהמדרש הזה שאב המסדר הרבה דברים, כמו: (פ"א אות ב') זכר צדיק לברכה כו', הוא מב"ר ריש פמ"ט. (פ"ב אות ב') א"ר יצחק הבבלי כו', מב"ר ריש פ"ע. (פ"ג אות ז') א"ר יצחק הכל בזכות השתחויה כו', הוא מב"ר פנ"ו אות ב'. (פ"ה אות א') ב"ש וב"ה אמרו הארץ נבראת תחלה, ב"ר סוף פ"א אות ט"ו. (פ"ה אות ה') ר' יוחנן בשם רשב"י אומר אהה ה' אלהים, הוא מב"ר פ"ט אות ג'. (פ"ה אות י"א) שבעים בלחם נשכרו זו לאה כו', הוא מב"ר ריש פע"ב. (פ"ה אות י"ג) מטרונה שאלה כו', הוא מב"ר פס"ח אות ד'. (פ"ה אות ט"ז) ותשב באיתן קשתו ארשב"נ נמתחה הקשת כו', הוא מב"ר פפ"ז אות ז', ופצ"ח אות כ'. (פ"ו אות ג') מהו לנכח אשתו מלמד כו', הוא מב"ר פס"ג אות ה'. (פ"ז אות ד') אפשר בניו של אותו צדיק כו', ב"ר פפ"ה אות י"ב. (פ"ח אות ג') ר' ירמי' החמיר

הקב"ה בכבודו של צדיק, הוא מב"ר פל"ט אות י"ב. (פ"ח אות ד') ר' מאיר על לחדא אתרא כו', ב"ר ריש פנ"ט. (פ"ח אות ח') אמרו חכמים כו', הוא מב"ר פס"ה אות י'. (פ"ח אות ט') עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק כו', הוא מב"ר פנ"ח אות ב'. (פ"ט אות א') האילה הא איבריה תשים, ב"ר פי"ב אות ט'. (פ"ט אות ג') תאנא שלשה קולן הולך מסוף העולם ועד סופו, ב"ר פ"ו אות ז'. (פ"ט אות ו') אמר הקב"ה לראובן כו', ב"ר פפ"ד אות ט"ו. (פ"ט אות ח') תני ר' חייא כו', ב"ר פנ"ו אות ז'. (פי"א אות ג') תני שלשה נשים מתו חיות, הוא מב"ר פפ"ב אות ז'. (פי"ב אות א') כתיב כי את שבע כבשות אמר לו הקב"ה כו', מב"ר פנ"ד אות ד'. (פי"ב אות ב') וגם רבוי האכילה לבהמה כו', ב"ר פי"ט אות ה'. (פי"ב אות ג') שרן ואזלן כו', עד סוף אות ג', וכן תאני אליהו רומי רומי השיטה, הוא מב"ר פנ"ד אות ד'. (פי"ד אות ה') כל נשיקה לתפלות, ב"ר פ"ע אות י"ב. (פי"ד אות ו') ר' ינאי ור' יונתן הוו יתבין כו', ב"ר פפ"ב אות ט'. (פי"ד אות ט') אמר להן הקב"ה אתם מעידין עליו מה שבגלוי ואני מעיד עליו מה שבסתר, ב"ר ריש פכ"ה. (שם שם) א"ר אחא בעל פקדונות אני, ב"ר פנ"ג אות ה'. (פי"ט אות ו') כיון שראה שמואל את דוד כו', הוא מב"ר פס"ג אות ח'. (פכ"ב אות ה') ויברח דוד מניות ברמה ר' זכרי' כו', ב"ר פע"ד אות י'. (פכ"ו אות ב') ואהי' עמך כו', הוא מב"ר פע"ד אות א'. (פכ"ז אות ו') א"ר יודן חמשה פעמים כתוב ברזלי כו', ב"ר פנ"ח אות ח'. (פכ"ח אות א') עניו דוגמא דידהן כו', ב"ר סע"א אות ה'. (פכ"ח אות ג') עשרה רעבון בא לעולם, ב"ר פכ"ה אות ג', ופ"ט אות ג', ופס"ד אות ב'. (פ"ל אות ב') ויבואו הגלעדה כו', ב"ר פצ"ד אות ט'. (פל"ב אות ג') כל הנפש כו', כל המאמר עד סוף אות ג' הוא מב"ר פצ"ד אות ט'.

7) מדרש ויקרא רבה. הי' ג"כ לו למקור, כמו: (פ"א אות ד') א"ר שמעון מברכין ומשבחין, הוא מוי"ר פל"ב אות ו'. (פ"א אות ו') אפרתי ריב"ל אמר פלאטיני הוא מוי"ר פ"ב אות ג'. (פ"ד אות ד') א"ר אבהן זה אחד מן המקראות כו', וי"ר פ"ט סוף אות ג'. (פ"ה אות א') ב"ש וב"ה, ב"ה אמרו הארץ נבראת תחלה, וי"ר ריש פל"ו. (פ"ה אות ב' וג') ראשו כתם פז כו', הוא מוי"ר ריש פי"ט אות א' וב'. (פ"ה אות י"ג) מטרונא שאלה כו', וי"ר פ"ח אות א'. (פ"ח אות ז') עשרה דברים נקראו יקרים, וי"ר ריש פ"ב. (פי"ג אות ב') א"ר יוסי בר חנינא לעולם אין הבמה מותרת אלא ע"י נביא עד סוף אות ב', הוא מוי"ר פכ"ב אות ט'. (פי"ד אות ה') שאול ויהוא נמשחו מן הפך, וי"ר פ"י אות ח'. (פי"ז אות ב') מה הוא ושחטתם בזה כו', הוא בוי"ר סוף פכ"ה. (פי"ח אות ג') א"ר לוי כל מקום שהוא אומר לי אינו זה אלא בעולם הזה ובעולם הבא, הוא בוי"ר פ"ב אות ד', (פכ"א אות ג') ר' אבא בר כהנא אמר הארץ אחזתו, וי"ר פכ"א אות ב'. (פכ"א אות ד') ויפול על פניו ארצה כדי שלא יצטער אותו צדיק כו', וי"ר פ"י אות ז'. (פכ"ד אות א') עד סוף הפרשה הוא מוי"ר פכ"ו אות ז' עד סוף אות ח'. (פכ"ו אות ו') ככל הדברים האלה כו', וי"ר פ"א אות ד'.

8) מדרש שה"ש רבה. גם בו השתמש, כמו: (פ"ה אות ב') ראשו כתם פז כו', הוא ממדרש שה"ש פ"ה פסוק ראשו כתם פז. (פ"ה אות ז') מדבר בנבוכדנצר כו', הוא מן שה"ש רבה פ"ז פסוק אמרתי אעלה בתמר. (פט"ו אות א') שני שדיך כו', הוא במדרש שה"ש פ"ד פ' שני שדיך. (פי"ח אות ג') וכי עם ישראל עשה חסד ר' אלעזר אמר כו', הוא במדרש שם פ"ב פסוק סמכוני באשישות.

9) מדרש קהלת רבה. הי' לו ג"כ למקור, כמו: (פ"א אות ה') איש אשר יתן לו האלהים (צ"ל גם כל האדם אשר נתן לו האלהים) לקוח מן קה"ר סוף פ"ה. (פ"ב אות א') כתיב ולאחאב כו', קה"ר פ"ו פסוק אם יוליד איש מאה. (פ"ו אות ב') תני בשם ר' נתן כו', קה"ר פ"ה פסוק ברבות הטובה. (פ"ח אות ט') עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק, קה"ר פ"א פסוק וזרח השמש. (פי"ד אות ט') א"ר לוי כגואל ראשון כו', קה"ר פ"א פסוק מה שהי' הוא שיהי'. (פט"ו אות ב') ירובעל זה גדעון עד סוף אות ב', קה"ר פ"א פסוק דור הולך. (פי"ח אות ב') ר' בניי בשם ר' הונא התחיל מרוב כו', קה"ר פ"ז פסוק אל תהי צדיק הרבה. (פכ"ג אות ב') טוב שם משמן טוב, קה"ר ריש פ"ז וגם שם אות ג' ד' ה' ו' ז' ח' הוא מקה"ר שב, ומשם נעתק הנה.

10) מדרש איכה רבה. גם ממנו שאב דברים, כמו: (פ"א אות ח') רבנין אמרי שהוא בוכה אינו אוכל, הוא מאיכה רבה פ"א פסוק בכה תבכה. (פ"ג אות א') כמה הוא רגע כו', איכה רבה פ"ב פסוק קומי רני. (פ"ד אות ג') עשר קרנות כו', הוא מאיכה רבה פ"ב פסוק גדע בחרי אף. (פ"ה אות י"ז) כולם היו נתנות בראשן של ישראל, הוא באיכה רבה שם. (פל"ב אות ה') ערב ט"ב כו', פתיחתא דאיכה רבה סי' ל"ג.

11) מדרש רות רבה. גם מהמדרש הזה שאב דברים, כמו: (פ"א אות ב') כתוב אחד אומר כי לא יטוש כו', הוא מרות רבה פ"ב פסוק ותקם היא וכלותיה. (פי"ח אות ה') כנף מעילו של מי, רות רבה פ"ז אות י"ב פסוק ויאמר הגואל. (פי"ט אות ח') יודע נגן במקרא, גבור חיל במשנה כו', רות רבה פ"ד אות ג' פסוק ולנעמי מודע. (פ"כ אות א') ר' יוחנן אמר בחקל סמקתא עד סוף אות א', הוא ברות רבה ריש פ"ה. (פ"כ אות ד') ויגש הפלשתי א"ר ברכי' בשכר ארבעים פסיעות כו', רות רבה פ"ב אות כ'.

12) מדרש אסתר. גם ממנו שאב (פי"ג אות ו') מי הי' הגון לדבר כו', הוא במדרש אסתר רבה פ"ה פסוק והנערה אשר תיטב בעיני המלך.

13) מדרש תהלים. השתמש גם בו, כמו: (פ"ג אות ה') הכי את אמר ותביאהו בית ה' שילה כו', הוא משו"ט מזמור ע"ח אות י"ח. (פ"ט אות ב') א"ר אלעזר אדם הזה ישן כו', הוא משו"ט מזמור ק"ו אות א' בסגנון אחר קצת. (פי"א אות א') ר' לוי אמר ששים מיל הי' שאול הולך ביום אחד כו', הוא משו"ט מזמור ז' אות ב', ובמדרש שמואל הוא בהרחבת לשון ע"ש. (פי"ג אות ג') א"ר אבא בר כהנא שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקב"ה שהוא עושה לישראל כו', מדרש שו"ט מזמור י"ח אות י"ח. (פי"ד אות ח') זה אחד מחמשה דברים שהן מכופלין כו', מדרש שו"ט מזמור ט' אות ז'. (פט"ז אות ב') כתוב אחד אומר כי לא יטוש, הוא בשו"ט מזמור צ"ד אות ג'. (פי"ט אות ו') וישלח ויביאהו והוא אדמוני לפיכך הוא מקלם להקב"ה בעשרה מזמורות, הוא משו"ט מזמור י"ח אות ח'. (פכ"א אות ד') ויפול על פניו ארצה כדי שלא יצטער כו', הוא משו"ט מזמור י"ח אות ל"ב. (פכ"ד אות ו') אדם הולך לבית המשתה ואינו מוליך בניו עמו כו', הוא משו"ט מזמור ז' אות ב', ובמדרש שמואל הוא בהרחבת לשון. (פכ"ה אות א') שלשה דברים הוציא דוד, הוא משו"ט מזמור ז' אות א'. (פכ"ז אות ב') ד"א זאת תורת האדם המעולה שבנביאים זה משה, שו"ט ריש מזמור א'. (פכ"ט אות א') איה חסדיך הראשונים עד מחלת לשעבר, הוא משו"ט מזמור י"ח אות ו'. (פל"א) הוא מן מזמור י"ז אות ד'.

14) פסיקתא דר"כ. הי' לו למקור כמ': (פ"ה אות י"ג) מטרונא שאלה כו', הוא מפדר"כ פסקא שקלים י"א ע"ב. (פ"ו אות ד') מושיבי עקרת הבית זו שרה עד סופו, הוא מפדר"כ פסקא רני עקרה קמ"א ע"א. (פ"ח אות ח') הוא מפסקא זכור כ"ג ע"א. (פי"ג אות ח') ותעננה אותם ותאמרנה ר' יודן ר' מרי בר יעקב אין אתם רואים ענן כו', הוא מפסקא פרה ל"ח ע"ב. (פי"ז אות ד') תוחלת ממשכה מחלת לב זה שמארש את האשה כו' עד סוף הפרשה, הוא מפסקא החודש מ"ד ע"א. (פי"ח אות ו') וישסף שמואל את אגג א"ר אבא בר כהנא התחיל מהתך מבשרו כו' עד סוף הפרשה, הוא מפסקא זכור כ"ה ע"ב. (פכ"א אות ג') ראב"כ אמר הארץ אחזתו כו', פסקא אחרי דף קע"ה ע"א. (פכ"ב אות ה') ויברח דוד כו', הוא מפסקא שמעו קט"ז ע"ב.

15) פסיקתא רבתי. כמו: (פ"ז אות ב') תני רשב"י שתי מצות גלה הקב"ה, הוא ברבתי פכ"ג פסקא כבד את אביך ד"ה אורה חיים, גם נמצא בתנחומא עקב אות ג'.

16) תנחומא הישן. כמו: (פ"ז אות ב') תני רשב"י שתי מצות גלה הקב"ה, הוא בתנחומא עקב אות ג'. (פ"ח אות ח') מיכן אמרו חכמים, תנחומא תצא אות ד'. (פי"ח אות ו') וישסף שמואל את אגג ראב"כ התחיל מהתך מבשרו כו', תנחומא תצא אות י'. (פכ"ד אות א') ולמה היה שאול דומה באותה שעה כו', תנחומא אמור אות ד'.

17) תנחומא הנדפס מכבר. כמו: (פ"ה אות י"ג) מטרונא שאלה כו', תנחומא כי תצא אות ה'. (פכ"ג אות ב') טוב שם משמן הטוב כו', הוא בתנחומא תרומה אות ד'.

ג) שמות תנאים ואמוראים מסודרים עפ"י סדר א"ב עם הערות.

בפרק הזה ימצא הקורא רשימה משמות תנאים ואמוראים מסודרים עפ"י סדר א"ב, מה שאמרו בעצמם ומה שאמרו בשם אחרים, ומה שאמרו אחרים בשמם, ובכלם ציינתי באיזה פרשה ובאיזה אות נזכרים, כמו לדוגמא ציינתי כ"ד ח', הכונה פרשה כ"ד אות ח', גם ערכתי הערות קצרות עליהם, ועיין גם במבוא התנחומא אות ז', ובמבוא למדרש שו"ט אות ז', כי גם שמה אספתי לאספה שמותם הנמצאים שמה:

אות א.

אבא, אבוי דשמואל. י' ג'. (ח).
ר' אבא, י"ג ט'. כ"ד ח' בשם ר' ברכי'. (ב).
ר' אבא בר רב הונא ב' י'. (נ).
ר' אבא בר זוטרא בש"ר שמואל. ט"ו א'. (ד).
ר' אבא בר זמינא בש"ר הושעיא, כ"ח ו'. (ה).

ח) עי' שם בהערה ט'. (ב) ים כמה ר' לקח ואין להכריע מי הוא, עי' מבוא התנחומא נד 42 הערה כ'. (ג) עי' בסה"ד ר' לקח בכר הוגא, ומה שהביא שם ילוקלמי פ"ק דעוקין לקח בר הוגא, לפנינו בילוקלמי שם דף י"ח ע"ג ליתא ר' לקח ורב הוגא, והוא המכר בבבלי ערובין ס"ד ע"ח בשם רבה בר רב הוגא. (ד) מובא בסה"ד דף ט' ובבילו ג"כ ממדרש שמואל שלפנינו, ובמקום לקח לפנינו "בכם ר' שמואל" הביא הוא "בשם שמואל". (ה) לפנינו בדפוס לקחון ודפוס ווינציא בשמו המלוא "ר' לקח בר זמינא" וגשלר רק "בשם ר' הושעיא" ותקנתי ר' לקח בר זמינא בשם ר' הושעיא, כמו בהוא בילוקלמי קדושין פ"ד דף ס"ב ע"ג, והמחבר נמצא גם במדרש במ"ר פ"ח אות ד' ובשם הגי' בטעות ר' לחא בר זבינא. וכן בדפוסים לחכונים מן מדרש שמואל תקנו כן בנוף המדרש אולם לפ נמצא השם

ר' אבא חסידה י"ז ג'. (ו).
ר' אבא בר מדיא בש"ר יצחק, א' ז'. (ז).
ר' אבא בר מריא. (ח).
ר' אבא מרי אחוי דר' יוסי. י"ג ט'. (ט).
ר' אבא בר כהנא. ה' א'. ה' י"ז. עוד שם. עוד שם י"ג ב'. עוד שם. י"ג ג'. עוד שם. י"ד ט'. ט"ז א'. י"ז ד'. י"ח ו'. כ' ב'. כ"א ג'. כ"ו ו'. בשם רשב"י ז' ב'. (י).
ר' ברכי' בשמו, כ"ה ה'. כ"ז ג'. כ"ח ד'. כ"ט א'.
ר' אבא בריה דר' פפי ב' ט'. ג' ג'. (יא).
אבא צידוני בשם ר' שמואל בר נחמן. כ"ג ד'. (יב).
ר' אבהו, ב' א'. ד' ד'. ז' ה'. ח' ג'. ט' ז'. כ"ד ב'. עוד שם. (יג).
ר' אבין ר' הונא בשמו א' ב'. ר' מנחמה בשמו ה' ט"ז. ר' אבין סתם ח' א'. ח' ט'. בשם רשב"י כ"ג ג'. (יג).
ר' אבין בר ר' חנין ביחד עם ר' פנחס, י"ז ד'. (יד).
ר' איבו או ר' אייבו. כ"ב ד'. כ"ג ט'. כ"ג י'. (טו).
ר' אייבי בר נגרי. כ"ז א'. (טז).
רב אדא בר אהבה. ח' ט'. (יז).
ר' אידי ר' חוני בשמו. ב' ב'. (יח).

ר' יהמ בר זבינא, וכיוהסין ופסה"ד לא הביאו, רק בבור ס"ל ר' יהב בר זמינא, כמו שהקדתי והוא ר' יהב בר זימנא, עי' סדה"ד בערכו נד 14. (ו) לפנינו ר' בא חסידה, עי' להלן נאות בי ערך ר' בא חסידה. (ז) ים ליתן בר מריא, ולעיתי בפה"ד שהביא בשם היוחסין "יהב בר מריא" וכתב על זה בעל סדה"ד "לא מצאתי" וכן כאות מי בערך מרייא הביא יהב בר מריא וכתב ג"כ לא מצאתי ובלתי היוחסין כתוב למאמר שלפנינו, ולעיתי בילקוט שמואל רמז ע"ז הביא ר' יהב בר רב יוסי ס"ל בר מריא. (ח) עי' בהערה שלפניה. (ט) לפנינו בדפוס ליתן ליה יהב מרי בבליה ובדפוס ווינישיא ליה יהב מרי בגלגה, והקדתי ח"כ יהב מרי יחוי דר' יוסי, כמו שהוא בירושלמי בכורות פ"ז ה"ו דף י"ח ע"ג, ולעיתי בפה"ד שהוא מי הביא יהב מרי יחוי דר' יוסי, וגיין ירושלמי תרומות פ"א ה"ט [דף מ"ו ע"ב], ים להוסיף גם ירושלמי בכורות פ"ז ה"ו דף י"ח ע"ב, ובאות ו' הביא ר' יהב בר יחוי דר' יוסי מקלים פ"ב, ים לתקן ר' יהב מרי יחוי דר' יוסי, והוא כנוסחת מס' מקלים הנמצא לנבלי, אבל במס' מקלים בירושלמי נמצאו המלות "יחוי דר' יוסי". (י) המאמר מן פ"ז אות ב' נובע מירושלמי פאה פ"ח ה"ו דף ט"ו ע"ד, ובם מובא בשם ר' יהב בר כהנא מאמר אחר, ובשם רשב"י מאמר יחר. (יא) הוא ר' יהב הכהן בר אפא המובא בהגהות בהעלותך אות כ' ומובא בפה"ד אות ל. דף ו ע"ג. (יב) בעל סדה"ד ערך יהב נידוני (נד 48) הביא יהב נידוני תלמידו דר' יהב ויהב נידוני בב"ר במוא"ל בר נחמן, קהלת בפ' טוב שם מאמן טוב ומדרש שמואל פכ"ג ותלמידו ר' לימי וכותבו במדרש שמואל במקום תלמידו דר' יהב הגי' שם תלמידו דר' לימי והרב החכם ר' נפתלי מצביל לאיכה לא כון יפה. (יג) בקה"ר לים פ"ז הגי' ר' כון בשם"ר שמואל בר נחמני, ולעולהיו עי' מבוא התגהות דף כ"ג הערה י. (יד) בפסיקתא פסקא החודש הגי' ר' פנחס בשם ר' יהב חנין, ובפסיקתא כי' תוקפסוד ר' פנחס בר יהב בשם ר' חנין, בילקוט מבשעיט רמז שם"ב ר' פנחס בשם ר' חנינא ובילקוט ההליט רמז תשפ"ה ר' פנחס בשם"ר לחובן ל"ל בשם ר' יהב, ובמדרש חזית פ' הגה מעתו ר' פנחס ור' יהב חנין בשם ר' חנין, ובמדרש במ"ר פ"א אות ג' ר' פנחס בר יהב חמר ר' חנין (הוא כמו בשם ר' חנין), ובפסיקתא רבתי פ' החודש ר' יצחק בר יהב חנין בשם ר' חנין כמו שהבאתי בפסיקתא הערה ס', מכל זה הלאה כי במקום בר חנין ל"ל בשם ר' חנין וגסמטו הקורן מן ב"ר והוא ר"ת בשם ר', ור' יהב לא היה בן ר' חנין. (טו) עי' סדר הדורות. (טז) לפנינו במדרש רבי בן נגדי, והקדתי ר' חייבי בר נגרי, כמו שהוא בירושלמי פסחים סוף פ"ב ה"י דף ל"ב ע"ד, יומא פ"ב דף מ' ע"ב, סוטה פ"ז ה"ז דף כ"ב ע"ג, ובעל אות ח' ערך ר' יהב נגרא סיים ובמדרש שמואל ר"פ כ"ז ר' בון בר נגדי ובדפוס כן בכל הדפוסים, ובעל סדה"ד אות ח' ערך ר' יהב נגרא סיים ובמדרש שמואל ר"פ כ"ז ר' בון בר נגרי, והוא כמו שהקן בעל אות ח' ועי' סדה"ד ערך ר' חייבו בר נגרא. (יז) עי' תודותיו בפה"ד דף ט"ו ע"ג. (יח) מובא הרבה פעמים בב"ם, ועי' מבוא התגהות, כי הוא בשמו ולפנינו במדרש שמואל כ' חונא בשמו, ובכל אחד.

ר' **אחא** ב' ו'. י"ז ד'. י"ח א' (יט) ר' הונא בשמו. ח' א'. י"ט א'. (כ).
ר' **אחא בר זבינא.** עיין ר' אבא בר זמינא.
ר' **ארקי** או ר' **אירקי** ב' ח' (כח). ה' ב'. ז' ו'. (כב). כ"ג ד'. (כג).
ר' **אלעזר.** א' א'. א' ו'. ה' ט'. ה' י"ב. ט' ב' (כד). ט' ח' (כה). י"ב ג'. י"ד ד'. י"ז ג'. י"ח ג'. י"ט ד'. עוד שם. כ"ג י"ב. כ"ז ו'. (כו).
ר' **אלעזר ב"ר שמעון.** ה' א'. (כז).
ר' **אליעזר** בשם ר' יוסי בר חנינא. ג' ה'. (כח). ביחד עם ר' יהושע ה' ב'. רב בשמו כ"ד ח'. ר' ברכי' ור' אבא בר כהנא בשמו כ"ט א'. (כט).
ר' **אליעזר** בנו של ריה"ג ביחד עם ר' זריקא ור' יוחנן, ב' י' (ל).
ר' **אליעזר בר ר' יוסי.** ה' י"א. (לא).
ר' **אליעזר בן יעקב.** ל' א'. ר' ביבי בשמו ל"ב ב'. (לב).
רב **אסי** ה' ב'. (לג).
ר' **אשיין** ז' ו'. (לד).

אות ב.

ר' **בא חסידא בר רבי זעירא.** י"ז ג'. (לה).
ר' **ביבי** בשם ר' ראובן כ"ג ג'. בשם ר' אליעזר בן יעקב ל"ב, ב' (לו).
ר' **בניי** בש"ר הונא. י"ח ב'. (לז).
ר' **ברכי'.** א' ו'. ה' י"ג. ט"ו ב'. כ"א ב'. ביחד עם חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן א' ב'. (לח). בשם ר' לוי א' ב'. י' ג'. בשם ר' חלבו ג' א'. ה' י"ב. ח'

(יט) המאמר מן פרשה י"ח תוה"מ נשנה בב"ר פנ"ג תוה"ר ושם הגי' ר' חדא במקום ר' אחא, וכילקוט שמואל רמז קי"ח הביא המאמר מב"ר וגורס ר"א אחא, הכי תרחיה כי בעטרת במדרש ב"ר ר"א חדא וע"ל ר"א אחא, ונכ בפסיקתא רבתי פמ"ג הגי' ר"א אחא וגוסף שם "בשם ר' שמעון בן לקיש". (כ) עי' מבוא התמחומת לד 44 וזכור בהרכה מקומות בירושלמי ובבלי. (כא) בירושלמי סוף נזיר ה"ו דף נ"ח ע"א הגי' ר' יעקי במקום ר' אחי ובילקוט תהלים רמז ע"ח בעטרת ר"א לוי ל"ל ר"א אחי לו ר' יעקי. (כב) בירושלמי בכורים פ"ג ה"ג דף ס"ה ע"ד הגי' ר' מני. (כג) שם תיתא תלמידיו דר' אימי, ובקה"ר רים פ"ז תלמידיו דר' אבא, ועי' לעיל הערה י"ב. (כד) המאמר הזה מן פרשה ט' תוה"ב נשנה במדרש תהלים מזמור ק"י תוה"מ ושם הגי' אלעזר בן פדת. (כה) בב"ר פנ"ו תוה"ז הגי' ר' אלעזר בן יעקב. (כו) עי' מבוא התמחומת דף כ"ג ובהערה כ"ח. (כז) הוא ר' אלעזר בנו של ר' שמעון בן יוחאי, ועי' מבוא התמחומת דף כ"ג ובהערה ל"ח. (כח) ל"ל יהבן בר' אליעזר החנוי וגיר בשם ר' יוסי בר חנינא חד מתלמידי ר' יוחנן, רק בירושלמי מגלה פ"א ה"ד דף ע"ב ע"ג אבל משם נוצע המאמר להמדרש הגי' ר' פנחס בשם ר' יוסי בי ר' אלעזי, וחולי הי' לפני המסדר הגי' ר' יוסי בר חנינא, ומה שהביא בשם ר' אליעזר ברוך אחיו שחסר בהמלות ר' אליעזר בירושלמי שם מוסב למעשה, ובאמת מוסב למאמר שלפניו, עי' בירושלמי שם. (כט) עי' מבוא התמחומת לד 44 ובהערה כ"ג. (ל) בירושלמי ברכות רים פ"ה הגי' ר' זריקן ר' יוחנן בשם ר"א בנו של ריה"ג. (לא) עי' סדה"ד לד 70 ר' אלעזר בר' יוסי. (לב) עי' סדה"ד בערכו דף כ"ט ע"א. (לג) עי' סדה"ד ערך רב חסי. (לד) עי' סדה"ד ערך ר' אשיאן וערך אשיין. (לה) ים לתקן ר' בא חסידא בשם ר' זעירא, כמו שהוא בירושלמי נדרים פ"ח ה"ח דף מ' ע"ד, ובילקוט שמואל רמז קי"ח בעטרת אמר רב חסדא בר עוירא, ובכד"ק ר' אבהו משום ר' זעירא ל"ל ר' אבא והוא ר' בא בירושלמי. (לו) עי' סדה"ד לד 82 והביא שם גם את מדרש שמואל שכאן. (לז) בקה"ר פ"ז פסוק אל תהי לדיק הרבה מובא המאמר הזה והגי' שם ר' הונא ור' בנייה, ויותר נכון נרוש גם שם ר' בניי בשם ר' הונא, ועי' בסדה"ד תוה"י דף מ"ג ע"א שהביא ר' בנייה בב"ר הונא מדרש שמואל ס"ד ל"ל ס"ח ומדרש רות רבה פ"ח וקה"ר פסוק אל תהי לדיק הרבה ר' בנייה ור' חונה, הי לפניו הגי' בקה"ר ר' בניי ור' חונא וע"ל גם בשם ר' בניוה בשם ר' הונא וכן מובא בכרות רבה שם והמאמר מבות רבה נשנה בפסיקתא דר"כ פסקא זכור (כ"ד ע"כ) וגם שם הגי' ר' בנאי בשם ר' הונא ועי"ם בהערה ע"ה. (לח) בירושלמי מגלה פ"ג ה"ח דף ע"ד ע"ג הגי' ר' ברכי' ור' ירמי' ר' חייה בשם ר' יוחנן.

א'. בשם ר' יצחק ה' ה' (לט). בשם ר' אבא בר כהנא כ"ה ה'. כ"ז ג'. כ"ח ד'. כ"ט א'. ביחד עם ר' אבא בר כהנא בשם ר' אליעזר כ"ט א' (מ). ביחד עם ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי כ"ג ז'. ר' אבא בשמו כ"ד ח'. (מא).

ר' ברכי' בר רבי יצחק. כ' ד'. (מב).

אות ד.

ר' דרוסתי ביחד עם ר' ירמי' בשם ר' שמואל בר רבי יצחק כ"ה ד' (מג).

אות ה.

הלל הזקן. א' א'.

בית הלל ה' א'. (מד).

ר' הילל בריה דר' שמואל בר נחמן. ט"ו ב'. (מה).

רב המנונא. ח' ט'. (מו).

ר' הונא. י"ג א'. י"ג ה'. י"ג ט' (מז). כ"ט ב'. בשם ר' אבין א' ב' (מח). בשם ר' מתנה ה' ט"ז (מט). בשם ר' אחא ח' א' (נ). י"ט א'. בשם ר' יהודה בר ר' סימון י"ד ג'. בשם ר' יוסי כ"ב ד'. בשם ר' שמעון בן לקיש כ"ו ב'. בשם ר' יוסף כ"ז ד'. ביחד עם ר' ירמי' בשם ר' שמואל בר רב יצחק כ"ח ג'. ר' בניי בשמו י"ח ב'. (נא).

ר' הונא בר אחא כ"ו ד'. (נב).

ר' הונא בר יוסף. כ' א'. (נג).

ר' הושעיה. כ"ג ג'. כ"ח ו'. (נד).

אבא הושעיה איש טירייא. ח' ט'. (נה).

(לט) בכ"ל ס"ט לות ג' הגי' ר' חגי בס"ר יצחק. (מ) לולי ל"ל ר' ברכי' בס"ר חבא בר כהנא. (מא) עי' מבוא ההגחומה ובהערה מ"ו ובסי דור דור ודורשיו ח"ג נד 141. (מב) במדרש רות פ"ב לות כ' הגי' ר' ברכיה בשם ר' יצחק בס"ד לות ג' דף מ"ד ע"ח שמואל המקומות חבר נמצאו בשם מחמני ר' ברכי' והביא גם ר' יצחק מן מדרש שמואל פרשה כ'. (מג) בס"ר פכ"ה לות ג', ופ"מ לות ג', ופס"ד לות ג', ולות רבה פ"ח נמצא המחמר הזה בשם ר' חייא רבה רק במחמר שלפנינו נמצא ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק, וכן יש לתקן לפנינו במקום ר' דרוסתאי ל"ל ר' הונא ובעל סדה"ד ערך ר' דרוסתאי הביאו בשם המדרש שלפנינו ומה שסיים שם "ועי' לעיל דורסתי ואולי כן צריך להיות" עכ"ל, אין שום שייך לעיל דורסתי, ומזה הראיה להגיה פל"ב לות ה' רבי בשם חבא יוסי בן דרוסתי, ובספרי נשא פיסקא מ"ב הגי' רבי מנוס חבא יוסף בן דוסתאי. (מד) תלמידים של שמאי והלל נקראים בית שמאי ובית הלל. (מה) בעל סדה"ד לות כ' בערך ר' הלל בריה דר' שמואל בר נחמני. הביאו הלל בר שמואל בר נחמן מן מדרש שמואל שלפנינו, וכל המקומות נחמר ר' הלל ובילקוט שמואל רמז קי"ד ר' הלל בשם ר' שמואל בר נחמני ל"ל בריה דר' שמואל בר נחמני. (מו) עי' סדה"ד בערכו לד 11. (מז) ביהוסלמי נרכות פ"ז ה"ח דף י"ח ע"ח נחמר ר' הונא וכל מחד. (מח) בכ"ל רים סמ"ט הגי' ר' הונא בס"ר מחא. (מט) ביהוסלמי הוריות פ"ב ה"ה דף מ"ו ע"ד הגי' ר' הונא בס"ר מתנה וכל מחד ובכ"ל פ"ה לות כ' הונא כמו לפנינו. (נ) בילקוט שמואל רמז פ"ב הגי' ר' הונא בשם ר' חבין. (נא) נזכר הרבה פעמים ביהוסלמי ובכלי והוא תלמיד מובהק של רב ומבכו של שמואל, ועי' תודותיו בתריכות ביוחסין ובסה"ד. (נב) בפסיקתא דר"כ סוף פסקא תנכי הגי' ר' הונא בשם ר' מחא, וכן מובא בשם הפסיקתא בילקוט בשלח רמז רנ"ח, ויבעי רמז שלפ"ז, ולתיתי בסה"ד הביא בשם הילקוטי סוף מעשר שני [ה"ה דף נ"ו ע"ג] רב הונא בר מחא. (נג) ביהוסלמי סנהדרין פ"ב ה"ה דף כ' ע"ב הגי' רב הונא בשם ר' יוסי, וכן במדרש רות רים פ"ה ר' חונא בשם ר' יוסף, וכן הקניתי בפניט ר' הונא בשם ר' יוסף, ולתיתי בסה"ד לות ה' הביא רב הונא בר יוסף יהוסלמי תעניה פ"ד ה"ח [דף ס"ט ע"ב], והעניו ההוא בסוף פחיתתא דליכה רבה ר' הונא בשם ר' יוסי, ויש להוסיף כי המחמר הזה נמנה גם בפסיקתא דר"כ פסקא דברי ירמי' קי"ז ע"ב וגם ג"כ הגי' ר' הונא בשם ר' יוסי, ועיין מבוא ההגחומה דף כ"ד הערה נ"ח. (נד) עי' מבוא ההגחומה לד 44 הערה מ"ו. (נה) עי' סדה"ד לד 38 לותבעי אים טריא והביא שם דברי

ר' הושעי' בריה דאבא הושעי' איש טירייא. ח' ט'. (מו).

אות ז.

ר' זבדיה חתניה דר' לוי בש"ר לוי. ב' ג'. (מז).
ר' זכרי' חתניה דר' לוי. עיין ר' זבדיה.
ר' זכרי' ביחד עם ר' יונתן בר חגי בשם ר' יצחק בר מריון (מח).
ר' זכאי רבה. ב' ד'. (מט).
ר' זעירא א' א'. ג' ה'. ה' ג'. ז' ו'. י"ג ט'. ט"ו ב'. י"ז א'. כ"ג י"ב. (ס).
ר' זריקא ביחד עם ר' יוחנן ור' אליעזר בנו של ריה"ג. ב' י' (סא).

אות ח.

ר' חגי. ז' ה'. בשם ר' יצחק, א' ז' (סב). ב' א'. ב' ד'. ב' י"א. בשם ר' פדת י"ד ד' בשם ר' שמואל בר נחמן כ"ג י"ג (סג).
ר' חזקיה. ר' יהודה בר סימון בשמו, ז' ד'. (סד).
ר' חייא ח' א'. ט' ח'. כ"ז א'. ר' ירמי' בשמו ח' ו'. בשם ר' יוחנן ב' ט' (סה).
ר' חייא רבה. כ' א' (סו). ל"א ג' (סז).
ר' חייא בר אידי. ג' ה'. (סח).

היוחסין שהביא המדרש שמואל והוא המשמר שלפנינו. (מו) כן הוא גם בב"ר פנ"ח אות כ', אבל היוחסין הנשם לד 118 הביא יוסי שמת מולד כ' יהושע בנו במדרש שמואל, כיון למשמר שלפנינו, וכן בילקוט תהלים ר' הביא כ' יהושע בניה דאבא הושעי' הים טריא וביום שמת אביו מולד. (מז) בהערה י"ז למדרש שמואל הערותי שים ליתקן כ' זכרי' כמו שהוא לעיל בב"ר מן המדרש, ובילקוט כהובות פ"ח ה"ח כ"ה ע"ח, וכן בדפוס רחבען דפוס קושטא נאמר לעיל כ' זכרי', ורחיתי בנסה"ד ערך כ' זכרי' חתניה דר' לוי הביא המקומות אבר שמו נזכר שם וסיים ובמו"ע סש"ב כ' זבדיה חתניה דר' לוי ל"ל כ' זכרי' וכוון למשמר שלפנינו, ויבנה את המדרש שמואל בשם טו"ט. (מח) בפסיקתא דר"כ פסקא במעו קע"ז ע"ב הגי' כ' עזרי' כ' יונתן בר מגי בש"ר יצחק, ובב"ר פע"ד אות י' הגי' כ' עזרי' בשם כ' חגי בר יצחק בר מרון ותני לה בשם כ' חנינא בר יצחק, ויש ליתקן לפנינו ל"ל כ' עזרי' במקום כ' זכרי', וגם יש ליתקן בב"ר שם כמו שהוא לפנינו גם בפסיקתא כ' יונתן בר חגי, ובפסיקתא במקום בש"ר שמואל בר יצחק ל"ל בש"ר יצחק בר מריון כמו שהוא לפנינו ובב"ר, וכן תלמה בב"ר פמ"ב אות ז' במשמר תחר מובא שם כ' עזרי' ור' יונתן בן חגי בשם כ' יצחק, וכן במדרש קהלת פ"ט פ' כי גם לא ידע האדם כ' עזרי' ור' יונתן בר חגי בש"ר יצחק בר מריון, ואולי בפסיקתא כ' כתוב בש"ר חנינא בר יצחק וזו כונת המדרש ב"ר: ותני לה בשם כ' חנינא בר יצחק, ועיין בסדר הדורות ערך כ' יונתן בר חגי הביא כ' זכרי' ור' עזרי' בשם כ' יצחק בר מריון מדרש שמואל פב"ב, ים ליתקן כדבריו כ' זכרי' ור' יונתן בר חגי בש"ר יצחק בר מריון, ורחיתי בהנחומא ילקוט אות ע"ז כ' עזרי' ור' יונתן בן חגי ור' יצחק בר מריון בשם כ' יוסי בר חנינא, ועי' גם בפסיקתא דר"כ עבר העבר והערה ב"ב, ובעל היוחסין הנשם הביא כ' יונתן בן חגי ור' זכרי' בשם כ' יצחק בר מריון ולא ציין המקור, ואין ספק שכוון למדרש שמואל שלפנינו. (מט) עי' מבוא ההנחומה דף כ"ד והערה ס"ג. (ס) עי' סדה"ד. (סא) בילקוט שמואל למ"ז הגי' כ' חמי בש"ר יצחק ועש"י ילקוט תיקן כן המשכם מהר"י כ"ץ בשניים המדרש והגי' שלפנינו נכונה. (סב) הוא תלמיד חבר של כ' זעירא עי' סדה"ד ערך כ' חגי, ובמבוא הילובלמי, ובב' דור דור והדורבין ח"א לד 107. (סד) הוא תלמידו של כ' ילמי, עי' זבחים ע"ה ע"ב. (סה) עי' מבוא ההנחומה והוא כ' חייא הידוע בעל מסדר התוספתא. (סו) בילובלמי סנהדרין פ"ב ה"ה דף כ' ע"ב הגי' כ' חייא בר בא וכן בהסיום שם, מסייע לכי חייא בר בא, ובמדרש רות רבה פ"ה נאמר כ' חייא אמר בשם, ואולי כ' חייא רובה הוא רבה וכ' חייא בר בא הוא בר אבהו, עי' מבוא הילובלמי דף ס"ח ע"ב ובב' דור דור והדורבין ח"ג לד 94, ומבוא ההנחומה לד 48. (סז) בפסיקתא רבתי פי"ח הגי' כ' חייא הגדול, ועי' מבוא ההנחומה כי נמצא לזה פעמים כ' חייא הגדול והוא כ' חייא סתם. (סח) הוא כ' חייא בר אבהו, עי' במבוא ההנחומה לד 48 והערה ע"ד.

ר' חייא בר אבא. י' א'. ר' ירמי' בשמו כ"ג כ"ז. כ"ה ג'. (סט).
ר' חייא בר יוסף. כ"ז ד'. (ע).
חכמים. ר' יוחנן בשמם ה' א'. אמרו חכמים. ח' ח'.
ר' חלבו. ביחד עם ר' ברכי' בשם ר' שמואל בר נחמן א' ב'. ר' ברכי' בשמו ג' א'. ה' י"ב. ח' א'. בשם דבי ר' שילה. ח' ו'. (עא).
ר' חלפתא בן שאול. עיין ר' מחלפתא.
חלפוי בר בריה דר' אבהו. כ"ג י"ג. (עב).
ר' חמא בר ר' חנינא. ר' לוי בשמו. א' ז'. כ"ד א'. (עג).
ר' חלקיה. ביחד עם ר' פנחס בש"ר סימון א' א'. א' ג'. (עד).
ר' חנוא בר שלדא. ביחד עם ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי י"ד ט'. (עה).
ר' חונא. בשם ר' אידי ב' ב'. (עו). בשם ר' שמעון בן לקיש ה' ב'. (עז).
ר' חנינא בריה דר' אחא. ב' י"ב (עח).
ר' חנינה או ר' חנינא. ה' א'. י"ג ז'. עוד שם. י"ח א'. כ' ב'. עוד שם. כ"ג ט'. כ"ז ה'. (עט).
ר' חנינא בר שילא. עיין ר' חנוא בר שלדא.
ר' חנינא ספרא. ר' חנינא בר פפא בשמו כ"ה ב'. (פ).
ר' חנינא בר פפא. ביחד עם ר' סימון י"ט ד'. כ"ו א'. (פא).
ר' חנניה. ביחד עם ר' יונתן כ"ג י"א. כ"ה ד'. (פב).
ר' חנן. ה' ג'. (פג).
רב חנן בר אדי. י"ד ב'. (פד).
ר' חנין בש"ר שמואל בר רב יצחק. י"ד ג' (פה).

אות ט.

טבוח. בשם שמואל כ"ה ג'. (פו).
רבי טרפון. ט"ו ב'. (פז).

(סט) הוא ר' חייא בר בא בילוגלמי או בר ווא, ועלה מבבל ולמד תחל ר' יהושע בן לוי, ועיקר למודו היה מר' יוחנן, והיה כהן עי' מבוא הילוגלמי, ובסי' דד"ו ה"ג לד 94. (ע) עי' סדה"ד בערכו לף ס"ז ע"ג. (עא) עי' סדה"ד בערכו, ועי' מבוא הילוגלמי. (עב) בעל סדה"ד הוא ח' לד 136 הביא חילבי בר בריה דר' אבהו [ירושלמי] בילוגלמי בפ"ב, ובילקוט ההליס רמז תש"ך ענין זה ר' חלפתאי בשם ר' הוא [צ"ל בשם ר' אבהו]. בילקוט הביא המאמר מבו"ע מזמור כ"ו הוא ז', ולפנינו בפו"ע ר' חלפתא בשם ר' חיבו. (עג) נזכר הרבה פעמים בילוגלמי ובבלי, וכוכ דבריו בהגדה, עיין סדה"ד בערכו ובמבוא ההגחומת. (עד) המאמר מן סרבה פעמים ר' הוא ר' נמצא גם בילוגלמי סוף ברכות ר' חלקיה בש"ר סימון, ונמצא עוד הרבה פעמים בילוגלמי ולכוכ בשם ר' סימון. (עה) כ"ה גם בדפוס ראבון וכן נדפס בכל הדפוסים ובילקוט שמואל רמז קי"ח ר' חיננא בר חילא, וכן הקנתי בפנים, ואולי צ"ל ר' חנינא בר חלקה, ונמצא בהגחומת חגא הוא ', ביחד עם ר' יהושע דסכנין כתו לפנינו. (עו) בש"ר ריש פ"ע הגי' ר' הוגא בשם ר' תידי ובכל מחד. (עז) בחזית פ"ה פסוק כתם פז הגי' ר' חוגי בשם ר' לקים, ובוי"ר ריש פי"ט ר' הוגי בשם ריש לקיש. (עח) גם בהגחומת גח סי' י"ד נזכר ר' חנינא בר מחא ולא נזכר ביוחסין וסדה"ד ואולי צ"ל ר' חנינא בריה דר' חלפתא. (עט) עי' מבוא ההגחומת דף כ"ה העלה ע"ג. (פ) היוחסין ובעל סדה"ד לא הביאו, ואין ספק בצ"ל בר ספרא, ועי' סדה"ד בהביא בר ספרא בשם ר' חנינא בר ספא. (פא) עי' מבוא ההגחומת לד 48 העלה ס"ט. (פב) עי' סדה"ד. (פג) בוי"ר ריש פכ"ט הגי' ר' חנין דציפורין, ובחזית פ"ה פסוק רבתו כתם פז הגי' ר' יוחנן דציפורין, צ"ל ר' חנין דציפורין. (פד) בעל סדה"ד לד 140 הביא בשם היוחסין בר חנא בר חלפתא תלמיד ר' יהודה, ובערך ר' חנינא בריה דר' חלפתא בשם סדרי יוסף שכתב חנן בר חלפתא תלמיד רב, ובעל סדה"ד כתב שם על זה לף מלחתי. (פה) לדעתי ים להגיה ר' חגי בש"ר שמואל בר רבי יצחק. (פו) בעל סדה"ד הביא רב מבוא ועיין מדרש שמואל פכ"ו צ"ל פכ"ה. (פז) ידוע, והיה כהן ועשיר, וכבו של ר' יוסי הגלילי וכ"ע, והיו מביא שמחי לדשם

אות י.

ר' יאשיה. ז' ו'. (פה).
ר' יהודה או ר' יודה. ב' ג'. ח' א'. י"ג ח'. ביחד עם ר' נחמי' ה' י'. ט"ז ב'. כ"ג ג'. כ"ג י"א. כ"ה א'. (פט).
ר' יהודה נשיאה. ז' ה'. (ק).
ר' יהודה בר רבי אלעאי. ט' ג'. כ"ג ט'. (קח).
ר' יהודה ברבי סימון או ר' יודה בר רבי סימון. א' ו'. (קב). ב' א'. י' ב'. י"א ג'. י"ב ב'. (קג). עוד שם. כ' ה'. כ"ב ב'. כ"ב ג'. כ"ב ד'. כ"ג ב'. כ"ג ד'. ל"ב ב'. בשם ר' לוי בר פרטא כ"ה ב'. בשם חזקי"ה ז' ד'. ר' הונא בשמו י"ד ג'. (קד).
ר' יהודה בן פפוס. כ"ג י'. (קה).
יהודה ברבי. י"א ו'. יהודה בר רבי ב"א ד'. (קו).
יהודה בר נחמן בש"ר שמעון בן לקיש. י"ז ד'. (קז).
ר' יהודה בן גירון. י"ט א'. (קח).
ר' יודה בר ר' נחמן. ז' א'. (פט).
ר' יודה בן בתירה. י' ג'. (ק).
ר' יודן בר רבי יצחק. י"ז ב'. (קח).
ר' יודן בר ר' אייבי. י"ז ד'. (קכ).

כ"י ביכמות י"ו ע"ח, ע' סדה"ד בתכיכות. (פה) ע' סדה"ד 162. (פט) ע' מבוא התנחומא נד 50 הערה ק"ב. (ק) הוא כנו של ר' גמליאל בן ר' יהודה הנשיא ע' סדה"ד דף פ"ח ע"ח. (קח) ע' סדה"ד נד 168. (קב) במדרש במ"ר י"א הוא ר' במעות בשם ר' סימון והיה כתוב בר סימון והגיה המדפיס "בשם ר'" וכבר כי "בר" הוא ר"ת "בשם ר'". (קג) לפנינו ר' יהודה בר רבי שמעון וכן בש"ר פי"ט הוא ר' יודן בר"ש, הולם ג"ל ר' יהודה ברבי סימון, ומובא לעכן בילקוט ליוב למז תהקי"ז. (קד) ע' מבוא התנחומא דף כ"ו הערה קע"ז. (קה) ים ליתקן ר' חימא בר פפיס, כמו שהוא בילקוט שמהדרין פ"ב הי"ג דף כ' ע"ב ופ"ד ה"ח דף כ"ב ע"ב, ולחיכי בסדה"ד הוא ר' דף קנ"ח הביא וז"ל ר' תלמא בר פפיוס ירושלמי פה"ד, ועל זה העיר הרב ר' נפתלי מפכיל לחיקן לא הוכל לכוון אל ליזה מקום כוון עכ"ל, הולם בחמא כוונתו לירושלמי פ' אחד דיני ממונות והוא בסנהדרין שם פ"ד ובודאי היה כתוב בסה"ד פחד"מ. (קו) נכון לגרוס גם בפכ"ח הוא ד' יהודה ברבי והכוונה אחם גדול וחבוב והוא ר' יודן ברבי, קדובין כ"ח ע"ב ועי' מבוא התנחומא נד 50 הערה ק"ה. (קז) במדרש במ"ר פי"ח הוא ג' ובילקוט מבלי למז תהקי"ן הגי' ר' יהודה בר' נחמי', ונפסיקתא דר"כ החודש מ"ד ע"ב ר' נחמי' בשם רים לקיש, ג"ל ר' יהודה בר נחמי' ע"ם הערה מ"ה, ולחיכי בסה"ד הוא י' נד 182 הביא ר' יהודה בר נחמני וסיים ובשו"ע שמואל פ"ע ר' יהודה בר נחמן בשם רים לקיש, ים לתקן פ"ז. (קח) בילקוט ההלים למז תהמ"ד הביא המאמר ממדרש שמואל ר' יהודה בן גוריון, בעל סדה"ד הביא בהוא י' דף ל' ר' יהודה בן גיכון וכ' יהובע דסכנין בש"ר לוי מדרש שמואל פ"ע, ים לתקן פ"ע, והוא המאמר בלפנינו, ובדפוס פרנץ ולחי"כ בכל הדפוסים הגי' ר' יהודה בן גידון, ובהנחומא נו הוא ט' ונמלא ר' יהודה בן גדיה. (קט) עי' לעיל יהודה בר נחמן, ולפנינו כחוב יודה בר רבי נחמן, ובדפוסים החמכוניס בר רב נחמן, בילקוט מבלי למז תהקי"ח הביא בשם מדרש שמואל ר' יהודה ברבי נחמי', ולחיכי בסה"ד ערך ר' יהודה בי"ר נחמי' הו נחמן מנחות ס"ח ע"ב, ובמבוא התנחומא דף כ"ו ע"ח הבחיכי ר' יהודה ב"ר נחמי' הו יהודה בר נחמי' ושם בהערה קמ"ו כחבתי הוא בר נחמן הו בר נחמני והוא מחורגמנים דרים לקים בהוכות ח' ע"ב והוא ר' יודן בר נחמי' ע"ם. (ק) עי' מבוא התנחומא הערה קי"י. (קא) בויי"ר סוף פכ"ה הגי' ר' חגי בשם ר' יצחק ובמדרש במ"ר פי' הוא ח' ר' הוגה בשם ר' יצחק ולדעתי ים לתקן פה ר' יודן בשם ר' יצחק, והי' כהוב בר יצחק והכוונה בשם ר' והגיע המעתיק הוא המדפיס בת רבי ולחיכי כי בעל סדה"ד הוא י' נד 184 הביא רב יהודה בשם יצחק מן גמלת תעניות ו' ע"ב. (קב) בפסיקתא החודש הגי' ר' יודן בשם ר' חייבו, ולחיכי בסה"ד הוא י' נד 184 הביא ו"ל ר' יודן בר חייבו ירושלמי בכלות פ"ב ומדרש שמואל פי"ז, והענין הוה (ר"ל מן ירושלמי בכלות) בדבה חיכה פסוק על תלה תני בוכיה ר' יודן בש"ר חייבו, ויש להוסיף על דבריו כי גם בפסיקתא החודש בשם הוא הענין מן מדרש שמואל הגי' ר' יודן

ר' יהושע בריה דר' ביתי. י"ג ו'. (קג).
ר' יהושע בן לוי. א' ו'. א' ז'. ב' ה'. ח' ב'. כ"ג ז'. כ"ה ב'. ר' סימון בשמו כ"ז ז'. בשם רבי ה' י"ב (קד).
ר' יהושע בר גזורא ר' יונה בשמו. א' א' (קה).
ר' יהושע ברבי נחמיה. א' ו' (קו). ח' ג'. י"א ב'.
ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי. ב' ה'. ב' ז'. ג' ג'. ה' ח'. ט' ו'. ט' ז'. י"ד ג'. עוד שם. שם ט'. ט"ז ב'. י"ט א'. כ"א א'. כ"ג ט'. כ"ד א'. כ"ד ו'. כ"ד ח'. כ"ה ב'. (קז).
ר' יהושע. כ"ז ד'. ביחד עם ר' אליעזר ה' ב'. (קח).
ר' יודן. ב' ב'. ח' ב'. ט' א'. י"ד ט'. י"ז ב'. כ"א א'. כ"א ב'. כ"ו ה' (קט). עוד שם (ק). כ"ז ה' (קיא). כ"ז ו'. ל"ב ג'. בשם ר' יצחק ה' ה'. בשם ר' ירמי' ה' ה'. בשם ר' מרי בר יעקב י"ח ח'. (קיג).
ר' יוחנן. א' ו'. ה' ב'. ה' ג'. ז' ח'. עוד שם. ט' ה'. י"א ד'. י"א ה'. י"ב ג'. י"ז ג'. י"ח ה'. י"ט ד'. עוד שם. כ' א'. כ' ג'. כ"ה ג'. כ"ז ג'. ל' ב'. ר' חייא בשמו ב' ט'. שמואל בר אבא בשמו ה' ו'. ר' בריספא בשמו ה' ו'. ר' פנחס ור' ירמי' בשמו י"ט ד'. בשם חכמים ה' א'. בשם רשב"י ה' ה'. כ"ד ח'. בשם ר' ישמעאל י"ג ט'. (קיג).
ר' יוחנן בר מריא. י"ג ב' (קד).
ר' יונה בשם ר' יהושע בר גזורא. א' א'. ר' יצחק בר קצרתה בשמו. כ"ו ה' (קטו).
ר' יונה בוצריה. כ"ה ב'. (קטז).
ר' יונתן בר חני בשם ר' יצחק בר מריון. כ"ב ה'. (קיז).
ר' יונתן. א' ב'. ח' א'. י"ד ו'. ביחד עם ר' חנניה או ר' חנינה ב"ג י"א. כ"ה ד'. ר' שמואל בר נחמן בשמו ד' א'. י"ג ט'. ל"ב ד' (קיח).
ר' יניי או ר' ינאי. ה' ג'. י"ב ב' (קיט). י"ד ו' (קכ).

כמ"ל ח"יבו. (קג) נסגינו בתעות ר' יהושע בריה דר' גודי והקניתי כמו שהוא לעכון בילקוט שמואל רמז ק"ז בשם המדרש, ובילקוט מסתר רמז תתכ"ב בני דרבי בני ובמדרש מסתר פ"ה לות ד' ר' יהושע בן פזכיסי, ועי' סדה"ד לות י' נד 196 שהביא ר' יהושע בריה דר' כנגדו, מדרש שמואל פי"ג והעיר שם הרב ר"ן מבכיל לאיזן בגירסתנו בריה דר' ביתי. (קד) בילקוט סנהדרין פ"י ה"ת דף כ"ח ע"ח הגי' בשם ר' יוסי. (קה) בילקוט סוף פרשת נשא המאמר הזה ושם הגי' ר' יונה בשם ר' יוסי בן גזירה וכן הביא בעל סדה"ד בשרך ר' יוסי בן גזירת מילקוט שם, ובשרך ר' יהושע בן גזירת הביא מן ג' מקומות ילקוט שבת רית פ"ג והעתיק ית פ"ד נמצא ר' יהושע בר גזורא, ובשרך בן גזירה הביא במדרש חזית פ' תבסול הכושר ר' יוסי בן גזירת, אולם לפנינו במדרש שם נאמר בן גזירה והמלות "ר' יוסי" ליתת. (קו) בוי"ר פ"ב לות ג' הגי' ר' יהושע בר נחמן, ובמדרש רות פ"ד לות ג' ורבי בר נחמי, ל"ל ור' יהושע בר נחמי' ובעל סדה"ד הביא ר' יהושע הכהן בר נחמי, ועי' מבוא התגחומת ר' יהושע הכהן בר נחמי ובהערה קפ"ה. (קז) הוא לאחד מדרבי דאגדתא הנודעים וכל המאמרים במדרש שלפנינו המה בשם ר' לוי, ועי' לותותיו בסי דד"ו ח"ג נד 141. (קח) הוא ר' יהושע בן חנניה ביתי ר' נחליאל דיבנה הגבוה. (קט) בילקוט ר"פ פ"ח דף ו' ע"ב הגי' יהודה בשם זחה"ב מובא שם פ"ב יותן בי רבי בלוש, ועי' במדרש שמואל שם הערה כ"ה. (קי) בילקוט שם הגי' כמ מונה לחמר. (קיא) בהוספתה סוטה כ"ג הגי' ר' יהודה הגשיא לומר, ועי' במדרש שמואל שם הערה י"ח. (קיב) עי' מבוא התגחומת. (קיג) עי' מבוא התגחומת נד 52 הערה קל"ו. (קיד) בעל סדה"ד לות י' דף ק"ד ע"ח הביא ר' יוחנן בר מריא מדרש שמואל ולא ניין הסרשה, והוא המאמר שהבאתי סי"ב לות כ'. (קטו) עי' סדר הדורות. (קטז) נזכר בסדה"ד נד 208 בשרך ר' יונה בוצריה וניין שם גם מדרש שמואל פכ"ו, ים להקן פכ"ר, ובילקוט שמואל רמז קמ"ח בתעות יותב בן גזוייה, ים להקן ר' יונה בוצריה, והכונה מעיר בצרה. (קיז) עי' לעיל הערה נ"ח. (קיח) עי' מבוא התגחומת הערה קמ"ג. (קיט) שם מובא בשית ר' יתן, ובכ"ר פ"ע לות כ' הגי' דבי רבי יתן. (קכ) עי' לותותיו

ר' ינאי בריה דרבי שמואל בר רבי ינאי. כ"א ג'. (קכח).
ר' יוסי בר ר' אבון או בר ר' אבין. א' א' (קכג). ב' ט'. ג' ג'.
אבא יוסי בן דרוסאי רבי בשמו. ל"ב א'.
ר' יוסי. ב' ג'. ב' ח'. ה' י"ב. ח' ב'. י"ג ב'. י"ג ח'. י"ד ט'. כ"ו ב'. כ"ז ה' (קכג).
ר' יוסי בר חנינא. ה' א' (קכד). י"ג ב'. ר' אליעזר בשמו ג' ה'.
ר' יוסי הגלילי. י"ד ו'.
ר' יוסף ר' הונא בשמו. כ' א'. כ"ז ד'. ר' הונא בשם ר' יוסי כ"ב ד'. (קכה).
ר' יוספא בר שונם. כ"ג ט'. (קכו).
יעקב איש כפר נבוריא. ז' ו' (קכז).
ר' יעקב דקיסרין ר' מנחמא ור' נחמן דיפו בשמו. ט"ז א' (קכח).
ר' יעקב בר אידי. י"ט ד'. עוד שם. (קכט).
ר' יעקב דכפר חנן. כ' א' (קל).
ר' יצחק ברבי אלעזר. ז' ו'. (קלא).
ר' יצחק בר מריון ר' זכרי' ור' יונתן בר חגי בשמו. כ"ב ה'. (קלב).
ר' יצחק בר חייא. כ"ד ו'. (קלג).
ר' יצחק הבבלי. ב' ב'. (קלד).
ר' יצחק. א' ב'. א' ו'. ג' ב'. ג' ז'. ה' ט"ז. י"ג ו'. י"ג ט'. י"ח ו'. כ' ד'. כ"ג י"ב. ר' חגי בשמו א' ז'. ב' א'. ב' ד'. ב' י"א. ר' אבא בר מריא בשמו א' ז'. ר' פנחס בשמו ד' ד'. ר' ברכי' בשמו ה' ה'. ר' יודן בשמו ה' ה'. כ' ד'. (קלה).
ר' יצחק בר קצרתה בש"ר יונה. כ"ו ה' (קלו).

מבוא הירושלמי, וכפי' דד"מ ח"ג נ"ד 107. (קכח) היוחסין הביאו ר' יצחי בריה דר' שמואל בר יצחי, ולא ניין המקום, וכוון למאמר שלפנינו, וכן בתוה' ב' הביאו כ' שמואל בר יצחי מבוה דר' יצחי, כוון נ"כ למאמר הנ"ל, ולתיקי בספ"ד בתוה' י' שהביאו כמו שמצא ביוחסין ר' יצחי בר שמואל בר יצחי וכתב "לא מלתי" והמאמר הנ"ל נמצא בוי"ר שכ"ח תוה' כ', ובפסיקתא דר"כ שסקא לחכי דף קע"ה ע"ח, ובסם הגי' ר' יצחי בשם ר' שמואל בר ר' יצחי, וע"ם בהערה קי"ב, וירלקוט שמואל רמז קכ"ו הביא בשם ויי"ר ובטעות ר' יצחי בשם ר' במעון בן יוחאי, וזה מטעות המעתיק או המדפיס כי הי' כתוב בר"ת בשם"ו וחסר בתוה' ר"ת ר' במעון בן יוחאי. (קכד) בדפוס פרנקל ותח"כ בכל הדפוסים נמצא תיבת "תבון" וכתב ר' יוסי בר רבי, וביהושלמי סוף ברכות מובא ר' יוסי בר בון, והוא כמו בר תבון, ור' יוסי בר בון מובא הרבה מאמרים בשמו בירושלמי. (קכג) הרבה נמצאים בשם זה, ועי' תוספות בשם מובא הירושלמי. (קכד) בכ"ר סוף ס"ח לוה ט"ו מובא המאמר הזה בשם ר' יהודה בר פלעאי וביהושלמי חגיגה ס"ב ה"ח דף ע"ז ע"ג ליתא ר' יודה בר סזי. (קכה) עי' מבוא התחומות ובהערה ג"ח. (קכו) הוא תלמידו של ר' מנא, מובא בספ"ד נ"ד 210 גם בשם מדרש שמואל שכ"ג, ועי' מבוא הירושלמי ומבוא התחומות. (קכז) עי' פסיקתא פרה ל"ה ע"ב ובהערה י"ה. (קכח) בעל סדה"ד לוה ו' דף ק"ע הביא ר' יעקב דקסרין ר' מנחמא ור' נחמן דיפו מבמו ולא ניין המקום, והוא המאמר שלפנינו ובמקום ר' מנחמא נ"ל ר' מנחמא, ובילקוט ההליס רמז התכ"ע בטעות בשם ר' עקיבא דקסרין ונ"ל בשם ר' יעקב דקסרין, וכן במדרש ההליס מזמור פ' ליתא ל"א בשם ר' יעקב דקסרין, וכן הוא לנכון בבי"ר שנ"ג לוה ד'. (קכט) הוא תלמידו של ר' יוחנן, עי' מבוא הירושלמי דף ק"ה. (קל) נזכר הרבה פעמים בירושלמי ומדרשים, ומובא בספ"ד ע"י"ם. (קלא) מובא בתיזה מקומות בירושלמי, ועי' בספ"ד ר' יצחק בן אלעזר נ"ד 238, ומבוא הירושלמי דף ק"ז ע"ח. (קלב) עי' סדה"ד דף ק"ח, ומבוא התחומות דף כ"ח הערה ק"ם. (קלג) בעל סדר הדורות הביא לשון היוחסין ר' יצחק בר חייא מדרש שמואל, ולא ניין ספרשה, והוא המאמר שלפנינו שכ"ד לוה ו'. (קלד) המאמר הזה מן מדרש שמואל נמצא בבי"ר רים פ"ע, וגם שם מובא בשם ר' יצחק הבבלי והיוחסין ובעל סדה"ד לא הביאו. (קלה) עי' מבוא התחומות נ"ד 54 בהערה קנ"ר. (קלו) בעל סדה"ד לוה ו' דף ק"ד ע"ח הביא ר' יוחנן בר קרחה, וסיים ר' יצחק בן קרחה בשם ר' יוסי יולמי, ר"ה פ"ח ה"ח ומדרש שמואל שכ"ע, לולי פ"ם ע"כ. כוונתו לולי נ"ל ר' יוחנן בן קרחה, ויש לתקן בדבריו שכ"ו במקום שכ"ע, ובירושלמי ר"ה שם הגי' בר קפרא יש לתקן בר קרחה, וכן בסדה"ד לוה ז' דף קכ"ב הביא ר' יצחק קרוספא בשם ר'

ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק. ג' ד'. ח' ג'. (קלז). י"א ה'. עוד שם י"ג א'. י"ג ה'. ט"ו ג'. כ"ח ג'. כ"ח ד'. בשם ר' חייא ח' ו'. בשם ר' יוחנן י"ט ד'. בשם ר' חייא בר אבא כ"ג ז'. כ"ה ג'. ר' יודן בשמו ה' ה'.

ר' ירמי' ברבי אלעזר. ד' ב'. (קלח).

ר' ישמעאל ב"ר יוסי. ב' ג'.

ר' ישמעאל. י"ז ב'. ביחד עם ר' עקיבא ד' א'. י"ג ט'. י"ט ד' (קלט).

אות כ.

רב כהנא. י' א'. (קמג).

ר' כריספא בש"ר יוחנן. ה' ו'. (קמח).

אות ל.

לוי ביחד עם רב. י"ח ה'. עוד שם. (קמב).

ר' לוי. ב' ז'. ה' ג'. ז' א'. ט' ג'. עוד שם. י"א א' (קמג). י"ד ז'. י"ד ט'. י"ח ו'. י"ט ג'. י"ט ה'. כ' א'. כ"ג י"ב. כ"ח א'. ר' ברכי' בשמו א' ב'. י' ג'. ר' זבדיה חתניה בשמו ב' ג'. ר' יהושע דסכנין בשמו ב' ה'. ב' ז'. ב' ט'. ג' ג'. ה' ח'. ט' ו'. ט' ז'. י"ד ג'. עוד שם. י"ד ט'. ט"ז ב'. י"ט א'. כ"א א'. כ"ג ט'. כ"ד א'. כ"ד ו'. כ"ד ח'. כ"ה ב'. ל' א'. בשם ר' חמא בר יצחק א' ז'. א' ח'. בשם ר' שמעון בן לקיש ט' ב'. בשם ר' חמא בר רבי חנינא כ"ד א'. בשם ר' שמואל בר נחמן ל"ב ג'. עוד שם. (קמד).

ר' לוי בר פרטא ר' יהודה בר סימון בשמו. כ"ה ב'. (קמה).

אות מ.

ר' מאיר. ז' ג'. ח' ד'. י"ב ג'. י"ט ד'. ל"ב ג'. ר' שמעון בן חלפתא בשמו ב' ט'. (קמו).

ר' מחלפתא בן שאול. כ"ג י"ג. (קמז).

ר' מיאשה יתיב קמי ר' אבהו. ח' ג' (קמח).

ר' מנא. כ"ה ג'. ר' מנחמא בשמו ט"ו ג' (קמט).

ר' מנחמא. ט"ז א'. בשם ר' אבין ה' ט"ז. (ק). בשם ר' שמואל בר רב יצחק ח' ב' (קנ). בשם ר' מנא ט"ו ג'. (קנב).

ר' מרי בר יעקב. י"ג ח' (קנג).

ר' מתנה ר' הונא בשמו. ה' ט"ו (קנד).

יומה ולא ניין מחומה רק כמו במלת ביוחסין, בכור שמ"ל ר' יצחק בר קלרתה בשם ר' יוסה כמו שהביא נעצמו בערך ר' יוחנן בן קלרתה, ומשר נקרא בן קלרתה מין הכוונה שהוא שם עצם רק נקרא על שם מקומו קלרה. (קלז) בכ"ר פל"ט הוא י"ב הגי' ר' ירמי' שהם והמלות בש"ר שמואל בר יצחק ליתא, ובכל הילקוט שמואל רמז ל"ה הביא בשם ב"ר הגי' ר' ירמי' בן אלעזר, והכד"ק הביא ר' ירמי' בשם ר' שמואל שהם. (קלח) עי' יוחסין וסדה"ד ר' ירמי' בן אלעזר דף קכ"ג, ובניס היו. (קלט) הוא כר פלונתא דר"ש, וידוע, ועי' לוחותיו בסה"ד בתריסות. (קמ) עי' סדה"ד דף קכ"ז. (קמא) עי' סדה"ד ערך קריספא. (קמב) עי' סדה"ד נד 258. (קמג) ביחד עם ר' סימון ובכן ובילקוט שמואל רמז ק"ב בטעות ר' לוי ברבי סימון ובכן. (קמד) עי' מבוא התחומות והבערה ק"ת. (קמה) חסר בסה"ד נד 260 ע"ב. (קמו) נזכר הרבה פעמים ועי' סדה"ד. (קמז) ל' ר' חלפתא הו ההלוסא וביכולמי ביכורים פ"ב ה"ת דף ס"ד ע"ב נאמר ר' חלפתא בן שמוע ועי' סדה"ד נד 138. (קמח) עי' מבוא הירושלמי דף ק"ד ע"ת. (קמט) ב' נקרסיוס בשם ר' מני עי' מבוא הירושלמי דף קי"ד ע"ב ובסי דד"ו ת"ג נד 115. (ק) בכ"ר פל"ח הוא כ' הגי' ר' מנחמא בשם ר' חמי, וביכולמי הוריות פ"ב ה"ח דף מ"ו ע"ד הגי' ח"ר לבין, ול"ל בשם ר' לבין. (קנא) במדרש במ"ר פ"ב הוא ב' הגי' ר' נחמי'. (קנב) הוא ר' מנחם בירושלמי. (קנג) מובא בהתחומת הוקה אות כ"ב ולא נזכר ביוחסין ובסה"ד. (קנד) בירושלמי הוריות פ"ה ה"ה דף מ"ו ע"ד הגי' ר' תוקא בשם

אות נ.

ר' נהוראי. ב' ח'. כ"ז ה' (קנה).
בר נזירה. י"ט ד'. (קנו).
ר' נחמי' ביחד עם ר' יהודה. ה' י'. ט"ז ב'. כ"ג ג'. כ"ג י"א. כ"ה א'. (קנז).
ר' נחמן דיפו בשם ר' יעקב דקיסרין. ט"ז א'. (קנח).
ר' נתן. י"ג ה'. כ' ה'. תני בשם ר' נתן א' א'. ו' ב'.

אות ס.

ר' סימון. י"ג א'. י"ג ג'. עוד שם. י"ד ז'. ט"ו ב'. י"ח ג'. י"ט ו'. כ"ב ה'. ביחד עם ר' לוי י"א א' (קנט). ביחד עם ר' חנינא בר פפא י"ט ד'. כ"ו א'. ביחד עם ר' ברכי' בשם ר' יהושע בן לוי כ"ג ז' (קס). ר' פנחס ור' חלקיה בשמו א' א'. א' ג'. (קסא).

אות ע.

ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון. ל"ב ג'.
ר' עקיבה או ר' עקיבא. ד' א'. ה' י"ב. ח' ט'. י"ג ט'. י"ד ו'. י"ט ד'.

אות פ.

ר' פדת ר' חגי בשמו. י"ד ג'.
ר' פנחס. א' ב'. א' ה'. א' ו'. ה' ט' (קסב). ח' ו'. י"ז ד'. כ"ד ח'. ביחד עם ר' הלקיה בש"ר סימון א' א'. (קסג). א' ג'. ביחד עם ר' ירמי' בש"ר יוחנן י"ט ד'. ביחד עם ר' ירמי' בשם ר' חייא בר אבא ח' ו' (קסד). כ"ג ז' (קסה). כ"ה ג'. בשם ר' יצחק ד' ד'. בשם ר' ראובן ט' א'.
ר' פנחס בר חמא ט' ג'. (קסו).

אות צ.

אבא צידוני בשם ר' שמואל בר נחמן. כ"ג ד'. עיין באות א' ערך אבא צידוני.

אות ק.

בר קפרא. ט' ד'. י"ח ד'. כ' א'. (קסז).

אות ר.

ר' ראובן. ה' ז'. ט"ז ב'. ר' פנחס בשמו ט' א'. ר' ביבי בשמו כ"ג ג' (קסח).

נג מהגה ובב"ר פ"ז אות ז' הוא כמו לפנינו. (קנה) עי' סדה"ד בערכו. (קנו) בעל סדה"ד דף ק"מ ע"ג הביא גירסת בר גוזל מדרש שמואל פ"ט, וכוונתו מה שהביא גירסת בר גוזל פעמים בתוך גירסת ופעמים בר גוזל. (קנז) עי' סדה"ד בערכו. (קנח) הוא כמו ר' נחמן דמן יפו, ועי' מבוא התגחומת כ"ט ע"ג. (קנט) עי' הערה קמ"ג. (קס) בקה"ל רים פ"ז מובא בקצן ממרי בסחם, ובכורות לבה בסיומת אות כי ח"ר ברכי' לבד, והילקוט מצלי כמו שתקנ"ט הביא בשם מדרש רות כי ברכי' ור' סימון בשם ריב"ל כמו שהוא במדרש שמואל לפנינו. (קסא) עי' תודותינו בסה"ד בתריסות. (קסב) בירושלמי בכורות פ"ד ה"ג דף ז' ע"ב במקום ר' פנחס הגי' שם ר' יצחק. (קסג) בירושלמי סוף בכורות בשמו המלות ר' פנחס" ובשלהו דק ר' חלקיה בש"ר סימון כמו שהבאתי בהערה ג', ועי' מבוא התגחומת בערך ר' פנחס ור' פנחס בר חמא. (קסד) בירושלמי עירובין רים פ"ה דף כ"ב ע"ב הגי' ברכי' ר' ירמי' בשם ר' חייא בר בא יב לתקן בל"ל ר' פנחס במקום ר' ברכי'. (קסה) בקה"ל רים פ"ז נאמר ח"ר פנחס לבד, והילקוט מלכים רמז קצ"ע ר' פנחס ור' חמי ב"ל ור' ירמי'. (קסו) הוא ר' פנחס הכהן בר חמא. עי' מבוא התגחומת לד 38 ור' פנחס המובא בערך פלפניו הוא ר' פנחס בר חמא. (קסז) עי' יוחסין וסה"ד ובבוא הילקוט. (קסח) עי' מבוא התגחומת דף ל' הערה רמ"ד.

רב. א׳ ב׳, ב׳ ד׳, ד׳ א׳, ז׳ ג׳, י״ח ה׳. עוד שם. כ״ה ג׳. בשם ר׳ אליעזר כ״ד ה׳ (קסט). כ״ו א׳. (קע).
רבי. ה׳ ט׳, ח׳ א׳ (קעא). ח׳ ד׳, י״ג ט׳. כ״ג ו׳ (קעב). כ״ד ה׳ (קעג). ר׳ יהושע בן לוי בשמו ה׳ י״ב. בשם אבא יוסי בן דרוסאי ל״ב א׳. (קעד).
רבינו הקדוש. ח׳ ט׳. (קעה).
רבנן. א׳ ו׳. א׳ ז׳. א׳ ח׳. ב׳ א׳. ג׳ א׳. ה׳ ט׳. י״א א׳. י״ב ג׳. י״ד ד׳. י״ד ז׳. ט״ו א׳. ט״ו ב׳. ט״ז א׳. ט״ז ב׳. י״ז ב׳. עוד שם. עוד שם. י״ח ב׳. י״ח ה׳. עוד שם. י״ח ו׳. כ׳ א׳. כ״א ג׳. כ״ב ג׳. כ״ב ד׳. כ״ד ה׳ (קעו). כ״ה ב׳. (קעז).
רבנן דקיסרין. כ״ג ט׳. (קעח).
רבנן דתמן. כ״ה ג׳. (קעט).

אות ש.

רבי שילה. ר׳ חלבו בשם דבי רבי שילה. ח׳ ו׳. (קפ).
ר׳ שמואל בר רב יצחק. א׳ א׳. ז׳ ה׳. י״ב ה׳ (קפא). ר׳ ירמי׳ בשמו ג׳ ד׳. ח׳ ג׳. י״א ה׳. י״ג א׳. (קפב). י״ג ב׳. י״ג ה׳. ט״ו ג׳. כ״ח ג׳. כ״ח ד׳. ר׳ מנחמא בשמו ח׳ ב׳. ר׳ חנן בשמו י״ד ג׳ (קפג).
ר׳ שמואל בר נחמן או בר רב נחמן או בר נחמני. ב׳ ו׳. ה׳ ט״ז. ז׳ ג׳. ח׳ א׳. ח׳ ה׳. י׳ א׳. י״א ו׳. י״ב ג׳. ט״ז ב׳. י״ח ד׳. י״ח ה׳. עוד שם. עוד שם. י״ח ה׳. י״ט ו׳. י״ט ז׳. כ׳ א׳. עוד שם. כ״ג ה׳. כ״ג ז׳. כ״ו ד׳. כ״ו ה׳. ל׳ א׳. ל״א ג׳. בשם ר׳ יונתן ד׳ א׳. י״ג ט׳. ל״ב ד׳. בשם ר׳ שמעון בן לקיש י״ט ב׳. אבא צידוני בשמו כ״ג ד׳. ר׳ חגי בשמו כ״ג י״ג. ר׳ לוי בשמו ל״ב ג׳. עוד שם. (קפד).
ר׳ שמואל בר איבו. ה׳ ב׳. (קפה).
ר׳ שמואל ברבי אבהו. ז׳ ה׳ (קפו).
ר׳ שמואל בר ר׳ ינאי. כ״א ג׳. (קפז).
ר׳ שמואל אחוי דר׳ פנחס בר חמא. ט׳ ג׳ (קפח).

(קסט) בתגומת תמור לוח ד׳ הוא בשם ר׳ חנין, ובתגומת הגדסם מכבר תמור חסר שם התומר וגורס שם ד״ח עד בלא סביר ל״ל ר״ח והוא ר״ת לב תמר. (קע) עי׳ מבוא התגומת הערה רמ״ה. (קעא) בילקוט שמואל רמז צ״ב הביא רב ורבי במקום לפניהו רבי וד׳ יוחנן. (קעב) בקה״ר ויק פ״ז הגי׳ ר׳ שמחם תמר. (קעג) תקנתי בפיוט רבי במקום רבנן והוא לנכון בפיוט רבה פ״ג שכוב יתן בעפר פיהו, וקה״ר פי״ב פ׳ כי לית כל מעבה, ועי׳ במדרש שמואל שם הערה י״ח. (קעד) רבי, רבינו הקדוש נקרא רבי יהודה מפקיד התגנה. (קעה) כי׳ בהערה שלפניה. (קעו) עי׳ לעיל הערה קע״ג. (קעז) בשם „לבנן״ נאמר לרוב על התלמידים בני היבמה, עי׳ רש״י בכורות כ״ו ע״ח. מ״ז ע״ב, י״ט ב״ח. כ״ב ב״ב ע״ח. (קעח) בן נקראת היבמה אחר מוסכח היה בקיסרין, ומזכר הרבה בירושלמי, ועי׳ מבוא הילובלמי דף ע״ג ע״ח. (קעט) בירושלמי רבנן דתמן הם התנאים דבבל. (קפ) בירושלמי שילובין היה פ״ם דף כ״ב ע״ב ר׳ חלבו בשם חיזין דבית שילה ל״ל דבי ר׳ שילה. (קפא) בבה״ר פ״ד לות ד׳ הגי׳ ר׳ ירמי׳ בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק בשם ר׳ יצחק בר חנה ותיקנו הרבה פעמים ר׳ ירמי׳ בשמו. (קפב) בילקוט שמואל רמז קי״ב בטעות בשם ר׳ יצחק בר רב שמואל. (קפג) הוא מגדולי התלמידים של הדור הבבלים, ומתכיו בתים בהרבה מקומות, עי׳ מבוא הילובלמי דף ק״ו ע״ח. (קפד) עי׳ סדה״ד ר׳ שמואל בר נחמני דף קי״ח ע״ח. (קפה) נזכר בילובלמי, ועי׳ מבוא הילובלמי. (קפו) בילובלמי מ״ק פ״ג ה״ח דף פ״ח ע״ד הגי׳ ר׳ שמואל בשם ר׳ אבהו, והילוקוט שמואל רמז פ״ב הביא התמר מהמדרש שלפניו וגורס ר׳ שמואל בר נחמני, וכתיבי בעל סדה״ד הביא בר שמואל בריה דר׳ אבהו מגמרא חולין מ״ט ע״ח. (קפז) עי׳ ר׳ ינאי בריה דר׳ שמואל בר יצחק. (קפח) בעל סדה״ד לות ב׳ גד 354 הביא ר׳ שמואל אחיו בל [ר׳] פנחס הכהן בר חמא, ועי׳ ענין נפלא מדבר שמואל סי׳ י״ט עכ״ל סי׳ ט׳ והוא לבון היוחסין דשם קלקלה דף ק״ד ע״ב ו״ל: ר׳ שמואל אחוה דר׳ פנחס בר חמא דהוה בסכנה והיו שם החכמים ושמעו קול נפבו של אחיו

ר' שמואל בר אבדימי. י"ג ט' (קפט).
ר' שמואל אחוי דר' ברכי'. י"ג ט'. (קנ).
ר' שמואל ר' אבא בר זוטרא בשמו. ט"ו א'.
שמואל בר אבא. י' ג'. בש"ר יוחנן ה' ו'. (קמח).
שמואל. ג' א' טבות בשמו כ"ה ג'.
בית שמאי. ה' א' (קנב).
ר' שמלאי. ט' ו' (קנג).
ר' שמעון. א' ד'. (קנד).
ר' שמעון בן יוחאי. א' א'. ה' א'. ה"ט"ו. ו' א'. ז' ב'. ח' א'. י"ג ד'. כ"ג ג'. ל"א ב'. ל"א ג'. ל"ב א'. ר' יוחנן בשמו ה' ה'. כ"ד ח'. ר' אבון בשמו כ"ג ג'. ר' אבא בר כהנא בשמו ז' ב'.
ר' שמעון בן לקיש. א' ח'. ג' ה'. ד' א'. ה' ב'. ז' ה'. ח' א'. י"א ד'. י"א ה'. י"א ו'. י"ב ג'. י"ד ד'. ט"ו ב'. ט"ז א'. י"ז ג'. י"ח ה'. כ' ג'. כ"ז א'. ר' חוניא בשמו ה' ב'. ר' לוי בשמו ט' ב'. ר' יהודה בר נחמן בשמו י"ז ד'. ר' שמואל בר נחמן בשמו י"ט ב'. ר' הוניא בשמו כ"ו ב' (קמה).
ר' שמעון בן חלפתא בשם ר' מאיר. ב' ט'. (קנו).
ר' שמעון בן מנסיא. י"ג ד'. כ"ג ד'. (קנז).
ר' שמעון בן גמליאל. י"ג ט'. כ"ו ב'.
ר' שמעון בן לוי. י"ח ד' (קמח).
ר' שמעון בר אבא. כ' א' (קנט).
שמעון הצדיק. כ"ו ד' (ר).

אות ת.

ר' תימא בר פפיים. עיין ר' יהודה בן פפוס.
ר' תנחומא. ה' א'. ח' א' (רח). י"ד ה'. כ' ד'. כ"א ג'. ל"ב ב' (רנ).

מזכר לילנין וכו' כמדרש שמואל עכ"ל. (קפט) נזכר הרבה פעמים בילוזלמי עי' מבוא הילוזלמי. (קנ) בילוזלמי ברכות פ"ז ה"ח דף י"ח ע"ח בטעות ר' שמעון לחוי דר' ברכי', ובילוזלמי עירובין פ"ב ה"ח דף כ"ע ע"א נאמר לנכון לאמר שמואל לחוי דרב ברכי בשעה שגזרו על הדמאי בוא העם מפרישין תחוה נהוך בחיכן. ולחיכי בפסחים ד' עכך לב שמואל לחוה דר' ברכי' הביא ז"ל בילוזלמי ברכות ר' שמעון לחוה דר' ברכי' פ"ם כי ל"ל ר' שמואל ולחבר תרלה כי במדרש שלפנינו ובילוזלמי עירלה כחוב לנכון ר' שמואל. (קנא) נזכר הרבה פעמים בילוזלמי בשם שמואל בר בא, עי' מבוא הילוזלמי. (קנב) תלמידי שמאי והלל נקראים בית שמאי ובית הלל. (קנג) נזכר הרבה בילוזלמי ובבלי, עי' סדה"ד ומבוא הילוזלמי דף קכ"ז ע"ח. (קנד) בוי"ר פ"ב חות ו' הגי' אמר רים לקים ואין ספק שהיתה הגי' לפני המסדר ר' שמעון בן לקיש, וגשמעו המלות "בן לקיש". (קנה) הוא ר' תלמיד ר' יוחנן, ועי' תוספות במבוא הילוזלמי, וכס' דדיו ח"ג נד 80. (קנו) עי' מבוא התגחומא שערה לע"ז. (קנז) בקהיל רים פ"ז נאמה המאמר מן מדרש שמואל פכ"ג חות ד' ושם הגי' ר' שמעון בן יוחאי. (קנח) בילקוט שמואל רמז קכ"ח נוסף ר' יהושע בן לוי. (קנט) בילוזלמי סנהדרין פ"ב ה"ח דף כ' ע"ב הגי' ר' שמעון בר רבי, ובמדרש רות רבה רים פ"ה ר' שמעון ברבי, ור' שמעון בר מבא נמצא בתגחומא, עי' מבוא התגחומא דף ל"ו ומזכר הרבה פעמים בילוזלמי והוא ר' שמעון סחם. (ר) הוא היה מבייבי חגבי בגסה הגדולה. (רא) לפנינו ר' תגחומא בר יודה, ותקנתי ר' תגחומא ור' יודה, ומובא לנכון בילקוט שמואל רמז ל"ב בשם המדרש שמואל. (רב) במדרש שם ש"ב חות בי ר' תגחומא ור' ביבי בשם ר' אלעזר בן יעקב, ובילקוט שמואל רמז קס"ה הביא המאמר בשם המדרש וגורס ר' מנחמא וכ בבי בשם רבי, ל"ל בשם ר' אלעזר בן יעקב, ובפסיקתא רבתי פי"ח ל"ב מנחמא בי רבי חייא הגדול בשם ר' אלעזר בן יעקב, והילקוט מלכים רמז קע"ה הביא כלשון הפסיקתא רבתי, ומצוין שם "מדרש" ו"ל פסיקתא רבתי, ותודוס ר' תגחומא עי' מבוא התגחומא נד 62.

ד) רשימה ממלות זרות ע"פ סדר א"ב, ואנה הן מבוארות בהערות (ה).

מ ל ה	פרשה	אות	הערה	מ ל ה	פרשה	אות	הערה
א.				ה.			
*אבבית	ז	ג	יג	הלניא	ח	א	ז
*אבגינוס	כט	ב	ב	ח.			
איגינוס	כט	ב	ב	*חבאבית	ז	ג	ג
איגיניסטאשי	א	ו	גג	חככים	ז	ג	ג
אגדו	א	ג	לד	חול	יג	ב	ו
*אגרן	א	ג	לד	חלמיש	יו	א	פ
*אגרטן	ז	ג	יא	חיפא	יו	א	פ
אגריון	יז	ד	כו	חפותין	כא	א	א
*אבאבית	ז	ג	יג	חקל	ט	א	ג
אוכלוסא	לב	ב	ז	ט.			
*אלפס	ח	א	ז	טבריא	יו	א	פ
*אמירון	יז	ד	כו	טומוס	ח	יב	סה
אסטילין	יא	ב	ח	טופרין	יא	ב	ח
*אסטרטיא	יג	ב	',	*טרסקל	ח	ג	כח
אסרטיא	יג	ב	',	טורקטי	ב	ג	פו
אפופוריא	ח	א	ג	י.			
*אפיפודין	ח	א	ג	*כדביא	א	א	ח
*אפיפורין	ח	א	ג	כרביא	א	א	ח
אפרדוכסוס	א	ו	מח	כיכם	כא	א	ג
אפירטוס	ח	ג	מד	ל.			
ארבל	ז	ג	פ	ריטים	ב	ד	ט
*ארכל	ז	ג	פ	למין	כג	ו	ט
*ארכיסטים	כה	ו	כט	לפס	ח	א	ז
ארכיסטירס	כה	ו	כט	מ.			
ארתוקופיון	יפ	ב	ח	מברכתא	ז	ד	ט
אוותנטיא	כח	ג	יד	*מדרתא	ז	ד	לב
ב.				מטכסא	'	ג	'
בדוקי	נב	ד	ח	*מלביא	ח	א	ז
*בוליוטום	ב	ד	כ	*מלניא	ח	א	ז
בת ירח	ל	ב	'	ממלא	ח	ד	ז
בוצדיה	כה	ב	'	*מוניטה	יב	א	סט
*ברביא	א	א	ח	מסטורין	כח	ו	ח
*ברולקי	נב	ד	ח	מרדתא	ז	ו	לב
*ברוקלי	נב	ד	ח	משפל	ה	ג	כה
ג.				נ.			
גליוד	ז	ד	לה	נוה	יו	א	פ
גרופית	כח	ג	פו	נימורין	יז	ד	ו
ד.				נעמיית	ח	ו	פו
דיטיטין	כח	ד	כא	*ניקודים	כב	ד	ח
דילמא	יפ	ד	יב	ניקודים	כב	ד	ח
דיסיסיות	כה	ב	כב				
דורקטי	ב	ג	פו				

(ה) המלות מבר בסמיכי בהן סימן כזה * לא המצאתי בגוף המדבר רק מבוארות שם בהערות שלי.

מ ל ה	פרשה	אות	הערה	מ ל ה	פרשה	אות	הערה
ס.				פרקלט	לא	ג	ד
סוסיתא	יו	א	ט	פתקין	ל	ב	טו
סיסמא	ט	א	כ	צ.			
סירגיל	ה	ב	יד	צלמונית	ל	ב	יב
פ.				צנורא	כב	ה	טו
פנניקא	כד	א	ו	ק.			
פישטיא	א	א	ט	קנדישון	יט	ד	יט
פלאטיני	א	ו	נא	קונטיסין	יח	ו	יז
פלסתר	כח	ו	לב	*קיסדריות	כה	ב	ח
*פלסטון	כח	ו	לב	קצרה	יו	א	ט
*פמיים	ל	ב	ט	קוירים	א	ב	כח
פניים	ל	ב	ט	קרסטל	ה	ג	כח
*פניקא	כד	א	ו	קורסיות	כה	ב	ח
פסטילם	יא	ו	יז	ר.			
*פספוסיא	ה	ו	מ	רודים	יט	ד	יז
פפוסיא	ה	ו	מ	ש.			
פראדוכסוס	א	ו	מח	שחנא	ז	ג	יד
*פריטון	ה	ג	מד				

ד) הקדמונים אשר הביאו את המדרש שמואל.

א) הנשר הגדול רש"י ז"ל (נולד ד"א ת"ת ונפטר כ"ט תמוז ד"א תתס"ה) מביא את המדרש הזה, כמו בפירושו (בראשית ל"ו נ) וז"ל: מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלים להן עוונותיהם, גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה כו', והוא בפי"ז אות א'. (ב"ח כ' ל') אמור אמרתי שתי פעמים פסקתי גדולה כן לבני איתמר כו', וסיים זו ראיתי במדרש שמואל, הוא בפ"ח אות ג'. (ד"ח י' ג') ב' מעילות מעל שאול בשאלת אוב, אחת ששאל אחרי שמואל ואחת שדרש, ובאגדה דשמואל שנינו ה' מעילות מעל, והוא בפכ"ד אות ז'. ולפעמים הביא מאמר ממנו בלי הזכרת שמו, כמו (הוספ' ג' ח') תנא משום רשב"י בג' דברים מאסו ב"י כו', הוא מן מדרש שמואל פי"ג אות ד' ואולי הי' לרש"י מקור אחר.

ב) בפי' לגמרא סוכה נ"ג ע"ב ד"ה אחספא הביא וז"ל: ובאגדת דספר שמואל מפורש שמצאו דוד על פני נקב התהום וכתוב בו שהיה שם ששת ימי בראשית, הוא בפכ"ו אות ב' ועיין גם ברש"י מכות דף י"א ע"א ד"ה קפא שהביא זה מירושלמי, והוא בירושלמי סנהדרין פ"י דף כ"ט ע"א.

ג) רש"י בספרו הפרדס הגדול (דפוס קונשטנ' דף כ"ד ע"ב) הביא וז"ל: במדרש אחד שקורין עת לעשות לה' תניא שלשה מכפרין להם עונותם חכם ונשיא וחתן, חכם דכתיב וכי יגור אתך גר כו', הוא המאמר שהביא בפי' בראשית ל"ו ג', והוא במדרש שמואל פי"ז אות א'.

ד) גם הרבה פעמים בפירושו לס' שמואל מפרש הכתובים עפ"י המדדש הזה. אף כי לא הזכירו בשם, כמו שתראה: (ב"ח ח' ח') מן הרמתים צופים שתי רמות היו, הוא במדרש שמואל פ"א אות ו'. (שם שם) אפרתי מדרש אגדה אפרתי בן פלטין אבגינוס, הוא בפ"א אות ו'. (שם שם ג') ומדרש אגדה בדרך שהי' עולה בשנה זו לא הי' עולה בשנה אחרת כו', הוא פ"א אות ז'. (שם שם ד') מנה אחת אפים הראוי להתקבל בסבר פנים יפות, הוא בפ"א אות ח'. (שם שם ו') גם כעס היתה

אומרת לה כו', הוא בפ"א אות ח'. (בס בס ט') ועלי הכהן יושב על הכסא שנתמנה שופט על ישראל, הוא בפ"א אות ט'. (בס בס כ"ג) ומדרש אגדה ר' נחמי' בשם ר' שמואל בר ר' יצחק אמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם כו', הוא בפ"ג אות ד'. (בס ג' כ') כשחנה יולדת אחת פנינה קוברת שנים כו', הוא בפ"ה אות י'. (בס בס ט') חסידיו חסידו כתיב וכן יחתו מריביו מריבו כתיב, בין יחיד ובין רבים, הוא בפ"ה אות ט"ז וי"ז. (בס בס י') עליו בשמים ירעם עלו כתיב כו', הוא שם שם. (בס ג' ד') עלי היה כהן ושומר בפנים ושמואל הי' לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל במס' תמיד ע"כ, הוא במדרש שמואל פ"ט אות ה' תמן תנינן נעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן מבחוץ והוא במדות פ"א מ"ט, ובטעות ברש"י במס' תמיד, וצ"ל במס' מדות. (בס ד' י"ג) איש בנימין זה היה שאול שחטף את הלוחות מיד גלית וברח לו, הוא בפ"א אות א'. (בס ס' ו') עכברין נכנסין בנקביהן ושומטין בני מעיהם ויוצאין, הוא בפ"א אות ו'. (בס י"ח כ') ומדרש אגדה הביאו לי ספר תורתכם שנתנה מימין ואשרפה על שכתוב בו לא יבוא עמוני ומואבי, הוא בפי"ד אות ז'. (בס פ"ו כ"ז) ומדרש אגדה חולקים אמוראים י"א מעילו של שמואל קרע שאול, וי"א מעילו של שאול, הוא בפי"ח אות ה'. (ב"ב ז' ד') ויהי בלילה ההוא א"ר חנינא כו', הוא ברישׁ פכ"ו.

ה) הרשב"ם (נפטר ד"א תתקל"ה) סוף עקב בתוספת שם. כך שנויה באגדה שמואל במגלת חסידים מצאו כתוב אם תעזבה יום יומים תעזבך, משל לשנים כו', הוא בפ"א אות א'.

ו) הרב הנשיא ר' יהודה בר ברזילי הברצלוני (חי בסוף המאה התשיעית ובתחלת המאה העשירית לאלף החמישי) בפירושו לספר יצירה דף קי"ז באגדת דשמואל וכן אמור תמן רב אמר פעמי רגלים היו אמרה חנה לפני הקב"ה רבון העולמים מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פקדני כאחד מהם כו', ואח"כ הביא פירוש הדבר עד בשם ה' צבאות, ואח"כ הביא אריב"ל אמר הקב"ה לחנה כו', עד חוזה המלך, הוא במדרש שמואל פ"ב אות ד' ואות ה'. עוד שם דף ק"נ הביא וז"ל: ואמור נמי באגדתא ר' חייא בשם ר' יוחנן בשני מקומות מצינו שטימא טהור עצמו בשביל כבודו של צדיק כו', הוא בפ"ח אות א', ויש לתקן שם במקום במדין נגלה עליו צ"ל במדין מהיכן נגלה עליו, עוד שם ואמור נמי בההוא ענינא לקמיה בר קפרא אמר עשה הקב"ה את שאינו נראה נראה כו', הוא במדרש שמואל שם פ"ט אות ד', וזה כונתו שכתב "בההוא ענינא לקמיה" ר"ל בענין הזה להלאה.

ז) בעלי התוספות (סוטה מ"ג ע"ב ד"ה מאה) הביאו: מפורש בוי"ר ובאגדה דשמואל א"ר יצחק אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה נתערבו בה גיים של מאה בני אדם כו', הוא בפ"ב אות ד', ובמקום בויקרא רבה צ"ל רות רבה והוא שם בפ"ב, ולא נמצא בוי"ר כלל.

עוד בתוס' סנהדרין ט"ז ע"א הביאו וכן מוכח במדרש דאמר אין הבור מתמלא מחולייתו אלא א"כ ממשיכין לו מים ממקום אחר, הוא במדרש שמואל פכ"ז אות ג'. וכן בתוס' יבמות ע"ט ע"א ד"ה ותטהו הביאו וז"ל: אומר במדרש אל הצור שהצדיקו עליהם הדין ואמרה הצור תמים פעלו, הוא במדרש שמואל פכ"ו אות ו'.

ח) רבינו אליעזר ב"ר יהודה מגרמיזא (חי בסוף האלף החמישי) הביא בספרו הרוקח (ה' חסידות) וז"ל: באגדה דשמואל כי לא נסוב עד בואו פה ארשב"ג לפי שבעה"ז לא ישבו שני גדולי עולם ישי ושמואל עד שישב דוד ביניהם, כך לע"ל

אין כל מחיצה למחיצה של צדיקים שאין דוד עומד על גבה, הוא בפי"ט אות ה'. (סם ה' ס"ה סי' ר"ע) עשרת ימי תשובה מיום ר"ה ועד יו"כ כו', ואיתא נמי בפכ"ג באגדה דשמואל, כונתו בפכ"ג אות י"ג. תלה לו הקב"ה עשרת ימים שמר"ה ועד יום הכפורים סבור שהוא עושה תשובה. (סם ה' עשרת ימי תשובה סי' ר"ט) ואמרינן באגדה דשמואל ויפדו העם את יהונתן ולא מת שאמרו מטעמת אינה צריכה ברכה, הוא בפי"ז אות ג'. (ה' ברכות פ"ט סי' נ"ע) באגדת דשמואל כל הרגיל בד' דברים הללו זוכה ומקבל פני השבינה אלו הן עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך עשה למענך ולא למעננו למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני ע"כ, וזה לא נמצא במדרש שמואל, וצ"ל באגדה, אמר שמואל כל הרגיל כו', כמו שהובא בטור או"ח סי' קכ"ב, וכן במנהיג סי' ס"ב.

ט) ה"ר שמואל גמע (חי במאה התשיעית לאלף החמישי, עיין בפתח דבר בראש ספרו אגור שהוצאתי לאור) הביא בספרו זה את המדרש שמואל: בערך אגוסטם ובערך שפי, ויכנהו הגדה דשמואל.

י) רבי דוד קמחי (רד"ק) (חי במאה האחרונה לאלף החמישי) הביא בהרבה מקומות מאמרים מהמדרש הזה ולא בשם העצמי רק "בדרש".

יא) רבינו צדקיהו ב"ר אברהם הרופא (חי בראש האלף הששי) בספרו שבלי הלקט השלם אשר הוצאתי לאור הביא את המדרש הזה. (עין תעית סי' רע"ט) ובאגדה דשמואל פרשה י"ז מפרש ויאמר העם אל שאול היונתן ימות ר' אליעזר אמר נתנו משקלו זהב ופדאוהו, אמר ר' יוחנן וכי לחם אכל והלא לא לחם אכל אלא דבש, רשב"ל אמר וכי אכל והלא מטעמת טעם, לא כן אמר ר' בא הסידא ב"ר זעירי המטעמת אין בה לא משום אכילה ולא משום שתיה ולא משום הפסק תענית, ואינה טעונה ברכה, ואינה טעונה דמאי. ויפדו העם את יהונתן ולא מת, פי' הלכך מן הדין עשו שפדאוהו עכ"ל והוא בפי"ז אות ג'.

יב) רבינו שלמה בן אברהם בן אדרת (הרשב"א) (חי במאה הראשונה לאלף הששי) בחדושי הרשב"א ריש ברכות דף ג'. אין הבור מתמלא מחוליתו והביא שם בשם הר"ת שכתב וכן מוכח במדרש שמואל דאמרינן התם אין הבור מתמלא מחוליתו אלא א"כ ממשיכין לו אמת המים ממקום אחר והוא בפכ"ז אות ג' (עיין לעיל מה שהבאתי מתום' ברכות ג' ע"ב).

יג) הילקוט הביא מאמרים מן המדרש הזה פעמים נרשם בגליון אגדת שמואל, מדרש שמואל, ובילקוט על שמואל רשם לפעמים מדרש סתם, ולא ציין בכלם מקומם, ולהלן בפרק ח' נתתי רשימה מן כל מקום ומקום שהביאו הילקוט, ואנה נמצא לפנינו, באיזה פרשה ובאיזה אות, והיא רשימה השמינית אשר ערכתי מהילקוט. והנה איזה פעמים נמצא שרשם "מדרש" ולא נמצאים לפנינו במדרש שמואל אל יחשוב הקורא כי המאמרים שהביא הילקוט בשמו חסרים לפנינו במדרש רק הציונים הם בטעות, כמו שתראה: בילקוט שמואל (רמז קל"ח) ד"ה ולמה נקרא שמו אדומי, נרשם "מדרש" והוא במדרש תהלים מזמור נ"ב אות ד' (רמז קל"ד) ויהי הוא נחפז ללכת, ציין מדרש בטעות, והוא במדרש תהלים מזמור י"ח אות ז'. (רמז קל"ד) ישמע נא אדוני, מצוין "מדרש" בטעות, והוא במדרש תהלים מזמור נ"ו אות א' עד א"ל שאול ידעתי כי מלוך תמלוך, ומן א"ל שאול הוא במזמור ק"ז אות ג'. ומן וישבע שאול לדוד [צ"ל וישבע דוד לשאול] הוא מן מזמור י"ח אות א'. (רמז קל"ו) ויקם וילך אל מדבר זיף, מצוין "מדרש" וצ"ל שו"ט והוא במזמור נ"ח אות א'. ומן אם ה' הסיתך הוא מן גמרא ברכות ס"ב ע"ב וחסר הציון.

(רמז ק"נ) בא אל פלגשי אביך, אחיתופל הטעה אותו המזל והיו סבור שהוא מלך כו', מצוין מדרש ולא נודע לי מקום המדרש הזה. (רמז קנ"ח) ד"ה משכב אלו פוליסיקא, מצוין מדרש והוא במדרש תהלים מזמור ג' אות ג'. (רמז נכ) ד"ה א"ר אחא מצינו שכל הלומד סניגורא, מצוין במדרש וצ"ל פסיקתא והוא בפסקא וזאת הברכה, ומובא לנכון בילקוט ברכה רמז תתק"נ בשם הפסיקתא. (רמז נכ) היום הזה יומת איש ראה דוד ברוח הקודש, מצוין מדרש וליתא במדרש שמואל, והוא במדרש פנים אחרים לאסתר פ"ב שהוצאתי לאור עולם בספרי דאגתא וע"ש הערה ס"ט, ומובא גם בילקוט אסתר בהתחלת רמז תתרנ"ג. (רמז רמז קנ"ט) וירכב על כרוב ויעף ר' יהודה אומר, מצוין מדרש בטעות וצ"ל מכילתא, והוא בפ' בשלח מס' דשירתא פ"ד, ובילקוט בשלח רמז רמ"ה מובא המאמר הזה, והציון מכילתא במאמר שלפניו מוסב גם על זה. (רמז קס"ה) אלה דברי דוד האחרונים, מצוין מדרש והוא במדרש תהלים מזמור י"ח אות ה'. (רמז קע"ב) יהודה וישראל רבים כחול א"ר מנחמא כו', מצוין "מדרש" ואף כי נמצא גם במדרש שמואל פל"ב אות ב', אבל הילקוט הביא כלשון פסיקתא רבתי פי"א, לכן יש לציין פסיקתא רבתי, וברמז קע"ז ציין פסיקתא רבתי ומוסב גם על סוף רמז קע"ה. וכן ב' פעמים מצוין "אגדת שמואל" בטעות, כמו ישעי' רמז רע"א נרשם שם אגדת שמואל וצ"ל אבדר"נ פי"ב, וכן ישעי' רמז ש"ב נרשם אגדת שמואל בטעות, והמאמר א"ר פנחס הוא בפסיקתא רבתי פמ"א פסקא תקע"ז, והסיום יום שיש בו אתמול הוא מן ב"ר פ"ד.

יד) ילקוט המכירי. לקטו ה"ר מכיר ב"ר אבא מרי ז"ל על תהלים ונשאר בכ"י, וכאשר הביא הרב החכם הגדול מהר"ש שעכטער במבוא לאדר"נ נמצא בבריטיש מוזעאום כ"י קובץ 5704 והוא ג"כ מבעל ילקוט המכירי כולל לקוטים על תרי עשר ושם מביא את המדרש שמואל והמחבר חי במחצית הראשונה של המאה השניה לאלף הששי.

טו) הרב דון יצחק אברבנאל (נולד ה"א קצ"ז ונפטר ה"א רס"ח) הביא הרבה פעמים בפירושו לשמואל את המדרש הזה ולקח רוב דבריו מהילקוט, עיין מבוא התנחומא הערה כ"ד, ומזה תראה בפי' ש"ב ז' כ"ג הביא ובמדרש שמואל אמרו גוים ואלהיו כביכול שהוא פדוי עמהם כו', והעיר שם המגיה לא תמצא במדרש שמואל רק במכילתא פי"ד תמצאנו ע"כ. וכאשר יראה הקורא בילקוט שמואל רמז קמ"ג, הביא מאמר אחד ותקטן זאת בעיניך, ומצוין מדרש, והוא בפכ"ז אות ב' ואח"כ הביא מאמר שני בשם המכילתא וחשב שגם המאמר השני הוא מן המדרש שמואל.

טז) ח"ר אברהם זכות בעל ספר היוחסין (כתב ספרו בשנת ד"א רס"ב) הביאו בספרו יוחסין השלם דף ח' ע"א, י"ז ע"ב, ל"א ע"ב, ע"ה ע"ב, ק"ד ע"ב, קי"ט ע"א, קנ"ה ע"ב, קס"א ע"ב.

יז) ה"ר מאיר בן באן בספרו אות אמת הנדפס בשאלוניקא שנת השנ"ה (ה"א שנ"ה אולם שם האותיות נ' וכ' הם כמעט שוים לכן לדעת הרב החכם והחוקר הגדול מהר"א יעלינעק הוא שנת שכ"ה ועיין הוספה לקונטרס המגיד) עשה הגהות למדרש שמואל ונכללו בהגהות שלו גם הגהות של ה"ר יהודה גדלי', והוא רשם הדפים עפ"י דפוס ווינציא. ופעם אחת דף ע"ג ע"ב הביא בפ"ה אות ב' דהוא דיממא, כי בדפוס תורגמא דהוא דלילה ודיממא וכונתו לדפוס קאנשט' ויען כי בדפוס ווינציא נשמטה בטעות המלה דלילא והוסיף עפ"י דפוס קאנשט', ולא ראה כי נמצא לנכון בוי"ר פי"ט סוף אות ב'. והגהות שלו הם

לרוב עפ"י הילקוט ולפעמים לא קלע אל השערה כמו שתראה לדוגמא דף ע"ד ע"א שורה ב' הביא בדף נ"ג שורה מ"ד "משה" יתר ובאמת הגהתו שמלת משה מיותרת ויש למחוק מן הספר, איננה נכונה כי פי' משה לשון שבועה, וכ"ה גם בירושלמי סנהדרין פ"ב אשר משם נובע המאמר להמדרש, ומזה בגמרא ביצה ל"ח ע"א משה שפיר קאמרת, ופירש"י בויקרא דמשה קא משתבע. עוד שם דף נ"ה ע"ג סוף שורה ל"ב (הוסף פ"ח אות י') אחר מלת פסטילם יש להוסיף עוד "ושרשי תאנה שהן רכין ובוקעין בצור ובאבן", וזה הוסיף עפ"י הילקוט שמואל רמז ק"ב, ונעלם ממנו כי בילקוט הוא מאמר אחר לקוח מן שו"ט מזמור ע"ח אות י' בילקוט שם מצוין שו"ט בהתחלת רמז ק"ב והציון הזה מוסב על וזה אחד מהדברים שהשליט הקב"ה את הרך בקשה. והמאמר ותכבד יד ה' הוא מן אגדת שמואל פ"י אות ד', ומן ר' יהודה ברבי אמר כבצק הוא מן אגדת שמואל פי"א אות ו', ומן ושרשי תאנים שהם רכים הוא בשו"ט שם, דף נ"ו ע"ב שורה מ"א (הוסף פי"ז סוף אות נ') טעונה ברכה וכתב בצ"ל "אמדו טעמא" הוסיף עפ"י הילקוט רמז קי"ח והוא בטעות שם. עוד שם דף נ"ז ע"ג ריש שיטה ל"ז (הוסף פי"ח אות ג') אחר המלות עשה חסד הוסיף עוד ללמדך בכל המארה ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו כאלו עשה חסד עם כל ישראל, הוסיף כן כמו שהוא בברכות ס"ג ע"ב ובאמת המסדר הביא כמו שהוא בחזות פ"ב פסוק סמכוני, ודומיהם הרבה, אשר הוסיף ותיקן ואין להם שייכות כלל להמדרש, והמפרש מהר"י כ"ץ הלך אחריו ותיקן והוסיף בדפוס פראג כמו שראה בא"א, ואח"כ נדפס כן בכל הדפוסים.

יח) ה"ר ידידיה שלמה רפאל נורצי, בעל מנחת שי (חי במאה הרביעית לאלף הששי וחבר ספרו בשנת ה"א שפ"ו) הביא המדרש הזה כמו (שמואל ס' ס' י') את שלתך, ובאגדת שמואל שלתך כתיב כו'. (סם ב' ג') ולא נתכנו ובאגדת שמואל ולו נתכנו עלילות אין אנו יודעין כו'. (סם סם ט') רגלי חסידו ובאגדת שמואל זה יוסף. (סם סם י') מריבו ובאגדה דשמואל אראב"כ אם חד הוא כו'. (סם סם) עלו בשמים ירעם ובאגדת שמואל כו'. (סם סם כ"ד) מעברים עם ה', באגדת שמואל כו'. (סם ד' י"ח) וארון האלהים נלקחה ובאגדת שמואל תששה מדת הדין בנקבה. (סם ז' ו') והכי איתא באגדת שמואל. (סם י"ב ה') ויאמר עד, ובאגדת שמואל כו'. (סם י"ז כ"ג) ממערכות ובאגדת שמואל כו'. (סם סם ל"ו) גם את הארי גם את הדוב באגדת שמואל כו'. (סם כ"ה ל"ג) ויאמר דוד לאביגל ולשון המדרש באגדת שמואל כו'. (ס"ב ז' כ"ג) אשר הלכו אלהים והכי איתא באגדת שמואל.

יט) הרופא ה"ר בנימין מוספיא (נולד בשנת ה"א שס"ה ונפטר ה"א תל"ה) הביא המדרש בערך ארכיסטרים, ארתוקופין, בדולקי, סיסמא, פגן. אבל בעל הערוך לא הביא את המדרש הזה כי לא ראהו.

כ) ה"ר ראובן הכהן בעל ילקוט ראובני (נפטר בפאריז בשנת תל"ג ומצבתו נעתקה בס' גל עד) הביא את המדרש הזה (בפ' ויבא בפ' הבא את למי התוכחות) א"ר יהושע דסכנין אמר הקב"ה ליהודה אתה הצלת לי ארבע נפשות כו', וסיים "מדרש שמואל דף צ"ד" יש לתקן דף נ"ד ע"ד בפ' מפרי פי איש תשבע בטנו. (בפ' מקץ) מפני מה נצרפו האבות ברעבון כו' וסיים "מדרש שמואל". (פ' ויחי פ' בכר את בנך) שמע לאביך זה ילדך, כל שאמר לך אביך חייב אתה לשמוע כו', וציין "מדרש שמואל" אולם אין זכר מזה במדרש שמואל וראיתי בילקוט משלי רמז תתק"ם בפ' שמע לאביך הביא המאמר הזה ורשום בגליון "מדרש" ולא נמצא במדרש משלי.

ו) תכונת כתב יד פארמא.

הכ"י הזה הוא קובץ 563 הנמצא באוצר הספרים של די רוססי בפארמא והשגתי אותו בהשתדלות המיניסטעריום אל האוניווערזיטעטם ביבליאטהעק דפה להשתמש בו כרצוני, נכתב על קלף בתבנית שמינית מחזיק 168 דפים או 336 עמודים, בכל דף ב' עמודים פנים ואחור, בכל עמוד כ"ד שורות, ולא נרשם שם הסופר, ולא שנת הכתיבה, ובקובץ הזה נכללו הרבה ענינים זולת המדרש שמואל, כאשר תראה להלן. מן דף 1 עד דף 40 ע"ב הוא מדרש שמואל ובראשו כתוב: **„אגדה מר שמואל"** אין ספק שהי' כתוב לפני המעתיק **אגדתא דשמואל** והעתיק בטעות **אגדה מר שמואל**, ובסוף סיים חזק סליק לה אגדתא דשמואל והסיום מן המדרש הוא ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל, הוא לפנינו פל"ב סוף אות ב'. ומן אות ג' כל הנפש הבאה ליעקב עד סוף הספר אין שמץ מנהו בכ"י, ובאמת מן התחלת אות ג' עד סוף אות ג' לקוח מן מדרש ב"ר פצ"ד אות ט' וזה נוסף מאיזה מעתיק, עיין פל"ב הערה ט'. וכן מן התחלת אות ד' עד סוף אות ד' נוסף ואין לו שייכות למדרש שמואל וע"ש הערה י"ז, וכמו כן אות ה' ערב ט"ב כו' עד סוף המדרש, אין לו חבור כלל למדרש הזה, רק אחד המעתיקים העתיק זה למענו מן מדרש איכה בפתיחתא סי' ל"ג ואח"כ נספח אל המדרש שמואל ע"ש הערה י"ט. וגם המאמר אשר נוסף לפנינו במדרש פ"ד אות א' באמצע המאמר המתחיל ר"ע פתח אנוש כחציר ימיו עד הבית כלו נפל אשר לקוח מן מס' תמורה או מדרש תמורה לא נמצא בכ"י ע"ש הערה ז', והנה פרשה י"א וי"ב מחוברים בכ"י יחד ועל ויקבצו המצפתה אשר היא פרשה י"ג נרשם עליה פרשה י"ב במקום שיש לרשום עליה פי"ג, והציון פי"ג לא נרשם כלל, ועל כי לא יעשה דבר נרשם לנכון פי"ד. הקובץ הזה הוא מלא שבושים ונלקה בחסר, כי המעתיק השמיט הרבה מלות ושורות שלמות והחליף הרבה אותיות הדומות בצורתן, ובעבור זה לא בחרתי בו לתתו לפנים הספר, רק הוצאתי השנוים בהערות שלי.

ועתה אתן לפני הקוראים רשימה מכל המאמרים והחבורים הנמצאים עוד בקובץ ההוא: 1) מן צד 1 עד צד 40 ע"ב הוא המדרש שמואל כאשר הבאתי. 2) מן צד 41 ע"א עד צד 48 ע"ב תקון דרב סעדיה גאון שערי דיני ממונות ושערי שבועות בחרוזים, בצד 44 ע"ב נאמר סליקו שערי דיני ממונות, ואח"כ מתחיל וזהו שערי שבועות, וצד 48 ע"ב סיים: סליקו שערי רב סעדיה גאון בדיני ממונות נעשות בחרוז ובמשקל ובוזי יקל וירוגם ויוסקל והצור אשר שקל בפלס הרים שבח לו ישקל וינצרנו מארח מעוקל, ואח"כ סיים הסופר „וידע המעיין כי הטופס היה מוטעה על כן לא יחשבני כתועה" (ה). 3) צד 48 ע"ב עד 49 ע"ב

(ה) מן שערי דיני ממונות ושערי שבועות בחרוז ובמשקל נמצאים כיד ידידי הרב החכם הנדול מהרצחה"ב גם מכתב יד אחר, וגם אלה מקובץ זה מסתרמת הם בידו לצד העתיקה החכם מהר"ז כ"ט ז"ל והוא הוציאם לאור ביבורון ח"ו נד 150 ובלחה. ואתב כי בטעות הם מיוחסים בכי סתרמת לר"ס נאון ובאמת הם לרב האי נאון ז"ל ומעה המעתיק שהיה רגיל לכתוב עליהם רס"ג ואחב על אות ה' שהיא ס' והבית רס"ג, וכב"י הרחבון הם מיוחסים לרס"ג, וע"ב שהעיר בסוב טעם ודעה כי הם מהרס"ג, והיו גם לפני הגאון חיד"א כ"י על הדינין ומספרי שבועות", וגם הרמב"ן רחה הביר הזה והביאו ג"כ על שם רב האי, עי' מלחמות שרק בהרח דב"ק, והגאון ב"י בהוספות להולדות רב האי להערה 13 הביא שם הרמב"ן ואתב לא ידעתי לאיזה מהוזאי כוון, והאמת שכוון להחרוזים הנ"ל, וגם מהר"ם בר ברוך בהסובותיו הקצרות סי' ע"ו הביאם בשם רביבו סעדיה, והגאון ב"י הולדות כי סעדי' נד 36 הערה 41 אתב שהכוונה על אזהרות דר"ם נאון, ובעל עמודי עבודה ח"ב נד 299 כתב שהוא כי סעדי' מלומר, רק

התחלת פי' להחרוזים (ג). 4) צד 49 ע"ב עד צד 67 ע"ב פי' שטר כתובה מאבי העזרי, ובצד 60 נמצא כי חתם אליעזר בן רבי יואל הלוי ז"ל (ג). 5) צד 69 ע"ב עד צד 83 ע"א מדרש אבא גריון (ד). 6) צד 83 ע"ב תקון גט לאשה שמנתה שליח (ה). 7) צד 84 ע"א וע"ב מאמרים שונים. 8) צד 85 ע"א עד 86 ע"ב חרוזים לפורים. 9) צד 87 ע"א בענין הקזת דם. 10) צד 87 סע"א עד 88 ע"ב מעשה בר' יהושע בן לוי שהיה מהלך בדרך ופגע בו מלאך המות נתן לו שלום והחזיר לו שלום כו', והסיום יודו להי' חסדו (ו). 11) צד 88 סע"ב עד 89 ע"ב פרק גן עדן, והסיום יעשה למחכה לו (ז). 12) צד 89 סע"ב עד 91 ע"א פרק גיהנם, והסיום ולא לנצח אקצוף (ח). 13) צד 91 ע"א עד צד 92 ע"א מעשה אשר נעשה בעיר בלייש נ מלכות צרפת בשנת ד"א תתקל"א (1171 למספרם). והובא שם "ואני עובדי' בן הרב ר' מכיר בן הזקן ר' עובדי'" (ט). 14) צד 92 ע"א עד 93 ע"א ספור מר' שמעון בן שטה (י). 15) צד 93 ע"א עד 94 ע"ב מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר"ע שהי' דורש לפני עשרים וארבעה אלפים תלמידים, יום אחד יצא לשוק של זונות וראה שם אשה זונה וחמדה כו' ואח"כ מובאים מאמרים מגמרא סנהדרין (יא). 16) צד 95 ע"א עד 96 ע"א גורלות דרב סעדי' גאון (יב). 17) צד 96 ע"א עד 97 ע"א ספר תגין (יג). 18) צד 97 ע"א עד 97 ע"ב סימן מטר של כל השנה וסדר רעמים. 19) צד 98 ע"א עד אמצע ע"א ימי החדש לחולה. 20) צד 98 ע"א עד 99 ע"ב רשום: "זה הוא שמוש ה' חומשי תורה שנמסר למשה" ומתחיל בשעה שעלה משה לרקיע בא ענן כנגדו ולא הי' משה יודע אם לרכוב עליו אם לאחוז

הם החרוזים הנ"ל ומהכ"ח כך בדוק מיהם לותם גי"כ לכ"ם גתון, וזה מקרוב נדפסו במחברת בית הכחירה חיב. (ב) גם ההתלת הפי' הזה הוציא לאור הרב רבזחי"ה הנ"ל ניסבין שם בד 190. (ג) הוא הנודע בפוסקים בשם הרמבי"ה, ואין ספק כי פי' שטר כיוצא נמצא בספרו הרמבי"ה או בספרו תבי תסף, ובמיהם נשתנו בכתובים, לק מן הרמבי"ה נדפס התחלתו עם הערות מהרב הגאון ה"ר ח"ן דעמבינעל ז"ל. (ד) המדרש הזה נדפס בלשונה בבית המדרש ח"א, ופעם שנית ממני עם הערות ותקונים במחברתי ספרי דאגדתא. (ה) בשבלי הלקט הבאים בח"ב סי' ל"ח תקון גט על רבינו תם גם תקון גט על רבינו יצחי ז"ל בח"ב שם, גם תקון גט על רבינו מנחם בהרמב כתן ג"כ שם, ואולי הוא ליחד תכב. (ו) מעבה דר"י בן לוי נדפס בקובצ' רע"ט ובסוף שבלי הלקט הקצר, ובכל זו סי' ק"כ, ובס' הורה מור לר' דון יוסף בן דון דוד מכן יחיאל פ' ל"ח ונקרא שם תגרת שבלח ריב"ל לרבן גמליאל ולזקני יבנה"ל, גם נדפס בסוף מדרש בראשית ווילנא הקס"ב, ועוד נדפוסים לחריים, גם בבית המדרש ח"ב בד 48, וכן נמצא המעבה הלזו מסודרת בלשון תרמי ומובאה בספר הורה החדש בשער הגמול להרמב"ן ז"ל, ונעתק בהכוהב בעין יעקב עירובין פ"ב, ובקובץ הנ"ל מפלרמ"ח היא בסגנון לחר מהנדפס, ום בידי העתקה מנוסח הב"י הנ"ל. (ז) נדפס בילקוט למז כ', ובס' שבט מוסר ובבית המדרש ח"ב בד 52 ולחי הוצלחי השנוים בין הב"י ובין הנדפס. (ח) הוא מסכת גיהנם, נדפס בראשית חכמה, ובסוף מדרש תגדה בראשית ובבית המדרש ח"א בד 147. (ט) המעבה הדפיס החכם ווישעער בהערותו לס' כתר הגדה בסי' ס. (י) בענין שנוים נבים מבשנות בשלשלון והוא המעבה הנמצא במדרש עבבה הדבכוה (נדפס גם בבית המדרש ח"א בד 88) בדבור חביבי לא תעזה ברעך, ועי' יכוזלמי סנהדרין פיו ה"ט דף כ"ג ע"ג וכ"י סנהדרין מ"ד ע"ב. (יא) המעבה הוא גם בקובץ ואח"כ מובא מאמר רי עקיבא לף הקובא בספרים החיצונים הנה בספרי מינין ר' יוסף לאחר בספר בן סירא כו' הוא בסנהדרין ק' ע"ב, וכן עוד גם הנה הוא נבט הוא מיכה, הוא בסנהדרין גם ק"ח ע"ב, עוד גם וירבעם יש מירושלים ח"ר תינוק בר שפח בינה מסיחקה בל יכוזלים כו', הוא בגמרא גם ק"ב ע"א, עוד גם מעבה הי בלחד מהי' שוגה חמשים וחמשה פנים בהורה כהנים כו', ל"ל מעבה היה שוגה חמשים וחמשה פנים בח"ב, והוא סנהדרין ק"ג ע"ב, עוד גם מיר יוחנן מבוא ר' יוסי בן קיסמא גדולה לגימת סהרחיקה שהי מבפחות מיבחל"ו הוא בסנהדרין גם גם סע"ב, עוד גם מ"ר יהודה אמר רב חלמלה הלוהו יוחנן לדוד בני בכורות לתם כו' הוא בסנהדרין ק"ד ע"א. (יב) עי' תוכר הסדרים תוא ג' סי' 90 הבית ס' הגדולות מיוחס לרב סעדי גאון נדפס בתמסבדם הס"א ועוד. (יג) ס' תגין נדפס בפלרים תלכיו עם מבוא מהמחוקר הנודע ה"ר שלמה זלחקם ז"ל, ום בידי ס' תגין העתקה מהנ"ך תבר

בו, מיד פתח הענן פיו ונכנס בתוכו והיה משה מהלך ברקיע כאדם שמהלך בארץ כו' (יד). 21) צד 100 ע"ב עד 106 ע"א נרשמים רק אותיות ולמעלה רשום ארבעת אלפים ותשע מאות ועשרים ושתים (טו). 22) צד 106 ע"ב עד 107 ע"ב בענין מחזורים ותקופות. 23) צד 108 ע"א עד 117 ע"ב ה' תשובה (טז) מרבינו אליעזר בן רבינו יהודה (הרוקח) כאשר קבל מרבינו יהודה חסיד אב החכמה בן רבינו שמואל הקדוש החסיד והנביא בן רבינו קלונימוס הזקן מאשפירא בן רבינו יצחק בן רבינו אליעזר ז"ל (יז) והם קבלו רב מרב גאון מגאון חכם מחכם עד הלכה למשה מסיני, ובסוף סיים: סליקו סדר עניני תשובה כאשר חברם הגאון הרב ר' אליעזר מגרמיזא בן רבינו יהודה כאשר קיבל מרבינו יהודה חסיד מרישבורק (יח) אשר הי' אב החכמה ז"ל. 24) צד 117 עד 120 ע"א דברים מירושלים שהי' עם הרב ר' יהונתן כהן מלוניל ועם ר' שמואל בר שמשון בשנת ד"א תתק"ע (1210 למספרם) (יט). 25) צד 120 עד 121 דרשה למילה (כ). 26) צד 121 ע"ב צרעת נעמן. 27) צד 123 עד 124 ע"ב אגדה מנפתלי בן יעקב (כא). 28) צד 124 ע"ב עד 126 ע"ב סדר ארקים מתחיל ה' בחכמה יסד ארץ (כב). 29) צד 126 ע"ב עד 127 ע"א מעשה על מה הוסד ונתנה תוקף (כג). 30) צד 127 ע"א עד 127 ע"ב מפני מה נאמר לא לא ד' פעמים בפרשה לא יהי' לך לא תעשה לך לא תשתחוה ולא תעבדם (כד). 31) צד 127 ע"ב עד 129 ע"ב מעשה שהי' בצרפת בשנת ד"א תשמ"ז (1007 למספרם) (כה). 32) צד 129 עד 136 ע"א מעשה בר' מאיר שהי' עולה לירושלים אחת לשלש שנים ונתארח אצל טבח אחד ויהודה שמו (כו). 33) צד 130 ע"א עד 132 ע"ב מעשה באדם אחד ועקיבא שמו והי' עשיר גדול (כז). 34) צד 132 ע"ב עד סוף העמוד מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר"ע, שהי' דורש לפני עשרים וארבעת אלפים תלמידים יום אחד יצא לו לשוק של זונות וראה שם אשה זונה כו' מאמר קט"ו (כח). 35) צד 133 ע"א עד 135 ע"ב מדרש יונה (כט). 36) צד 135 ע"ב עד 136 ע"א אמר ר' אבא מעשה היה בימי שלמה

כהב הגאון רבינו שם טוב בעל מחבר ס' מגדול עוז על הלמצ"ק. (יד) הוא הנקרא מעין חכמה הנדפס בבית המדרש ח"ח נד 58. (טו) ד"ח התקכ"ב היא בנת 1162 למספרם. (טז) ה' תשובה נכלל בהוקה ונדפס גם לבדו שקלאוו שנת בח"ד. (יז) וכן הביא בפי' התפלות כ"י מובא במעלף להחכמה דף י"ד ע"ב. (יח) ז"ל רבינכבונג, ועי' תשובת מהרש"ל סי' כ"ט. (יט) נדפס בלובר טוב מלא החכמים המהוללים והחוקרים מהר"ח בערלינר והר"ד החמאן נ"י, בשנת 1878 נד 35 עד 38. (כ) והביא שם לח הלקח טוב. (כא) חסר ההתחלה כי בסוף נד 121 ע"ב מתחיל מעשה בהי' בימי דוד מלך ישראל כשבלח יואב בן צרויה לקונקין מדינתא להלחם עליה ללכדה ולחר זה חסר, ולחר"ב מתחיל בנד 123 ויהי כלחר הזקן נפתלי ויקרא לבניו כו' והוא הנקרא מעשה נפתלי, ונדפס זה מקרוב מלח הרב הגיוסנג מוהר"ל שלמה וועלטהיימער בירושלים בשם נוחלת נפתלי בן יעקב לבניו. (כב) נקרא סדר אדרים סי' סדר לרנוה, והרב החכם המוסלג מוהר"ל ה"ם מחיר הוכויון מפ"ח רלח הכ"י הזה בפלרמא ונם כהב יד בני המצח בבריטים מוזעתום בלחנדלן קובן 27089 ועל הכ"י הזה רשום "זהו סידור כל מידות טובות" והחכם הנ"ל הדפיס המדרש הזה בספרו חופת חליהו נד 19. ההתחלה המדרש הזה עד זה בית בל מעלה מהחיים עם ההתחלה המדרש ה' בחכמה יסד ארץ הנדפס בבית המדרש ח"ה נד 63, ומן המחמר וחזר הקב"ה על כל מדות טובות ולח מצח לחם ליברחל מדה טובה כהורה כוי לח נמצח במדרש הנדפס בבית המדרש. (כג) עי' בחור זכרון ה' ר"ה סי' רע"ו בהביח מלחתי מכהב ידו של הי"ר חפרים מבונח בר יעקב בל' לממון ממנעלח יסד והנה הוקף על המקרה הבא בחירע לו והביח שם המעשה. (כד) נם נמצח שמה דרוש על פוקד עון לחבות, ולח נודע לי חם נמצח בדפוס. (כה) נדפס בחוכר טוב שנה ח' עמוד 47. (כו) המעשה הזה מובח בקלה שנים במדרש עשרת הדברות ונדפס נם בבית המדרש ח"ח נד 81. (כז) לח נודע לי חם נדפס. (כח) ולח נודע חם נדפס בחיזה מקום. (כט) מבואר הוח מהנדפס ונדפס עפ"י הכ"י הזה בקונץ מדרשים קטנים מהרש החכם ר' חיים מחיר הוכויון נד 25.

בשלשה בני אדם שהיו הולכין בדרך בע"ש (ל). 37) צד 136 ע"א עד 136 ע"ב מעשה באדם אחד שהי' רגיל בצדקה בכל יום פעם אחת נכנס בספינה (לא). 38) צד 136 ע"ב עד 138 ע"א כיצד יצירת הולד (לב). 39) צד 138 ע"א מעשה הי' בבן סבר שהי' בעל סברה והי' עין טוב (לג). 40) צד 138 ע"ב עד 139 ע"ב שלש גזרות גזרה מלכות הרשעה על ישראל ביומי רשב"י, שלא לקיים את המילה ושלא לקיים את השבת ושלא לקיים את הנדות (לד). 41) צד 139 ע"ב עד 140 ע"ב מעשה בר"ע שהי' מהלך בדרך בבית הקברות ופגע באדם אחד שהי' ערום ושחור בפחם (לה). 42) שם שם כתיב כי לא לקלים המרוץ וגו' כנגד מי אמר שלמה מקרא זה בו' (לו). 43) צד 142 ע"א עד 159 ע"א מעשה בר' אליעזר בן הורקנוס והוא עשרים פרקים מפדר"א וחסר הסיום וסיים באמצע פרק כ"א א"ר אלעזר מן העור שהפשיט מן . . . ומכאן ואילך חכר. 44) צד 161 ע"א עד 168 ע"א ספר מבחר הפנינים (לז). 45) צד 168 ע"א עד 168 ע"ב חרוזים מן הנקוד של רבינו תם (לח). 46) צד 168 ע"ב חרוזים מן עיבור מר' אליאב בר מתתי' וחסר הסיום ומטושטש הרבה ונמצא מזה רק דף אחד (לט).

ז) כל הוצאות מהמדרש שמואל.

א) נדפס בפעם ראשונה בקושטנטינא בשנת ע'ז'ר'ה' היא שנת רפ"ב (1522) או ה"א רע"ז (1517) בתבנית פאליא באותיות רש"י והוא יקר במציאות ונשלח אלי מתונים. על העמוד הראשון לא כתוב מאומה, ולא נדפס שער להמדרש ובעמוד השני מתחיל המדרש ובהתחלתו כתוב: „ספר מדרש שמואל" ואח"כ מתחיל גוף המדרש ומכיל ט"ו דפים בעלי ד' עמודים ונרשם „פרשה שלשים" על הצילני מדמים אלהים ועל ויבא גד. וכן על ויקן דוד לא נרשם פל"א ופל"ב והסיום הוא באמצע העמוד ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל, ואח"כ בעמוד השני מתחיל כל הנפש הבאה ליעקב מצריימה ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן בו', והוא הוספה שאחד המעתיקים או המדפיס ההוא הוסיף מכאן עד סוף הספר וליתא בכ"י מן המדרש שמואל. ובסוף המדרש נמצא תלונה על צרות הזמן וסיים הנבון כ"ר אפינדא ווירויטי והנבון כ"ר יהודה בן אלטביב (היא מלה ערבית ותרגומה בן הרופא) תמכו ידי המדפיסים והיו להם לעזר ולהועיל, ואח"כ כתוב:

והיתה השלמת הספר הזה יום ח' לחדש אדר שנת ע'ז'ר'ה' בצרות נמצא מאד, ונדפס בעיר קושטנטינא רבתי אשר היא תחת ממשלת אדונינו המלך סולטאן סלים ירום הודו ותנשא מלכותו בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל ויי"ר.

ובסופו נדפסו תשובות שאלות לרס"ג בענין תחית המתים נעתקים מס' האמונות מאמר ז' ובעל אוצר הספרים הביא כי נדפסו בסוף מדרש תהלים בקושטי שנת רע"ב, ואינו כן, רק נדפסו בסוף מדרש שמואל בשנת רפ"ב, עיין מבוא למדרש תהלים צד 110 בהערה.

(ל) נדפס במדרש עשרת הדברות ונמצא בכיה המדרש ח"ח צד 86. (לא) נמצא במדר"ש סוף פ"ג. (לב) נדפס בכיה המדרש ח"ח צד 153. (לג) נדפס בחנוך מעשיות דפוס ווילנא ת"ת, גם בכיה המדרש ח"ו צד 133 סימן ח' המתחיל מעשה בן סבר סהי' רוצה לעשות צדקה רק מצוקה הוא מלבר בכ"י. (לד) לא נודע לי אם נדפס. (לה) נמצא במס' כלה רבתי פ"ב הנדפס בס"ס החדש גווילנא ובמחזור וויטרי סי' קמ"ד ובח"ז ה' שבת סי' נ', ובמוסרת המלוך סי' ע' הביא זה בשם מדרש המחומת פ' הולדות אבל אין זכר מזה לא בתחומת הקדום ולא בהמחומת הנדפס מכבר ואין ספק שכוון לילמדנו הגלבב ועי' בסדר הדורות לוח ע' ערך ר' עקיבא שהביא זה בשם ספר קטן והוא ספר המעשיות. (לו) חסר הסיום במלמד זה ומצוקה הוא מלבר הוא בקה"ל פ"ט פסוק כי לא לקלים המרוץ. (לז) נדפס הרבה פעמים. (לח) חוץ מכ"י סלונימא נמצאים החרוזים בל"ח גם בס' התפוחות בהג יד כמו שהביא גם הרבד"ל בכ"ח ח"ז צד 38 וכוון לכ"י מס' התפוחות, גם נמצאים עוד בכ"י אחד אבל המכתב המעולל לבזחי"ה וכי' גם למכתב עיני הגאון חיד"א עי' שה"ג ח"ב לוח ס' סימן 60, ועפ"י שבשה כתבי יד המיל הוציאם לאור עולם המכתב לבזחי"ה ביזכרון שנה המיבית צד קכ"ח והלאה. (לט) לא נודע לי אם נמצאים בדפוס.

ב) נדפס פעם שנית בווינציא שנת ה״א ש״ו (1546) ועל השער כתוב: מדרש שמואל רבתא מוגהה עם רוב העיון כיד ה׳ הטובה עלינו נדפס בבית דניאל בומבירגי בשנת רנג״ו צדיקים בה׳ פה ווינציאה.

ובסוף הספר כתוב:

והיתה השלמת השני מדרשים האלו (ר״ל תהלים ושמואל) ביום ל״ג לעומר בשנת רנג״ו צדיקים בה׳ בווינציאה רבתי ע״י קורניליו אדי״ל קינ״ד.

ההדפסה היא מהודרת מאד באותיות מרובעות ומחזיק י״ג דפים ובכל דף ד׳ עמודים ונדפס עפ״י דפוס ראשון דפוס קאנשטנטינא לא נוסף ולא נגרע דבר.

ג) נדפס פעם שלישית בפראג בשנת שע״ג (1613) עם פי׳ קצר מן הרב הגאון ר׳ יצחק ב״ר שמשון כ״ץ ז״ל (ח) ביחד עם מדרש תהלים ומשלי ופירושו נדפס בתוך המדרש באמצע במאמרים בין שני חצאי עגולה והתקונים שתקן בעל אות אמת אשר רובם הם עפ״י הילקוט, הציג המפרש הזה בגוף המדרש ואשר כתוב על שער הספר וגם בסופו תמצא במבוא למדרש תהלים דף נ״ז.

ד) יצא לאור פעם רביעית באמסטרדם בשנת ת״צ (1730) ונדפס עפ״י דפוס פראג ג״כ ביחד עם מדרש תהלים ומשלי ונוספו שם מ״מ מהפסוקים, ע״י ה״ר יעקב קאפיל ב״ר נפתלי הירש פאס, גם נסדר פי׳ הר״י כ״ץ הנ״ל למטה בשולי כל דף ודף ונדפס בבית הדפוס של הדיין מוהר״ר משה פראנקפורט ועיין במבוא למדרש תהלים צד 114.

ה) פעם חמישית נדפס בזאלקווא בשנת תק״ס עם פי׳ קצר שלקט ה״ר יעקב מבראד.

ו) פעם ששית נדפס בלבוב תקס״ח ג״ב כנ״ל.

ז) הוצאה השביעית דפוס לבוב שנת תר״י עם איזה הערות קצרות.

ח) נדפס פעם שמינית בווארשא תרי״א עם פי׳ הקצר של ה״ר יעקב מבראד ועם הגהות הרד״ל.

ט) נדפס בשטעטין תר״כ עם פי׳ עץ יוסף וענף יוסף.

י) הוצאה הששית בלבוב תרכ״א עם הפי׳ הקצר לה״ר יצחק ב״ר שמשון כ״ץ, והמו״ל ה״ר מיכל וואלף הדפים בראש ג׳ הסכמות הנדפסות כבר בשנת תק״ס בזאלקווא אשר נתנו הרבנים להה״ר יעקב מבראד על הוצאתו, עם פי׳ הקצר מעט הכמות ומעט האיכות אשר חבר הוא בעצמו, והדפיסם על הוצאותיו בלבוב עם פירושו של מהר״י כ״ץ.

יא) נדפס בווארשא שנת תרל״ד עם פי׳ מהר״י כ״ץ הנ״ל.

ח) רשימה מכל המקומות אשר בעל הילקוט מביא מאמרים בשם המדרש הזה ואנה הם נמצאים במדרש לפנינו:

מקום	רמז	ה מ ת ח י ל	נמצא בפרשה	אות
וישב	קמו	מה גפן הזה	מז	א
יהושע	י	אטר הקב״ה	ט	ו
שמואל	עז	ושמו אלקנה	א	ו
*״	״	אפרתי אריב״ל	א	ו (ה)
״	״	ולו ב׳ נשים	א	ז (ב)
״	״	ועלה האיש	א	ז
״	״	ויהי היום	א	ז (ג)
*״	״	וכעסתה צרתה	א	ח (ד)

(ה) דברתי לזדותיו במבוא למדרש תהלים דף נ״ז בהערה ד׳, עי״ש.

(ח) בכל המקומות אשר נייטי סימן כוכב כזה * הכוונה כי חסר בילקוט הזיון, ובילקוט שם מצוין על התחלת המאמר בן יוחאי ״אותר טוב״ בטעות כי לא נמצא בשום מק זיל פסיקתא רבתי והוא בפסקתא מ״ג פסקא כי פקד. (ב) והוא עד ח״ר יוסי ומשם הוא מפסיקתא רבתי פסקא מ״ג. (ג) מן בנגד כל הכנים הוא מרבתי שמ״ג. (ד) בילקוט מצוין שם פסיקתא רבתי והיון נשמט ממקומו

מקום	רמז	ה מ ת ח י ל	נמצא בפרשה	אות
*"	"	הלא אנכי טוב לך	א	ט (כ)
*"	עח	ועלי הכהן	א	ט (ו)
"	"	ותדר נדר	א	ט
"	"	ה' צבאות אריב"ל	ב	ה (ז)
"	"	ד"א אם ראה	ב	ו
"	"	ד"א אנשים חכמים	ב	ז
"	"	ונתתיו לה'	ב	ח
"	"	והיה כי הרבתה	ב	ט
"	"	ר' חגי בש"ר יצחק	ב	יא
"	"	אך יקום ה'	ג	ד
"	פ	גם אנכי השאילתיהו	ג	ו
"	"	ר' שמואל ב"ר יצחק	ד	א
"	"	עלין לבי בה'	ד	ב (ה)
"	פא	רטה קרני בה'	ד	ג
*"	פג	אל תרבו תדברו רי"א	ה	ח
*"	פד	ד"א פנינה שהיתה שבעה בבנים	ה	י
*"	"	ריב"ל בשם רבי כך היתה עדתו	ה	יב
*"	פה	שאלה מטרונה	ה	יג
*"	פו	מקים מעפר דל	ה	יד
"	"	ד"א רגלי חסידיו	ה	טז
*"	"	תני רשב"י	ו	א
*"	פז	וברך עלי	ו	ג
"	פט	אל בני	ז	ה
"	צב	ויהי ה' את יוסף	ח	א
"	צה	רבי מנחמא	ח	ב
"	צו	והנער שמואל	ח	ו (ט)
"	צט	רב כהנא הוי קאי	י	א
"	ק	ויאמר ה' אל שמואל	י	א וב
"	קב	ותכבד יד ה'	י	ד (י)
*"	"	ר' יהודה אמר כבצק	יא	ו (יא)
*"	"	ויצץ א"ש בניסן	יא	א
*"	קג	וארון אלהים	יא	ב
*"	"	ופלשתים לקחו	יא	ד
*"	"	ר' ירמי' בש"ר שמואל	יא	ה
*"	"	וישתרו להם עפולים	יא	ו
"	"	למה תכבדו את לבבכם	יב	ב (יב)
"	"	ויהי מיום שבת הארון	יב	ד
"	"	ויקבצו המצפתה	יג	א
"	"	וישאבו מים	שם	שם

ומוסב על המאמר לאמר לב נחמן והמאמר על וכעשהה הוא מן מדרש שמואל שם. (ה) הציון שסיקתא רבתי במאמר שלפניו הוא עד הלה חני. (ו) הציון שו"ט במאמר שלפניו שהוא בשו"ט מזמור פ' חוה כ' הוא עד ועלי הכהן. (ז) הציון שסיקתא רבתי הוא רק עד המאמר מריב"ל. (ח) מן המאמר עלך לבי ליגנו מן המדרש רק מן ד"א ירמי'. (ט) והציון מכילתא שם הוא על המאמר וכה"פ חי ס' והוא במכילתא יתבו. (י) הציון שו"ט נכתב ממקומו ובטיך על המאמר שלאחריו וזה שלאחר מהמדברים כו' והוא בשו"ט מזמור ע"ח חוה י"ח ועל והכבד יד ס' חסר הציון והוא מן מדרש שמואל, ובילקוט מלכים רמז רכ"ג מובא המאמר וזה לאחר מהמדברים בשם שו"ט. (יא) בילקוט המאמר משו"ט מזמור ע"ח חוה י"ח הביא המאמר הזה מן מדרש שמואל ומן ובכבי התאה הוא משו"ט שם. (יב) במאמר שלאחריו עד ויברכה

מקום	רמז	ה מ ת ח י ל	נמצא בפרשה	אות
"	קד	ויהי שמואל	יג	ג
"	קה	ויאמר ה'	יג	ד
"	"	וימאנו העם	יג	ה
"	קז	ויאמר שמואל	יג	ו
"	קח	ולו הי' בן בחור	יג	ז
"	"	ואת דאמרי בהאי לישנא	יג	ח (יג)
*"	קט	ר' יוסי הגלילי אומר	יד	ו (יד)
*"	קי	ואני זקנתי ושבתי	יד	ח
*"	"	הנני ענו בי	יד	ח (טו)
*"	קיג	ויאמר עד	יד	ט
"	קיד	ר' ברכי' מי"ת לה	טו	ב
"	"	ויאמר להם עוץ	יד	ז
"	קטו	ועתה התיצבו	טו	ג
"	קיז	כתוב אחד אומר	יז	ב
"	קיח	ויפדו העם ר"א אומר	יז	ג
"	קכא	ויחמול שאול	יח	ד
"	קכב	כי חטאת קסם	יח	ד
"	קכג	ויסב שמואל	יח	ה
*"	קכד	לך ואשלחך אל ישי	יט	ב (פז)
*"	"	ויעש שמואל	יט	ד
"	"	ויאמר שמואל אל ישי	יט	ה
"	"	קום משחהו כי זה הוא	יט	ו
*"	קכה	ואת עשרת חרצי החלב	כ	ה (יז)
*"	קכז	תני כשם ר' נתן	כ	ה
"	"	ויבחר לו חמשה חלקי אבנים	כא	א
"	קכח	כיון שבא אבנר	כב	א
"	קכט	ויצאו שרי פלשתים	כב	ב
*"	"	זש"ה לכן כה אמר ה'	כב	ג
*"	"	ודוד ברח	כב	ד
*"	קלד	ויטת שמואל ויקבצו כל ישראל	כג	ז
*"	"	וכתיב ושמואל מת	כג	ו ח ט
"	"	והיא רוכבת על החמור	כג	יא
"	"	וזכרת את אמתך	כג	יב
*"	"	אמר ר' חנינא	כג	יג
"	קמ	תלמידו דר' אמי	כג	ד
*"	קמא	בנות ישראל אל שאול בכינה	כה	א
*"	"	צר לי עליך אחי	כה	ד
"	קמג	ויהי ארון ה' בא	כה	ו
"	"	ויהי בלילה ההוא	כו	א
*"	קמה	האתה תבנה ר' הונא	כו	ב
"	"	ושמתי מקום לעמי	כו	ד

הסכום כדרך מצוין פרק אין מעמידין דף כ"ד ים להקן שמ"ל כ"ר פמ"ד. (יג) במאמר שלפניו הביא מאמר מגמרא בכתוב מ"ח ומח"כ כהב הילקוט ומיש דאמרי בהאי לישנא ר"ל במדרש שמואל נמצא בלבון לחר ומהחיל שם כל המוכך הזה כו'. (יד) במאמר שלפניו הביא מהוספתא סוטה והוא בפרק י"ח ומן ר' יוסי הגלילי הוא מן מגדה שמואל והסר הציון. (טו) מן לה בור מי לקחתי הוא מן תנחומא קדם לוח י"ט והסר הציון. (פז) הציון "שפרי" מוסב על המאמר כי למיתי בכניו והוא בספרי בהעלותך פסקא ע"כ. (יז) מן אמר יסי לדוד הוא מן המחומא ויגם לוח ג'.

מקום	רמז	ה מ ת ח י ל	נמצא בפרשה	אות
"	"	כי ימלאו ימיך	כו	ה
"	קמו	ותקטן זאת בעיניך	כז	ב
"	קמט	ויקח עטרת מלכם	כז	ד
"	קסה	וכאור בקר יזרח שמש	כט	ג (יח)
"	"	ויבא גד אל דוד	לא	ד
"	"	ויקן דוד ר' מנחמא	לב	ב (יט)
מלכים	קצו	ר' פנחס ור' אמי	כג	ז
"	רט	חי ה' אשר עמדתי	ח	ו
"	רלב	ולאחאב שבעים בנים	ב	א (כ)
"	רנב	וארוחתו ארוחת תמיד	יח	ה (כא)
ישעי'	רעא	וקרא זה אל זה	—	— (כב)
"	שב	כי ערוך מאתמול תפתה	—	— (כג)
"	שלח	והוא מחולל מפשעינו	יט	א
ירמי'	רצב	אם יעמוד משה ושמואל	ט	ה
"	שכו	שים נא בלויי הסחבות	ט	ז
עמוס	תקמ	כי לא יעשה ה'	יד	א
חבקוק	תקסג	ה' שמעתי שמעך	ב	א
צפני'	תקסו	ופקדתי על כל הדולג	יא	ה
תהלים	תרכ	ד"א השיתיו כמד"א ויסע הארג	יט	א
"	תשסה	הצילני מדמים אלהים	כה	ב (כד)
"	תתכט	גפן ממצרים תסיע	יו	א
"	תתמד	ותרם כראם קרני	יט	א
"	תתעח	עת לעשות לה' ר' פנחס	א	א
משלי	תתקמט	מפרי פי איש ישבע טוב	ט	ו
"	תתקנט	מקלל אביו ואמו	ז	א
"	"	ד"א ליץ תכה זה הנחש	יב	ב
ד"ה	תתרפ	ואתה שלמה בני	ב	ה
"	תתרפא	ר' ירמי' בש"ר שמואל	טו	ג
אסתר	תתרנב	והנערה אשר תיטב	יג	ו (כה)
שה"ש	תתקפח	ד"א שני שדיך זה משה ואהרן	טו	א
"	"	ראשו כתם פז	ה	ב

(יח) סם מצוין בעטוה "שוחר טוב" ואין זכר מזה בבוב"ש וע"ל מדרש וכוון למאמר שלפנינו עד כי בריה עולם סם לי אין בריה תלת תוכה והוא מן התד"ת רבה פ"ב והסר העיון. (יט) והוא עד תמר ר' לוי ומן ת"ר לוי הוא מן פ"ל תום ח' ואין ענינו לכאן כלל, והסיום עברה פעמים אינו מוסב למעלה רק הוא מאמר בפני עצמו ומצוין בלדו בילמ בדמז ק"ע ע"ל בדמז ק"כ ובסם הבינה עברה פעמים נמצו. (כ) נרשם סם "מדרש" וע"ל מדרש שמואל. (כא) ומן וימהר לדקיה במלך הוא מן תוכה רבה פ' יבמו לאחן. (כב) בילקוט נרשם סם תנדא שמואל בעטוה וע"ל תדר"ע והוא בפני"כ. (כג) בילקוט נרשם סם תנדא שמואל בעטוה והמאמר ת"ר פנחס הוא בפסיקתא רבתי פמ"ח פסקא הקע"ו, והסיום סם יום בים בו לחמול הוא מן ב"ר פ"ד. (כד) מצוין מדרש ע"ל מדרש שמואל. (כה) נרשם סם מדרש שמואל, ומן בילקוט מן ר' שמעון לומר וכי לא היה יהודה לחד הוא מעדר"ח פ"ב.

מדרש שמואל.

פרשה ראשונה.

[א] (ה) **עת** לעשות לה׳ הפרו תורתך (תהלים קי״ט קכ״ו). (ב) תני בשם רבי נתן מסרס את המקרא הפרו תורתך עת לעשות לה׳. (ג) רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון העושה תורתו עתים [הרי זה] מפר ברית, ומה טעמיה הפרו תורתך [עת לעשות לה׳], (ד) אמר רבי אלעזר (ה) מה התינוק הזה מבקש לאכול בכל שעות היום, (ו) כך אדם צריך להיות יגע בתורה בכל שעות היום. (ז) רבי יונה בשם רבי יהושע בר גזורא (ח) כל כרביא בישין וכרביא דאורייתא טבין, (ט) כל פיטטיא בישין ופיטטיא דאורייתא טבין. (י) אמר רבי שמואל בר רב

הערות ותקונים

[א] (ה) עת לעשות לה׳ הגי בשם ר׳ נתן. ירושלמי סוף ברכות, והדורש התחיל לדרוש בזה המאמר על שם שמוצא שם כשם שעשה חלקה שם״ מדריך לא ישכחו לעשיו לגליס, שה״ד ועלה השלים מעיכו וגו׳. וירושלמי שם המאמרים מסודרים בסדר אחר ממה שהביא הדורש: (ב) תני בשם רבי נתן, כוונתו לירושלמי שם ושם ליתא רבי נתן מסרס קרא, ובמשנה ברכות ג״ד ע״ח רבי נתן לומר שפרו קורקך מפום עת לעשות לה׳, ועי׳ בגמרא שם ס״ג ע״ח, ועי׳ במדרש הפליס ירושלמי שם: (ג) ר׳ פנחס ור׳ חלקיה בש״ר סימון. מובא בילקוט תהלים רמז תתע״ח בשם תנדא שמואל, וירושלמי שם ליתא ר׳ חלקיה בש״ר סימון והמלוה ״ר׳ פנחס״ נשמעו. ובכתב יד פתרמת הגי׳ ר׳ חלקיה ור׳ פנחס: (ד) ת״ל אלעזר בירושלמי שם הוא בשמאל אלחריו ע״ב: (ה) מה התינוק מבקש לאכול בכל שעות היום. כ״ה גם בילקוט, וירושלמי שם מה התינוק הזה צריך ליגע בכל שעה שבעולם: (ו) כך אדם צריך ללמוד בכל שעות היום, וירושלמי יג כל אדם שבישראל: (ז) ר׳ יונה בש״ר יהושע בר גזורא. בכ״י בעתות ר׳ יונה בשם ר׳ גזורא, בירו׳ מי שם הגי׳ ר׳ יונה בשם ר׳ יוסי בן גזירה. ובעל סדר הדורות הביא בערך ר׳ יוסי בן גזירה בשם ירושלמי הנ״ל, ובערך ר׳ יהושע בר גזורא הביא בני מקומות בירושלמי ממנה ר׳ יהושע בן גזורה בשבה רים ס״ג והעתיק רים ס״ד, ובילקוט תהלים שם הביא ר׳ הושע בשם ר׳ יהושע יונה והמלוה בר גזירא בשמיט: (ח) כל כרביא בישין וכרביא דאורייתא טבין, בכ״י כל כרביא טבין וכרביא דאורייתא בישין. בירושלמי דסוס קרחטבין הגי׳ כל כדבייא טבין וכדבייא דאורייתא בישין, אבל בדפוסים אחרים הגי׳ כל כדבייא בישין וכדבייא דאורייתא טבין, וכן תיקן הרב בעל פ״ת, וסייס וכן הוא במדרש רבה כוונתו למדרש שמואל, ועי׳ ביפה מראה. והמוספי בערך כרך הביא הירושלמי וגורס כל כרביא טבין וכרביא דאורייתא בישין, ומסרס ענין ספוק, כלומר אין אדם רשאי לומר יש לי ספוק בלמודי אלא צריך ללמוד ולהוסיף תמיד עכ״ל, ובהקדמה רבינו זכרי׳ ליתא המוסחא כל הכרביא טבין והכרביא דאורייתא בישין, וכן גרס הגאון רמ״ח בהקדמה מחיר יין, ופי׳ כל אתיקותא טבא אבל להחרים ולשחוט בתורה הוא רע, ומה שכתב רבינו זכרי׳ הגי׳ כל תרבייא, לדעתי הי׳ לפניו הגי׳ כל כרביא, והוקשה המלה חרשים, ובלשון חז״ל חזו לישבי דקא כרבי וזכרי (בבא ב״ב ע״ד) והיינו הוא כל חרשיא טבא, אבל קשה לפרש כוונה המאמר לך בדוחק, וילקוט תהלים שם כל כרביא בישין וכרביא דאורייתא טבין, ורחיתי בערוך השלם להרב הבלשן הגאון מוהרח״י ד״ר קאהוט נ״י שהביא שהעיקר היה הגי׳ כרביא ולדעתו היה יונים ופי׳ פיוסי והגבלה ע״ב. (ט) כל פיטטיא בישין כו׳. מובא בערוך ערך פט ג׳ בשם ירושלמי, ופי׳ רבוי דברים: (י) ת״ר שמואל בר רב יצחק. בירושלמי שם אמר ר׳ במעון לקים. ובכ״י הגי׳

יצחק (יח) במגלת חסידים מצאו כתוב אם יום תעזבה יומים תעזבך. (יג) לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מצפורי, ופגעו זה בזה בחדא משכנא, והסיחו זה עם זה, ופרשו [זה מזה], זה הלך מיל, וזה הלך מיל, נמצא זה רחוק מחברו שנים מיל, וזה רחוק מחברו שנים מיל, (יג) כך (יד) לאחד שהיה יושב ומצפה לאשה כל ימים שהוא תובע בה היא ממתנת לו, הפליג דעתו ממנה, היא הולכת ונשאת לאחר: (טו) אל תבוז כי זקנה אמך (מכלי כ"ג כ"ג), (טז) הלל הזקן אמר בשעה דמבדרין כנוש, ובשעה דמכנשין בדר, הוא היה אומר ראית תורה חביבה בישראל והכל שמחין בה פזר, דכתיב יש מפזר ונוסף עוד (שם י"ח כ"ד). (יז) תני רבי שמעון בן יוחי (יח) אם ראית ישראל שפשטו ידיהן מן התורה, עמוד ותחזק בה, ואת זכי ליטול שכר כולם, (יט) [מ"ט הפרו תורתך עת לעשות לה']. (כ) אמר רבי יוסי בר רבי אבין אם נתישנה תורתך בפיך אל תבוז עליה. (כא) אמר רבי זעירא אם נזדקנה אומתך (כב) אל תבוז עליה, כשם שהיה עושה אלקנה בשהיה מדריך את ישראל (כג) ומעלה אותן לשילה, (כד) לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת, אלא כל שנה ושנה היה עולה בדרך אחרת, בשביל (כה) לשמע את ישראל לשילה, לפיכך הכתוב מיחסו, ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תחו בן צוף אפרתי (ב"ח ח' ח'):

[ב] (כו) **זכר** צדיק לברכה ושם רשעים ירקב (מכלי י' ז'). אמר רבי יצחק כל מי שהוא מזכיר צדיק ואינו מברכו עובר בעשה, דכתיב זכר צדיק לברכה,

הערות ותקונים

הגי' ח"ל במוגל בר יחק אמר ליט לקוט: (יח) במגלת חסידים מצאו כתוב אם יום תעזבה יומים תעזבך, ביכובלמי שם יום תעזבי יומים תעזבך, וכשבני עקב עשרה מ"ת וכתוב במגלת חסידים אם תעזבי יום יומים תעזבך, וכ"ו עה"פ עקב י"ג הביא בבן כתוב במגלה [ל"ל במגלת חסידים] אם תעזבי יום יומים תעזבך, והילקוט הביא בשם הספרי הגי' במגלת סתרים. והרכבים פ' עקב בהוספת שם הביא: כך שנוי בתגדת שמואל במגלת חסידים מצאו כתוב אם תעזבה יום יומים תעזבך, מצל לשמים כו', וכוון למאמר המדרש שלפנינו, ואולי כוונו לשם בן סירח כי כתוב שם כ"ם ר'. אם תעזבי יום יומים תעזבך: (יב) לשנים שיצאו. ביכובלמי שם בשנוים: (יג) כך. בעל אות אמת הגי' כך וכו'. ואח"כ הגיה בן המעתם מכ"ו כ"ן בדפוס פרנצ בשנים המדבר ואח"כ נדפס בן בכל הדפוסים. וביכובלמי ליתא מלת כך: (יד) לאחד שהי' יוסב ומצפה לאשה. ביכובלמי: ואשה שהיתה יושבת וממתנת לאיש כל זמן שהיתה בדעתו להנשא לה היתה יושבת וממתנת לו, כיון שהפליג דעתו ממנה היתה הולכת ונשאת לאחר: (טו) אל תבוז כי זקנה אמך. בשם ביכובלמי שם בהתחלת המאמר ושם נסמך לכתוב זה דברי ר' אסי בר ר' לכון אם כתיבתה תורתך בפיך כו' ומאמר ר' הלל הוא שם במאמר אלמלקיו, כי אין חיבות כלל לדברים על הכתוב הזה רק מוסב על הכתוב עת לעשות לה' הפרו תורתך, כמו שהלשה בהוספתא סוף ברכות, ובמדרש מבלי ס"ה הלל הזקן הומר בשעה המכנסין שזה, ובשעה המפזרין כנס, בשעה שהיה רואה בהתורה הניחה על יחלאל והכל במחין בה, הוי מפזר, הס"ד יש מפזר ונוסף עוד, בשעה שהיה רואה בהתורה בכותה מיחלאל ואין הכל מבניחין עליה, אח הוי מכנס בה, שי עת לעשות לה' הפרו תורתך כו' ועי' בכלי בכלות ס"ע ע"ח: (טז) הלל הזקן. ביכובלמי שם והוספתא שם. וכ"ו הגי' בשעה דמתפזרין כתוב: (יז) תני רבש"י. ביכובלמי שם: (יח) אם ראית ישראל כו' ביכובלמי אם ראית את הכריות שבחייהן ידיהן מן התורה: (יט) מ"ט הפרו תורתך עת לעשות לה'. הוספתי כמו שהוא ביכובלמי: (כ) המר ר' יוסי בר רבי אבון. בכ"י בשעות מ"ל יוסי בר חנינא. וביכובלמי שם ר' יוסי בר בון והוא כמו בר אבון. וכבוב דפוס פרנצ בשעה היכא ,אבון" וגשאר רק ר' יוסי בר רבי, ונדפס כן בכל הדפוסים שלאחריו, וכן בשעות אם נחישבה במקום נהישנה, גם בשעות שם המלות "מ"ר זעירא אם נזדקנה תורתך אל תבוז עליה" שהשמיט המעתיק מן עליה עד עליה: (כא) מ"ר זעירא. ביכובלמי שם: (כב) אל תבוז עליה, ביכובלמי הגי' עמוד ועזרה: (כג) ומעלה אותן לשילה. ביכובלמי שם שהי' מדריך את ישראל לשעמי לגלגל, שה"ד ועלה האיש ההוא מעירו ועו"ש בפי' הקצר: (כד) לא כדרך שהיה עולה בשנה זו. זה לישת ביכובלמי שם ועי' הדפ"ח רבתי פ"ח: (כה) לשמע את ישראל. פי' להכריז ולקבץ וכ"ו הגי' בשביל לשמח את ישראל להעלותן לשילה: (כו) זכר צדיק לברכה מ"ר יצחק.

וכל מי שהוא מזכיר רשע ואינו מקללו עובר בעשה, דכתיב ושם רשעים ירקב. (כז) אמר ר' יצחק הרשעים דומין (כח) לכלי קורים, (כט) אם אין אדם משתמש בהן מרקיבין הן, כך ראית מימיך אדם קורא לבנו פרעה סיסרא סנחריב, מהו קורא אותו, אברהם יצחק יעקב. (ל) רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן, רבי יונתן כשהיה מגיע לפסוק הזה, אשר הגלה מירושלים עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל (מספר ב' ו'), הוה אמר נבוכדנצר מלך בבל שחיק עצמות, ולמה לא הוה אמר כן בירמיהו, אלא כל נבוכדנצר שבירמיהו חי, ברם הכא מת היה, רב אמר ארור המן ארורים בניו. (לא) רבי פנחס אמר חרבונה זכור לטוב. (לב) רבי ברכיה בשם ר' לוי מצינו כשהקב"ה מזכיר את ישראל מברכן, ומה טעמיה ה' זכרנו יברך (תהלים קט"ו י"ב), אין לי אלא כל ישראל, כל אחד ואחד מנין, (לג) אמר רב הונא בשם רבי אבין וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' (בראשית י"ח י"ז), לא הוה צריך קרייא למימרא, אלא ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו' (שם שם כ'), אלא אמר הקב"ה מה אני מזכיר את הצדיק ואיני מברכו, אלא אברכו ואחר כך אודיעו, הדא הוא דכתיב ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו וגו' (שם שם י"ח), מה כתיב אחריו ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה וגו':

[ג] **רבי** פנחס ורבי חלקיה בשם ר' סימון למלך שהיה לו שני (לד) אוצרות של אגדן, וזרע את הראשונה ועלה כולה אגדן, וזרע את השניה ועלה כולה גידי סיפי סיפנים, כך הרשעים אין להם זריעה, (לה) דכתיב וצוה עליו ה' ולא יזרע משמו עוד (נחום א' י"ד), אבל הצדיקים יש להם זריעה, דכתיב זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד (הושע י' י"ב):

[ד] (לו) **אי"ר** שמעון (לז) מדכרין ומשבחין מדכרין ושחקין, (מדכרין ומניחין) מדכרין

הערות ותקונים

ב"ר כ"ב סמ"ט, ויקוט מסלי למז התקמ"ו בשם ב"ר: (כז) ל"ר יצחק הרשעים דומין לכלי קורים. בב"ר שם הוא בשם ר' שמואל בר נחמן: (כח) לכלי קורים. עי' פסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח סערה ר"י ובב"י בשמע בשעה מלה קורים: (כט) אם אין אדם משתמש בהן מקריבין הם. בב"י מיד מקריבין הן, ובב"ר כל מה שהם משתמש בהם הם עומדים, המחתם הם מהרפיס: (ל) ר' ברכי' ור' חלבו בו'. ב"ר שם, ירושלמי מגילה פ"ג ה"ח דף ע"ד ע"ב ושם הגי' ר' ברכי' ר' חייא בשם ר' יוחנן. ובמס' סופרים פי"ד ה"ז ר' ברכי' ר' ירמי' ר' חייא בשם ר' יוחנן אמר כך הוי מטי ר' יוחנן להדין פסוקא, ובמסחר רבה פ"ו פ' אחר הגלה ר' ברכי' ור' ירמי' ור' חייא בשם ר' יוסי כך הוו מטו ר' יוחנן ולכנן להאי פסוקא, ובב"י במקום רבי יוחנן הגי' שם בשם ר' יוחנן: (לא) ר' פנחס אמר חרבונה זכור לטוב, בירושלמי צריך לומר חרבונה זכור לטוב, ובב"י בשעה ר' ירמי' אמר: (לב) ר' ברכי' בב"ר לוי. בב"ר שם הגי' ר"ח אמוראי בר נחמן, ובב"י ר' ברכי' בשם חלבו ור' לוי אמר: (לג) ר"ח הונא בב"ר אבין. בב"ר הגי' ר' הונא בשם אחא: (לד) אוגרות של אגדן. ל"ל אגרן או הונח מלשון הירושלמי מעשים פ"ה ה"ח (דף ל"ד ע"ד) פודין מן הריטים על הבעורין כי אפילו מן האגרו על הבמהיה. עי' ערוך השלם ערך אגרו ובב"י במקום אגדן הגי' דגן: (לה) דכתיב וזה עליו ה' ולא יזרע מכמו עוד. כ"ה בב"י ובכל הדפוסים גם בדפוס ראשון ובקדח כתיב וזה עליך ה' לא יזרע מכמך עוד: (לו) ל"ר שמעון. בב"י הגי' אמר ריש לקיש. וכן בבה המאמר בויי"ר פל"ב אות ו' וגם שם הגי' ריש לקיש ואין ספק שהיה הגי' בשני המסדר ר' שמעון בן לקיש, והוא כמו ריש לקיש ואחי"כ בשמעון בן לקיש, וכן בבה המאמר במדרש שמ"ח אות כ' בקצרה, ונוצע מן הנחומא הנדפס מבבר ויקהל אות ד': (לז) מדכרין ומשבחין מדכרין ושחקין (מדכרין ומניחין), מדכרין ימשבחין כו', במדרש ויי"ר שם הגי' מדכרין ומניחין מדכרין ומשבחין, ואחי"כ כתל לשבח מדכרין ומניחין כו', וכן הוא ג"כ בב"י ממדרש שמואל ובדפוס ראשון דפוס קושטנדי בכל המאמרים כהוב בלשון מדכרין ומניחין לבל המדפיס מוויניציע במקום מדכרין ומניחין הגיע מדכרין ומשבחין ואחי"כ בבה למחוק המילה "מדכרין ומניחין" כי הגיע במקומם "מדכרין ומשבחין" לפי הסגנוני המלות "מדכרין ומניחין" והמעתק מהרי"ו כ"ן תמיד בשלשה חלוקות ים בהזכרת שמות ע"ם ומעשה במחי"כ, ועי' במי"כ בשמי"ר שם שמפרש מלה ומניחין ובכל ובמדרש שמואל

ומשבחין, (לח) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה (שמות ל"א ב'), מדכרין ושחקין, וילכד עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה (יהושע ז' י"ח), מדכרין ומשבחין, (לט) ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן (שמות ל"ח ו'), מדכרין ושחקין, ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן (ויקרא כ"ד י"א), מדכרין ומשבחין, זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים (דברים כ"ד ט'), מדכרין ושחקין, זכור את אשר עשה לך עמלק (שם כ"ה י"ז), מדכרין ומשבחין והי' פקד את שרה (בראשית כ"א א'), מדכרין ושחקין, כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (ש"א ט"ו ב'), מדכרין ומשבחין, איש יהודי היה בשושן הבירה וגו' (אסתר ב' ה'), מדכרין ושחקין, איש צר ואויב המן הרע הזה (שם ז' ו'), מדכרין ומשבחין, כי מרדכי היהודי (שם י' ג'), מדכרין ושחקין, כי המן בן המדתא האגגי (שם ג' י"ד), מדכרין ומשבחין, ודוד בן איש אפרתי (ש"א י"ז י"ב), מדכרין ושחקין, וירבעם בן נבט אפרתי (מ"א י"א כ"ו) מדכרין ושחקין, ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו (שופטים י"ז א'), מדכרין ומשבחין ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה וגו' (ש"א א' א'):

[ה] (מ) **איש** אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד וגו' (קהלת ו' ב'), (מא) א"ר פנחס המדה הזו אינה נוהגת בכל בני אדם (מא*) אלא במאן דרחמנא רעי ביה: כי לא הרבה יזכור (כל) [את] ימי חייו (שם ה' י"ט), (מב) זה עלי. כי האלהים מענה בשמחת לבו (שם שם), זה אלקנה, (מג) כשהיה מדריך את ישראל ומעלה אותן לשילה, לא בדרך שהיה עולה בשנה הזאת היה עולה בשנה אחרת, אלא בכל שנה ושנה היה עולה בדרך אחרת, בשביל לשמע את ישראל להעלותן לשילה, לפיכך הכתוב מייחסו, ויהי איש אחד מן הרמתים:

[ו] **ויהי איש.** (מד) כל מקום שנאמר כלשון הזה שקול כשלשים ואחד צדיקים: מן הרמתים. (מה) ר' אלעזר אמר תרתין רמין הנון, חדא דדוד וחדא דשמואל: צופים. (מו) אמר רבי יוחנן חד שהעמיד לו מאתים צופים: ושמו אלקנה. (מז) הרשעים קודמין לשמם, נבל שמו (ש"א כ"ה כ"ה), גלית שמו (שם י"ז ד'), שבע בן בכרי שמו (ש"ב כ' כ"א), אבל הצדיקים שמם קודמין, ושמו אלקנה (ש"א א' א'), ושמו ישי (שם י"ז י"ב), ושמו בועז (רות ב' א'), ושמו מרדכי (אסתר ב' ה'), דומין

הערות ותקונים

שמואל גרם מדכרין ומשבחין אבל בחמה הוא הקון המדפיס מווינציא: (לח) ובצלאל בן אורי. ע"ל בצלאל בן אורי, ובכסוק זה מזכיר שמו, ואחיכ מזכיר שבטו ואמלא הוא רוח אלהים בחכמה וגו': (לט) ואהו אהליאב ע"ל שם: (מ) איש אשר יתן לו האלהים וגו', פסוק זה מובא בעטור ויש להגיה הכהוב גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר וגו' מהם אלהים היא (קהלת ה' י"ח), וגובע ממדרש קהי"ר סוף פ"ה על הכהוב הזה וזה בסיום כי לא הרבה יזכור את ימי חייו והוא הכהוב שלאחריו: (מא) פ"ר פנחס המדה הזו. בב"י בטעות למילה הזו: (מא*) אלא במאן דרחמנא רעי ביה. פי' חסך בו ובמדרש קהי"ר שם אלא במי שירצה בו הקב"ה: (מב) זה עלי, במדרש קהי"ר זה דוכו של עלי, וע"ל דכהוב וכל מרניה ביקר יתהו תכובים בלא יתריכו בניס: (מג) כשהיה מדריך את ישראל. בכתב יד קצר המעתיק וכתב "וכו' כשלעיל" ומחזיל לפיכך הכתוב מייחסו כי זה נאמר לעיל סוף רות ד': (מד) כל מקום שנאמר בלשון הזה כקול כשלשים ואחד צדיקים. בב"י מובא זה בשם ר' יונן. ובמדרש קהי"ר פ"י רות ד' ויהי לי' יונן ב"מ שנאמר בלשון הזה בצדיקים בקול הוא כל"ח צדיקים במנין ויהי: (מה) ר' אלעזר אמר תרתין רמין הנון חדא דדוד וחדא דשמואל. כי כתיב הרמתים בלשון רבים. ובכ"י הגי' חדא דידי' במקום חדא דדוד. וכן לחיתי בהגהת הכד"ל בהגיה חדא דידיה. כ"ל שלו של אלקנה בחלקנה היה דר החלה עם ביתו בחמה ח'. ובשמואל היה דר בסניה, עי' בפי' החכרכנאל על שמואל, וכי' מגילה י"ד ע"ח בכסיב אמר אדם הכח מבתי רמות בשופום זו חת זו: (מו) אמר יוחנן חד שהעמיד לו מאתים צופים. בדפוס לחשון הגוי הר שהעמיד לו מאתים צופים ודוכם הרמתים צוביקים הר-מאתים, ועי' בגמרא מגילה י"ד ע"ח מן הרמתים צופים אחד ממאתים צופים בנחכא להם לשמואל ועי"ש במהרש"א בח"א: (מז) הרשעים קודמים לשמם כו'. במ"ר פ"י רות ה', מסתר רבה פ"ו, רות רבה פ"ד רות ג', ומובא

לבוראן, ושמי ה' לא נודעתי להם (במות ו' ג'), מתיבין ליה, והכתיב ולרבקה את ושמו לבן (בראשית כ"ד כ"ט), (מה) רבי יצחק אמר פראדוכסים, ורבי ברכיה אמר מלובן ברשע, (מט) התיבון ובני שמואל הבכור ושני ואביה (ד"ה ו' י"ג), רבנין ורבי יהודה ברבי סימון, רבנין אמרין מה זה רשע אף זה רשע, (נ) ורבי יהודה ברבי סימון אמר (כשנתנו) [כשנשתנו] למעשים טובים זכו לרוח הקודש, [ההי"ד] דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל (יואל ג' א'): (נא) אפרתי. ר' יהושע בן לוי אמר (לשון) פלאטיני, (נב) רבי יהושע ברבי נחמיה אמר (נג) איוגינוטטאטי: דבר אחר אפרתי, אמר רבי פנחס עטרה (שנתעטר) [נתעטר] אפרים מאבינו יעקב בשעת פטירתו מן העולם, אמר לו אפרים בני ראש שבט [ראש] ישיבה מעולה ומשובח שבבנים יהא נקרא על שמך, בן תחו בן צוף אפרתי, וירבעם בן נבט אפרתי (מ' ט"ז כ"ו), ודוד בן איש אפרתי (ב"ש י"ז י"ב):

[ז] **ולו** שתי נשים שם האחת חנה (ב"ש ח' כ'). (נד) רבי חגי בשם רבי יצחק (נה) הכתוב פותח בשבחו, (נו) רבי לוי בשם רבי חמא בר רבי חנינא אמר הכתוב פותח בשבחו ומזכיר גנאו, ורבנין אמרין הכתוב פותח בשבחו, (נז) ומזכיר [גנאו] וחוזר ופותח בשבחו: (נח) ועלה האיש ההוא מעירו. (נט) נתעלה האיש בביתו, נתעלה האיש בחצרו, נתעלה בעירו, נתעלה בכל ישראל, וכל עלויו לא היה אלא מעצמו: מימים ימימה. זה אלקנה שהוא מדריך את ישראל ומעלה אותן לשילה, ולא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת (ס) אלא וכו': להשתחות ולזבות לה'. (סא) רבי אבא בר מדיא בשם ר' יצחק התפלה גדולה מן הקרבנות, דכתיב להשתחות ואחר כך ולזבוח:

הערות ותקונים

ומוכח בילקוט שמואל רמז ע"ז בשם המדרש שמואל: (מה) ר' יצחק אמר פראדוכסים. ע"ל פראדוכסוס וכ"ה בשעות פרדות סוס, וכמ"ש שם לפורדוכסים, וכ"ה רבה פרדכסוס, וכן נכתב בכ"ל פ"ם חות ז' ושם הגי' פרדוכס ע"ל פרדוכסוס וכילקוט שמואל פרדיכוס ע"ל פ־דיכסוס, והיא המלה היונית παράδοξος פי' דבר מופלא לפי רוחו ושומעיו יתמהו עליו, עי' ערוך הבלם ערך פרדכסוס: (מט) התיבון וכו' שמואל הבכור וכו' ואביה, הוא פסוק בדה"י ו' י"ג כמו שכתבתי וכ"ה בכ"י ודפוס קושטנ' ודפוס ווינציה, לפי המפרש מהכ"י כ"ן בדפוס פראג תיקן התיבון בבני שמואל כתיב שם גם הבכור יואל ושם משנהו לפיה והוא פסוק ב"ש ח' כ', ולפיהי במדרש במ"ל שם הגי' להתיבון מבני שמואל ויהי שם גם הבכור יואל ושם משנהו לפיה וע"ש במ"ש והלאה כי כן תיקן במדרש וכן תיקון בכות רבה ועי' בזוה"ק מזמור ס' חות ל' ג' לתתא: (נ) ורי יהודה ברי' סימון. במדרש במ"ל בשעות בשם ר' סימון, כי המדפיס הסב על מלת ,בר" שהוא ר"ת ,בשם ר'": (נא) אפרתי ריבו"ל ממל פלאטיני. וי"ל פ"ב חות ה', והוכח בילקוט שמואל רמז ע"ז וחסר הציון מדרש, ובמחמר שלפנינו על בן יכוחס ציין בוי"ט בשעות כי לא נמצא במדרש שי"ט כלל, רק בפסיקתא רבתי פמ"ג פסקא כי פקד ומן אפרתי ריבו"ל ממל הוא ממדרש שמואל ומן ח"ל יוגה בשם רבי כיון שרואה תגה כו' הוא נ"ב מפסיקתא רבתי שם, והולאת המלה palatini בל"ל בני היכל מלך, וכ"ה בשעות לשון פלא טיני נפרדה המלה. (נב) ר' יהושע בדבי נחמיה, בוי"ל הגי' ר' יהושע בר נחמן, ובמדרש רות שם ורבי בר נחמי ש"ל ור' יהושע בר נחמי: (נג) לוויניסעלמי, בכ"ה בשעות לא נמצא בשם סעיטן, בוי"ל לבניוס, ברות רבה לבנייסטי, וילקוט שמואל שם השמיט המלה הזרה והגיע מוכרח בניסוס, והולאת המלה בלי εὐγενέστατος מיוחס: (נד) ר' חגי בשם ר' יצחק. מוכח בילקוט שמואל רמז ע"ז בשם המדרש ובשעות שם ר' אמי בשם ר' יצחק, והמפרש מהכ"י כ"ן תיקן בפנים המדרש עפ"י הילקוט ובכ"ה הגי' ר' חני בש"ל יצחק הכהן. (נה) הכתוב פותח בשבחו, בכ"י פותח בשבחו ותותם בשבחו: (נו) ר' לוי בש"ל חמא בר ר' חנינא. בכ"י ר' לוי בשם חניגא: (נז) ומזכיר גנאו, ל"ל בלקח בי נסיס, ועי' בפסיקתא רבתי שם פמ"ג ח"ל יונה בשם רבי ותחר כל השבח הזה כתב בו ולו אחי נסיס, ולמה נקל אחי נסיס כו', ומוכח בילקוט שמואל רמז ע"ז לחסר הציון, ובכ"ה הגי פותח בשבחו ותותם בגנאו: (נח) ועלה האיש. מוכח בילקוט שם בשם המדרש: (נט) נתעלה האיש כו' דורש מדכתיב ועלה: (ס) אלא וכו'. קצר הסופר כי כבר תמוה למעלה סוף חות ל' וסוף חות ה': (סא) ר' תנא בר מדיא בש"ר יצחק. ל"ל בר מריא, ובילקוט

[ח] **ויהי** היום (ב"מ ח' ד'). (סג) רבי יהושע בן לוי אמר זה יומא של עצרת: ויזבח אלקנה ונתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות. מהו מנות, חולקין: ולחנה נתן מנה אחת אפים. בכפלים: (סג) [אפים]. בסבר פנים יפות: אפים כנגד פנינה וילדיה: (סד) דבר אחר אפים למה, כי את חנה אהב וה' סגר רחמה: (סה) ובעסתה צרתה גם כעס. מכעסת וחוזרת ומכעסת, מה הות אמרה לה, (סו) זבנת לברך רבה סודר ולתנינא חלוק: בעבור הרעימה. (סז) אמר רבי שמעון בן לקיש אמר הקב"ה מה אתם מתרעמים עליה, וכי יש רעמים בלא מטר, עלי לפקדה, כי פקד ה' את חנה וגו': וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה בית ה'.

(סח) רבנין אמרין מי שהוא בוכה אינו אוכל, דכתיב ותבכה ולא תאכל:

[ט] **ויאמר** לה אלקנה אישה חנה למה תבכי ולמה לא תאכלי וגו' הלוא אנכי טוב לך וגו' (ב"מ ח' ח'). אמר רבי לוי הלא אני אינו כתוב כאן, אלא הלא אנכי, אמר לה בריך יהא בחלקך, כמה דאת אמר אנכי ה' אלהיך (במות כ' ב'); ותקם חנה אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה ועלי הכהן יושב על הכסא (ב"מ ח' ט'). (סט) מלמד שבאותו היום מנו אותו כהן גדול: והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה (שם שם י'). (ע) כל מעשה חנה בכפלים, כעסה בכפלים, וכעסתה צרתה גם כעס, מנתה בכפלים, ולחנה יתן מנה אחת אפים, בכיתה בכפלים, ובכה תבכה, ראייתה בכפלים, אם ראה תראה, נדרה בכפלים, ותדר נדר:

הערות ותקונים

הגי' כ' תבח בר רב יוסח בב"ר יצחק והכד"ק הביח כ' אלעזר בב"ר יצחק, וכילקוט שם מובח גם מלחמ בשם רבנן וז"ל ורבנן אמרי חפלה שקילה כנגד כל הקרבנות דכתיב להבחות ולזבה, ולחד זה הביח מלחמ לחר אלקנה ותבכה ובניו ותחזקנה כי מעלה עמו לרגל כו' הוח לקוח מן תדב"ח רבח פ"ח וחסר הציון: (סב) ריבי"ל לחמר זה יומו של עצרת. מובח בילקוט בשם המדרש וכן מובח בכד"ק ורש"ל יום מיוחד והיינו עצרת, ובחנדח בראשית פכ"ט לוח כ' ועלה הלים ההוח מעיבו מימים יחימה זו הספר, בגחמר ובמדרש חת החקה הזחת מימים ימימה (במות י"ג): (סג) [אפים בסבר פנים יפות. הוספה מלה לפים כי הוח מלחמ בפני עלמו, וכן הוח לגבון בילקוט, ובספיקחת רבתי סמיג לפים בסבר פנים יפות, ד"ח מהו לפים כנגד כל הפנים, ד"ח היפה בבבם, ד"ח לפים נתן לה בפלים, ובילקוט בשמוחל שם מן כנגד כל הבנים [ני"ל הפנים], ד"ח היפה בבבם, לקוח מן הספיקחת רבתי ועיב דבתי המדבם והרבתי יחד כדרכו החמיד. ולחיתי בהכד"ק בהביח ובדבם מהו לפים בנפילת לפים בסבר פנים יפות, לפים כנגד פנינה וילדיה, ני"ל מהו לפים בכפלים לפים בסבר פנים יפות: (סד) ד"ח לפים למה כי לח חנה לחבב. לדעתי נשמע זה ממקומו וכני"ל מנה לחת לפים, בכפלים, למה כי לח חנה לחבב, וכיי בספיקחת רבתי שם ד"ח לפים נתן לה בפלים, למה כי לח חנה לחבב: (סה) ובעסתה צרתה. מובח בילקוט שם ובדבם בנדו בספיקחת רבתי בעיות וני"ל מדבם והנינן בספיקחת רבתי מוסב על המחמר מרי נחמן והוח בספקח מ"נ: (סו) זבנת לברך רבה סודר ולתנינא חלוק. רבי"י הביח קניח היום מעפורח לבנך הגדול, והכד"ק הביח כמו שהיח לפנינו במדבם, והילקוט הביח זבנת לברך רבה סודר ובכותנא וחלוק, ני"ל ולתנינא חלוק: (סז) חרבב"ל חמר הקב"ה כו' בבבתי בסוף סמיג חמר לה הקב"ה לח מרעמת לוחה, חייך לחין רעמים בחין לחריהם מעה, מיד לחי פוקדה, כי פקד ה' וגו'. ובכי במקום חרבב"ל הגי' חמר רים לקים והכל לחד: (סח) רבנין חמרין מי שהוח בוכה חינו חוכל, חיכה רבתי פ"ח לוח כ"ב פסוק בכה תבכה רבנן חמרין כל מי שבוכה חינו חוכל, וכן בחדבם תהלים תזמור מ"ב לוח ד', היכה לי דמעתי מכלן מזה למד שהבכיה מבבעת לח החדם וחינו מבקש לחכול, וכן חלקנה חמר למה זה תבכי, ותומר ויחמר לה חלקנה חיכה למה לח החכלי, מכלן שהבכיה מבבעת: (סב) מלמד שבלוהו היום מנו לוהו כהן גדול, חילקוט בדמז ע"ח הביח מחמר מטו"ט והוח במזמור ח' חיח כ' לין יביבה בעדה ולמי היתה יביבה לכהן גדול, בגחמר ועלי הכהן יושב על הכסח, וסיים ועלי הכהן יושב מלמד שבלוהו היום מנוהו כהן גדול, הסיום הזה הוח ממדבם שמוחל שלפנינו וחסר הציון: (ע) כל מעשה חנה בכפלים מובח בילקוט במוחל דמז ע"ח בשם המדבם:

פרשה שניה.

[א] **אנכי** ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו (תהלים פ"א י"א). רבי חגי בשם רבי יצחק (ס) אין שואלין עניות במקום עשירות שמתוך כך קפצה חנה לנדרים ותדר נדר ותאמר [וגו']: [כתיב] (ג) ה' שמעתי שמעך יראתי וגו' (חבקוק ג' ב'). אמרה חנה לפני הקב"ה רבון העולמים אברהם עשה רצונך ונתת לו בן למאה שנים, אחאב עובד עבודה זרה והוליד שבעים בנים, (ה' שמעתי שמעך יראתי), שרה עשתה רצונך ונתת לה בן לתשעים שנה, איזבל בת כומרין היא מולידה שבעים בנים, (ג) כתיב ולאחאב שבעים בנים בשמרון (מ"ב י' א'), (ד) [כשם שהיו לו שבעים בנים בשמרון], כך היו לו שבעים בנים ביזרעאל, וכל אחד ואחד מהם היו לו [שתי] פלטין, (ה) אחת של קיט ופלטין אחת של חורף, הדא הוא דכתיב והכתי בית החורף על בית הקיץ (עמוס ג' ט"ו). רבי יודה ברבי סימון אמר ארבע, [שנאמר] ואבדו בתי השן (שם), ורבנין אמרין שש, [שנאמר] וספו בתים רבים (שם), שמתוך כך קפצה חנה לנדרים, ותדר נדר ותאמר וגו':

[ב] (ס*) **כתיב** וידר יעקב נדר לאמר (בראשית כ"ח כ'). אמר רבי יצחק הבבלי (ו) כל מאן דנדר עבד מצוה, מהו לאמר, (ז) לאמר לדורות שיהו נודרין בשעת צרתן, לפיכך כל מי שהוא נודר אינו תולה נדרו אלא בו, אמר רבי אבהו כתיב אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב (תהלים קל"ב ב'), (ח) לאביר ישראל אינו אומר כאן, (ט) אלא לאביר יעקב. (י) ור' חונא בשם רבי אידי כתיב וישמחו העם על התנדבם כי בלבב שלם התנדבו לה' וגו' (דה"א כ"ט ט'), על ידי שהיו עסוקים במצות נדבה ועלתה בידם שמחה, מה כתיב בתריה ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דוד ברוך אתה ה' [אלהי ישראל אבינו] (שם שם י'), אלהי אברהם יצחק אינו כתוב, (יא) אלא אלהי ישראל אבינו, אמר ר' יודן אפילו מן

הערות ותקונים

[ב] (ס) אין שואלין עניות במקום עשירות. הגיה הדרשן על הכתוב הרחב פיך ואמלאהו ופירש בתהלים שם הרחב פיך לבעול ממני כל תאוה לכך ואמלאהו ככל אשר תשאל תחלת ועל זה אמר אין שואלין עניות במקום עשירות, ר"ל שם ישאל דבר מלא הקב"ה לא ישאל מעט תחלת הרבה, וכן חנה שחלה הרבה שם רחם הרחם וגו' וזכרתני ולא תשכח וגו', ונתתה לאמתך זרע תמים וגו' ועי' להלן לוח ז' זרע תמים, תמים חכמים ונבונים כו' ע"ש: (ג) כתיב ה' שמעתי שמעך ירא'תי וגו'. מובא בילקוט מלכים רמז רל"ב ד"ה ה' ולאחאב, ובשם בעלו מדרש ר"ל מדרש שמואל, ומובא גם בילקוט חבקוק רמז הקס"ג ד"ה ה' שמעתי בשם פ"ח פסוק ב'ימים ההם: (ד) כשם שהיו לו שבעים בנים בשומרון כך היו לו שבעים בנים ביזרעאל, כב"י ח"ר יהושפט רבה ר"ל ח"ר הושעיה רבה, וכן במדרשים תמר בשמתי בהעברה ג' מובא זה בשם ר' הושעיה, ועי' במ"ב ובפי' הרז"ו ובהגרי"ל בקב"ר שם אין דרים ליה: (ה) אחת של קיט, פי' קיץ, וכב"י נאמר פלטין אחד של קיץ ובפעוה שם הפ"ר והכתי בית הקיץ על בית החורף ונ"ל להיפך: (ס*) כתיב וידר יעקב נדר, בדפוס לבאזון מהחיל אשר פנו שפתי כתיב וידר יעקב נדר, והמדפיס מוויניציא השמיט המלות אשר פנו שפתי וכאמת כן הוא במדרש כ"ר רים פ"ע וידר יעקב נדר וגו' כתיב אשר פנו שפתי ודבר פי בגד לי (תהלים ס"ו י"ד) ומובא הכתוב הזה על שם הכתוב שלפניו תחלם לך נדר (שם שם יג), וכ' המאמר שלפנינו לקוח מן מדרש כ"ר שם ומובא בילקוט ויצא רמז קכ"ב, שמואל רמז ע"ח, והתלים סיף רמז תכ"ן בשם ג"ר: (ו) כל מאן דנדר עבד מצוה. בב"ר שנדר מליה בעת צרתו, והלבנון שלפנינו מיושרת והמלות "בעת צרתו" נוסף: (ז) לאמר לדורות שיהו נודרין בשעת צרתן, עי' תוס' חולין דף כ' ע"ב ד"ה לבל והביאו זה בשם ב"ר: (ח) לאביר יעקב תימו תומר כאן. בב"ר הגי' לאביר לאברהם ולאביר יצחק תין כתיב כאן: (ט) אלא לאביר יעקב. בב"ר סיים תלה את הנדר כמי שפתח בו התלה: (י) ר' חונא בשם ר' אידי. בב"ר שם אית ב' ר' חונא בשם ר' אידי והכל אחד כי ר' חונא הוא כמו ר' חונא, ובכ"י הגי' ר' חונא בב"ר ווי: (יא) אלא אלהי ישראל אבינו,

אתרה לא חסרה כלום, וידרו ישראל אינו אומר כאן, אלא וידר ישראל (במדבר כ"א כ'), ישראל סבא: (יב) ארבעה נודרים נדרו, שנים נדרו והפסידו, שנים נדרו ונשתכרו, יעקב ויפתח נדרו והפסידו, ישראל וחנה נדרו ונשתכרו:

[ג] **ותדור** נדר ותאמר (ב"א ח' י"ח). (יג) [כתיב] אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך (תהלים קכ"ח ג'), (יד) תמן תנינן נשים בבתולים כגפנים, יש גפן שיינה שחור ויש גפן שיינה אדום, יש גפן שיינה מרובה, יש גפן שיינה מועט. אמר רבי יודה כל גפן יש בה יין, ושאין בה יין זו (טו) טורקטי. (טז) מעשה באשה אחת שבאת לפני רבי ישמעאל בר רבי יוסי ולא נמצאו לה בתולים אלא בעין החרדל, אמר לה כמותך ירבו בישראל, (יז) רבי זבדיה חתניה דרבי לוי (יח) בשם ר' לוי באינש דצווה לסמיא דסגי נהוריה. וחבריה אמרין ליה לגנאי, אמרו לה דכל אשה שדמיה מועטין ולדיה מועטין. רבי יוסי אמר לשבח אמרו לכל אשה שדמיה מועטין אינה מצויה לטמא את הטהרות:

[ד] **ותדור** נדר. (יט) רב אמר אמרה אם מהעליונים אני לא אמות, ואם מן התחתונים אני אפרה וארבה כתחתונים. רב אמר פעמי רגלים היו, אמרה לפניו רבון כל העולמים מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פוקדני כאחד מהן, אמר רבי חגי בשם רבי יצחק כמה בתי שקצים ורמשים יש לפניך, ואין את פוקדני כאחד מהן. אמר רבי זכאי רבה (כ) לולוטום שעבר עני על פתחו לפני שלחנו, אמר ליה זכה עמי, אמר ליה איזיל ואת אתי, אמרה ליה מכל אוכלוסין שיש לפניך, אין את פוקדני כאחד מהן:

[ה] **ה'** צבאות (ב"א ח' י"ח). ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי (כ*) אמר לה הקב"ה

הערות ותקונים

גם כאן סיים בב"ל גם תלה לה הדר כמי שפתח בו תחלה: (יב) ארבעה נודרים, ב"ר גם לות ג': (יג) כתיב תשבך כגפן פוריה וגו'. כתב המפרש מהר"י כ"ץ וז"ל הקדיש לכאן פסוק זה עם הנמשך אחריו מפני שסובר שהמרה רצה הכתוב וגו' וזכרתי וגו' ים בכלל גם דבר זה שהקדש לזה היה לה דם נדות כמו שדברנו על פסוק והלך התאנה לדקלה דלקמן כמו שסיימה נדה כמו דרך נשים לי עכ"ל: (יד) תמן תנינן, משנה נדה ס"ד ע"ב: (טו) זו טורקטי. בכ"י דוקטי וכן במשנה הרי זה דולקטי, ועי' בערוך שהביא ס"א טולקטי, ובירושלמי כתובות פ"א ה"א כ"ה ע"א הגי' טרוקטי ועי' ערוך השלם ערך דרקט והעיר שם בל"ל במדרש שמואל טרוקטי כמו בירושלמי: (טז) מעשה באשה אחת. ירושלמי שם: (יז) ר' זבדיה חתניה דר' לוי. ל"ל ר' זבדיה כמו שהוא לעכן בכ"י ובירושלמי שם וכן בדפוס ראשון קושטנ' נאמר לעכן ר' זכריה. וראיתי בסדר הדורות ערך ר' זכרי' חתניה דר' לוי והביא המקומות אלא נזכר בהם וסיים ובשוחר טוב ספ"ב ר' זבדי' חתניה דלוי ל"ל ר' זכרי' יהביא כמו שראה בדפוס ווינציה ואח"כ נדפס כן בכל הדפוסים וכן ל"ל דר' לוי, ובכל סדה"ד כתוב למאמר שלפנינו ויבנה מדרש שמואל תמיד בשם שו"ט: (יח) בשם ר' לוי. זה ליתא בירושלמי: (יט) רב אמר אמרה אם מהעליונים אני לא אמות. תסר סיפא דקרא ופ"ל והדר נדר ואתאמר ה' נבחות ועל זה הביא הדוגמא לא דברי רב, ועי' שסיקנא דבחי שפקא מ"ג ומוכח בילקוט שמואל רמז ע"ח ד"ה ה' נבחות אמר ר' יהודה בר סימון כו' ונראה כי דברי המדרש שמואל נוכעים משם ובאן הוא מקוצר, ועי' רש"י בשמואל שם הביא הדגם בשנוי לשון קצת ושייס זו מצאתי כתגדה של ר' יוסי הגלילי, ויפה העיר הרש"ג מהר"ם חיים שלוס בשסיקנא דבחי הערה י"ג ב"ל בתגדה דל"ב מדות דר"א נמו של ריס"ג, והוא לשנינו שם במדה ע"ז ע"ב, ועי' בדר"ק שהביא דברי המדרש שלפנינו: (כ) לולוטום שעבר עני על פתחו, חולי ל"ל לבוליוטום והיא המלה היוניה βουλευτής ופי' חכמי העצה (רחטאהשערך) עי' ערוך השלם ערך בוליוטי ועי' בבלי בכורות ל"א ע"ב למלך בשר ודם שעשה שעודיו בת עני אחד ועמד על הפתח אמר להם הנו לי שכוסה לחת ולא השגיחו עליו, דחק ונכנס אצל המלך, ל"ל מדוני המלך מכל סעודה שעשיה קשה בעיניך ליתן לי שכוסה לחת, וכ"י במקום לולוטום שעבר עני הגי' למלך שעבר עני וכפי הר"י בר"ג בילקוט ל' ירמיה דף קי"ז הביא המאמר הזה וגורם ללולוכוס: (כ*) אמר לה הקב"ה כו', עי' בכורות ל"א ע"ב מיל תלעזר מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקרא להקב"ה

חנה מתחלת בריאתו של עולם (כה) לא קלסני אדם בפסוק זה אלא את, חייך שבנך עומד ופותח בו, הדא הוא דכתיב כה אמר ה' צבאות פקדתי את (כג) אשר עשה (לך) עמלק לישראל (ש"א ט"ו ג'). (כו) אמר רבי יהושע בן לוי אמר לה הקב"ה חנה את רבית בחיילותי, ואני ארבה בחיילותיך, [דכתיב] כל אלה בנים להימן חוזה המלך (בדבר) [בדברי] האלהים להרים קרן ויתן האלהים להימן בנים ארבעה עשר ובנות שלש (דה"א כ"ה ה'):

[ו] **אם** ראה תראה. (כד) אם ראה בצערי, תראה בעיבורי, אם ראה בעיבורי תראה בלידתי, (כה) אמר רבי אחא אם ראה הרי יפה, ואם לאו תראה, אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא, כתוב בתורה ואם לא נטמאה האשה וגו' (במדבר ה' כ"ח), הרי אני הולכת ומקנאת לאלקנה ויולדת בן. (כו) אמר רבי שמואל בר נחמן על שלש מצות הנשים מצוות, על הנדה ועל החלה ועל הדלקת הנר, (כז) אין אני אמתך בכולם:

[ז] **וזכרתני**. בזכרים: ואל תשכח את אמתך. בנקבות: ונתת לאמתך זרע אנשים, רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אנשים שלא יהו פניהן דומין לא לקוף ולא לסרים: (כח) דבר אחר ונתת לאמתך זרע אנשים, אנשים נבונים, [היך מה דאת אמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים (דברים א' י"ג). אנשים נביאים], היך מה דאת אמר וישארו שני אנשים במחנה (במדבר י"א כ"ו). אנשים גדולים, היך מה דאת אמר והאיש [בימי] שאול זקן בא באנשים (ש"א י"ז י"ב). אנשים צדיקים, היך מה דאת אמר ועמך כלם צדיקים (ישעי' ס' כ"א), אמרו לחנה למה את שואלת אנשים חכמים ונבונים וגדולים וצדיקים, אמרה להן שהן לשמו של הקדוש ברוך הוא. (כח*) אמר רבי לוי לאחד יושב ועושה עטרה למלך, עבר חד וחמתיה, אמר לו מה אתה עושה, אמר לו עטרה למלך אני עושה, א"ל כל מה שאת יכול לקבוע בה אבנים טובות ומרגליות קבע בה, למה, שהיא עתידה להנתן בראשו של מלך, כך אמרו לחנה למה את שואלת אנשים חכמים ונבונים גדולים וצדיקים, אמרה להן שהן לשמו של הקב"ה:

[ח] **ונתתיו** לה' כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו (ש"א א' י"א). (כט) תמן תנינן נזיר היה שמואל כדברי רבי נהוראי, שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו, נאמר בשמשון מורה (שופטים י"ג ה'), ונאמר בשמואל מורה, מה מורה האמורה בשמשון נזיר, אף מורה האמורה בשמואל נזיר, אמר רבי יוסי (ל) והלא אין מורא אלא של בשר ודם, א"ל רבי נהוראי והלא כבר נאמר ויאמר שמואל

הערות ותקונים

להקב"ה נצחוה כו': (כח) לא קלסני אדם בפסוק זה. בכ"י לא נכתבו אין פסק בע"ל לא נכתבו. ותולי במקום בפסוק זה ע"ל בקלוס זה: (כג) תאבר עבה לך, כ"ה בדפוס לחסון ודפוס ווינציא ובסנהדרי מלה לך: (כג) תמר ריב"ל תמר לה הקב"ה. מובא בילקוט שמואל רמז ע"ח וחסר הניון, ובניון פסיקתא רבתי במתמר בלפניו הוה עד המתמר מריבי"ל, ומובא גם בילקוט ד"ה רמז תוך פ' ד"ה כל אלה בניו תמר הקב"ה לחנה: (כד) תם רחם בצערי. מובא בילקוט רמז ע"ח בכם כמדבר: (כה) ת"ר תמר תם רחם הרי יפה. עי' בסנהדרין תחר ברכות ל"ח ע"ב ובפסיקתא רבתי פמ"ג: (כו) תרבצ"ע על שלש מצות כו'. עי' ברכות ל"ח ע"ב בכם כי יוסי בר חנינא בסנהדרין תחר, ועי' גם בפסיקתא רבתי שם והדומם כוון על שלש פעמים כתוב בפסוק זה תמיד בנגד שלש מצות ע"ש: (כז) אין אני תמיך בכלם. בכ"י ואין תמיך חסרה בכולם: (כח) ד"ה ונתת לתמיך זרע לנשים. מובא בילקוט בם בכם המדבר. (כח*) ת"ר לוי לחד יושב ועושה עטרה למלך. המבל הזה מובא בכם ר' יהודה בר סימון בפסיקתא ובפסיקתא רבתי פסקא כי תבא, והנהומא הנדפס מכאן כי תבא חות ח', ויל"ש פרשת חות רז: (כט) תמן תנינן נזיר היה שמואל. מכאן נזיר ס"ו ט"ו: (ל) והלא אין מורא אלא של בשר ודם, בכ"י סיים כמה דתכנם ומצוות לעשם לא תהא עלוני, וכן מובא בן בילקוט, והוא הוספת במכוה ובעל חות תמת תקן כו בהמדבר

איך אלך (וישמע) [ושמע] שאול והרגני (ב"מ ע"ו כ'), כבר היה עליו מורא של בשר ודם. (לח) אמר רבי אמי כתיב לא תבא שמה יראת שמיר ושוח (ישעי' ז' כ"ה), מה הדין סירא לא מידחל אלא מן פרזלא, אף הדין שערא לא מידחל אלא כן פרזלא:

[ט] **והיה** כי הרבתה להתפלל (אל) [לפני] ה' וגו'. (לג) רבי חייא בשם רבי יוחנן ורבי שמעון בן חלפתא בשם רבי מאיר והיה כי הרבתה, מכאן כל המרבה בתפלה נענה, מחלפה שיטתיה דרבי לוי, תמן אמר רבי אבא (לג*) בריה דרב פפי ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור (משלי י"ד כ"ג), חנה על ידי שרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל, שאמרה וישב שם עד עולם, אין עולמן של לוים אלא חמשים שנה, הדא הוא דכתיב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וגו' (במדבר ח' כ"ה), והא אינון חמשין ותרתין, אמר רבי יוסי בר רבי אבין שתים שגמלתו:

[י] **וחנה** היא מדברת על לבה (ב"מ ל' י"ג). (לג) כתיב לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם (דברים י"א י"ג), וכי יש עבודה בלב, ואי זו זו תפלה, ודכותה אלהך די אנת פלח ליה בתדירא (דניאל ו' י"ז), וכי יש פולחן בבבל, ואי זו זו תפלה, יכול יהא אדם מתפלל לכל רוח שירצה, פירש בדניאל ובוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם (שם שם י"ח), יכול יהא אדם מתפלל [שלשתן] בכל שעה שירצה, פירש בדניאל וזמנין תלתא ביומא (הוה) [הוא] בריך על ברכוהי (שם שם), יכול מכיון שבא לבבל, ת"ל כל קבל דהוה עביד מן קדמת דנא (שם שם), יכול יהא אדם מתפלל שלשתן כאחת, פירש בדוד ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וגו' (תהלים נ"ה י"ח), יכול יהא אדם מגביה קולו בתפלתו, פירש בחנה וחנה היא מדברת על לבה, יכול יהא מהרהר בלב, (לד) ת"ל רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע, ויחשבה

הערות ותקונים

והמפרש מכריי כ"ן הוסיף כן במדרש: (לח) מ"ר אמי כתיב לא תבא שמיר ושית מה הדין סירא. כדפוס לתצון בעשות מן הדין פורה, והמתמר מוצע מיכובלמי סיף מזיר ה"ו דף י"ח ע"ב ושם הגי' מ"ר יצחי במקום מ"ר אמי כתיב לא תבא שמה ילחת שמיר ושית מה הדין ביזרא ופי' ביזרע זרע. ואין שכך שבדפוס לתצון מ"ל בזכה במקום כורה, ובפי' הקנר ביובלמי שם הביא ול"ל מה הדין ביזרא דחיל כוי כי פי' מורה תער וקלחל דמעמת דנקלחת ההעב בלשון מורה שמחיירת ממנו שהוא מגלחו ומייתי דונמות מקלח שהבורזל נקלח מורה מפני שהוא מחיירת ממנו שעוקרו ושיורו דקלח לא הבוה שם דבר שהוא מחיירן ממנו, ולחיתי כילקוט רמז ע"ח שהביא דברי המדרש ונוסח שמה תמר ר' לוי ונ"ל ר' אמי לו ר' יצחי גם הגי' בעשות מה הדין מורה וכו' לף הדין מורה, והרד"ק הביא מה הדין מורה וכו' לף הדין שערה: (לג) ר' חייא בשם ר' יוחנן ור"ש בן חלפתא בשם ר' יוחנן בן חלפתא ירושלמי פ"ד דף ז' ט"ב והעתיק פ"ד ה"ח דף ס"ז ע"ג ושם מהחיל ת"ר לוי גם כי תרבו התפלה לישמע מיכן שכל המרבה בתפלה נענה, מחלפה שיטתיה דרי לוי כו', ואחר כך מובא ר' חייא בשם ר' יוחנן ר"ש בן חלפתא בש"ר מחיר, והדומם שבעינו מהפך הסדר והשמות ההתחלה, ועי' לקמן פ"ג לות ג', והמתמר מובא גם בילקוט שמואל רמז ע"ח בשם המדרש ובמקום שהביא ור' שמעון בשם בר חלפתא מ"ל ור' שמעון בר חלפתא, וגם הרד"ק הביא כמו שהוא בילקוט: (לג*) בריה דרב פפי. בכ"י בעשות בריה דרב פזי. וכן במתמר שלאחריו ת"ר יוסי בר' חבין בכ"י בעשות בר חנה: (לג) כתיב לאהבה וכי יש עבודה, ירושלמי בכורות רים פ"ד ה"ח דף ז' ע"ח, ושם הנוסחא נהפוכה במקום על יהא חדש מתפלל שלשתן בכל שעה שירצה מובא בירושלמי שם בשם שלים דוד עיב ובקר וצהריים, ועל שלשתן כלחת מובא שם שירוש בדניאל וזמנין תלתא ביומא, ובמקום יכול מכיון שבא לבבל הגי' שם יכול מבבלו לגולה כן: (לד) ת"ל רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. בירושלמי שם סיים אחר זה הא כיצד מלחשים בשפתותיו ואחר זה נמצא שם מ"ר יוסי בר חנינא מן הפסוק הזה לת למד ד' דברים ואמר היה מדברת על לבה, מיכן שהתפלה צריכה כוונה, רק שפתיה נעות מיכן שהוא צריך להרחיב בשפתותיו, וקולה לא ישמע מיכן שלא יהא אדם מגביה את קולו ויתפלל, ויחשבה עלי לבבורה מיכן שהצבור חשוב להתפלל

עלי לשכורה, (לה) מכאן שהשכור אסור להתפלל, (לו) ומה טעמיה, שנאמר לכן שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין (ישעי' נ"א כ"א), רבי זריקא ורבי יוחנן (לז) ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, אמרין המצר (לח) אסור להורות, ולא מסתברא אלא מן הדא קרא לכן שמעי נא זאת וגו'. (לט) אבא בר רב הונא אמר שתוי אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תחנונים, שכור אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו גדופים, (מ) אי זהו שתוי ואי זהו שכור, שתוי פחות מרביעית, שכור רביעית, (מא) תמן אמרין כל שאינו יכול לדבר עם המלך:

[יא] **ותען** חנה ותאמר לא אדוני אשה קשת רוח אנכי (ב"ק ק' ע"ו), רוחי מתקשה בנגד צרתי הקשה, (מב) רבי חגי בשם רבי יצחק מאותן שהן קשות לקבל את מתנותיהן אני, כגון שרה וחברותיה: יין ושכר לא שתיתי. (מג) יין זה חדש ושכר זה ישן, מזה ומזה לא שתיתי: ואשפוך את נפשי לפני ה', אל תתן את אמתך לפני בת בליעל. (מד) אל תרפישני קמה: כי מרוב שיחי ובעסי דברתי עד הנה. אמר רבי חנינא בריה דרבי אחא (מה) מן סוגי מיליי וזמריי דברתי עד הנה:

[יב] **ויען** עלי ויאמר לכי לשלום (ב"ק ק' ע"ז). (מו) אמר לה הדין שלמא מן דידי ברם שלמך מן ברייך: ואלהי ישראל יתן את שאלתך. (מז) שלתך כתיב,

הערות ותקונים

להתפלל. ולפנינו במדרש מובא רק הסיום ועי' במדרש דברים רבה רים ותתחנן: (לה) מכאן שהשכור אסור להתפלל. בכתב יד נמצא פה הוספה החסר בנדפס: מ"ר יוסי בר חנינא מן המקום ההוא לא למד מרבשה דכרים, ותנא מדברה על לבה מכאן שהתפלה צריכה כוונה, רק שפתיה נעות מכאן שהמתפלל צריך לנענע שפתיו, וקולה לא ישמע מכאן אדם צריך שלא להגביה קולו בתפלתו. ותנא היא מדברת על לבה ר' תנחומא בשם ר' יוסי בן זמרא על עסקי לבה, תמהה לפניו רבשם כל המדרים שבתורה (בתהם) [בתהה] לא בתורה [דבר אחר] לבעלה, בתורה עיים לרעות, חזיים לשמוע, חושם להריח, ספיים לתחוך, לב להבין, כליות יועיה, ידים למשש, רגלים להלך, דדים הללו למה בתורה לא להניק בהן, הן לי ותני מניקו בהן, ר' תנחומא בשם ר' יוסי בן זמרא כל המדברים בתורה בשבת בתענית קורעין לו גזר דינו שלשים יום, והחזרן ומדרשן מעט תעשו של שבת, ומה תקנתו יבא בתענית בתחד בשבת, ת"ר תנחומא [תנהם] המדרים כלפי מעלה, דכתיב ותתפלל על ה' וככה תעשה ויאמר (לה) [תניהם] עלי עד מתי תשתכרין הסילי [לח] ייך מעליך, ר' ירמי"ה בר חנא אמר הבא מן הדרך לסוך להתפלל, ומה טעם שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין ע"כ. המאמר המתחיל מ"ר יוסי בר חנינא הוא מילוזלמי בדברות רים פ"ד. והמאמר השני ותנא היא מדברת על לבה ר' תנחומא בש"ר יוסי בן זמרא, הוא מנמדרש בבלי בדברות ל"א סע"ב, והמאמר ר' ירמי"ה בר חנא אמר הבא מן הדרך הוא בילוזלמי בדברות רים פ"ה (דף ח' ע"ג): (לו) ומה טעמיה שנאמר לכן שמעי. פה חסר וכ"ל ר' ירמי' בשם ר' חנא הבא מן הדרך לסוך להתפלל. ועל זה הביא מה טעמיה כו' והמאמר לקוח מילוזלמי בדברות רים פ"ה ונם המאמר מר' זריקא הוא בילוזלמי שם ועי' בתוס' שילונן ס"פ ע"ז ד"ה בגר והביאו ת"ה בילוזלמי, וגרסת בי בש"י מהמדרש הי' המאמר בשלומות עי' בתענית שנזכרו: (לז) ורבי תנישאר בנו של ריש"ג. בילוזלמי שם הני' ר' תנישאר בנו של ריש"ג: (לח) אסור להורות. בילוזלמי שם הני' אסור להתפלל, ועי' בתוס' שילונן ס"פ בגר: (לט) אבא בר רב הונא אמר שתוי אל יתפלל, בגמרא בבלי עירובין ס"ד ע"א מובא זה בשם רבה בר רב הונא, ושם הני' ואם התפלל תפלתו תפלה בתקום תפלתו תחנונים, ובש"י הני' תפלתו לתחנים, וכן בתקום תפלתו נדופים הני' בגמרא שם תפלתו תועבה: (מ) אי זהו שתוי כו'. עי' בגמרא שם היכי דמי שתוי והיכי דמי שכור בשנוי תחר: (מא) תמן אמרין שתוי יכול לדבר לפני המלך, כוון למתמרא עילונן שם ויש לתקן וכ"ל תמן אמרין שתוי יכול לדבר לפני המלך, שכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך: (מב) ר' חגי בש"ר יצחק. מובא בילקוט רמז ע"ח בשם המדרש: (מג) יין זה חדש ושכר זה ישן. כתנחומו ותמר חדש ועתיק: (מד) אל תרפיסני קמה, בש"י וילקוט קדמה, פי' לשון רפיסת רגל: (מה) מן סוגי מיליי וזמריי, בש"י מן סניאות מילי וזמרת: (מו) ת"ל הדין שלמא מן דידי ברם שלמך מן ברך. בש"י גם בילקוט הני' שלמא מן דידי שלמא מן ברך, והרד"ק הביא וז"ל ובמדרש נראה כי דרך נכוחה תמר לה לבי לשלום תמר לה הדין שלמא מן דידי ברם שלמך מן ברך: (מז) שלתך כתיב, בש"י הביא שלתך חסר תי"ו לדרוש בו לשון בנים

אמר לה הבן הזה שאת עתידה להעמיד, הרבה שלל הוא עתיד לשלול בתורה: ותאמר תמצא שפחתך חן בעיניך ותלך האשה לדרכה. מהו לדרכה, (מא) פירסה נדה: ופניה לא היו לה עוד. מלמד שהיו פניה דומין לקוף (מב) ולסרים ונתרפאו:

פרשה שלישית.

[א] **כי** רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה (תהלים ל׳ ו׳). (א) כמה הוא רגע, רבי ברכי׳ בשם רבי חלבו כדי לאומרו, ורבנין אמרין כהרף עין, ושמואל אמר רגע (ב) אחד מחמשת אלפים וששת רבוא ושמונה מאות וארבעים ושמונה לשעה, אתמול ולחנה אין ילדים (ב״ש ו׳ ג׳), והכא את אמר כי פקד ה׳ את חנה וגו׳ (שם שם כ״א), הוי כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה:

[ב] **רבי** (ג) יצחק פתח מזבח אדמה תעשה לי וגו׳ (שמות כ׳ כ״ד). והרי דברים קל וחומר ומה אם המקריב עולה ושלמים למקום, המקום נגלה אליו ומברכו, אלקנה שכנס לי וכו׳:

[ג] **ויהי** לתקופות. לאחר שתי תקופות: ותהר חנה, ויעל האיש אלקנה וגו׳, וחנה לא עלתה וגו׳. (ד) מחלפה שיטתיה דרבי לוי, תמן אמר רבי אבא בריה דרב פפי ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי בכל עצב יהיה מותר וגו׳ (משלי י״ד כ״ג), חנה על ידי שרבתה בתפלתה קצרה ימיו של שמואל, שאמרה וישב שם עד עולם, אין עולמן של לוים אלא חמשים שנה, הדא הוא דכתיב ומבן חמשים שנה ישוב וגו׳ (במדבר ח׳ כ״ה), והא אינון חמשין ותרתין, אמר רבי יוסי בר רבי אבין שתים שגמלתו אינן מן המנין:

[ד] **ויאמר** לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך שבי עד גמלך אותו, אך יקם ה׳ את דברו (ב״ש ו׳ כ״ג). (ה) רבי ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק בכל יום ויום היתה בת קול יוצאה ומפוצצת בכל העולם כולו ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל, כל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל, וכיון שהיו רואין את מעשיו, היו אומרים זה שמואל, אין זה אותו שמואל, וכיון שנולד זה ראו את מעשיו, (ו) אמרו דומה שזהו, וזהו שאומר אך יקם ה׳ את דברו:

[ה] **ותעלהו** עמה כאשר גמלתו וגו׳ (ב״ש ו׳ כ״ד). (ז) הבא את אמר ותביאהו בית ה׳ שילה (שם שם), ולהלן את אמר ויטוש משכן שילה (תהלים ע״ח ס׳),

הערות ותקונים

וכרד״ק הביא כלשון המדרש, וכן בעל מנחת בי הביא דברי המדרש: (מא) בפיסקא נדה. כמו כי דרך נשים לי: (מב) ולסרים. ליתא בילקוט:

[ג] (א) כמה הוא רגע ר׳ ברכי׳ בש״ר חלבו כו׳. יכוזלמי בכרכות פ״ח דף ב׳ ע״ד, וכן נאמר במדרש חיכה פ״ב הוא כ״ב פסוק קומי רבי בילאי לרתם תמטוטיה, וכנגמרא בכלי בכרכות ז׳ ע״ח הוא בסנגון אחר כמה רגע פ״ר חנין ואיתימא ר׳ חנינא רגע כמימרא, והדורם דהכא נקיט כלישנא דיכוזלמי: (ב) אחד מחמשת אלפים ובבת רגוע וח׳ מאות ומ״ח לשעה. ל״ל אחד מחמשת רבוא ובבת אלפים כמו בהוא דיכוזלמי ומדרש חיכה, וכגמרא בכלי אחד מחמשת רבוא ושמונה אלפים ושמונה מאות ומ״ח בשעה וע״ש בהגהות הב״ח ועי׳ בחדושי הרבים במדרש חיכה שם, ועי׳ בס׳ היובל לר״ח סי׳ תנ״ג: (ג) כי יקח פתח. פה קבל המעתיק וסיים ,וגו׳׳ וכ״ה הגי׳ בילקוט שכתב לי כל מובלוסין הללו על אחת כמה וכמה, ור״ל שכתב כל הטעם לעולות לרגל והמאמר הזה נאמר בפ״ח תוס׳ ד׳, והמחומת ויכל תוס׳ ד׳ ונגדפם מבכר תוס׳ ג׳, ובתנדא בראשית פ״ט, אבל שם הוא בסנגון אחר, עי׳ בהמחומת שם הערה י״ח: (ד) מחלפה שיטתיה דר׳ לוי. עי׳ לעיל פ״ב תוס׳ ט׳ ובהערה ל״ב: (ה) ר׳ ירמי׳ בשם ר׳ שמואל. מובא בבב״ר (ב״ש ו׳ כ״ג) ומדרש תנדא ר׳ נחמי׳ בש״ר שמואל בר רב יצחק ל״ל ר׳ ירמי׳ וכן מובא בילקוט סוף רמז ע״ח בשם המדרש, ובב״ר בעשות ר׳ ירמי׳ בשם רב ושמואל: (ו) אמרו דומה שזהו. בילקוט אמרו כתדומין אמו שזה הוא: (ז) הבא את אמר והביאהו כו׳. יכוזלמי מגילה פ״ח ה״ד (ע״ב

(ח) ר' אליעזר בשם רבי יוסי ברבי הנינא בית שילה אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן, וירושלים בית אבנים מלמטן והתקרה מלמעלן, רבי זעירא בעי יכול אף הקרשים, אמר ליה רבי שמעון בן לקיש לא כן כתיב קרסיו קרשיו (שמות ל"ו ל"ג), (ח*) ר' חייא בר אידי בעי יכול כגבהו של בית:

[ו] **והנער** נער (ב"מ מ' כ"ד). בן שתי שנים, כדכתיב גם במעלליו יתנכר נער (מכלי כ' י"ח), (ט) בא שמואל ומצאן עומדין על קרבנותיהן, אמר להן מפני מה אין אתם שוחטין, אמרו לו הרי אנו ממתינין לכהן שיבא, דכתיב ושחט את בן הבקר לפני ה' (ויקרא מ' ה'), אמר להן עמדו ושחטו, לא כן תנינן שהשחיטה כשרה בזרים ובנשים ובעבדים אפילו בקדשי קדשים, כיון שבא עלי ומצאן ששחטו, אמר להן מי התיר לכם את השחיטה, אמרו לו נער אחד, אמר להן הביאוהו, הדא הוא דכתיב וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי (שם שם כ"ה), בקש לעונשו, באת אמו ונשתטחה על רגליו, הדא הוא דכתיב ותאמר בי אדני חי נפשך אדני וגו' (שם שם כ"ו), אמר לה לא אנא צליתי ואת קאים, אמר לה ימות ואנא מצלי וייתי חורן, אמרה אל הנער הזה התפללתי (שם שם כ"ז), מן דא ומן דא לא דידי ולא דידך הוא: (י) וגם אנכי השאילתיהו לה' וגו' [הוא שאול להי] (שם שם כ"ח), באותה שעה נצנצה בה רוח הקודש, כל ימים ששמואל קיים שאול קיים:

[ז] **וישתחו** שם לה' (שם שם). (יא) אמר רבי יצחק הכל בזכות השתחויה, אברהם לא חזר מהר המוריה בשלום אלא בזכות השתחויה, [דכתיב] ונשתחוה ונשובה אליכם (בראשית כ"ב ה'), ישראל לא נגאלו ממצרים אלא בזכות השתחויה, דכתיב ויקד העם וישתחוו (שמות י"ב ו"ז), התורה לא ניתנה אלא בזכות השתחויה, דכתיב והשתחויתם מרחוק (שם כ"ד א'), בית המקדש לא נבנה אלא בזכות השתחויה, (יב) דכתיב רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו (תהלים צ"ט ה'), ואף המתים אינן חיים אלא בזכות השתחויה, דכתיב בואו נשתחוה ונכרעה (שם צ"ה ו'), ואף הגליות אינן מתכנשות אלא בזכות השתחויה, דכתיב ביום ההוא יתקע בשופר גדול [וגו' והשתחוו להי בהר הקודש בירושלים (ישעי' כ"ז י"ג)]:

פרשה רביעית.

[א] (א) **מצרף** לכסף וכור לזהב ובוחן לבות ה' (מכלי י"ז ג'). אמר (רבא) [רב] לא ניתנו מצות אלא לצרוף בהן את ישראל, (ב) מה הצורף הזה

הערות ותקונים

ע"ג): (ח) ר' אליעזר בשם ר' יוסי בר חנינא. בב"ר בשעות בשם ר' חנינא וע"ל בשם ר' יוסי בר חנינא ובירושלמי שם ר' פנחס בשם ר' יוסי בר ר' אלעזר, ולהלן ה' לפני המסדר הני' בירושלמי בשם ר' יוסי בר חנינא, ומה שהביא המסדר בשם ר' אליעזר, נכון אלעי בתוספתא בשמות ר' לעזר בירושלמי שם מוסב למטה, ובתוספתא מוסב למאמר שלפניו, ועי' בירושלמי שם והתלה בשם הוא בשמעון לחד מתה שהביא המסדר, ועי' בסוף מדרש בירושלמי שם שהביא לה המדרש שלפניו וגדחק לגחלו: (ח*) ר' חייא בר אידי. בב"ר בשמעו המלות בר אידי: (ט) בא שמואל ומצאן עומדין כו'. עי' בבלי בכורות ל"ח ע"ב בשמעון לחלן: (י) וגם אנכי השאלתיהו לה'. תוספתא לקמן ח"ב יפתח: (יא) ר"ח ר' יצחק הכל בזכות השתחויה. ב"ר פנ"ו לוט ב', ובב"ר תוספתא ח"ב יפתח: (יב) דכתיב רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו. בב"ר שם תוספתא הכתוב רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו, והמאמר מקוטע בסדרים סוף פל"ח:

[ד] (א) מצרף לכסף וגו' למה לכ. בב"ר פמ"ד לוט ה' תוספתא הדרשה מרכ על הכתוב החל המים דכתו למעלה ה' נהרות (תהלים י"ח ט"ו) וכן תוספתא במדרש שו"ט מזמור י"ח על הכתוב החל המים דכתו, ובמ"ר פי"ב לוט ג' תוספתא דכתיב על הכתוב כל למעלה לוזה נהרות (מכלי ל' ה'), וכתן תוספתא על הכתוב מצרף לכסף (מכלי י"ז ג'), ובמקום למה רבה ע"ל למה לכ וכן היא לעכן בכ"ש: (ב) מה הצורף הזה, בפסיקתא רבתי פסקא מ"ב תוספתא ד"ה כי פקד ה' לה חנה זכ"ה מצרף לכסף

מכנים את הזהב לבור (ג) ומסננו פעם ראשונה שניה ושלישית עד שהוא מעמידו על בוריו, (ד) כך הקדוש ברוך הוא מיסר את הצדיקים כל אחד ואחד לפי כחו: יש תפלה שהיא נענית למאה שנה מאברהם, ואברהם בן מאת שנה (בראשית כ"ה ה'). (ה) יש תפלה שהיא נענית לתשעים שנה משרה, ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (בס ו"ז י"ז), יש תפלה שהיא נענית לשמנים שנה ממשה, ומשה בן שמנים שנה (שמות ז' ז'), יש תפלה שהיא נענית לששים שנה מיצחק, ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם (בראשית כ"ה כ"ו), יש תפלה שהיא נענית לחמשים שנה משמואל, שאמרה וישב שם עד עולם (ס"א א' כ"ב), (ו) ואין עולמן של לוים אלא חמשים שנה, דכתיב ומבן חמשים שנה וגו' (במדבר ח' כ"ה), והא אינון חמשין ותרתין, אמר רבי יוסי בר אבין שתים שגמלתו: (ז) (רבי עקיבה פתח אנוש כחציר ימיו (תהלים ק"ג ט"ו). מעשה ברבי ישמעאל ורבי עקיבה שהיו מהלכין בחוצות ירושלים והיה עמהן אדם אחד, פגע בהם אדם חולה, אמר להן רבותי אמרו לי במה אתרפא, אמרו לו קח לך כך וכך עד שתתרפא, אמר להן אותו האיש שהיה עמהן מי הכה אותו בחולי, אמרו לו הקדוש ברוך הוא, אמר להן ואתם הכנסתם עצמכם בדבר שאינו שלכם, הוא הכה ואתם מרפאין, אמרו לו מה מלאכתך, אמר להן עובד אדמה אני ותרי המגל בידי, אמרו לו מי ברא את האדמה, מי ברא את הכרם, אמר להם הקדוש ברוך הוא, אמרו לו ואתה מכנים עצמך בדבר שאינו שלך, הוא ברא אותו ואת אוכל פריון שלו, אמר להן אין אתם רואין המגל בידי אלולי שאני יוצא וחורשו (ומכסחו) [ומכסחו] ומזבלו ומנכשו לא העלה מאומה, אמרו לו שוטה שבעולם ממלאכתך לא שמעת מה שכתוב אנוש כחציר ימיו, כשם שהעץ אם אינו נזבל ומתנכש ונחרש אינו עולה, ואם עלה ולא שתה מים (ולא נזבל) אינו חי והוא מת, כך הגוף הוא העץ, הזבל הוא הסם, איש אדמה הוא הרופא, אמר להם בבקשה אל תענישוני הגוף הזה, תולדותיו נתלין זה בזה, ואם אין זה אין זה, וביון שהן מתפרקות אחד [מחברו, הגוף] נגוע ומת, בימות הבית הזה שיש לו ד' צדדין אם נתפרק אחד מהן הבית נפל). יש תפלה שהיא נענית לשלשים שנה מיוסף, ויוסף בן שלשים שנה (בראשית מ"ח מ"ו), יש תפלה שהיא נענית לשלשה ימים מיונה, (ח) ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות (יונה ב' א'), יש תפלה שלא הספיקה לצאת מפי אומרה עד שנענית ממשה, ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי וגו' (במות י"ד ט"ו), אבל בחנה לא שמענוה, אמר רבי שמעון בן לקיש ממאה דכתיב

הערות ותקונים

לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו (מכלי כ"ז כ"ו) כשם שהעוף הזה מכניס את הכסף לאש ואת הזהב לכור ע"ש מאמר הדומה לזה במאמר שלפנינו: (ג) ומסננו. ע"ל ומסננו תלמוד ליום שעשך תסננני, עי' ערוך ערך סג ו': (ד) כך הקב"ה מייסר את הצדיקים יותר וכמו שנראה לעיל את הצדיקים, וכן בפסיקתא רבתי כך הקב"ה צורף את הצדיקים כל אחד ואחד לפי כבודו: (ה) יש תפלה שהיא נענית למלה שנה. עי' דברים רבה ואתחנן לוה י"ז תמהו לכאן יש תפלה שנענית לתרכעים יום וכמ"ש לוה כשנון לחמר ע"ש, וכ"ש מהמדרש שמואל מן יש תפלה שהיא נענית לתשעים שנה עד יש תפלה שהיא נענית לששים שנה ובמט: (ו) לין עולמן של לוים חלש חמשים שנה. לעיל ס"ב לוה ע' ופ"ג לוה גו, וכ"ל לקר המעתיק והבית ולין עולמן של לוים חלש חמשים שנה כו' כדלעיל: (ז) רבי עקיבה פתח לוה כחציר ימיו, מעשה בר"י ור"ע, כן הוה גם בדפים לחבון וליתה בכ"י מהמדרש הזה אבל לפני והיא הוספה מלומדת למאמר המאמר כין יש תפלה שהיא נענית לחמשים שנה וכין יש תפלה שהיא נענית לשלשים שנה, וטוסף מן מסכת לו מדרש המורה ס"ב הנדפס בסי' הפרדס הגדול לרש"י (קונטרס הקסיב) דף כ"ב ע"ב, ובשם הגדולים דפוס ליוורנו תקמ"ו וכסוף תגדת בראשית, ובבית המדרש ח"ג 107, ולין למאמר הזה בוש שייכות לכאן לכן הסגרתיו במסגרת: (ח) ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות. ולתי"ב כתיב ויתפלל יונה אל ה' עי' דניר שם פ' ולתחנן לוה

באברהם, או תשעים דכתיב בשרה, (ט) רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן בת מאה ושלשים נפקדה חנה, כשם שנפקדה יוכבד:

[ב] **ותתפלל** חנה ותאמר. רב אמר התחילה סודרת דברים עם ודויה, ודכותה ויתפלל עזרא וכהתודותו (עזרא י' ו'), רב אמר התחיל סודר דברים עם ודויו: עלץ לבי בה', (י) אמר רבי ירמיה ברבי אלעזר גדול כחן של צדיקים שאין כל העולם כולו ומלואו מקלסין את הקב"ה אלא בחצי השם, כל הנשמה תהלל יה הללויה (תהלים ק"ן ו'), אבל הצדיקים מקלסין להקב"ה (בלב) [בשם] שלם (יא) שמחו צדיקים בה' (שם ל"ג י"ב), רננו צדיקים בה' (שם ל"ג ו'), עלץ לבי בה':

[ג] **רמה** קרני בה', (ב"ש ג' ו'). (יב) עשר קרנות הם, קרנו של אברהם, כרם היה לידידי בקרן בן שמן (ישעי' ה' ו'), קרנו של יצחק, וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו (בראשית כ"ב י"ג), קרנו של משה, ומשה לא ידע כי קרן עור פניו (שמות ל"ד כ"ט), וקרנה של תורה, ונוגה כאור תהיה וקרנים מידו לו (חבקוק ג' ד'), וקרנו של יוסף, בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו (דברים ל"ג י"ז), וקרנה של כהונה פזר נתן לאביונים [קרנו תרים בכבוד] (תהלים קי"ב ט'), וקרנה של לויה, כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן וגו' (דה"א כ"ה ה'), וקרנה של נבואה, רמה קרני בה', (ב"ש ג' ו'), וקרנו של בית המקדש, מקרני (ראמים) [רמים] עניתני (תהלים כ"ב כ"ב), וקרנן של ישראל, וירם קרן לעמו (שם קמ"ח י"ד):

[ד] **רחב** פי על אויבי כי שמחתי בישועתך. (יג) אמר רבי אבהו זה אחד מן המקראות שהוא לישועתו של הקדוש ברוך הוא ולישועתן של ישראל. רבי פנחס בשם רבי יצחק נקראו אלוהות אני אמרתי אלהים אתם וגו', ולישועתו של הקדוש ברוך הוא. רבי פנחס בשם רבי לוי אראנו בישע אלהים (תהלים נ' כ"ג), (יד) לראות בטובת בחירך וגו' (שם ק"ו ה'), לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו (תהלים פ' ג'):

פרשה חמישית.

[א] **לפנים** הארץ יסדת ומעשה ידך שמים (תהלים ק"ב כ"ו). (ט) בית שמאי ובית הלל, (ב) בית הלל אומרים הארץ נבראת תחלה ואחר כך נבראו שמים,

הערות ותקונים

ני וע"ם בפ' הכזאו ובחדושי הרב"ם: (ט) ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן בת קול נפקדה חנה. בכ"י ר' שמואל בר רב יצחק, ומובא בילקוט רמז פ' בשם המדרש וגם הוא גורס ר' שמואל בר רב יצחק: (י) שם ר' ירמי' ברבי אלעזר גדול כחן. מובא בילקוט. שמואל סוף רמז פ' בשם המדרש והוא מן ק"ר ירמי' לכל המלמד בלשונו עלץ לבי עד שבעים כוי הוא ממקור אחר, וכ"ה בגי' ח"ר ירמי' בר חבא: (יא) במחו צדיקים בה', רמז לדיקים בה'. בהחלה הביא פסוק ממזמור ל"ז ותחי"ב ממזמור ל"ג והנכון יותר להביא במחו בה' (תהלים ל"ב י"ב) ותחי"ב הביא רמז לדיקים הוא בפסוק בלתחביו (ל"ג ח'): (יב) עשר קרנות הן. מדרש ליכה פ"ב פסוק נדע בהרי לף, ומדרש בו"ט סוף מזמור ע"ה ומובא בילקוט במושל רמז פ"ח בשם המדרש והעיון ליכה רבתי הוא על וקרנו על מבית. וכ"י של מדרש במושל נוסף וקרנו של משיח ויכס קרן מביחו: (יג) ח"ר אבהו. וי"ר פ"ט סוף חוט ג' ובשם הגי' זה אחד מן המקראות בישועתו של הקב"ה ובושעתן של ישראל, וכן בשם בהגהומת מהרי חוט י"ח ועי' מדרש בו"ט מזמור פ' ולפנינו המלמד משובח ובעל חוט לממ מחק המלמד תר' פנחס בשם ר' יצחק והמפתם מהר"י כ"ץ בדפוס פראג הסמיטו עפ"י הח"ח ובגם כך: זה אחד מן המקראות בישועתן של ישראל ישועתן של הקב"ה ותחי"ב הביא רק המלמד תר' פנחס בשם ר' לוי יוחר, וכן הדפיסו בדפוסים מהגיה. (יד) לרחות נטוכת בחירך. ולפנינו כתיב פקדני בישועתך:

[ה] (א) ב"ם וב"ה. כיר סוף פ"א חוט ט"ו, וירושלמי חגיגה פ"ב ה"א דף ע"ז ע"ג, וי"ר ויק רים פל"ו, וכו"כ מובא ג"כ הכהוב כמו במדרש בלשונו לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים: (ב) בית הלל אומרים. במדרש שם מוקדם דברי בית וכ"י מהמדרש במושל קצר המעתיק ותחי המלות ובית שמאי

ובית שמאי אומרים שמים נבראו תחלה ואחר כך נבראת הארץ, אלו מביאין טעם לדבריהם, [ואלו מביאין טעם לדבריהם], על דעתהון דבית הלל דאינון אמרין הארץ נבראת תחלה ואחר כך נבראו שמים, [משל] למלך שבנה לו פלטין, משבנה את התחתונים [אח״כ] בנה את העליונים, ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים (בראשית כ׳ ד׳). על דעתהון דבית שמאי דאינון אמרין שמים נבראו תחלה ואח״כ נבראת הארץ, (ג) [משל] למלך שעשה לו כסא משעשאו עשה אפוריא שלו, [כך אמר הקדוש ברוך הוא] השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ישעי׳ ס״ו א׳), (ד) אמר רבי יוסי בר רבי חנינה (ה) קרייה מסייע לבית שמאי, אמר רבי חנינה כל מקום שהמקרא מסייע לדברי בית שמאי משם דבית הלל (ו) מסלקין אותם, בראשית ברא אלהים וגו׳ והארץ היתה, הארץ כבר היתה, רבי יוחנן בשם חכמים לבריה שמים קדמו, לשכלול הארץ קדמה, אמר רבי תנחומא אנא אימא טעמא, לבריה שמים קדמו, בראשית ברא אלהים וגו׳, לשכלול הארץ קדמה, ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים, אמר רבי שמעון בן יוחי תמיה אנא היאך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריאת שמים וארץ, [אלא אני אומר] שהשמים והארץ לא נבראו אלא (ז) כלפס וככסויה, שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו (ישעי׳ מ״ח י״ג), אמר רבי אלעזר ברבי שמעון אם כדעת שאמר אבא פעמים שהוא מקדים שמים לארץ, ופעמים שהוא מקדים ארץ לשמים, (ח) בכל מקום הוא מקדים שמים לארץ, ובמקום אחד הוא אומר ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים (בראשית כ׳ ד׳), מגיד ששניהן שקולין זה כזה, בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן, ובמקום אחד הוא אומר הוא אהרן ומשה (שמות ו׳ כ״ו), מגיד ששניהן שקולין זה כזה, בכל מקום הוא מקדים אברהם ליצחק ויצחק ליעקב, ובמקום אחד הוא אומר וזכרתי את בריתי יעקב וגו׳ (ויקרא כ״ו מ״ב), מגיד ששלשתן שקולין זה כזה: (ט) חמה יאבדו ואתה תעמוד וכלם כבגד יבלו (תהלים קי״ב כ״ז), אמר רבי אבא בר כהנא (י) הינון בלין ואת לא בלי, אין קדוש כה׳ כי אין בלתך (ש״א ב׳ ב׳), כי אין בלותיך:

הערות ותקונים

שמאי אומרים שמים נבראו תחלה ואח״כ נבראת הארץ. השמיט כלו וסיים ״וכו׳״. ואח״כ מתחיל המשך יאכדו ואתה העמוד (סוף חומש ט׳): (ג) משל למלך בעצה לו כסא משעשאו עצה לשוטרים עליו. כירושלמי ובבלי ויל״ד היאך מיפשוקין, ים להקן שכ״ל לשיפוקין, והיא המלה היונית ὑποπόδιον, ופי׳ הדום רגלי, וכן לפנינו ע״ל לשיפוקין: (ד) ח״ל יוסי כ״ל הגיעה בבבלי אמר ר׳ יהודה בר חילעי, בירושלמי ח״ל יודה בר סז, ובויל״ל חסר: (ה) קרייה מסייע לבית שמאי. ע״ל קרייה מסייע לבית הלל ובבבלי שם הגי׳ אף דין קלא מסייע לבית ה״ה לשמים לחתן יסדה ואח״כ ומעצה ידיך שמים וכן הוא הגי׳ בירושלמי: (ו) מסלקין אותם. לותחן דבבלי כ״ם: (ז) כלפס וככסויה. במדרש ב״ר ויל״ד כחלפס וכסויה, ובירושלמי שם הגי׳ כתו לפנינו כלפס ועי׳ ערוך השלם: (ח) בכל מקום הוא מקדים שמים ובמקום אחד הוא אומר ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים. זה מיותר ונוסף מן ב״ר בסוף הפרשה והי לשום בגלגל וסוכת פיאה ועי׳ בבית מכילתא. ולאיתי כי היכי נוסחת מדרש ויל״ד שם ומן הויל״ד ניסף אל מדרש ב״ר בסוף המאמר ובאמת נזכר כמה פעמים בתן קודם לשמים והביאו כן לגבי דברים אחרים שהביאו שאינם אלא פעם אחת לכן הנוסחת הראשונה פעמים שהוא מקדים שמים ופעמים שהוא מקדים ארץ היא הגי׳ הנכונה וההוספה שניסף לפנינו היא מיותרת: (ט) חמה יאבדו ואתה העמוד וכלם כבגד יבלו. הוא פסוק שי מהפסוק שהתל לדמות לפנים החתן יסדה ומעצה ידך בשמים, ואולי הביאו כי הדרש שלפניו על שם הסיום הזה כי אין בלותיך וכולהי היי כן לפני המסדר בחיבו מדרש מהוכר הסיום הזה למאמר שלפניו לכן הביאו את הדרשות כלם יחד: (י) הינון בלין ואת לא בלי. בב״ר בטעות בלין וכן כלי בכ״ף, וכן הסדרים שם המלות כה כהנא, וכן בדפוס פראג בטעות ועפ״י דפוס פראג ומסורת הדפוס כן בכל הדפוסים ובאמת ע״ל בלין וגדרם כן על סיפת דקרא ובלם כבגד יבלו, ועל זה תומר אמה בלין ואת לא בלי, ובמדרש ויל״ד פי״ע סוף חומש כי אין קדוש כה׳ אם לאתה עוסה כ״ף כי״ת אתה

[ב] (יח) **ראשון** כתם פז וגו' (כה"ב כ' י"ח). ראשו זו תורה, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וגו' (משלי ח' כ"ב): כתם פז. אלו דברי תורה, שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב (תהלים י"ט י"א), (יט) דברים שנבראו מבראשית חרותים בכתם פז, דאמר (יג) רבי חוניא בשם רבי שמעון בן לקיש שני אלפים שנה קדמה תורה לבריותיו של עולם, ומה טעמיה ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום (משלי ח' ל'), ויומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים, דכתיב כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור (תהלים צ' ד'): קוצותיו. (יז) זה הסרגול: שחורות כעורב. (יד*) אלו אותיות, (טו) רבי אליעזר ורבי יהושע במי הם מתקיימות, (טז) במי שהוא משחיר ומעריב בהן, (יז) פרנסה מנין, מי (הכין) [יכין] לעורב צידו (תיוב ל"ח מ"א), (יח) אמר רבי שמואל בר אימי דברי תורה צריכין השחרה [והערבה], (יט) אמר רבי שמואל בר אימי תדע לך שהוא כן, שהרי אליהו זכור לטוב על ידי שהשחיר והעריב בהן, לא כבר זמנו לו עורבים לחם ובשר, דכתיב והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב (מ"א י"ז ו'), אמר רבי [שמואל בר] אימי דברי תורה צריכין השחרה [והערבה], פרנסה מנין, מי יכין לעורב צידו, אם אין אדם נעשה אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב, אינו זכאי לדברי תורה. (כ) רב אסי הוה ליה עסקא וחמא חד עורב עבד קן עבד ביעין עבד אפרוחים נסיב יתהון ויהב יתהון בחדא קדר שע באפיהון תלתא יומין, [בתר תלתא יומין] פתח באפיהון למידע מה אינון עבדין, אשכח יתהון דעבדין צואה ועבדת צואתהון יתושין, והוון פרחין ואינון אכלין, וקרא עליהון הדין פסוקא מי יכין לעורב צידו וגו'. (כא) אמר רבי יוחנן אין גרונה של תורה אלא בלילה, דכתיב קומי רני בלילה (איכה ב' י"ט). רבי שמעון בן לקיש אמר ביום ובלילה, דכתיב והגית בו יומם ולילה (יהושע א' ח'). רבי שמעון בן לקיש הוה פשיט קרייא, וכד הוה מטי להדין פסוקא ותקם בעוד לילה (משלי ל"א י"ה),

הערות ותקונים

מחניב את העולם כי אין בלתך ה"ר אבא בר כהנא כולה בלה ואת לא בלה כי אין בלתך אין לבלותך ופי' המ"ר כולה בלה כל הנבראים עבדים ושומדים לבלות, וכן המנא כדומה לזה גם בגמרא בבלי מגילה י"ד ע"א אין קדום כה' כי אין בלתך אל הקרי בלא לבלותך בלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בו"ד מעבה ידיו מבלין תורה, אבל הקב"ה מבלה מעבה ידיו: (יח) רשאו כתם פז. וי"ר ריש פ"ט בה"ב רבה ב"ה פסוק רשאו כתם פז ומוכח בילקוט בה"ב רמז התקפ"ח בפסוק הזה בכם ילמדנו ומדרש שמואל, ומוכח פה כל הדרש על הסיום ח"ר אבא בר כהנא כל בלה ואת לא בלה אין קדום כה' כי אין בלתך אין לבלותך: (יט) דברים שנברתו מברתיות תרותים בכתם פז. בוי"ר בם דברים שנברתו מברתיות תרותים מכתם פז, ובילקוט בה"ב בם הנחמדים מזהב ומפז דברים שנברתו מברתיות המדתם בכתם פז: (כ) ר' הונא בשם ר' במעון בן לקיש. בב"ר ובוי"ר ר' הונא בשם רים לקיש. ובחזית ר' חוני בשם רים לקיש, ובילקוט בה"ב הבמ"ט בם המחמד: (יד) זה הסרגול. העתוק הכיתו בשם וי"ר וכתב ס"ח זה הברטוט בלשון ערב קורין לברטוט סרגל: (יד*) אלו אותיות. בב"ר ובוי"ר אלו קוי אותיות ושי' עתוך ערך קן ד': (טו) ר' אליעזר ור' יהושע. בוי"ר רבי אליעזר ר' יהושע ר' יהושע אומר, ורבי אלעזר יהודה נשיא וכן ומוכח בעתוק בם ערך קן בשם וי"ר בב"ר המדרש אלעזר, ושי' במדרש בה"ב ים בם הוספת דברים והוספתא נבהיה, ובילקוט בה"ב בם מוכח כמו בהיא לשונו: (טז) כמי שהוא מבטיח ומעריב בהן. דרש בחורות מלבין בחיית ושורב מלבין עריבה: (יז) פרנסה מנין. ר"ל מהיכן יתפרנס: (יח) ת"ר במואל בר חמי דברי תורה צריכין בהחרה והעדבה כו'. בב"ר ת"ר במואל בר חמי ובילקוט בה"ב ת"ר במואל בר חידו, והרז"ו במדרש וי"ר כתב וז"ל: כלן דברי דברי ר' שמואל בר חמי כשולים ותיבים מוכחים לך במדרש במואל הגי' מבוררת ובהיא בם הגי' בלשונו וע"ש בהגהת הרד"ל בגם הוא הגיה עפ"י המדרש במואל: (יט) אמר ר' [במואל בר] חימי, הוא גי' בחסה בוי"ר בם ע"ם ובמדרש בה"ם ליחת. ובב"י מהמדרש במואל הגי' ת"ר חמי חם תן לחדם נעבה לחנוני וכו' הבאר ליחת: (כ) רב אסי הוה ליה עסקא. בוי"ר בם ר' אסי הוה עסקן וכן ים להקן לשונו, ושי' עוסקן לידע מ"ם בהורת, ובמדרש חזית ליחת למאמר הזה: (כא) ת"ר יוחנן תן גרונה של תורה, כ"ה הגי' גם בחזית וכתב בם היסה קול ט"ת סמ"ג בעבון י"ב וכן בתגדת במואל ושי' גרונה

הוה אמר יפה למדני רבי יוחנן (כג) חזר ואמר אתון חמיין אולפני נהיר באפי למה דהוא [דלילה] ודיממא:

[ג] (כג) **רבי** חנן פתר לה (כד) בתלילות זו של עפר, [מי שהוא טפש אומר מי יכול לקצות את זו], מי שהוא פקח מהו אומר, הרי אני קוצה שתי (כה) משפלות היום ושתי משפלות למחר, עד שאני קוצה את כולה, [כך] מי שהוא טפש אומר מי יכול לעמוד ללמוד כל התורה, (כו) נזיקין תלתין פרקי, כלים תלתין פרקי, מי שהוא פקח מהו אומר (אחרים לא למדו תורה) הרני למד שתי הלכות היום ושתי הלכות למחר עד שאני למד תורה כולה, (כז) אמר רבי יוחנן ראמות לאויל חכמות (מצלי כ״ד ז׳), אמר רבי ינאי לכבר נקוב ותלוי באוירו של בית, מי שהוא טפש אומר איך אני נוטלו, פקח מהו אומר לא אחר תלאו, הריני מביא שתי קנים ומספקן זה בזה ומורידו, כך מי שהוא טפש מהו אומר מי יכול ללמוד תורה שכלבו של חכם, מי שהוא פקח מהו אומר, והוא לא מאחר למד, הריני לומד שתי הלכות היום ושתי הלכות למחר עד שאני לומד כמוהו. (ואמר) [אמר] רבי לוי (כח) לקרסטל נקוב ושברו הבעלים פועלים למלאתו, מי שהוא טפש מהו אומר, מה אני מועיל שאני מכנים בזו ומוציא בזו, מי שהוא פקח מהו אומר, לא שבר כל חבית וחבית אני נוטל, כך מי שהוא טפש מהו אומר, מה אני מועיל שאני למד תורה ומשכחה, מי שהוא פקח מהו אומר, לא שבר יגיעה הקב״ה נותן, אמר ר׳ זעירא אפי׳ דברים שאתה רואה אותן קוצים בתורה תל תלתלים תלים הן, ויכולים הם מחריבין את העולם ולעשות אותו תל, ה״ד והיתה תל עולם (דברים י״ג י״ז):

[ד] (כט) **כתיב** שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד (דברים ו׳ ד׳). (ל) אם אתה עושה דל״ת ריי״ש מחריב את העולם, כתיב כי לא תשתחוה לאל אחר (שמות ל״ד י״ד), אם אתה עושה את ריי״ש דל״ת מחריב את העולם, ולא תחללו את שם קדשי (ויקרא כ״ב ל״ב), אם אתה עושה חי״ת ה״א מחריב את העולם, כתיב כל הנשמה תהלל יה הללויה (תהלים ק״ן ו׳), אם אתה עושה את ה״א חי״ת מחריב את העולם, כתיב בחשו בה׳ (ירמי׳ ה׳ י״ג), אם אתה עושה את בי״ת כ״ף מחריב

הערות ותקונים

עיקר הלמוד ועיונו וקרי ליה גופן סהוה מסיפה הפרי לחד הטורח בהוה הכלים הכל, וכו״ל הני׳ הנה של קורה: (כב) חזר ואמר לחון חמיין. עי׳ במדרש חזית שם: (כג) ר׳ חנן פתר לה. גם זה הוה בוי״ל וכחזית שם, וכוי״ל הני׳ ר׳ חנין דנפורין וכחזית ר׳ יוחנן דנפרין ני״ל ר׳ חנין. והמלות בהוספתי מי שהוא טפש נמצא לנכון שם גם בכי״ו וכמ״ש המדפים מן מי שהוא עד מי שהוא: (כד) בתלולות. כי״ל פתר קרא קולוהו תלולים: (כה) משפלות. מוכח בערוך ערך משפל בשם וי״ל ובערוך ים לתקן במקום וי״ל זאת הרי פרשה לחבוה כי״ל פרשה לחבו כתה והוה סי״ט וגורם גי׳ לחתת במדרש ומשם משפלות קושות במוניתין כאן זכלים (מיסטהֶדב): (כו) נזיקין תלתין סידרי כלים תלתין סידרי. כתה הדל״ל בוי״ב שם הניעו תלתא בבי שהן הדא מסכתא וחלוקם לג׳ בבות של ״ ״ פרקים וכן כלים תלוקה כתוספתה דכלים לג׳ בבי. וכמ״ש ממדרש שמואל הני׳ קדשים תלתין פרקין נזיקין תלתין פרקין: (כז) אמר ר׳ יוחנן לאמות לאויל חכמות ח״ל יוחנן לכבר נו׳. בוי״ב סי״ט לוח ב׳ הני׳ ח״ל אמי לאמות לאויל חכמות ח״ל יוחנן לכבר נו׳, וכחזית שם הני׳ ח״ל יוחנן לאמות לאויל חכמות לכבר נקוב וכן היא בדברים רבה נקבים לוח ג׳. וכמ״ש מסכים המלות ח״ל יוחנן לאמות לאויל חכמות, וכן במקום ותלוי בחוירו של בית הני׳ שם בהוה תלוי בנוכחו של בית וכן במקום חיך חני נוטלו הני׳ שם מי יכול להוריד, וכן הני׳ בוי״ב: (כח) לקרסטל. כחזית וכוי״ב לעזסקל וכחבר הוה לפניו וכחזית נכונה, והמלה יונית וכומית cartallus χαρταλος כי׳ סל, והוה בהפוך החוקיות מן קרטלם וכמ״ש לחביות נקוב: (כט) כתיב שמע ישראל. הוה ג״כ בוי״ב וכחזית שם רק בוי״ב נמצא לפני זה המאמר של ר׳ אלעסדלי וים להקדים המאמר של שמע ישראל כמו בהוה לנכון בחזית שם וכן הסיר הכי״ו בוי״ב שם: (ל) אם אתה עושה דל״ת ריי״ש. נשנה גם בהגהומת הגדפס מבנר רים בלאטין:

את העולם, (לח) כתיב אין קדוש כה' (ש"א ב' ב'), אם אתה עושה את כ"ף בי"ת מחריב את העולם, כי אין בלתך (שם שם), כי אין בלותיך:

[ה] (לט) **רבי** יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי אומר אהה ה' אלהים הנה אתה עשית וגו' (לי) [לא יפלא ממך כל דבר] (ירמי' ל"ב י"ז), (לא) רבי ברכיה בשם רבי יצחק אמר ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך [ועבדהו] בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין (דה"א כ"ח ט'), (לב) קודם עד שלא נוצר יציר מחשבתו גלויה (לפניך) [לפניו]. רבי יודן בשם רבי יצחק קודם שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם גלויה לפניך, (לג) רבי יודן בשם רבי ירמיה כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעתה כולה (תהלים קל"ט ד'), (לד) קודם שלא יירש לשוני דבור הן ה' ידעתה כולה, (לה) (אין קדוש כה' כי אין בלתך, כי אין בלותיך):

[ו] **ואין** צור כאלהינו (ש"א ב' ב'), (לו) בשר ודם אינו יכול לצור צורה בתוך צורה והקדוש ברוך הוא צר את האדם במעי אמו, בשר ודם אינו יכול לצור צורה בתוך המים, והקדוש ברוך הוא צר צורה במים, ויאמר אלהים ישרצו המים (בראשית א' כ'), בשר ודם צריך כמה סמנין, והקדוש ברוך הוא צר את האדם מסם אחד, הגלגל הזה של עין שחור והקיפו לבן והשינים לבנות והקיפן אדום, בשר ודם צר צורה, צורתו מבלה אותו, והקדוש ברוך הוא מבלה את צורתו, אין קדוש כה' כי אין בלתך, כי אין בלותיך, (מ) בשר ודם צר צורה והוא נותן ספוסיא לתוך סמניו, והקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא וכל דרכי הסכנת (תהלים קל"ט נ'), בשר ודם צר צורה ואינה זזה ממקומה, והקב"ה צר את האדם והוא מהלך מסוף העולם ועד סופו, בשר ודם צר צורה ואינה רואה ולא שומעת, והקדוש ברוך הוא צר את האדם והוא רואה והוא שומע, בשר ודם צר צורה ואינו יכול לעשותה באפלה, והקדוש ברוך הוא צר צורה באפלה, אשר עושיתי בסתר וגו' (שם קל"ט ט"ו), בשר ודם צר צורה ואינו יכול לעשות לה אחוריים, והקדוש ברוך הוא צר צורה ועשה לה אחוריים, אחור וקדם צרתני (שם שם ה'), בשר ודם צר צורה ואינו יכול לעשות לה קרבים, והקדוש ברוך הוא צר צורה ועשה לה קרבים, וכל קרבי את שם

הערות ותקונים

(לח) כתיב אין קדוש כה' כו' כי אין בלתך כי אין בלותיך. כוי"ב וכהזיה סייס סה כי אין בלתך ת"ר אבל כהגה כולם בלה ואת ליית בלה כי אין בלתך אין לבלותך ומצב דכתב זו הוכח כל הדכתב על הפסוק כתבו כהם כז לכתן: (לט) ר' יוחנן בשם רבי"ב. ב"ר פ"ט חוה ג' ובמ הגי' ר' שמעון בן לקיש בשם ר' אבעזל בן עזריה, ובעלם ממני מה שייכות ים לדכתב זו לכתן: (מ) מהו ולא יפלא ממך כל דבר. פי' מבעה מברחת לגזהם ובעל חות למה הקן בן במדבר ותה"ב נדפס בן בכל הדפוסים: (לד) ר' ברכי' בש"ר יצחק, בש"ר שם ר' חגי בש"ר יצחק: (לה) קודם עד שלא נוצר יציר מחבבתו גלויה לפניו, בש"ר שם קודם עד שלא נוצרה מחבבה בלבו של אדם בכר היה גלויה לפניך, ר' יודן בש"ר יצחק קודם עד שלא נוצר יציר מחבבה גלויה לפניך, ומוכח בילקוט דיה למז חלף פ' בשם תנדמ במוחל: (לו) ר' יודן בש"ר ירמי'. בש"ר תיל יודן לגרמי' פי' מבמיה דשמיי: (לז) קודם שלא יירש לשוני דבור. בש"ר קודם שלא יתרם לבוני דבור, פי' יתרם לבון דבור כדיה ותרבת בפתיו: (לח) אין קדוש כהי כי אין בלתך כי אין בלותיך, מיוהר סה: (לט) בבר ודם אינו יכול לצור צורה בתוך צורה. עי' מבוחתא בשלח מסכת דשירתה פ"ח וכפו"ט מזמור י"ח ומזמור ק"ג ובנתרא מגילה דף י"ד פ"ח. ובכ"י ממדרש שמוחל מן בשר ודם לא צורה צורתו מבלה אותו עד בשר ודם לא צורה ואינה זזה ממקומה חסר ובשמע ע"י המעתיק. ובמקום שלפנינו בשר ודם לא צורה ואינה רואה ולא שומעת כו' הגי' בכ"י ב"ו לא צורה ואינה מדברת ואינה שומעת והקב"ה לא צורה והוא שומע ומדבר וכוהב: (מ) בשר ודם לא צורה והוא מתן ספוסיא להוך סמניו. ל"ל ספסוסיא פי' בלשון ערבי Mosaik ומזה בתבנה נעשים פי"ח מ"ו קוסיא שים בה ספספון. ולאיתי כי גם הרב המוקר מהרח"י קאהוט הביא בערך ספוסיא המאמר ממדרש שמוחל ומשם בן ובכב ההוקר מהכ"י סיכסט בספרו הביא המאמר מהמדרש וכהב ל"ל ספסוסיא וכיא מלה

קדשו (שם קי"ג ח'), שמואל בר אבא בשם רבי יוחנן שני דברים אין מכשף יכול לעשותן, ולא צייר יכול לעשותן, ושניהם מקלסין להקדוש ברוך הוא, ואלו הן הנפש והקרבים, היא שדוד אמר ברכי נפשי את ה', וכל קרבי את שם קדשו (שם שם), בשר ודם צר צורה ואין צורתו מקלסתו, והקדוש ברוך הוא צורתו מקלסתו, כל הנשמה תהלל יה וגו' (שם קי"ג ו'), רבי כריספא בשם רבי יוחנן בשר ודם כשהוא בא לצור צורה מתחיל מראשה ומאזניה או מאחד מכל אבריה עד שהוא גומרה, אבל הקב"ה צר את האדם כולו כאחת, שנאמר כי יוצר הכל הוא (ירמיה י' ט"ז), הוי ואין צור כאלהינו, ואין צייר כאלהינו:

[ז] **אל** תרבו הדברו גבוהה גבוהה (ש"א ב' ג'), (מא) מדבר בנבוכדנצר, ענה ואמר הא אנא חזי גוברין ארבעה וגו' דמי לבר אלהין (דניאל ג' כ"ה), רבי פנחס בשם רבי ראובן באותה שעה (מב) ירד מלאך מן השמים (מג) וסטרו, אמר לו רשע ליחה סרוחה חזור מדבריך וכי יש לו בן, מיד ענה ואמר בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח [מַלְאָכֵהּ (שם שם כ"ח), די שלח] בריה אינו כתוב כאן, אלא די שלח מלאכיה, אמר רבי ראובן (מד) אפיריטום משלו היה:

[ח] **יצא** עתק מפיכם, (מה) רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי דבריכם סותרין את דבריכם, (מו) היך מה דאת אמר ויעתק משם ההרה (בראשית י"ג ח'), (מז) הפה שאמר וגם את ישראל לא אשלח (עמוס ט' ח'), הוא (מח) הפה שאמר אנכי אשלח אתכם (ואת טפכם) (שם ח' כ"ד), הפה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שם ה' ב'), הוא הפה שאמר ויאמר מצרים אנוסה וגו' (שם י"ד כ"ה), הפה שאמר לא ידעתי את ה' (שם ה' ב'), הוא הפה שאמר ה' הצדיק וגו' (שם ט' כ"ז):

[ט] **כי** אל דעות ה' (ש"א ב' ג'), (מט) אמר רבי תמיה אני היאך בטלו חונן הדעת בשבת, שאם אין באדם דעת היאך הוא מתפלל, (נ) אמר רבי פנחס גדולה היא הדעה שהיא מטוצעת בין שתי אזכרות, (נא) אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא (משלי ב' ה'), ואומר כי אל דעות ה', (נב) אמר רבי אלעזר גדולה דעה שהיא שקולה כנגד בית המקדש, מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך (שמות ט"ו י"ז),

הערות ותקונים

(נג) ורבנין אמרין כל מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו, ומה טעמיה כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו וגו' (ישעי' כ"ז י"ו):

[י] **ולן** נתכנו עלילות (ב"ח כ' נ'), (נד) אין אנו יודעין אם לו נתכנו עלילות, אם עלילות שאינן מכוונות לו תלמוד לומר יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו (תהלים ק"ג ז'): קשת גבורים חתים וגו', (נה) איתברת קשתהון דגיבריא ותשישיא אחסינו חיליהון. (נו) שבעים בלחם נשכרו. זו פנינה שהיתה שבעה בבנים ונשתכרה: (אלא) ורעבים חדלו, חנה שהיתה רעבה מבנים חדלה, (נז) הא כיצד רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר בני בנים כבנים, רבי נחמיה אומר היה לפנינה עשרה בנים, היתה חנה יולדת אחד, ופנינה קוברת שנים, חנה יולדת שנים ופנינה קוברת ארבעה, שלשה ופנינה קוברת ששה, ארבעה ופנינה קוברת שמונה, כיון שעברה חמישי, באתה פנינה ונשתטחה על רגליה, אמרה לה בבקשה ממך התפללי על שנים ויחיו, התפללה עליהן והיו נקראין על שמה:

[יא] (נח) **רבי** אלעזר בר רבי יוסי פתר קריה באמהות, שבעים בלחם נשכרו לאה שהיתה שבעה בבנים נשכרה, (אלא) ורעבים חדלו, רחל שהיתה רעבה לבנים חדלה, עד עקרה ילדה שבעה, (לא) לאה (נט) שהיתה עקורה מבית ולדה, ילדה שבעה (אלא) ורבת בנים אמללה, רחל שהיתה ראויה להעמיד רובן של שבטים אמללה (ס) (מי עשה כן):

[יב] **ה'** ממית ומחיה ה' מוריד שאול ויעל (ב"ח כ' ו'), (סא) תמן תנינן עדת קרח

הערות ותקונים

כין בהי מהיות שם פעלה כי מקדם הי: (נג) ורבנן אמרין. בגמרא בבלי שם הוא מלמד מה' אמי, ובודאי ה' להמסדר מקור לחכ: (נד) אין אנו יודעין שם לו נתכנו עלילות. בהחיב ולא בחלף ותקני לו כוי"ו ועל זה הכיח הדרשה, ומובא במנחת בי בשם המדרש: (נה) איתברת קשתהון דגבריא כו'. נראה כי ה' כן לפני המסדר בהלנוס במובא: (נו) שבעים בלחם נשכרו זו פנינה. הדורש לקח הדרשה מן ב"ר ריש פרשיב ושם נדרש כן על לאה ורחל וכן להלן ר' אלעזר בר' יוסי פתר קריה בחמהות, והילקוט למז ס"ד הביא המלמד מביר ושיים ד"ח פנינה בהיותה שבעה כו' הפיום הזה שהביא בלשון ד"ח הוא מן מדרש שלפנינו: (נז) הא כיצד כו'. שם המלמד קטוע וגרסינן בשקיקאל רבתי פמ"ג ותמר ותלד שלשה בנים ובתי בנוה הרי חמשה עד עקרה ילדה שבעה זו חנה, וכבר בנים למללה זו פנינה, ושם חמשה ילדה היולד תומרת ילדה שבעה, ר' יהודה ור' נחמי' ורבנן, ר' יהודה תומר חמשה ילדה תלת בשמואל בקול בנגד משה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ובשמואל בקוראי שמו וגו'. ר"י תומר חמשה ילדה תלת שרחתה בני בניו כל בשמואל ויהי שם בנו הבכור יואל ושם מבטנו הגיה (ב"ח ה' כ'), ובני בנים כבנים, ורבנן תמרין חמשה ילדה כו' תלת בשבת לשקוד תת חנה היתה חנה יולדת בן תחד ופנינה קוברת בני בנים, ילדה הנה תלשעה ופנינה קוברת בשמונה ושיתה חנה מעוברת בן המיבי ויתולדה פנינה בלא הקבור בני בניה בשתייהו לה, מה עשתה פנינה, הלכה ובקבה מן חנה, תמרה לה בבקשה ממך נעשיתי לי, בתוהה הבשה נתפללה הנה לפני הקב"ה, תמרה לפניו ווהב לה תה בני בניה ויהיו, תמר לה הקביה חיך ביהיו לחיים למות תלת הוחיל בשתפללה עליהם ויהיו, לשמך תני קורא תוהב, לשיך הוא תומר עד עקרה ילדה שבעה, בשתבבו לה בני בניה בל פנינה ט"כ. ועי' ילקוט בשמואל רמז ק"ם שהביא שם דברי הפסיקתא רבתי, ורש"י בפי' שמואל ח' ה' כי הביא כדברי מדרש בשמואל בלי הזכרת שמו. ולתיתי בחות תתת בהוסיף לתחי המלות תנה שהיתה רעבה בבנים הדלה "עד עקרה ילדה שבעה ולא מצינו תלת תמשה שנאמר כי פקד ה' תת חנה וההר ותלד שלשה בנים ובתי בנות" הא כיצד, וזה הוסיף עפ"י הילקוט ותחי"ב נדשם כן בדפוסים החחרונים: (נח) ר' אלעזר בר' יוסי פתר קריה בחמהות שבעים שלחם נשכרו כו'. ב"ר ריש פרשיב, רק בשם חסר שם המומר רק מהחיל שבעים שלחם נשכרו זו לאה כו': (נט) שהיתה עקורה מבית ולדה. בב"ר שם הגי' בהיתה עקרה בל בית ר"ל עקרת הבית ועי' בעוף יוסף מה שכתב בזה: (ס) מי עשה כן. הסגרתי כי הסופר חשב שהמלות מי ממית ומחיה מוסב למעלה לכן הוסיף מי עשה כן, וכאמת מי ממית ומחיה מוסב למטה והוא מאמר בפני עצמו, ולתיתי בב"ר שם פרשיב סוף פוא ח' גם שם הגי' ומי עשה כן ה' ממית ומחיה: (סא) תמן תנינן עדת קרח

אינה עתידה לעלות, שנאמר (במדבר ט"ז ל"ג) ותכס עליהם הארץ (וגו') [בעולם הזה, ויאבדו מתוך הקהל לעולם הבא], דברי רבי עקיבה, ר' אלעזר אומר עליהם הוא אומר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל, (סב) רבי ברכיה בשם רבי חלבו אף שמותן אבדו מתחת (טופסיהון) [טומוסיהן], (סג) רבי יהושע בן לוי בשם רבי אמר כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה והתפללה עליהם ה' ממית ומחיה וגו':

[יג] **ה'** מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ב"מ ג' ז'), (סד) מטרונא שאלה (סה) לרבי יוסי [בן חלפתא] אמרה ליה לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו, אמר לה לששת ימים, דכתיב כי ששת ימים עשה ה' את השמים (שמות ל"א י"ז), אמרה לו מתמן ולהבא מה יתיב עביד, בטל הוא, אמר לה חס ושלום לית הוא בטל, (סה*) אלא יושב ומזוג זווגין, אמרה ליה אף אנא אעביד כן (גזרה ואמרה פלן ישא פלנית ופלנית תנשא לפלן, אמרה ליה) אם כן הוא, אית לי אלף עבדין ואמהין, לשעה זעירא אנא יבילנא מזדווגא יתהון, אזלא לביתה ואקמתון שורין שורין, וגזרת פלניה ישא פלן ופלנית תנשא לפלן, קרצת בצפרא ואשכחת יתהון, מנהון מחטטין, מנהון מסמיין, מנהון תבירין, חזרת לגבי רבי יוסי ואמרת ליה כל מה דאמרת שבאות אמרת, לא יבילית קיימא על מלתי טובכון, מאן הוא אלהבון, אמר לה ולא כבר אמרתי ליך אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקדוש ברוך הוא כקריעת ים סוף, הדא הוא דכתיב אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות (תהלים ס"ח ז'), (סו) כמוציא אסירים בכושרות, אמר רבי ברכיה כלשון הזה השיבה, הקב"ה יושב ועושה סולמות, מעלה לזה ומוריד לזה, משפיל לזה ומרים לזה, הדא הוא דכתיב ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם:

[יד] **מקים** מעפר דל, (סז) זה יוסף, מאשפות ירים אביון, וישלח פרעה ויקרא את יוסף וגו' (בראשית מ"א י"ד): להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם, ויוסף הוא השליט על הארץ (שם מ"ב ו'): דבר אחר מקים מעפר דל, זה דניאל, מאשפות ירים אביון, והוסק דניאל מן גובא (דניאל ו' כ"ד), להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם, והכריזו עלוהי די להוי שליט תלתא במלכותא (שם ה' כ"ט):

[טו] **כי** לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל (ב"מ ג' ח'), (סח) תני רבי שמעון בן יוחי

הערות ותקונים

כל זמן שישראל עשוין אגודה אחת מלמטן, כביכול מלכות שמים במקומה, (סט) (ואלין) [ואית לחו] (ע) חמשה קרין, הבונה בשמים מעלותיו (עמוס מ' ו'), אימת ואגדתו על ארץ יסדה (שם שם), ויהי בישורון מלך (דברים ל"ג ה'), אימתי בהתאסף ראשי עם (שם שם), רוכב שמים בעזרך (דברים ל"ג כ"ו), אימתי ובגאותו שחקים (שם שם), אשריך ישראל מי כמוך וגו', (שם שם כ"ט), והדין אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים (תהלים קכ"ג א'), (עא) שאלולי אני כביכול וכו':

[טז] **רגלי** חסידיו ישמור (ש"א ב' ט'), (עב) הסידו כתיב: דבר אחר רגלי חסידיו ישמור, זה יוסף: ורשעים בחשך ידמו, זו אשתו של פוטיפר, כי לא בכח יגבר איש, (עג) דתנינן אי זהו גבור הכובש את יצרו: ותשב באיתן קשתו, (עד) אמר רבי שמואל בר נחמן נמתחה הקשת וחזרה, הדא הוא דכתיב ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי ידיו (בראשית מ"ט כ"ד), אמר רבי יצחק נתפזר זרעו ויצא בדרך צפרניו: מידי אביר יעקב, (עה) ר' הונא בשם ר' מתנה איקונין של אבוי ראה וצנן דמו, (עו) ר' מנחמא בשם ר' אבין איקונין של אמו ראה וצנן דמו, (עז) משם רועה אבן ישראל:

[יז] **ה'** יחתו מריביו (ש"א ב' י'), (עה) מריבו כתיב, אמר רבי אבא בר כהנא אין חד הוא יפיל ואין תרין אינון יפלון, עליו בשמים ירעם, (עב) עלו כתיב, אמר רבי אבא בר כהנא אמר הקדוש ברוך הוא אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי ומורידם: ה' ידין אפסי ארץ, אמר רבי אבא בר כהנא אלין אינון אומי עלמא (ג) דבריהון פסיק מן בריהון: ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו, (עח) עשר קרנות הן, היך קדמייהו, (פב) כולם היו ניתנות בראשן של ישראל,

הערות ותקונים

מלמטן כביכול מלכות שמים במקומה כו'. במאמר הזה נאמר בספרי בהבה פסקא שמ"ו לך בשוש ובסנגון אחר, ונראה כי הדומם הביא הדרשה לכאן על כי לה' מעוקי תהן ויתן עליהם תבל. על שם המשל המובא בספרי שם משל לאדם שהביא שתי ספינות וקבלם בשוערים ובעזבות והעמידם על גגיהם ונמה עליהם פלטורים, כל זמן שהספינות קשורות פלטורים קיימים, שרבו הספינות הן פלטורים קיימים, כך ישראל כו' וגם בכאן דמה על כי לה' מעוקי תהן ויתן עליהם תבל, כשישראל עשוים אגודה אחת מלמטן ומחוברין מעלה אחד, היינו שהספינות קשורות, אז ויתן עליהם תבל ומלכות שמים במקומה: (סט) ואלין חמשה קרין. כדפוס ראשון ואלין ואי לה, הן ספק שמ"ל ואית להו, וכדפוס ווינציה תקן המדפיס ואלין, וכעל לות לחת תקן ואית לן, וכן הוא בכל הדפוסים: (ע) חמשה קרין. בספרי שם מובא מקלעות לחרות גם הפסוק "והדין" הן שיכות כלל להכתוב בתהלים, ועי' בספרי שם: (עא) שאלולי אני כביכול כו', במסדר קדר בלשונו ובספרי סיים שלמלת אני לא הייתי יוסף בשמים: (עב) הסידו כתיב, והקרי חסידיו, ולדעתי המלות "ד"א רגלי חסידיו" מיותרות וכאן הוקם חסידו כתיב זה יוסף, ומובא במנחת שי שם בשם הגדת שמואל. או חסר שם הדרשה על חסידו כתיב ועי' יומא ל"ח ע"ב חסידיו עובא מסמע: (עג) דתנינן אי זהו גבור, לבות פ"ד מ"ח: (עד) תהלים ל"ג כ"ב נמתחה הקשת וחזרה. ירושלמי הוריות פ"ב ה"ה (דף מ"ו ע"ד) ובי"ר פ"ז אות ז', ופ"ח אות כ', ובמ"ר שם פ"ח ים להקן במקום ר"ם אחר ר"ל ר' שמואל בר נחמן, והוא לכאן בפ"ח, ועי' בכלי סופה ל"ו ע"ב: (עה) ר' הונא. בירושלמי ר' הונא וכבל אחד, ובבי"ר הוא כמו לפנינו: (עו) ר' מנחמא בפ"ר אבין בפ"ח ר' מנחמא בשם ר' חנין, ובפ"ז נאמר זה, ובירושלמי ת"ר אבין בפ"ל ר' מנחמא בשם ר' אבין: (עז) משם רועה אבן ישראל. עי' במ"ר בפ"ר פ"ח שם הוסיף אבן ישראל על רחל כי היא היתה לאבן פנה ושקרת בית ישראל אבינו: (עח) מריבו כתיב, מובא בילקוט שם רמז פ"ו בשם המדרש וכן מובא במנחת שי בשם המדרש שלפנינו: (עט) עלו כתיב, מובא בילקוט ובמנחת בי: (פ) דבריהון פסוק מן בריהון. בילקוט הגי' דסובריהון פסוק מן בריהון ובשם בנליון פי' אין תקוחס על פ' ויהיו מלון אחד שבהם: (פא) עשר קרנות הן, כך קדמייה. ר"ל כמו שכתוב לעיל בפ"ד אות נ' וכאן לקר המסדר או הסופר, וכ"י המלות "היך קדמייה" ליתה: (פב) כולם היו ניתנות בראשן של ישראל במאמר עשר קרנות לקוח ממדרש תהלים פ"ב פסוק גדע כחרי לף, והפיוט הזה עד סוף הפרשה הוא ממדרש תהלים שם. ובילקוט בראשי פ"ו במאמר מקוטע:

וכיון שחטאו ישראל נטלו מהם ונתנו לאומות העולם, הדא הוא דכתיב גדע בחרי אף כל קרן ישראל (מיכה ב' ג'), ואומר ועל קרנייא עשר די בראשו וגו' (דניאל ז'), וכשיעשו ישראל תשובה הקדוש ברוך הוא מחזירן למקומן, הדא הוא דכתיב (וקרני) [וכל קרני] רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק (תהלים ע"ה י"ח), ותרוממנה אותו הקרנות שגדע צדיקו של עולם, ואימתי הקדוש ברוך הוא מחזירן למקומן, לכשירומם קרנו של מלך המשיח, [דכתיב] ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו:

פרשה ששית.

[א] **גם** בטרם יקטירון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזובח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי ויאמר אליו האיש קטר יקטירון וגו' (ש"א ב' ט"ו ט"ז), (ה) תני רבי שמעון בן יוחי אמר להן הקדוש ברוך הוא מפני מה אתם אוכלין שירי מנחה ומניחין את הקומץ לזבובים, ומפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבים שטוחין בחמה, מה ישראל אומרים לו, יבא הכהן ויזרוק את הדם ויקטיר את החלבים ואחר כך יקח לו בשר, ומה הכהן אומר להם, הדם איני זורק והחלבים איני מקטיר, תנה בשר לצלות לכהן ואם לא לקחתי בחזקה (ש"א ב' ט"ז), (ב) מה נאמר בסוף, ובני עלי בני בליעל וגו' (שם שם י"ב), בנים שפרקו עול שמים מעליהם, אמרו אין מלכות בשמים, דכתיב ובני עלי [בני] בליעל, וכתוב אחד אומר יצאו אנשים בני בליעל וידיחו וגו' [דברים י"ג ד']:

[ב] **ומעיל** קטן תעשה לו אמו, (ג) תני בשם רבי (יוחנן) [נתן] כסות היורדת עם האדם לשאול היא באה עמו לעתיד לבא, ומה טעמיה תתהפך בחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש (איוב ל"ח י"ד), (ד) (לפיכך כתב ומעיל קטן תעשה לו אמו) (ה) לפיכך כתב והוא עוטה מעיל (ש"א כ"ח י"ד):

[ג] (ו) (וכתיב) **וברך** עלי את אלקנה ואת אשתו וגו', (אמרו) (ז) [אמר] לו כל בנים שהקדוש ברוך הוא עתיד ליתן לך, יהיו מן הצדקת הזו, ודכותה ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו (בראשית כ"ה כ"א), (ח) מהו לנכח אשתו, מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן, אמר לפניו רבון כל העולמים כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדקת הזו, אף היא אמרה כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדיק הזה, ודכותה ויהי ביתך כבית פרץ וגו', (רות ד' י"ב), אמרו לו כל בנים שהקדוש ברוך הוא עתיד ליתן לך יהיו מן הצדקת הזו:

[ד] (ט) **כי** פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות (ש"א ב' כ"א), מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה (תהלים ק"ג ט'),

הערות ותקונים

[ו] (ה) תני כשם ר"י. מובא בילקוט שמואל רמז פ"ו וחסר הציון, והציון שלפניו הוא על המאמר הזה ומובא גם בהגדה"ק: (ג) מה נאמר בסוף. ר"ל בסוף מעשיהם, ובילקוט בעשות בסוף העניין, (ג) תני כשם ר' יוחנן. כ"ה גם בר"י ותקנתי כשם ר' נתן, ובשבה המאמר בירושלמי בלחים פ"ט ה"ד (דף ל"ב ע"ב), ובירושלמי שם בשמעו המלות "לעתיד לבוא", ובן בשבה המאמר בקה"ר פ"ה בפסוק בכבוה הטובה, ושם תני' ר' ליעזר ותני לה בשם ר' נתן, ובמס' סמחות סוף פ"ט מובא ג"כ בשם ר' נתן: (ד) לפיכך כתיב ומעיל קטן תעשה לו אמו. מיותר לכן הסגנהיה, ורלחיתי בר"י תני לפי שנאמר ומעיל קטן תעשה לו אמו לפיכך הוא עוטה מעיל: (ה) לפיכך כתיב והוא עוטה מעיל. בויק"ר פכ"ו אות י' והוא עוטה מעיל על סום ומעיל קטן תעשה לו אמו: (ו) וכתיב. מיותר לכן הסגנהיה וכן ליתא בר"י: (ז) אמר לו כל בניכם, מובא בילקוט שמואל רמז פ"ז וחסר הציון: (ח) מהו לנכח אשתו מלמד, כ"ר פס"ג אות ה': (ט) כי פקד ה'. אח חנה מושיבי עקרת הבית עד סוף הפרשה הוא מפסיקתא דר"כ פסקא רני עקרה (קמ"ח ע"ח), והתחלת הדרש זו שבה מובא בר"ר פנ"ג אות ה' והמאמר כלו מובא בילקוט תהלים רמז תתע"ג ד"ה מושיבי ומצוין "ב"ר" בטעות ול"ל פסיקתא כי בר"ר אין זכר מזה

המאמר

מושיבי עקרת הבית זו שרה, ותהי שרי עקרה (בראשית י"א ל'), אם הבנים שמחה, הניקה בנים שרה (שם כ"ו ז'): דבר אחר מושיבי עקרת הבית זו רבקה, ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא (שם כ"ה כ"א), אם הבנים שמחה, (י) ויתרוצצו הבנים בקרבה (שם שם כ"ב): [דבר אחר] מושיבי עקרת הבית זו לאה, (יא) וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה (שם כ"ט ל"א), אם הבנים שמחה, [כי ילדתי לו ששה בנים] (שם שם ל"ה): דבר אחר מושיבי עקרת הבית זו רחל, ורחל עקרה (שם כ"ט ל"א), אם הבנים שמחה, (יב) ויזכור אלהים את רחל (שם ל' כ"ב): [דבר אחר] מושיבי עקרת הבית זו אשתו של מנוח, וירא מלאך ה' אל האשה ויאמר אליה הנה את עקרה ולא ילדת (שופטים י"ג ג'), אם הבנים שמחה, והרית וילדת בן (שם): [דבר אחר] מושיבי עקרת הבית זו ציון, רני עקרה לא ילדה (ישעי' נ"ד א'), אם הבנים שמחה, ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה (שם י"ט כ"א): [דבר אחר] מושיבי עקרת הבית זו חנה, ולחנה אין ילדים (ש"א א' ב'), אם הבנים שמחה, כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות:

פרשה שביעית.

[א] **מקלל** אביו ואמו ידעך נרו באישון חשך (משלי כ' כ'), (א) [ר'] יודה בר רבי נחמן ורבי לוי, חד מנהון אמר לאחד שקנה לו סכין להיות מחתך בה בשר, נפלה על אצבעו והתכה, אמר לא קניתי אותה אלא להיות מחתך בה בשר, שמא להחתך בה, כך אין אדם מוליד אלא לכבודו והן מקללין אותו, ההי"ד מקלל אביו ואמו וגו'. ואחרינא אמר לאחד שהדליק לו את הנר להיות נאות לאורו, נפל על בגדו ושרפו, אמר לא הדלקתי אותו אלא להיות נאות לאורו, שמא להשרף בו, כך אין אדם מוליד בנים אלא לכבודו והן מקללין אותו, [הדא הוא דכתיב] מקלל אביו ואמו:

[ב] (ב) **תני** רבי שמעון בן יוחי שתי מצות גלה הקדוש ברוך הוא בתורה מתן שכרן, הקלה שבקלות והחמורה שבחמורות, הקלה שבקלות שלח תשלח את האם וגו' [למען ייטב לך והארכת ימים] (דברים כ"ב ז'), והחמורה שבחמורות כבד את אביך וגו' (שמות כ' י"ב), (ג) רבי אבא בר כהנא בשם רבי שמעון בן יוחי (ד) כשם שהיה מתן שכרן מרובה, כך ענשן מרובה, הדא הוא דכתיב עין תלעג

הערות ותקונים

המלמד לב לתלמידו זו שכלו ולא יותר, ועי' בפסיקתא רבתי פסי"ג דכאן על הכתוב מושיבי עקרת בתוכן תמכ: (י) ויתרוצצו הבנים בקרבה. בפסיקתא מוכא הכתוב שלפנינו ויעתר לו ה' ותהר רבקה תאומים, ובפסיקתא כ"י פתרמת מוכא כמו לפנינו: (יא) וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה. בעל תוס תמת הגי' הם הבנים שמחה ויפתח את רחמה וכן הדפיסו כן עפ"י הקונו בכל הדפוסים החכונים, אבל בפסיקתא שם הגי' מושיבי עקרת הבתים זו לאה, וירא ה' כי שנואה לאה, מכאן שהיתה לאה עקרה, הם הבנים שמחה, כי ילדתי לו ששה בנים, וע"ש בהערה י': (יב) ויזכור אלהים את רחל. בפסיקתא שם מוכא הכתוב בני רחל יוסף ובנימין וע"ש בהערה ז':

[ז] (א) [ר'] יודה בר רבי נחמן. בר"י ר' יודה בר נחמן, והמלמד מוכא בילקוט מבלי למז התקי"ח ד"ה מקלל אביו בשם המדרש וגורס רבי יהודה ברבי נחמי' והכלים הדורש בהבית הדרשה הלזו נכתן לדרום על הכתוב ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל וכן בפסוק שלפנינו ובני עלי בני בליעל: (ב) הגי בשבי"י שתי מצות. ירושלמי פאה פ"א ה"א דף ט"ו ע"ד וירושלמי קידושין פ"א ה"ז דף ס"ו ע"ב, ושם הגי' למד ר' בא בר כהנא והוא ר' אבא בר כהנא המוכא לפנינו במדרש לתל כך, והנוסחא שם מצוה קלה ומלתי כי המלמד שלפנינו נוטע מפסיקתא רבתי פסקא כבד את אביך ושם הוא כמו לפנינו, או נוטע מן הגהומת שלנו עקב תוא ג' וע"ש בהערות שלי ושי' ב

לאב ותבוז ליקהת אם (משלי ל׳ י״ז), (ה) לא תקח האם על הבנים (דברים כ״ב ו׳), יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי שם), דין נאקר ודין אכיל, אלא אמר הקב״ה יבא עורב שהוא אכזרי ויקור אותה ואל יהנה ממנה, (ה*) ויבא נשר שהוא רחמן ויאכל אותה:

[ג] **כי** ברוב חכמה רוב כעס וגו׳ (קהלת ח׳ י״ח), (ו) כל זמן שאדם מרבה בחכמה מרבה בכעס, וכל זמן שהוא מרבה (בחכמה) [בדעת] מרבה ביסורין, אמר שלמה על ידי שהרביתי בחכמה הרביתי בכעס, ועל ידי שהרביתי בדעת הרביתי ביסורין, (ז) רב אמר תלמיד חכם אינו צריך התראה, אמר רבי שמואל בר נחמן כלי פשתן הדקים הבאין מבית שאן, (ח) אם (מתפחין) [מתפחמין] אחד (עם אחד) מהן בכמה דמים הוא עשוי, וכלי פשתן הגסין (ט) הבאין מארבל אם (מתפחין) [מתפחמין] אחד (עם אחד) (מה) [כמה] הוא (ומה) [וכמה] הן דמיו (י) [משל למה הדבר דומה] לשנים שנכנסו לחנות, אחד אוכל פת נקיה בשר שמן (יא) (ויין) [ושתה יין] ישן, ויצא חולה, ואחד אוכל פת קיבר וקיטנית (יב) ושתה צונן ויצא בריא, (יג) כך ראיתה מימיך חמור וחכא בית עליו, גמל וחכא בית עליו במי היסורין מצוין בבני אדם, תני רבי ישמעאל (יד) לפום גמלא שיחנא, (טו) תני רבי מאיר לפי מה שהיתה ערמתו של נחש כך היתה מכתו לפי שכתוב והנחש היה ערום מכל חית השדה (בראשית ג׳ א׳), לפיכך כתוב והנחש ארור מכל, (טז) יש שהרבו חכמה לטובתן והרבו לרעתן, הרבו לטובתן דוד ושלמה, הרבו לרעתן דואג ואחיתופל, יש הרבו עושר לטובתן דוד ושלמה, הרבו

הערות ותקונים.

(ה) לא תקח האם על הבנים. זה ליהוא בפסיקתא רבתי והגמומא, ובירושלמי שם הני׳ אין תלמיד לאב ותבוז ליקהת אם, אין שהלעינה על כבוד אב ואם וביזת על לא תקח האם על הבנים כו׳:

(ה*) ויבא נשר שהוא רחמן ויאכל אותה. בב״י נוסף לאחר זה ומיון לעורב שהוא מאכזרי שנאמר לבני עורב אשר יקראו, ומיון שהשכר רחמן שנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף: (ו) כל זמן שאדם מרבה בחכמה. כל לוח ג׳ הוא בקה״ל סוף פ״ח פסוק כי ברוב חכמה, ובמדרש ב״ר פי״ט לוח ח׳ נמצאה ההחלת המאמר, והדומם דהכא לקח כל המאמר מקה״ר והביא הדבים לכאן על שם הסיום הרבו לרעתן כני עלי שני ובני עלי בליעל: (ז) רב לאחר ת״ח אין צריך התראה. בב״ר המאמר בסדר אחר, ובב״י הני׳ ורבנין אמרין: (ח) אם מתפחין. תקנתי מתפחמין וכן להלן תקנתי כן ובב״י אם מתפחים עם אחד מהם: (ט) הבאין מארבל. היא עיר בגליל, והעיר גורם מארבל, עי׳ ערוך הבלם ערך ארבל, ובדפוס פרנק נשהכא בטעות הבאין מאוכל ונדפס כן בכל הדפוסים שלאחריו: (י) מלה״ד לשנים שנכנסו לחנות. ב״ר בקה״ל לאב בב״ר המאמר בסגנון אחר ובלשון תרגום שני בני אדם נכנסין בקפילין, ופי׳ קפילין חנות שמוכרין כל הבזיל, עי׳ ערוך בערכו: (יא) ויין יין. בקה״ל שם נאמר אחר זה ומיני מגמטון, והמלה הזאת הביא המוסגי בשם מדרש קהלת ובזה פי׳ לקרטון בלשי ἄκρατον כוס יין חי בלא בקעות שנודה ובלא לוח ג׳ המורת לוח ק׳ ועי׳ מה שכתב החכם הגדול והבלבן הגאלה מהר״י סיליסב בספרו היקר לב 37: (יב) ושתה צונן ויצא בריא. המלות הללו נשמטו בקה״ל ונגד זה נמצא שם דין לחבל מילין קלילין ולחזק ודין לחבל מילין כבדין ולא לחזק: (יג) כך ראית מימיך חמור וחכא בית עליו גמל וחכא בית עליו. ב״ם בדפוס ווינציה, ובדפוס לחבון וחכא בית, המלה נשכחה ויש להחביאה ולחביה או ולחביה, כמו שהרחה להלן, ובב״י הני׳ והבחבות, ובב״ר רים פי״ט חמור זה יוצא ניסם עליו כמה חבבים בחם עליו, נשהכא המאמר ול״ל חמור זה יוצא, חמה עליו חבבים בחם עליו, וחמה פי׳ קדחה, ונשהכא ונעשים כמה, והמלה ניהה נוסף, ובמדרש ב״ר פל״ד לוח י״ח קול וחוס חמה חבחביה, וכן בפסיק׳ לוח י״ב מלמד שהבניסם בו עין הרע ונכנסה בו חמה ולחבחבית והעלוך הביא המאמר מב״ר פי״ט וגורס לחבביה, ובילקוט וירא רמז ק״ד עבעבית, ובילקוט קהלת רמז הקס״ז בשם ב״ר חמה והרביה עליו, ועפ״י הילקוט הניה כן בעל לוח חמת, ולפי הנראה הניע כן המעתק בדפוס פרנק, ולחי״ב בכל הדפוסים הלחבוניס, והני׳ לחבביה ונוסה, והמלה עבעבית ופי׳ קדחת (פיענבער): (יד) לפום גמלא שיחנא. מוכא בערוך ערך שחנא, ובזה פי׳ בלשון ערבי מסחני (לחסם) היינו לפי כח הגמל מרבין במשא עליו, וכן פירש״י סוטה י״ג ע״ב, והרב הגדול והחכם הכולל מהרח״י דר׳ רפאל בערוך השלם ערך שחן הניח כי בלשון ערבי הולחת המלה מספא לגמל כדי לשבעו מדי יום ביומו ומ״ש פי׳ לפי כח עבודת הגמל נמדד המזון: (טו) תני כי מאיר. בב״ר שם ובם הני׳

לרעתן קרח והמן, יש שהרבו גבורה לטובתן והרבו לרעתן, הרבו לטובתן יהודה ודוד, הרבו לרעתן גלית ושמשון, יש שהרבו זקנה לטובתן והרבו לרעתן, הרבו לטובתן יעקב ודוד, הרבו לרעתן ועלי זקן מאד וגו' (ב"ח ג' כ"ב):

[ד] **רבי** (יז) יודה ברבי סימון בשם חזקיה (יח) זה אחד מן המקראות שהיה רבינו דורש לשבח, (יט) את אשר ישכבון את הנשים (ב"ח ג' כ"ג), אפשר בניו של אותו צדיק היו עושין כן, אמור מעתה על ידי שהיו מעלות הקדש לשם לשילה היו משהין אותם ומלינים אותם חוץ מבתיהן לילה אחד, מעלה עליהן הקדוש ברוך הוא כאלו שמשו עמהן, ודכותה ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבצע (ב"ח ח' ג'), אפשר בניו של אותו הצדיק היו עושין כן, אמור מעתה על ידי שהיו נוטלין את המעשר ודנין בו, אמר רבי ברכיה (כ) מברכתא היתה עוברת בבאר שבע והיו מניחין צרכי צבור (כא) ומתעסקין בצרכי עצמן, ודכותה ותשב בפתח עינים (בראשית ל"ח י"ד), אפשר כן, אלא ישבה בפתח שכל עינים מצפות לה,

(כב) אמרה יהי רצון שלא אצא מן הבית הזה ריקם:

[ה] **ויאמר** להם למה תעשון כדברים האלה וגו' (ב"ח ג' כ"ג), אמר רבי אבהו למדתך תורה דרך ארץ כשתהא שומע טובתו של חברך תהי אומרה מפי אומרה, וכשתהא שומע רעתו תהי אומרה מפי אחרים: מאת כל העם אלה, אל בני כי לא טובה וגו', (כג) רבי שמואל ברבי אבהו אמר זקן שנמצא בו דבר של דופי אין מורידין אותו מגדולתו, אלא אומרים לו הכבד ושב בביתך, (כד) נשיא מאי, (כה) רבי יוחנן אמר מעבירין אותו, רבי שמואל בר רב יצחק מייתי לה מהכא אל בני כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה' (עם ה') מחזירין ליה, (כו) אמר רבי חגי, משה אין מחזירין ליה, דהוא קטיל להון, רבי שמעון

הערות ותקונים

ומי בשם ר' מאיר: (יז) יש בהרבו. עי' בקה"ר שם: (יח) ר' יודה ברבי סימון בשם חזקיה. ירושלמי סוטה פ"ח ה"ד דף ט"ז ד וכהוצות לים פ"ג ה"ח דף ל"ה ע"ג, ובמ הגי' ר' חזקיה בשם ר' אחא ר' חייה דרש מקראות לבשח, ובן בשיה בב"ר פפ"ה אות י"ב ובש חסל שם התומר. וכ"ה ויקח בשם ר' חזקיה: (יח) זה אחד מן המקראות שהי רבינו דורש לשבח. וירושלמי סוטה שם ר' חייה דרש כלם מקראות לשבח, וכירושלמי כהוצות רבי היה דורש: (יט) אשר ישכבון את הנשים. וירושלמי מוסיף ישביבון כיוב, ואחר זה הגי' שהיו הנשים מביאות קינקן ליתר לביהן והיו מבשין לוקן, הקב"ה מעלה עליהן כאלו הן בוכין לוקן, גם מוסף שם עוד מאמר מר' תנחומא ע"ש, ורש"י בפי' לשמואל הניח כלבוי שבא ב"ה ע"ב ועי' בסיכ"י בנמצא שם ישכבון ישכבון כיוב וכל הספרים לא כיוב אלא ישכבן בלא ו"ו ויו"ד, ועי' בקרבן עדה וירושלמי שם: (כ) מברכתא, פי' סיעת שהיא עוברת ממקום למקום נסחוהה, פי' מצה שם, ועי' רש"י עירובין מ"ז ע"ב בהיא שם מקום. וע"י ערוך השלם ערך מברכתא שכתב שם שהוא שם כפר ע"ש: (כא) ומתעסקין בצרכי עצמן. וירושלמי והיו הולכין ועוסקין בפרנסתיה: (כב) ואמרה יהי רצון שלא אצא מן הבית ריקם. וירושלמי וב"ר שם פ"ה אות ז' (ובפ"ה אות י"ב סיים "בדכתיב לעיל" הכוונה לאות ז') ד"ח נפתח עיניים מלמד שפתחה לו את הבטן ואמרה לו מהוכה לני ומניה לני: (כג) ר' שמואל ברבי אבהו אמר זקן שנמצא בו כו'. ירושלמי מ"ק פ"ג ה"ח דף פ"ג ע"ד ושם הגי' ר' שמואל בשם רבי אבהו, וגילקוט שמואל רמז פ"ע מובא המאמר בשם אגדת שמואל ונורם ר' שמואל בר נחמני: (כד) נשיא מאי. כ"ל נשיא שבשבועה: (כה) ר' יוחנן אמר מעבירין. תוהו המאמר נשנה בירושלמי סנהדרין רים פ"ב ה"ח דף י"ט ע"ד, והוכיות פ"ג ה"ב דף מ"ז ע"ח, והשתחלה הביא ר' יוחנן אמר מעבירין תוהו ליתא שם, ואשתחל ר' שמעון בן לקיש אמר נשיא שבשבועה מלקין תוהו בב"ד אלא מה מחזירין ליה כו', והובא כל המאמר לבאן על שם הסיום בירושלמי שם אמר רב שמואל בר רב יצחק אל בירושלמי הוכיות אבל בירושלמי סנהדרין חסרים המלות מעבירים עם ה' מעבירין תוהו, כ"ה הגי' בירושלמי הוכיות אבל בירושלמי סנהדרין חסרים המלות מעבירים עם ה' מעבירין תוהו, והדומה להבא מיניה דברי ר' שמואל בר יצחק בשם המאמר, ותולי הכוונה ר' יוחנן אמר מעבירין תוהו לדברי ירושלמי שבאיחתם לר' יוחנן: (כו) ת"ר תני משה מן מחזירין ליה. לשון בשבועה הוא כלומר בשבועה בשבה למין מחזירין ליה, וכך היה דלכו אל ר' חגי להשבע בלשון הזה,

בן לקיש אמר אף מלקין אותו, (כז) שמע רבי יהודה נשיאה וכעס, ערק רבי שמעון בן לקיש ונפק ליה למגדל צבועיה, קם ליה רבי יוחנן ולא נחת לתנויא, קם עמיה רבי יהודה נשיאה, אמר ליה למה לא נחיתת לתנויא, אמר ליה מפתחא יהיב במגדל צבועיא, אמר ליה אלו לא היה שמעון בן לקיש לא, טפח בהדא ידיה ולא אזל קלא, טפח בתרתיהון ואזל קליהון, כיון דשמע רבי יוחנן נפק לאיפרכיא דידיה וקרא לפניו זה הפסוק אשר הלכו אלהים לפדות לו עם ולשום לו שם (שם ז כ"ג), אמר לו דייך דומה לבוראך:

[ו] (כח) **רבי** אמי הוה מקיל לאילן דמיתמני בכסף, תאני רבי יאשי' טלית שעליו כמרדעת של חמור, תאני רבי אשיין זקן שהוא מתמנה בכסף אין קורין אותו רבי, ואין עומדין מפניו, (כט) אלא בארץ יהא מוטל, וטלית שעליו כמרדעת של חמור, רבי זעירא וחד מן רבנין הוו יתבין (ל) לעיי באוריתא קדם בית מדרשא דטבריא, עבר חד מן אילין דממני בכסף, אמר ההוא דמן רבנין לר' זעירא נתחמי לעיי באוריתא ולית אנן קיימין מן קדמוי, (לא) אמר רבי זעירא אנא בפירוש לית אנא קאים מן קדמוי, תרגם יעקב איש כפר נבוריא חד פסוק, (לב) בבנישתא מרודתא דקיסרי וקלסוניה רבנין, הוי אומר לעץ הקיצה (הבקוק ב' י"ט), זה זקן שהוא מתמנה בכסף, עורי לאבן דומם הוא יורה (שם), יודע הוא להורות, בתמיה, הנה הוא תפוש זהב וכסף (שם), ולשם כספיה אתמני, וכל רוח אין בקרבו (שם), לא ידע כלום, (לג) אין אתון בעיין מלה דאוריתא הא רבי יצחק ברבי אלעזר בבנישתא מרודתא דקיסרין, וה' בהיכל קדשו הם מפניו (שם שם כ'), כה' בהיכל קדשו:

[ז] **אם** יחטא איש לאיש ופללו אלהים (בית דין עושין פשרה ביניהם) ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם (ב"מ ג' כ"ה), (לד) כתוב אחד אומר כי לא אחפוץ במות (הרשע) [המת] (יחזקאל י"ח ל"ב), וכתוב אחד אומר כי חפץ ה' להמיתם, הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נחתמה גזר דין כי לא אחפוץ במות (הרשע) [המת], ומשנחתם גזר דינם כי חפץ ה' להמיתם. כתוב אחד אומר שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו (תהלים ס"ה ג') וכתוב אחד אומר סכותה בענן לך מעבור תפלה, (איכה ג' מ"ד), הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נחתם גזר דין שומע תפלה, ומשנחתם

הערות ותקונים

ועי' בס"מ בסנהדרין שם: (כז) שמע ר' יהודה נשיאה וכעס. עי' בילקוט שם בסנהדרין ובהוריות ובמועד קיהה ביומו, והילקוט שמואל רמז פ"ט הביא מה דברי המדרש: (כח) ר' אמי. ילקוט מלכים כסוסים פיג ה"ג דף כ"ה ע"ד, ושם הגי' ר' מני מקיל לאילן דמיתמני בכסף ר' אימי קרא עליהון אלהי כסף ואלהי זהב לא העבו לכם. וכן ים להקן לפניו, ולא מצא מה שייכות ים להמאמר הזה בכאן: (כט) אלא בארץ יהא מוטל. זה ליתא בילקוט שם: (ל) לעיי באוריתא קדם בית מדרשא דטבריא. זה ליתא בילקוט: (לא) אמר ר' זעירא אנא בפירוש לית אנא קאים מן קדמוי. זה ליתא בילקוט: (לב) בבנישתא מרודתא דקיסרי וקלסוניה רבנין. זה ליתא בילקוט המאמר לפנינו הגי' מדרשה וכן בילקוט נסיום המאמר ליתא ג"כ בכנישתא מדרשה דקיסרין, ולפיהי בילקוט נזיר ס"ז כ"ט (דף נ"ו ע"ב) ר' אבהו יהיב מתני בכנישתא מדרשה דקיסרין, ועי' מבוא הילקוט דף ד' ע"ב בקיסרין הי' בית הכנסת גדול ונקרא בכנישתא מדרשה ולפעמים הגי' מדרשה, ולפי הנראה החוקר הגדול מהר"ז דר' נפתלי קורות היהודים ח"ד מהדורת תניינא סוף ס"ו עיקר בקיסריה מדרשה ועי' גם בתוכ' מכמה חיא נד 100 והכלה כי הגי' מדרשה היא העיקרית ע"כ: (לג) אין לחנן בעין מלה דאוריית. עי' בילקוט שם: (לד) כתוב אחד אומר כי לא אחפוץ במות הרשע וכתוב אחד אומר כי חפץ ה' להמיתם. בעבור הפסוק הזה הביא כל הדברות והוא מסכתי נגח פסקא מ"ב, ובספרי שם מובא עוד יותר מאחר הביא המסדר פה, וכן הוא במדרש במ"ר פי"ח אות ו' ד"ה ובא ר' פנינו, וכן מובא בילקוט שמואל רמז ק' כשם

גזר דין סכותה בענן וגו'. כתוב אחד אומר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (מיכה ג' ל"ח), וכתוב אחד אומר וישקד ה' על הרעה (דניאל ט' י"ד), הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נחתם גזר דין מפי עליון לא תצא, ומשנחתם גזר דין וישקד ה' על הרעה. כתוב אחד אומר כבסי מרעה לבך וגו' (ירמיהו ד' י"ד), וכתוב אחד אומר כי אם תכבסי בנתר וגו' (שם ב' כ"ב), הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נחתם גזר דין, כבסי מרעה לבך, משנחתם גזר דין כי אם תכבסי. כתוב אחד אומר קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קמ"ה י"ח), וכתוב אחד אומר למה ה' תעמוד מרחוק (שם י' א'), הא כיצד יתקיימו שני כתובין הללו, עד שלא נחתם גזר דין קרוב ה' לכל קוראיו, משנחתם גזר דין למה ה' תעמוד מרחוק. כתוב אחד אומר דרשו ה' בהמצאו (ישעיה נ"ה ו'), וכתוב אחד אומר חי אני אם אדרש לכם (יחזקאל כ' ג'), הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נחתם גזר דין דרשו ה' בהמצאו, משנחתם גזר דין חי אני אם אדרש לכם. (ה) כתוב אחד אומר שובו אלי ואשובה אליכם (מלאכי ג' ז'), וכתוב אחד אומר אם ישוב ולא ישוב (ירמי' ח' ד'), הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נחתם גזר דין שובו אלי ואשובה אליכם, משנחתם גזר דין אם ישוב ולא ישוב:

[ח] **והנער** שמואל הולך וגדול, כל זמן שהצדיקים בגדולה הקדוש ברוך הוא עמהן בגדולה, גם עם ה' וגם עם אנשים:

פרשה שמינית

[א] **ויבא** איש אלהים אל עלי (ה), [זה אלקנה], ויאמר אליו כה אמר ה' הנגלה נגלתי (שמ"ת כ' כ"ז) (ב) (זה אלקנה) מתני ר' שמעון בן יוחי אדם כשהוא גולה מיהודה לגליל, או מגליל ליהודה, אין זה קרוי גולה, בשעה שהוא גולה מהארץ לחוצה לארץ קרוי גולה, (ג) אמר רבי שמואל בר נחמן הנגלה נגלתי שתי גליות גליתי אחד להוציא את בניך ממצרים, ואחד ליתן כהונה לבניך ואתם מורדים בי, (ד) רבי ורבי יונתן ורבי תנחומא (בר יודה) [ור' יודה] ורבי שמעון בן לקיש ור' אבין ור' חייא בשם ר' יונתן בשני מקומות מצינו שטמא טהור עצמו מפני כבודו של צדיק, במצרים איכן נגלה עליו, רבי ברכיה בשם רבי חלבו מתוך פלטורין של פרעה ובמדין איכן נגלה עליו, (ה) רב הונא בשם רב אחא (ו) מתוך חללו של עמוד, (ז) אמר לה שאם תעלה הלניא אחת בכל

הערות ותקונים

בשם הספרי: (ה) כתוב אחד אומר שובו אלי ואשובה אליכם. בספרי מובא כתוב אחד אומר שובו כתיב שובו אליי ואשובה (ירמי' ג'):

[ח] (ח) זה אלקנה. הוספתי, ובדפוס ראשון ווינציה מובא זה בסוף הכתוב, ובדפוסים שלאחריהם השמיטו זה, והדוכס דורש על שם אליהם זה אלקנה, וכן מובא בבר"י ובדק"ו ויבא שם שלאחריהם לכותיה אמרו כי הוא אלקנה אבי שמואל כי נביא היה, והיה מכלל מ"ת נביאים שבהנביאו לבני ישראל: (ב) תני דסב"י אדם בכהונה גולה, מובא בילקוט שמואל רמז צ"ג בשם המדרש: (ג) תרבצ"ו. בילקוט הגי' דסב"י בשם ר' יונתן: (ד) רבי ורבי יונתן ורבי תנחומא בר יודה. הקניתי ור' יודה ובילקוט לב ורבי תנחומא ור' יהודה, ובב"י לב ור' יודה ור' תנחומא ודסב"ל ור' אבא: (ה) ר' הונא בשם ר' אחא. בילקוט ר' הונא בשם ר' חנין. בב"י ר' אבא בש"ר הונא. ולפיכי בפי' הכבית ר' יהודה בשם ר' חנין לפי שיהא דף ק"ע שכבית המקדש הזה וגורם ג"כ ר' הונא בשם ר' חנין רק מסקנ הסדר ר' הונא בש"ר חנין מתוך פלטרין של פרעה ור' ברכי' בשם ר' חלבו מתוך חללו של עמוד: (ו) מתוך חללו של עמוד. עי' בפי' מהר"י כהן: (ז) אמר לו אם תעלה הלניא אחת בכל תאכיך. כן הוא גם בדפוס ראשון ובב"י ובילקוט הגי' מלניא, וכן מבואר בדפוסים שלאחריהם ובפי' ס' יראים שם הגי' נימא אחת תוכם ים להקן מלכיות ושיא יוציא Μαλαχία פי' תלמוד עי' מ"ם בפסיקתא החודש העשה כ"ח, ולדעת

אבריך, אין כל אבריך מרגישין, כך הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וגו׳ (ירמי׳ כ״ג כ״ד):

[ב] **ובחור** אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן וגו׳ (ב״ח כ׳ כ״ח), (ח) אשרי תבחר ותקרב (תהלים ס״ה ה׳), טובו דאתחבר ביה, טובו דאתחבר ביה ומקריב ליה. (ט) מטרונא שאלת לרבי יוסי אמרה ליה (מן) [מאן] אלהכון בעי הוא מקריב, הביא לפניה כלכלה של תאנים, והיתה בוררת יפה יפה ובוררתה ואוכלתה, אמר לה את יודעת לבור, והקדוש ברוך הוא אינו יודע לבור (מן) [מאן] דהוא חמי עובדוי טבין הוא בחר ביה ומקרב ליה, (י) רבי מנחמא בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק לא כל הקרוב קרוב ולא כל הרחוק רחוק, יש נבחר ונדחה ונתקרב, יש נבחר ונדחה ולא נתקרב, אהרן נבחר, ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן (ב״ח כ׳ כ״ח) ונדחה ובאהרן התאנף ה׳ (דברים ט׳ כ׳) ונתקרב, ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך (במות כ״ח ו׳), שאול נבחר הראיתם אשר בחר בו ה׳ (ב״ח י׳ כ״ד), ונדחה נחמתי כי המלכתי את שאול וגו׳ (ב״ח ט״ו י״א), ולא נתקרב, ואני מאסתיו ממלך על ישראל וגו׳ (ב״ח ט״ז ז׳), דוד נבחר ויבחר בדוד עבדו (תהלים ע״ח ע׳), ונדחה ויצא המלך וכל העם ברגליו ויעמדו בית המרחק (ב״ב כ״ו י״ז), רבי יהושע בן לוי אמר (יא) נדוהו אף על פי כן קבל עליו נדויו, הדא הוא דכתיב ודוד עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה וראש לו חפוי (ב״ב ט״ו ל׳), ונתקרב (יב) אמר רבי יודן עירא היאירי היה רבו [של דוד] וקרבו, הוא שדוד אומר ישיבו לי יראיך ויודעי עדותיך (תהלים קי״ט ע״ט) (יג) וידעו כתיב, עירא היאירי שהיה רבו וקרבו:

[ג] **לבן** נאם ה׳ אלהי ישראל אמור אמרתי וגו׳ (ב״ח כ׳ ל׳), רבי יהושע ברבי נחמיה בשם חד רבי מיאשא יתיב קמי רבי אבהו (יד) אמר אמרתי שתי פעמים ביד (מי) איתמר שתי פעמים, ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה [נאם ה׳] חלילה לי וגו׳ (שם שם) (טו). רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק החמיר הקב״ה בכבודו של צדיק יתיר מכבודו, בכבודו של צדיק כתיב ואברכה

הערות ותקונים

ולדעת הרב החוקר בעל ערוך השלם היא מל״י Μελανία סי׳ בחרחורת והוצאל לגמיטת רוח ע״ב, ולדעת הרב הנזכר הגדול מהר״י פיסטר בספרו היקר קלאססיקיוס נד 143 יהיר נקוט בהיא המלה היונית שרשמתי ולא מלינת ועיין שם נ״ב לעיין על מה שכתבתי בספיקתא, ולחיתי כזית רעק על הילקוט שכתב ז״ל הסר כאן שלא מעצמו אחת שבאלה אחרי שה׳ מלא כל הארץ וכו׳ ונגלה במדין במקום קטן ומ״ל אם העלה כו׳ כן ה׳ במקום אחד וכבודו מלא כל הארץ ע״כ. וכבר מלאתי שכתוב לפני זה מעצמו שלא לת כי יוסי, תשבר כן תחוך הללו של עמוד אמר לה שמא העלה מלינת אחד. עוד כל תבריך מרגישין וגם בפי׳ ס׳ יראה להשיבת כי יהודה בהלוני שם הניח מעצמו שלא לי יוסי אמרה זו תשבר כן מחוך הללו של עמוד אמר לה אם העלה נימא אחת שלא אחד תיבריך אין כל תיבריך מרגישין כך וגם אם בשמים ואת הארץ אני מלא: (ח) תבחר אני מלא: (ח) תבחר הבחר ותקרב. עי׳ הגחומת זו סי׳ י״ח: (ט) מטרונא שלא. במ״ל ס״ג לוח ב׳: (י) כי מנחמא. במדרש שם כתב הרב״ם הניח לרבי נחמי, ומוצא בילקוט רמז ל״ה בשם הגדת שמואל: (יא) נידוהו. במדרש שם כתב הרב״ם הניח לרבי מן ולחת לו חפוי כי מנודה חייב בעטיפה הרחב, עי׳ מ״ק ט״ו ע״ח, והרז״ו כתב מדבריו בית המרחק על שהמנודה צריך להיות ברחוק ד׳ אמות מבני אדם דוגם מכאן שנדוהו: (יב) וקרבו. תרי״ו עירא היאירי היה רבו. במ״ב ב״ש כ׳ ו׳ וגם עירא היאירי היה כהן לדוד: (יג) וידעו כתיב. ל״ל שהיה רבו ומיודעו של דוד: (יד) אמר אמרתי. שתי פעמים ביד מי איתתר שתי פעמים, והכוונה מבוארת בדברי בפי׳ לם״ח ד׳ לי אמר אמרתי. שתי פעמים פסקתי גדולה לבני איתמר, בבני גרשם ובבני מררי (הייטו פמדבר ד׳ כ״ח וכם כ״ג) נאמר ביד איתמר בן אהרן הכהן ועלי מבני איתמר היה זו לחיתי במדרש שמואל עכ״ל, וגם הרד״ק הביא הזה מהם״י בשם מדרש ע״ת: (טו) כי ירמי׳ בם״ר שמואל בר יצחק כ״ר פל״ט לוח י״ב וכם הבי׳ כי ירמי׳ לבד, וכילקוט שמואל רמז ל״ה בשם כ״ר גורס כי ירמי׳ בן אלעזר, והרד״ק הביא המאמר מהמדרש וגורס כי ירמיה בב״ר שמואל, ובכ״י כי ירמי׳ בם״ר יצחק:

מברכך ונו' (בראשית י"ב ג'), בכבודו של הקדוש ברוך הוא כי מכבדי אכבד, אני אכבדן, ובוזי יקלו, על ידי אחרים:

[ד] **ואיש** לא אכרית לך מעם מזבחי וגו' (ש"ב ב' ל"ג), (טז) רבי מאיר על (יז) לחדא אתרא דאקרי ממלי, (יח) ומצא אותן שחורי הראש, אמר להם תאמרו שמא ממשפחת עלי אתם, (יט) והוא שכתוב בו וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (ב"ש ב' ל"ג), אמרו לו רבי התפלל עלינו, אמר להם התעסקו בצדקה ואתם מאריכים ימים, קרא לפניהם הפסוק הזה עטרת תפארת שיבה (משלי ט"ז ל"ח) היכן היא מצויה, בדרך צדקה תמצא (שם):

[ה] **וזה** לך האות (ש"ב ב' ל"ד), רבי שמואל בר נחמן אמר דבר בריא אשר (יצא) [יבא] אל שני בניך אל חפני ופנחס וגו', ותדע והקימותי לי כהן נאמן (שם שם ל"ה), ודכוותה וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (שמות ג' י"ב), רבי שמואל בר נחמן אמר דבר ברי כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים (שם) מבהוציאך את העם ממצרים תדע כי תעבדון את האלהים על ההר הזה (שם): והיה כל הנותר בביתך וגו' [וכבר לחם] (ש"ב ב' ל"ו) אין הלשון הזה אלא לשון פרנסה, כד"א ספחני אל אחת הכהונות לאכול פת לחם (שם):

[ו] **והנער** שמואל משרת את ה' לפני עלי (ש"א ג' א'), (כ) רבי פנחס ורבי ירמיה בשם רבי חייא אמרו וכי לפני שכינה היה עומד, אלא כל זמן שהוא עומד לפני [עלי כאלו עומד לפני השכינה, וכה"א חי ה' אשר עמדתי לפניו (מ"א י"ז א'), (כט) וכי לפני השכינה היה עומד אלא כל זמן שהיה עומד לפני] אחיה השלוני כאלו עומד לפני השכינה, (ל) רבי חלבו בשם דבי רבי שילה כתיב פה אלישע בן שפט אשר יצק מים וגו' (מ"ב ג' י"א) אפילו היה מבקש מים לפניו היה נותן לו. (לא) [מ"ט אשר למד תורה מאליהו אין כתיב כאן, אלא אשר יצק מים וגו' מלמד שאפילו היה מבקש מים היה נותן לו]:

[ז] **ודבר** ה' היה יקר בימים ההם וגו' (ש"א ג' א'), (לב) עשרה דברים נקראו

הערות ותקונים

(טז) ר' מאיר על לחדא אתרא. כ"ר ויק פ"ט, ומובא בילקוט מי' רמז ק"ג ובמועל רמז ל"ו ומשלי רמז תתקנ"ו בשם כ"ר, ובילקוט במועל שם מדרש אגדה בגליון "כתוב בתורה קס"ו ובתרא תתקל"ו ל"ל בתרא ק"ג ובתרא תתקנ"ו: (יז) לחדא אתרא דאקרי ממלי. בדפוס ראשון לחסון על לחדא ממלא, במדרש ש"ר שם מאן לממלא, ובילקוט במועל שם המלות "פירוש שם מקום" נשמטו ממקומם ובויכוח אחר מלת לממלא, ומובא בערוך ערך ממלא וכתב פי' שם עיר, ועי' בתרגום ש"ב ה' ל"ז ע"ש ד"ה ממולתי: (יח) ומצא לחסן שחורי הראש. בערוך לחסן בחור ולא הלבינו מזקנו: (יט) והוא שכתוב בו וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. פי' בחוריהם וכ"ש יתקטלון עולימין: (כ) ר' פנחס ור' ירמי' בשם ר' חייא בר בא לבן ים להקן לפניו בשם ר' חייא בר אבא וכן ראיתי בש"ר נאמר לנכון בשם ר' חייא בר אבא. ומובא בילקוט במועל רמז ל"ו בשם תנדא במועל והכתיב שם החומר, גם נרשם שם "ומכילתא" וזה הציון הוא על סוף המאמר, וכה"א ויבא אהרן וכל זקני ישראל וגו', והוא במכילתא יתרו מסי דעמלק סוף פרשה ח', והמאמר הזה שהביא בשם המכילתא נמצא גם בילוקוט שם, והובא בלשון הזה רבי ישמעאל ויבא אהרן כו', וכוון הילוקוט בזה אל המכילתא, וכן מובא בילקוט מלכים רמז ר"ט ד"ה חי ה' ושם הגי' ר' ברכי' בש"ר חלבו בשם ר' במועל בר יצחק: (כא) וכי לפני שכינה היו, עומד אינו אלא כל זמן שהוא עומד לפני אחיה השלוני כאילו עומד לפני שכינה. כ"ה גם בדפוס ראשון וגשמט פה מאמר שלם שהשמיט המעתיק מן לפני עד לפני, ומובא לנכון בילקוט שם ובקצת גרסיות הוא בילוקוטי שם, וכן הקן בעל תוס' שמ"ב ותח"כ נדפס כן בדפוסים אחרונים. ולראיתי כי כן נמצא לנכון גם בש"ר: (ל) ר' חלבו בשם דבי רבי שילה. בילוקוטי ר' חלבו בשם חילן דבית שילה, ובש"ר ר' חלבו בש"ר שילה: (לא) מ"ט אשר למד הוספתי ו"ה לנכון בילוקוטי, וכן הקן בעל תוס' והסר גם בדפוס ראשון, וכן ליתה בש"ר ונשמט מן נותן לו עד נותן לו: (לב) עשרה נקראו יקרים. וי"ר ויק פ"ב ומובא בילקוט במועל רמז ל"ו ומשלי רמז תתקנ"ו

יקרים, ואלו הן התורה והנבואה והתבונה והדעת והשכלות והצדיקים ומיתתן של צדיקים והחסד והעושר וישראל, התורה מנין דכתיב יקרה היא מפנינים (משלי ג' ט"ו), הנבואה מנין דכתיב ודבר ה' היה יקר בימים ההם, והתבונה מנין דכתיב חושך אמריו יודע דעת יקר רוח איש תבונה (משלי י"ז כ"ז), והדעת מנין דכתיב [וכלי יקר שפתי דעת (שם)], השכלות מנלן דכתיב] יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט (קהלת י' א'), והצדיקים מנין דכתיב ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם (ההלים קל"ט י"ז), ומיתתן של צדיקים מנין דכתיב יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (שם קט"ז ט"ו), והחסד מנין דכתיב מה יקר חסדך אלהים (שם ל"ו ח'), והעושר מנין דכתיב לא יחרוך רמיה צידו והון אדם יקר חרוץ (משלי י"ב כ"ז), ישראל מנין דכתיב הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים וגו' (ירמי' ל"א י"ט):

[ח] **ויהי** (היום) [ביום ההוא] ועלי שוכב במקומו ועיניו ההלו כהות וגו' (ב"א ג' ב'), (לג) מיכן אמרו חכמים כל מי שהוא מעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות, בן רשע מיצחק, ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראות (בראשית כ"ז א'), למה שהעמיד עשו בן רשע, תלמיד רשע מאחיה השילוני, ואחיהו לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו (מ"א י"ד ד'), למה שהעמיד ירבעם תלמיד רשע:

[ט] **ונר** אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל ה' וגו' (ש"א ג' ג'), (לד) עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק הוא מזריח שמשו של צדיק אחר, יום שמת רבי עקיבא נולד רבינו הקדוש, וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש (קהלת א' ה'), יום שמת רבינו הקדוש נולד רב אדא בר אהבה, וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש, יום שמת רב אדא בר אהבה (לה) נולד רב המנונא, וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש, יום שמת רב המנונא נולד רב אבין, וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש, (לו) יום שמת רבי אבין נולד אבא הושעיא איש טירייא וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש, (לז) יום שמת אבא הושעיא איש טירייא נולד רבי הושעיא בריה, וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש, קודם שלא ישקיע הקדוש ברוך הוא שמשה של שרה, הזריח שמשה של רבקה, שנאמר ויביאה

הערות ותקונים

יצחק האהלה שרה אמו (בראשית כ"ד ס"ז), קודם שלא ישקיע הקדוש ברוך הוא שמשו של משה, הזריח שמשו של יהושע, ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון (במדבר כ"ז י"ח), קודם שלא ישקיע הקב"ה שמשו של יהושע, (לח) הזריח שמשו של עתניאל בן קנז, וילכדה עתניאל בן קנז וגו' (שופטים ג' י"ג), קודם שלא ישקיע הקב"ה שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל, ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל ה' וגו':

פרשה תשיעית.

[א] **ירעם** אל בקולו נפלאות, עושה גדולות ולא נדע (איוב ל"ז ה'), (ט) רבי פנחס בשם רבי ראובן ראיתה מימיך אדם אחד יוצא מן הצפון, ואדם אחר יוצא מן הדרום, ומזדווגין זה לזה אילולי שעשו (ג) סיסמא ביניהן, כך משה במדבר ואהרן במצרים ושניהם יוצאין בשעה אחת ומזדווגין זה לזה, אילולי (שיחסן) [שיחדן] הדבור, (ג) את מוצא בשעה שאמר הקב"ה לאהרן לך לקראת משה המדברה (שמות ד' כ"ז), חזר ואמר למשה גם הנה הוא יוצא לקראתך [וראך] ושמח בלבו (שם שם ט"ו), אינו כן אלא בשעה שא"ל הקב"ה לאהרן לך לקראת משה המדברה שמע משה בדבור אחד ויצא, הדה"ד ירעם אל בקולו נפלאות, שניהם יצאו בקול אחד:

[ב] **אמר** רבי יודן כתיב הרים הגבוהים ליעלים וגו' (תהלים ק"ד י"ח), רבי לוי בשם רבי שמעון בן לקיש האילת הזו אבריה צפופים, והיא מתקשה לילד, (ה) ומה הקדוש ברוך הוא עושה, ממציא לה נחש והוא נושכה, ואבריה מתרפין, וכשהיא יולדת מה הקב"ה עושה, ממציא לה עשב, והיא אוכלת ומתרפא,

הערות ותקונים

לוכעי' לים טרית וכיוס שמת תציו גולד לקיים מה שנאמר וחדח הבמם וכל הבמם: (לח) הזריח שמשו של עתניאל בן קנז. המ"כ כתב הוא יעבץ שהיה בופף הדור וכבן הוכה ביבוחל, ועי' בפי' מהרז"ו בב"ר פ' שם:

[ט] (ה) כי פנחם בב"ר לחובן. עי' הנחומא בחוח לחח כ"ב, ובמ"ר פ"א לחח ט', ובם הוא בבחבה, ומובא בילקוט ליוב רמז תתקב"ח, ובטעות נרשם שם בגליון וחלה בחוח רבה, ונ"ל תגחומא ועי' בחמ"ר פ' פנחם מהרז"ו והבין כוכח הדוכח: (ג) סיסמא. בכ"י בטעות סיממא, ומובא בחוספי ערך סיסמא בשם מדרש בחולת, וכתב פי' בל"י סימן: (ג) את מוצא. מכאן עד ובחת בלבו נחמד בדפוס פרחע וחל"ב בכל הדפוסים הלחרונים ומתחיל ת"ו כן: (ד) ת"ר יודן כתיב הרים הגבוהים ליעלים ר' לוי בשם רבבל"ל החילת הזו. בב"ר פי"ב לחח ט' הגי' ת"ר יודן [הרים הגבוהים ליעלים] בהרים הגבוהים היעלים חין כתיב כאן, חלח הרים הגבוהים ליעלים, הרים הגבוהים למה נבראו בשביל היעלים, מה יעלה זו הבייה היא מהיירת מן החיה ובשעה שהיא מבקשת לשהות הקב"ה מביחים לה רוח של חזיזים והיא מקרקשת בקרניה והיה שומעת קולה ובורחת, והמלחך הזה מובא בעירוך ערך הר בשם ב"ר, והוא המלחך שלחחריו, והמלחך הרלחבון החילת הזו חברים נשופים ליהח בב"ר, ומלחתי מובא גם בילקוט ההלים רמז תסט"ו ובם הביח בהחלה המלחך בשם ר' יודן כמו שהוח בב"ר ולח"ב הביח המלחך החילה זו חברים נשופים, ואין שפך זאת נקח מן מדרש במוחל, וכן בילקוט ההלים רמז התמ"ח ד"ה למנלח מבביל הביח מלחך בשם מדרש והוא במדרש ההלים מזמור מ"ב לוח ט' חילה זו כיובבת על המבבר מנטער ושורבת להקב"ה והוא עונה לוחה, ומוסף שם ומזמן לה נחש ומכיבה בית הרחם ומיר הרחם נפחח. וזה ליהח במדרש ההלים. וזה הוסיף ממלחכה ב"ב ט"ז ע"ב חילה זו רחמה של בבעה שבורבת לולדה מזמן לה הקדוש בחביה בבית הרחם ומרבחה. ורחיתי בדש"י ההלים מ"ב כי הביח ג"כ המלחך הזה הנקבה כשהיח בורבת לילד ורחמה לך והיח נושקת והקב"ה מרחם ומזמן לה נחש ומכיבה בבית הרחם שלה ורחמה נפחח. כון למלחכה בנמרח ב"ב בהבחתי:

(ה) ומה הקב"ה עושה ממציח לה נחש כו'. נזהר בחלח דף ל"ב ע"ב לוחה חילחה כד בעי לאולדה היח סחימה מבל סעברין. כדין לוחה ובולחה כיסח בין בהבחת, וגווחת ורמת קלין וקב"ה חיים עלה וזמין לקבלה חד נחש ונסיך בעבייחה דילה, ופחח לה וקבע לה ההוח לחב ומולידת מיד עכ"ל:

הדא היא דכתיב עושה גדולות ולא נדע (איוב ל"ז ה'): רבי לוי בשם רבי שמעון בן לקיש האילה הזו (ו) אבריה תשים, והיא מבקשת מים, (מה היא) [והיא] יראה מחיה רעה, מה הקדוש ברוך הוא עושה, מכנים בה רוח תזזית מקשת ברגליה (ז) ומקשת בקרניה וחיה רעה שומעת ובורחת, הדא הוא דכתיב [ירעם אל בקולו נפלאות] עושה גדולות ולא נדע. (ח) אמר רבי אלעזר אדם הזה ישן על מטתו, והנחש מכוון לפני מטתו, ומה הקדוש ברוך הוא עושה מכנים (בה) [בו] רוח תזזית, מפשיט בידיו ומפשיט ברגליו ולובש כליו הפוכין והנחש שומע ובורח, הדא הוא דכתיב ירעם אל בקולו נפלאות עושה גדולות ולא נדע:

[ג] **אמר** רבי לוי הקדוש ברוך הוא יודע נפלאות שהוא עושה לבריותיו, ובריותיו אין יודעין נפלאות שהוא עושה עמהן. (ט) תאנא שלשה [דברים] קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות בנתים ואינן מרגישין, ואלו הן היום והגשמים והנפש בשעה שהיא יוצאה [מן הגוף], היום מנין, (י) אמר רבי יהודה בר רבי אלעאי (יא) את סבור שהיום הזה שף עם הרקיע, ואינו אלא נוסר ברקיע (יב) במסר הזה, והגשמים מנין (יג) אמר רבי לוי תהום אל תהום קורא לקול צנוריך (תהלים מ"ב ח'), הנפש מנין רבי שמואל אחוה דרבי פנחס בר חמא (יד) הוה בסכנו, וסלקין חבריא מבקרא יתיה, (טו) אתת מילה וגחכון, אמר קליה דנפשיה דאחוי דההוא גברא מתברא ארזין ומעקרא אילנין ואתון יתבין הכא ולא ידעין:

[ד] (טז) **בר** קפרא אמר עשה הקדוש ברוך הוא את שאינו נראה [נראה], ואת שאינו שומע שומע, ואת שאינו מדבר מדבר, (אם תאמר) [את] שאינו נראה [נראה] מנין, וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים (שמות כ' י"ח), את שאינו שומע שומע [מנין], הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל (דברי) [אמרי] ה' (יהושע כ"ד כ"ז), ואת שאינו מדבר מדבר [מנין], ויפתח ה' את פי האתון וגו' (במדבר כ"ב כ"ח):

[ה] **ויאמר** ה' אלי אם יעמד משה ושמואל לפני (ירמי' י"ה א'), (יז) את מוצא מה

הערות ותקונים

(ו) תבריה תניס. בב"ר הבייה, ובערוך ערך הר תנים כתב, ובילקוט תהלים רמז תתס"ב תבה היא, וגרסה בגליון מין חיה עבו בלע"ז, וזה טעות כי הבה פ' תלוסה מן הבוה כתי: (ז) מקבת בקרניה. בב"ר מקרקבת בקרניה והמלות ומקרקבת ברגליה ליתה שם: (ח) אמר ר' אלעזר אדם הזה ישן על מטתו. במדרש תהלים מזמור ק"ו הוא ה' א"ר אלעזר בן אדם מה כתיב לעושה גפלאות גדולות ואדנו כי כינד אדם נהון על גבי המטה והנחש נחתך לפניו וכא לעמוד והכנים בו הנחש כיון שכא ליתן רגלו עליו נכח הנחש מפניו ואינו יודע מה פלאין עבד הקב"ה עמו, ומי יודע הקב"ה, שנאמר לעושה נפלאות גדולות לבדו: (ט) תאנא שלשה דכריס קולן הולך. כ"ב פ"ו הוא ז' בשם ר' לוי וכן נשנה במדרש במ"ר פ"א הוא ט' וכם נסמך הדבר על הכתוב ירעם אל בקולו נפלאות וכן הניח הדבום בכתן, וכן מוכח בילקוט תהלים רמז תשמ"ג, ומסר הניון ב"ר, ועיי יומא כ' סע"ב: (י) א"ר יהודה בר אלעאי. בב"ר חסרים המלות בר אלעאי ומנוח לעכון בשמ"ר ובילקוט: (יא) את סבור שהיום הזה שף עם הרקיע ואינו אלא נוסר ברקיע כמסר הזה. ל"ל שהיום הזה שף ברקיע, וסי' היום היינו נוגע תמה, ובב"ר הני' את סבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ, ובשמ"ר הני' היום מנין אמ"י בר אלעאי זה הכובע שהוא שף ברקיע אינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ, וכונת זה הכובע ל"ל הכמה: (יב) כמסר הזה. פי' מגרה, ורלתיה כמ"כ במדרש שמ"ר שם שכתב מסר הוא מגירה שמנסרים בו העץ, ובמדרש תהלים גרם כנסר והיא חומן חרש הנסר עכ"ל. ולפי בילקוט תהלים רמז תשמ"ג שהניח כן וחסר שהוא במדרש תהלים, ובבבי בילקוט מוכיחים מן ב"ר ע"י העלה ט' ולפנינו בב"ר הני' כמו לפנינו המסר הזה. ובב"ר נשמטו המלות כמסר הזה: (יג) אמר ר' לוי תהום אל תהום. בב"ר ליתה התלות א"ר לוי, ועי' בשמ"ר הוספת דברים: (יד) הוה בסכנו. בב"ר הני' הוי בסכני, וכן נתקן בדפוס פרנק ותא"ר בכל הדפוסים: (טו) אתת מילה וגחכון. עיין בב"ר בפירש"י ומ"ש: (טז) בר קפרא אמר. עי' מכילתא יתרו מסי דבחודש פ"ט: (יז) את מוצא מה שכתוב כאן כתוב כאן. מוכח

שכתוב בזה כתוב בזה, זה לוי וזה לוי, זה בנה מזבחות, וזה בנה מזבחות, זה מלך על ישראל ויהודה, וזה מלך על ישראל ויהודה, זה הקריב, וזה הקריב, זה בקריאה, וזה בקריאה, זה בהנני וזה בהנני, ויקרא (ה' אל משה) [אליו אלהים מתוך הסנה] ויאמר הנני (שמות ג' ד'), (יח) תמן תנינן נעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן מבחוץ, קפץ הדבור אל עלי ודבר עם שמואל, ויקרא ה' אל שמואל ויאמר הנני (ש"א ג' ד'), וירץ (לעלי) [אל עלי] ויאמר הנני כי קראת לי (שם שם ה'), (יט) אמר רבי יוחנן כהדא עגלתא תמימתה, ויבא ה' ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל ויאמר שמואל [דבר] כי שומע עבדך (ש"א ג' י'):

(ו) (כ) **מספרי** פי איש תשבע בטנו וגמול (ידיו) [ידי אדם] ישיב לו (משלי י"ג י"ד) אמר רבי שמלאי (כא) אמר הקדוש ברוך הוא לראובן אתה התחלת בהצלת נפשות תחלה, וישמע ראובן ויצילהו מידם (בראשית ל"ז כ"א), חייך שאין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא מתחומך, הדא הוא דכתיב את בצר במדבר בארץ המישור [לראובני] (דברים ד' מ"ג), אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר הקדוש ברוך הוא ליהודה (כב) אתה הצלתה לי ארבע נפשות שלש מן האור ואחת מן הבור, תמר ושני בניה מן האור ויוכף מן הבור, חייך שאני מציל לך חנניה מישאל ועזריה מן האור, ודניאל מן בור אריות, (רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי) אמר הקב"ה למשה אתה אמרת וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים (שם שם ל"ט), חייך שאני מכתיב עליך ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (שם ל"ד י') (רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי) (כג) אמר הקב"ה לרחב את אמרת כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (יהושע ב' י"א), ניחא [בארץ] שמה בשמים ממעל, את אמרת מה דלא חמין עיניך, (כד) חייך שבנך עומד ורואה מה שלא ראו הנביאים, הדא הוא דכתיב נפתחו השמים וארא מראות אלהים (יחזקאל א' א') (רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי) (כה) אמר הקדוש ברוך הוא לחנה מתחלת ברייתו של עולם לא קלסני בשר ודם בפסוק הזה ה' צבאות (ש"א א' י"א) אלא את, חייך שבנך עומד ופותח בו ה"ד כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (ש"א ט"ו ג'):

(ז) **אמר** ר' אבהו בשעה שהלך עבד מלך הכושי להעלות את ירמי' מן הבור, מהו אומר לו, שים נא בלויי הסחבות והמלחים וגו' (ירמי' ל"ח י"ב),

הערות ותקונים.

בילקוט ירמי' רמז רנ"ב ד"ה אם יעמוד מבה כסם מנדה שמואל, והמאמר נכנס במדרש מהליס מזמור כ"ה בתהי שניה וכהוספות דברים, ועי' מה שהעירותי שם בסעיפים כ"ד: (יח) המן הגיע. מבנה מדות פ"א ה"ט, ועי' ברכו' ב"א ג' ד' שהביא זה"ה ירעם על נקולו נפלאות (איוב ל"ז) עלי היה כהן ושומר מבפנים ושמואל היה לוי ובוכר מבחוץ, קבץ הקול דבר עלי לשמואל כמס' תמיד פ"ב. ל"ל במס' מדות ועי' בדר"ק שם שגם הוא הביא הדרוש הזה: (יט) ת"ר יוחנן כהדא עגלתא תמימתה. בב"ר פ"ח הוא ג' ושמואל בוכר בסיכל ה' ת"ר יוחנן כהדא עגלתא תמימתה וע"ב בפי' מהרז"ו וסיים עי' מדרש שמואל בפ"ט ושם בפעמים: (ה) מפרי פי חיים. מובא בילקוט מכלי רמז ההקמ"ט בשם מנדת שמואל: (כא) אמר הקב"ה לראובן. ההתחלה זו נכתב בב"ר פס"ד הוא ט"ו: (כב) אתה הצלת מרבע נפשות. כ"ה בסיטה חדשה לבראשית יעקב פ"ב פסוק יהודה אתה, ועי' ב"ר פ"ש הוא י' ובתדוגי הרד"ל הוא ט"ו והביאו שם את המדרש בשמואל שלפנינו: (כג) אמר הקב"ה לרחב. מובא בילקוט יהושע רמז י' בשם מנדת שמואל: (כד) חייך שבנך עומד וראה מה שלא ראה הנביאים. יחזקאל הי' מבני בניה, עי' מדרש רות רות רים פ"ב: (כה) אמר הקב"ה לחנה מתחלת ברייתו של עולם לא קלסני בשר ודם בפסוק הזה ה' צבאות. לעיל פ"ב הוא ה', ועי' בנתיבות בראשית ל"ח פ"ב ה' בשעה שת"ר מעשה מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקרא להקב"ה בשעה עד שבאת חנה הוי ואולי במקום בפסוק הזה

(כו) אמר לו ירמיהו לואי הוה לי סולם חד, אמד לו הקדוש ברוך הוא סולם את מבקש [אין] לזקנתך בידי חבל, לא כן כתיב ותורידם בחבל בעד החלון (יהושע כ פ"ו), ואף את וימשכו את ירמי' בחבלים (ירמי' ל"ח י"ג), רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר הקב"ה למשה את אמרת כי יבא עליהם לדרוש אלהים (שמות י"ח ט"ו) דצריך לנורא יפיח בה, אף את כשתהא צריך דבר תהא בא אצלי, ה"ד ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו (במדבר ז' ט'):

[ח] (כז) **תני** רבי חייא אברהם אברהם, יעקב יעקב, משה משה, שמואל שמואל, לשון חבה ולשון זרוז, (כח) רבי אלעזר אומר [לו] ולדורות, אין דור שאין בו כאברהם, אין דור שאין בו כיעקב, אין דור שאין בו כמשה, אין דור שאין בו כשמואל:

פרשה עשירית.

[א] **ויאמר** ה' אל שמואל הנה אנכי עושה דבר בישראל (ש"א ג' י"א), רבי שמואל בר רב נחמן אמר (א) זו שביית הארון. ביום ההוא אקים על עלי וגו' והגדתי לו כי שופט אני וגו' ולא כהה בם (שם שם י"ב י"ג), לא גער בהון: ולכן נשבעתי לבית עלי (שם שם י"ד), (ב) רב כהנא הוה קאים ומצלי והוי רבי חייא בר אבא קאים מצלי קודמוי, (ג) כיון דחסל רבי חייא בר אבא לא בעא דיפסוק קודם רב כהנא, אמר ליה רבי חייא בר אבא כן אתון נוהגין בבבל מצערין רבריכון, אמר ליה לית רבי ידע דאנא ממשפחת עלי קא אתי, שכתוב בו אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (שם שם) (אמר ליה) בזבח ובמנחה הוא דאינו מתכפר אבל מתכפר בתפלה, וצלי עלוי והאריך ימים, ער (ד) דאתעבדון (ה) [שערוי] סמוקין כהלין דקקיא:

[ב] (ו) **ויגדל** שמואל וה' היה עמו וגו' [שם שם י"ט], (ז) אמר רבי יהודה בר רבי סימון אף משנפל ארצה, לא הפיל מכל דבריו ארצה(שם שם), שכן הוא אומר לשאול ומחר אתה ובניך עמי (ש"א י"ח י"ט), בתוך מחיצתי: וישכב שמואל עד הבוקר וגו', (ח) ויקרא עלי (אל) [את] שמואל וגו', כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף, אינו כתוב כאן, אלא כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף (ש"א ג' י"ז י"ז), אמר לו ירמיהו לואי הוה לי סולם חד, אמר לו הקדוש ברוך הוא סולם את מבקש [אין] לזקנתך בידי חבל, לא כן כתיב ותורידם בחבל בעד החלון (יהושע כ פ"ו), ואף את וימשכו את ירמי' בחבלים (ירמי' ל"ח י"ג), רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר הקב"ה למשה את אמרת כי יבא עליהם לדרוש אלהים (שמות י"ח ט"ו) דצריך לנורא יפיח בה, אף את כשתהא צריך דבר תהא בא אצלי, ה"ד ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו (במדבר ז' ט'):

הערות ותקונים.

ל"ל בקלום זה: (כו) אמר לו ירמי' לואי הוה לי סולם חד. מיכן בילקוט ירמי' למז שכאן בשם תנדת שמואל: (כז) תני ר' חייא. ספרא ויקרא פ"ח הוספתא נדכות פ"ח וב"ר פנ"ו לוח ז': (כח) ר' אלעזר אומר. בב"י גם בב"ר שם הגי' ר' אלעזר בן יעקב:

[ו] (א) זו שביית הארון. מובא בילקוט למז ק' בשם המדרש, גם בב"י ובד"ק הביאו היא לקיחת הארון. ביד אליהו: (ב) רב כהנא הוה קאים ומצלי והוה ר' חייא בר אבא קאים מצלי קודמוי. ילוזלמי ריש פ"ב הי"ו דף ל"ח ע"ב, וסנהדרין פ"ח ה"ב דף י"ח ע"ג, ושם הגי' מיוסבת ר' חייא בר גא הוה קאים מצלי אחל ר' כהנא וקם ליה מצלי מן אחוריי, לכן יש לתקן כן לשניהן וגם ל"ל קאים מצלי אחורי. והמתמר מובא בילקוט שמואל למז ל"ט וחסר הכיון והביא בגי' המדרש: (ג) כיון דחסל ר' חייא בר אבא לא בעא דיפסוק קודם רב כהנא. ביילוזלמי הגי' מן דחסל ר' חייא בר גא מן צלותיה יהיב ליה דלא מיעבור קומי רב כהנא מאריך בצלותיה: (ד) דאתעבדון. ביילוזלמי ר"ה בעבוד דאתעבכון: (ה) סערוי סימוקין כהלין דקקיא. ס"א עד שנעשו כפלגי תלוזמות מלוכ זקנה כיתוק הזה שדכלו להיות כפלגי תלוזמות, וביילקוט שם בשעות כהדין דקקיא ל"ל דקיקא, וכן בדפים לאחון בשעות דקקיא וגם שם הסרה המלה מפרוי: (ו) וגדל שמואל. בעל לוח למת מסכת הסדר ובהב כי ים להגיעו להלן לאחרי המלות הטוב בעיניו יעשה, בסדר הפסוקים וכן הקנו בדפוסים מאחוריהם: (ז) אמר ר' יהודה בר ר' סימון. מובא בילקוט שמואל למז ק' בשם המדרש: (ח) ויקרא עלי אל שמואל. הקנתי לה שמואל כמו שהוא בקרא, ולפיהי במנחת מי שכתב וז"ל בספר אחד כתיבת יד קדמון

אמר לו כשם שאין בני יורשין את מקומי כך אין בניך יורשין את מקומך: ויגד לו שמואל את כל הדברים וגו' ויאמר ה' הוא (שם שם), אדון הוא מר הוא, הטוב בעיניו יעשה:

[נ] **וידע** כל ישראל מדן וגו' (שם שם י"ט כ'), (ט) אבא אבוי דשמואל בר אבא הוה מתעסק (י) במטכסא ושלח גבי רבי יודה בן בתירה לנציבין, בתר זמן קם עמו, אמר ליה רבי בעי האי מלתא, אמר ליה ולא מילין הוון, אמר ליה לית מלתך הימנה עלי סגי מן ממונה, אמר ליה את היימנת במילתי עלך, תזכה למקמא בר כשמואל נביאה, דכתיב ביה וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע וגו', וזכה למקמא שמואל בר אבא: ויוסף ה' להראה בשילה וגו' (שם שם כ"ג), רבי ברכי' בשם רבי לוי בכל מקום שהקב"ה נגלה בשילה, (יא) תניינא בשילו כתיב:

[ד] (יב) **וישמעו** פלשתים את קול התרועה וגו' אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ז"ח ד' ח'), עד כאן אמרו כשרים שבהן, אבל הרשעים שבהן אמרו, אלה הם האלהים המכים וגו' (שם) אמרו (יג) עשר מכות על הים ושאר מכות כלה בעמו במדבר, אמרו אין לו מכה עוד מעתה, חייכם שאני מביא עליכם מכה שלא נראתה ולא נהייתה מעולם, הדא הוא דכתיב (יד) ותכבד יד ה' (על) [אל] האשדודים [ויך אותם בטחורים (ז"ח כ' ו')], הא כיצד היה [יושב] בטחור ועכבר עולה מן התהום ושומט את בני מעיו, ויורד לו לתהום הדא הוא דכתיב ותכבד יד ה' (על) [אל] האשדודים וישימם וגו' (טו) חזרו להיות עושין להם ספסלים, היה עכבר אומר לספסל אני שליחו של מי שאמר והיה העולם, ואתה ברייתו, תן כבוד למי שבראך, והיה הספסל נבקע ועכבר עולה מן התהום, ושומט את בני מעיו, ויורד לו לתהום, הדא הוא דכתיב ותכבד יד ה' וגו', כל הפרשה עירובי דברים, מה שאמר זה לא אמר זה, ומה שאמר זה לא אמר זה, ודכותה ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני (בראשית ל"ח כ"ו) והקדוש ברוך הוא מכתיב עליו ולא יסף עוד לדעתה, שמשידע שכלתו היא ולא יסף עוד לדעתה

הערות ותקונים.

כהוב אל שמואל וכן הוא בקונקורדנציה, אף כדפוס ירן מהוכנס לשמואל, אבל בשאר ספרים כתיב אל שמואל והרגומו יח עכ"ל, וכאשר הראה הי' הנוסח לפני מסדר המדרש אל שמואל: (ט) אבא אבוי דשמואל בר אבא. מוכח בילקוט שמואל רמז ק' וחסר הציון, ובעל סדר הדורות כהאחלהו בערך אבא חוא ג' הכיון זה בלשון עכרי וז"ל: בשו"ט שמואל פ"י ובילקוט שם רמז ק' אבא היה עושה שחוקה במבי ובלם לו ר' יהודה בן בתירה מנציבין שהוליך לקוח ממנו מבי, והחזיק לריב"ב המבי ואחר כך לא רצה ריב"ב ליקח המבי, ות"ל ריב"ב כי לך דברים בעצמך שלחתי אליך, ות"ל אבא דבוכך נאמנים לי יותר מן ממון, לכך סמכתי עליך ולא רציתי למכור לאחר, ובכך אחזו ריב"ב שיהא לבן כשמואל הנמתי, דכתיב ביה וידע כל ישראל כי נאמן שמואל, לכן זכה אבא לבן זה שמואל בר אבא עכ"ל, ועיש גם בערך ר' יהודה בן בתירה: (י) במטכסא. פי' בל"י וכומי מבי (זיידע): (יא) תניינא בשילו כתיב. ר"ל שלה הבני כתיב כויו"ו כאלו אמר בשלו ובמכילתו אל שמואל נגלה הקב"ה, ועי' בש"י שמואל שם מעתה בשבילי שמואל נגלה: (יב) וישמעו פלשתים עד כאן אמרו כשרין שבהן. כל המאמר עד סופו לקוח מן ספרי נשא פסקא פ"ח, ועי' תוספתא סוטה פ"ו ומובא שם שוב כמה פרשיות שהם עירובי דברים ויש להבליט זו מזו. ומובא בילקוט שמואל רמז ק"כ ובדברי הגליון שוחר טוב במעוה, והציון נשמט ממקומו ושייך אל המאמר וזה אחד מן הדברים, והוא בשו"ט מזמור ע"ח חוא י"ח, ומובא בילקוט מלכים רמז רכ"ב ג"כ בשם מדרש שו"ט, ומן המאמר ותכבד יד ה' הוא ממדרש שמואל שלפנינו: (יג) עשר מכות על הים. המפרש מהר"י ב"ח הגיה בדפוס שלחא ותח"כ נדפס כן בכל הדפוסים עשר מכות הכה במצרים עוד הכה על הים, חולם בספרי הגי' יוהל נכונה לשמו עשר מכות היו לו והביאם על המצרים שוב אין לו מכות מעתה: (יד) ותכבד יד ה' על האשדודים. וכן הובא בספרי ובקרא כתיב אל, ובעל מנחת י כתב אל האשדודים כן כתיב אל לא על והתכנוס הוא דרך סיכום עכ"ל, חולם הראה כי לפנינו במדרש ובספרי כתיב על: (טו) חזרו להיות עושין להם ספסלים. זה ליתא בספרי

(סב), (סג) וכל הפרשה, ודכותה באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגו' (במדבר י"ג כ"ז), עד כאן אמר כלב, כל הפרשה עירובי דברים, מה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה, ודכותה ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו והמן כזרע גד הוא (במדבר י"א ו') את סביר מה שאמר זה [לא] אמר זה, מהו אומר ועתה נפשנו יבשה אין כל (שם שם ו'), והקב"ה מפיים (לאומות העולם) [את כל באי העולם] ואומר להם בואו וראו על מה בני מתרעמין עלי, והמן כזרע גד הוא וגו' (שם שם ז'), כל הפרשה עירובי דברים, מה שאמר זה לא אמר זה, (ז) ודכותה מדוע בשש רכבו לבוא (בופפים ה' כ"ח), עד כאן אמרה אמו של סיכרא, מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שם), עד כאן אמרה אשתו, חכמות שרותיה תעניה (שם שם כ"ט) עד כאן אמרו כלותיה, הלא ימצאו יחלקו שלל (שם שם ל') נתגלו דברי' שאמרה אמו של סיסרא לדבורה ברוח הקודש שלחה לה דבורה אל תצפי עוד לסיסרא בנך מעתה, כן יאבדו כל אויביך ה' (שם שם ל"א), ודכותה מיכה המורשתי היה נבא בימי (יחזקיהו) [חזקיהו] מלך יהודה וגו', ההמת (תמיתהו) [המיתהו] חזקיהו מלך יהודה (ירמי' כ"ו י"ח י"ט) עד כאן אמרו כשרין שבהן, [אבל רשעים] אמרו וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריהו בן שמעיהו וגו', וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו וגו' וישלח המלך יהויקים אנשים מצרים, ויוציאו את אוריהו (בן שמעיהו) ממצרים ויביאוהו אל המלך (שם שם כ' כ"א כ"ג), אמרו כשם שנתנבא אוריה כך נתנבא ירמי', וכשם שנהרג אוריה כך היה ירמי ליהרג, אך יד אחיקם בן שפן וגו' (שם שם כ"ד), כל הפרשה עירובי דברים מה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה, ודכותה שימני כחותם על זרועך וגו' (שה"ש ח' ו'), שימני כחותם על לבך וכחותם על זרועך, עד כאן אמרה כנסת ישראל כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה (שם), עד כאן אמרו אומות העולם, ורוח הקודש אומרת רשפיה רשפי אש שלהבת יה וגו' (שם), הא כל הפרשה עירובי דברים, מה שאמר זה לא אמר זה:

פרשה אחד עשר.

[א] **וירץ** איש בנימין מהמערכה ויבא שילה ביום ההוא ומדיו קרועים ואדמה על ראשו (ב"ח ד' י"ב), (ה) זה שאול (ג) ר' לוי ור' סימון ורבנן חד (נ) [ר' לוי] אמר ששים מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא, ורבי סימון אמר מאה ועשרים מיל הלך שאול באותי היום בשילו היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא, ורבנין אמרין

הערות ותקונים.

בספרי, ומובא בילקוט שמואל שם ובשם הגי' ספלים וכן לומר לספל והיה הספל נקקע, וזה נובע ממדרש ההליום מזמור ע"ח מזת י"ח ע"ב, ועיי ילקוט מלכים רמז רכ"ב, ובמ"כ פ"י לות ג': (בז) וכל הפרשה. ל"ל כתו בהוח בחוספתח שם כל פרשה זו עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה: (ז) ודכותה מדוע בושם רכבו לבוח. עיי הוספתח וספרי שם בשמוח:

[יא] (ה) זה שאול. מובא בילקוט שמואל רמז ק"ב וחסר הציון, וכן בס"י ורד"ק הביאו הדרש זה היה שאול בחתן לח הלוחות מיד גלית וברח לו, ועי' ברד"ק שם, וכן במדרש ההליום מזמור ז' ויבן לים כיוצין זה שאול: (ג) ר' לוי ור' סימון ורבנן. בילקוט שמואל שם בשטות ר' לוי ברבי סימון ורבנן והביח שם רק דברי אביהם, ומה שהוח לפניו בשם ר' סימון הביח הוח בשם רבנן, והגי' בלפניו נכיזה ונובע ממדרש תהליום מזמור ז' לות ב', ובכ"י נשמטו לימה בוכות ותין ספק בהיו העליום קרושים לפני המעקיק בכ"י בהי לפניו: (ג) ר' לוי לומר בשם מיל, ור' סימון לומר מלח ועבדים, ורבנן לומרי ק"פ. הכוונה כי ס' מיל היה בין בילה ובין המערכה, ר' לוי סבר בהי במערכה ונעלן שם והביחן לבילה היינו ס' מיל, ור' סימון סבר הלך מבילה ונעלן במערכה וחזר והביחן לבילה הרי ק"כ מיל, ורבנן סברי קרח בחלה מהמערכה לבילה וחזר למערכה ונעלן וחזר והביחן לבילה הרי קיים שלם

מאה ושמונים מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא:

[ב] **ויבא** והנה עלי וגו', ויען המבשר ויאמר נס וגו', וארון האלהים נלקחה (ש"א ד' י"ז), (ד) תששה מדת הדין כנקבה: ויהי (בהזכירו) [כהזכירו] את ארון האלהים וגו' (שם שם י"ה) (ה) אמר רבי יהושע בר רבי נחמיה הכן לא הוה ליה ממחינון חמשה טופרין או חמשה איסטילין אלא מפרקת שבורה על הארון:

[ג] **וכלתו** אשת פנחס וגו' (שם שם י"ט), (ו) תאני שלש נשים מתו חיות, אמנו רחל, וכלתו של עלי, ומיכל בת שאול, אמנו רחל ויהי בצאת נפשה כי מתה [ותקרא שמו] (בראשית ל"ה י"ח), וכי מתה היא מדברת, אלא מתה ואינה מתה, וכלתו של עלי, ותכרע ותלד כי נהפכו ציריה עליה (ש"א ד' י"ט), (ומיכל בת שאול) [ולמיכל בת שאול] לא היה לה (ילד) [ולד] עד יום מותה (ש"ב ו' כ"ג), [אמר רבי יהודה בר סימון עד יום מותה לא היה לה], ביום מותה היה לה, ההי"ד והששי יתרעם לעגלה (דה"א ג' ג'). ולמה נקרא שמה עגלה, א"ר יודה בר ר' סימון (ז) על שפועה ומתה כעגלה:

[ד] **ופלשתים** לקחו את ארון וגו' (ש"א ה' ג'), (ח) רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר כבדוהו אמרו זה אלוה וזה אלוה, יבא אלוה וישרה אצל אלוה, רבי שמעון בן לקיש אמר כך יהיה בשכרן, אלא אמרו זה נוצח וזה נצוח, יבא נצוח ויתעבר לנוצח:

[ה] **וישכימו** אשדודים ממחרת וגו' (שם שם ג'), (ט) אמר להם הקדוש ברוך הוא אין אתם נכוין בפושרין (והלא אין אתם נכוין) אלא ברותחין, הדא הוא דכתיב וישכימו בבקר וגו' רק דגון נשאר עליו (שם שם ד') (י) קודמין דידיה. על כן לא ידרכו כהני דגון וגו' על מפתן דגון (שם שם ה'), (יא) רבי ירמי' בשם רבי שמואל בר רב יצחק החמירו ישראל בעבודה זרה יותר מאומות העולם, כתיב על כן לא ידרכו וגו', אבל בישראל כתיב ופקדתי על כל הדולג על המפתן (צפני' א' ט'), רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, (יב) רבי יוחנן אמר עבודה זרה שנפסלה אסורה

הערות ותקונים.

פעמים שמיכ. ועי' בהערות שלי למדרש ההליכות עולם י"ח: (ד) תשעה מדות הדין בנקבה. כתב בעל מנחת בי למעלה (פסוק י"ח) תומר נלקח לבן זכר, וכאן נלקחה לבן נקבה ובאלדנה שמואל תשעה מדות הדין בנקבה: (ה) ש"ר יהושע בר רבי נחמי' הכן לא הוה ליה ממחינון חמשה טופרין או חמשה לוסטלין אלא מפרקת שבורה על הארון. הילקוט הבמיט זה, ובאלמה היא קשה הבנה, ובכ"י חמשה טופרין בחמשה לוסטלין, ובאיזי בעבוד הסלם ערך לוסטלין הביא המאמר הזה וכתב המלה רומית ופי' כל דבר חדוד כגון מגן בדיל וכדומה ובשובו חמשה נפרנים או כלי ברזל חדודים לא יכלו להכות לה גוש בחזקה כל כך ימות במהרה אבל בישראל כתיב ופקדתי על כל הדולג חרון ה' הסבה מיהתו פתאום עכ"ל, וגם זה הוא כדוחק: (ו) תלתי שלש נשים. ב"ר פפ"ג חות ז' ושם הגי' שלשה הן שנתקצו בשעת לידתן ומתו כשהן חיות, ומובא בילקוט שמואל רמז ק"ע נשם ב"ר, ובכ"י הגי' הניון: (ז) על שפועה ומתה כעגלה. בב"ר שפעה כעגלה ומתה, ובמדרש במ"ר סוף פ"ד שנעתה כעגלה ומתה, ועי' שנהדרין כ"ח ע"ב עגלה זו מיכל: (ח) ר' יוחנן ורבבל ר' יוחנן אמר כבדוהו, מובא בילקוט שמואל רמז ק"ע וחסר הניון, ובכ"י במקום ורבבל הגי' ורים לקיו: (ט) אמר להן הקב"ה. מובא בילקוט שם: (י) קודמין דידיה. המפרש כתב אולי ע"ל קודלין דידיה, וכי' חלק האחרון מלשון קדל ברוח תרגום עוקף: (יא) ר' ירמי'. מובא בילקוט וחסר הניון, וכן מובא בדר"ק ובילקוט מובא המרו יבראל ובדר"ק שהמירו יבראל וע"ל שהחמירו, ומובא גם בילקוט ספניה רמז הקסיו בשם תנדא שמואל ושם מובא לשון שהחמירו יבראל, וכן מובא לשון בדר"ק ספני ח' ט', ועי' ילקוטי ע"ז פ"ב (מ"ב ע"ד) מלמד שהיו מוהגין במקדן יותר מדגין, חומות העולם עשו מקדן אחד, יבראל עשו כמה מקדנות, טעמא ופקדתי על הדולג ועל המקדן: (יב) ר' יוחנן אמר ע"ז שנפסלה אסורה בהנאה. בילוזלמי שם ע"ז שנשברה כ"ש אמר לאורה, ועי'

בהנאה. רבי שמעון בן לקיש אמר מותרת, (יג) ולא פליגי, ומה דאמר רבי יוחנן עבדוה, ומה דאמר רבי שמעון בן לקיש נזדלזלה בעיניהם ולא עבדוה:

[ו] (יד) **ותכבד** יד ה' (על) [אל] האשדודים [ויך אותם בטחורים] (ש"א ה' ו'), הא כיצד, היה יושב בטחור (טו) ועכבר עולה מתהום ושומט בני מעיו ויורד לו לתהום, ודכותה ותטבע האבן במצחו (ש"א י"ז מ"ט), (טז) יהודה ברבי [בר רבי] אמר (כבצק) [כבבצק], ודכותה כל גרמיהון הדיקו (דניאל ו' כ"ה), יהודה בר רבי אמר כאילין (יז) פסטילים: ויסתרו להם טחורים (שם שם ט'), (יח) רבי שמעון בן לקיש כנת מעיהם החיצונה נסתרה, רבי שמואל בר נחמן אמר כנת מעיהם, הפנימית נסתרה, (יט) ויסתרו להם טחורים, דברים שבאופל:

פרשה שנים עשר.

[א] **ויהי** ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים (ש"א ו' ח'), (ח) כתיב כי את שבע בכשות וגו' (בראשית כ"א כ"ח), אמר לו הקדוש ברוך הוא [לאברהם] אתה נתת לו שבע בכשות, חייך (כ) שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות:

הערות ותקונים.

ועי' בבלי ע"ז מ"ד ע"ב ע"ש בגמרא מקשה כ"ו אמר לסוכה: (יג) ולא פליגי ותה דאמר כ"ו עבדוה ומה דאמר לסב"ל נזדלזלה בעיניהם ולא עבדוה. בירושלמי שם גיתה כך: כ' יוחנן אמר שהם כמי שעתיד להחזיק לכליון לסב"ל אמר שהם כמי שאין עתיד להחזיק לכליון, והכותה כ"ו שכר כל זמן שלא שמעו שבעלן מסתמא אמרין עתיד הוא להחזיק לכליון, ולסב"ל שכר ליה דמסתמא בעולי מבעל לה וכמו שלוו עתיד להחזיק לכליון כמו בפי' הפ"מ. וכן שם בירושלמי פ"ג ה"ב דף מ"ג סע"ב כ' יוחנן אמר ע"ז שבגמרא לסוכה לא כן שבאין מומר שם בשלוו עתיד להחזיק לכליון דברי הכל מותר, ועי' בבלי שם, וברמב"ם הל' עכו"ם פי"ז ה"ז, ובמגנה למ"ך שם: (יד) ותכבד יד ה' (עי) [על] האשדודים [ויך אותם בטחורים]. עי' לעיל פ"י הי"ח ד', ועי' מדרש תהלים מזמור ע"ח אות י"ח, ומובא בילקוט שמואל רמז ק"ב, ובילקוט שם ערב יחד דברי המדרש תהלים ודברי המדרש שמואל, מן וזה לחד מהדברים הוא מן מדרש תהלים ובחנגא הוסיף כ' יהודה ברבי אמר בבצק ודכוותה וכל גרמיהון הדיקו כ' יהודה אומר כהדין פסטילוס, ומן ובדברי תנחומא שהם לכיש הוא מן מדרש תהלים שם אבל חובב שם הדברים בשבילי הקב"ה לת הרך בקצה, וזה שהביא פה ודכוותה ותטבע האבן במצחו, ובילקוט שם מוסיף "ולכך נאמר בנרזל" ועל פי בילקוט נקוד כן בעל אות לחת במדרש שמואל ותח"כ הוסיף כן המפרש מהר"י כ"ץ בדפוס פראג ותח"כ נדפס כן בכל הדפוסים וזה לך למותר: (טו) ועכבר עולה מן התהום. רש"י ב"ח פ' ו' הביא וז"ל במחזירים תלחולה כלבשא מצא הנקב עכברין בנסין בנקביהן ושומטים בני מעיהם ויוצאין: (טז) יהודה בר רבי אמר כבצק. להלן בשרשה פ"ו ויצלח דוד לת ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע וגו' יהודה בר רבי אמר כבצק ודכוותה וכל גרמיהן הדיקו, יהודה בר רבי אמר כאלין פסטילוס: (יז) פסטילוס. הרמ"ל הוסיף ערך זה בהערוך והביא בילקוט שמואל שי' ק"כ כ' יהודה אומר כהדין פסטילוס וכתב שי' בל"ר pastillus מין פת קטן עב"ל, והביא זה בשם בילקוט ונעלם ממנו כי מקורה במדרש שמואל בב' מקומות שבאמת, גם אין שילובו עולה יפה כי מה ענין פת קטן לכאן, ולפיכך בספר קלאססאריוס להחכם הגדול מהר"י פירסט הביא כי המלה הוא יונית, ופי' שהאבן נתקה במצחו כהדין דבר שעול מקמח (וויש אין אין מעשלקינעלכען) ולפיכך כתוב אות שבתב אחר מלת פסטילוס ל"ל עוד ,ובדברי תנחומא שהם לכיו ובוקעין בניר ובאבן" וכן הוסיף מהר"י כ"ץ בדפוס שלנו עפ"י אות אחת בשנים הספרים, ותח"כ הוסיפו כן בכל הדפוסים, ובעל אות אחת הניח כן עפ"י בילקוט ותבע בחסר במדרש אבל נעלם ממנו כי בילקוט הביא זה ממדרש שו"ט מזמור ע"ח כמו שהבאתי בהערה י"ד: (יח) רבי שמעון בן לקיש כנת מעיהם החיצונה נסתרה לסב"ל אמר כ"ח מעיהם הפנימית נסתרה. מובא בילקוט שמואל רמז ק"ג ותסר הניון. והולאת כנת בני מעים, ועי' ערוך הסלם ערך כנתת, ועי' גם בערך כלוכה: (יט) ויסתרו להם טחורים דברים שבאופל. ל"ל ויסתרו להם עפולים עפ"י הכתיב ודורש עפולים מלשון תופל נחלוף תופיות:

[יב] (ח) כתיב את שבע כבשת אמר לו הקב"ה. כ"ה סי"ד תות ד' ומובא בילקוט וילק רמז ל"ה וילקוט שמואל רמז ק"ג בשם כ"ל: (כ) שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות. עי' בישה

דבר אחר אתה נתת לו שבע בבשות, (ג) חייך שבניו הורגים שבעה צדיקים מבניך, אלו הן שמשון חפני ופנחס שאול ושלשת בניו: דבר אחר אתה נתת לו שבע כבשות, חייך שבניו מחריבין שבע משכנות מבניך, אלו הן אהל מועד וגלגל ונוב וגבעון ושילה ובית העולמים תריין: דבר אחר אתה נתת לו שבע בבשות, חייך שארוני מחזר בשדה פלשתים שבעה חדשים, הדא הוא דכתיב ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים:

[ב] [(ד) **ולמה** תכבדו את לבבכם וגו' (ש"א ו' ו') הדא הוא דכתיב] לין תכה ופתי יערים וגו' (משלי י"ט כ"ה), לין תכה זו נחש, ופתי יערים זו חוה, הכל שמעו לחוה ואכלו מאותו האילן, הדא הוא דכתיב ותתן גם לאישה עמה ויאכל (בראשית ג' ו'), (ה) וגם רבוי האכילה לבהמה ולחיה ולעופות, חוץ מעוף אחד ושמו חול, הדא הוא דכתיב ואומר עם קני אגוע ובחול ארבה ימים (איוב כ"ט י"ח), (ו) בחול כתיב, דבית רבי ינאי ורבי יהודה בר רבי (שמעון) [סימון], (ז) דבית רבי ינאי אמרי אלף שנים הוא (היה) [חי] לאחר אלף [שנה], (ח) האור יוצא מקנו ומאכלתו ונשתייר בו כביצה, וחוור ומגדל אברים והוא חיה, (ט) [ורבי יהודה בר רבי סימון אומר אלף שנה הוא חי ולבסוף אלף שנה גופו כלה וכנפיו מתמרטין ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים והוא חיה]: דבר אחר לין תכה זה עמלק, ופתי יערים זה יתרו, אמר רבי יהודה בר סימון (י) מוכתב היה יתרו מאסרטיא של עמלק, וכיון שנפל בא ונתגייר, הדא הוא דכתיב וישמע יתרו כהן מדין (שמות י"ח א'), (יא) דבר אחר לין תכה אלו הפלשתים, ופתי יערים

הערות ותקונים

תוכן במדרש שם: (ג) ז' משכנות, עי' בביאור הרי"ף נדפס בסוף מדרש ב"ר ובן בעין יוסף מה שהביאו שם בשם יפ"ת, ועי' בביאור מהרז"ו, וכ"י נמצא לפני זה חייך בבניך עובין שבע מלחמות עם בניו ונוחן לוקן: (ג*) חייך שבניו, מלא שבניו ליתא בב"ר, וכן ליתא שם מלת "ד"א": (ד) ולמה תכבדו וגו' לבבכם וגו' הה"ד לין תכה ופתי יערים. הביאו מת כל זה על שם הסיום דדרים ליה על ענין פלשתים דכתיב, ומגב זה הביאו כל הדכתוב על לין תכה כדרך המדכתים, ומקור המאמר נעלם ממנו, ומוצא בילקוט שמואל רמז קיג בשם המדרש, רק הסיום לין תכה אלו פלשתים, וכן בילקוט מבואי רמז תתקנ"ט ד"ה לין תכה הביאו בתחלה זה עמלק ואח"כ זה הנחש ואח"כ אלו פלשתים וברשם שם הנחומא אלגדה שמואל, והדרש זה עמלק נמצא בהנחומא שלנו, והנחומא הנדפס מכבר יחסו בי"ו ג', ופסיקתא רים פסקא זכור, ועי' בהנחומא שם הערה י', ובילקוט מבלי שם נכונו לגמרי בפסוק, הוא מן הנחומא מלורע חוה י"ב ומסר הגיון: (ה) וגם רבוי האכילה לבהמה ולחיה ולעופות. זה הוא מאמר מוסגר, ומובא מש"כ פ"ט לוח ה', ומובא בילקוט לאיוב רמז התקי"ז בשם ב"ר: (ו) בחול כתיב. לפנינו אין קרי וכתיב רק הרד"ק הביא בבבלים וז"ל ראיתי בספר מדויק יכולמי ובחול בשוק לגהדעי ובחולם למערבי עכ"ל. וזו כונת המדרש בחול כתיב בשורק, ובנמוקים למהדקדק כי אליבו כתוב בחול וז"ל מצאתי במדרש עוף הוא ובמו חול בשורק עכ"ל, ובעל מנחה בי כתב לא ידעתי מנא מצא במדרש שהוא בשורק, והמדרש הוא בב"ר פ"ט, ובפסיקתא הובאה בילקוט לאיוב רמז התקי"ז, ומגדר במוצל פ"ט עכ"ל, ובדור כי ה"ר אליבו בחור כון למדרש ב"ר והמלה "בשורק" הוסיף מדפסיה, לו כון למדרש במוצל שבפנינו, אבר כתוב בו ובחול כתיב, ר"ל בשורק, ומה שהביא בעל מנחה בי שמצא בפסיקתא הובאה בילקוט לאיוב שם טעה במה"ב כי אין זכר מזה בפסיקתא רק בילקוט שם הביא בתחלה מאמר מהפסיקתא ואח"כ הביא המאמר הזה בשם ב"ר פ"ט והשב כי גם המאמר הזה הוא מהפסיקתא: (ז) דבית ר' ינאי ור' יהודה בר רבי. וכ"ה בב"ר שם ושם הגי' דבי רבי ינאי ובילקוט לאיוב רמז התקי"ז גורס ור' יוחן ב"ר סימון וכן הקהתי בפניהם: (ח) האור יוצא מקנו ומאכלתו. בב"ר הגי' אם יוצאה מקנו ומוסיפה, ועי' בפי' מהרז"ו שכתב ונ"ל מנין לו פע"ז אם: (ט) בי' יהודה בר רבי סימון כו'. הוספתי והסר גם בדפוס ראבון וגסתו בטעות מן והוא היה עד והוא חיה, ונמצא לנכון בכתב יד, וכן במדרש ב"ר שם, ובילקוטי בעירוך ערך הל ג' הביא המאמר מב"ר (במקום פ"ב נ"ל פ"ט) ובמתו מן תוך פיהם במאמר דר' יוחי עד ח"ך פיהם במאמר דר' יוחן: (י) מוכתב היה יתרו מאסרטיא של עמלק. נ"ל בלאסטרטיא, והביאה בשמעה ונמצא לנכון בב"י והמלה יונית פי' חיילות (קריינסהעטר): (יא) ד"א לין תכה אלו הפלשתים. מובא בילקוט שמואל רמז ק"ג וילקוט לאיוב רמז

(יג) אלו הסגנים: ד"א לץ תכה אלו פלשתים, ופתי יערים אלו הסרנים, ולמה תכבדו את לבבכם וגו':

[ג] (יג) **וישרנה** הפרות (ב"ח ו' י"ב), (יד) שרן ואזלן, (טו) מהלכין ביופי, (טז) היו הופכות פניהם (יז) כלפי שטה ואומרות שירה, אי זו שירה אמרו רבי מאיר אומר שירת הים אמרו, הדא הוא דכתיב במסלה אחת הלכו הלוך וגעו (שם שם), וכתיב אשירה להי כי גאה גאה (במה ט"ו א'), רבי יוחנן אמר שירו להי שיר חדש (תהלים ל"ג ג'), (יח) רבי שמעון בן לקיש אמר הודו להי קראו בשמו (שם ק"ה א'), רבי אלעזר אמר ה' מלך ירגזו עמים (שם צ"ט א'), ורבנין אמרין ה' מלך תגל הארץ (שם צ"ז א'), (יט) אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל אלו תרנגלתו של אחד מכם אבדה, לא היה מחזר אחרי כמה מבואות עד שהיה מביאה, וארוני מחזר בשדה פלשתים, (כ) ואין אתם מקפידין עליו, (כא) אף הוא הושיעה ימינו וזרוע קדשו (שם צ"ח א'), (כב) תאני אליהו רומי רומי השיטה, התנופפו התנופפו ברוב הדריך, המחושקה (ברומי) [ברקמי] זהב (כג) המהוללה ברביד וארמון (כד) המפוארה בשני כרובים, (כה) אמר רבי שמואל [בר נחמן] כמה יגע בן עמרם (כו) עד (שלא למד) [שלמד] ללוים שירה, ואתם אומרות שירה מעצמכן יישר חיליכם:

הערות ותקונים.

רמז התקנ"ט בשם המדרש: (יג) אלו הסגנים. ובמאמר אלמחריו אלו הסרנים, והוא מאמר אחד בשתי נוסחאות, ובילקוט מצלי בשמים זה, ובילקוט שמואל הביא מן כי הנוסחאות רק נוסחת אחת ונוסח אלו נתייה, והכדאל הגיה אלו העקרונים, ובמאמר הסגי אלו הכהנים. וכש"י נאמר רק ד"ה לץ הכה זה פלשתים ופתי יערים אלו הקסמין שאמרו למה תכבדי את לבבכם וגו': (יג) ויסרנה הפרות שרן ואזלן, מהלכין ביופי היו הופכות פניהן כלפי שיטה ואומרות שירה. ב"ר פ"ד אות ד' ושם הגי' [שהיו] מהלכות ביאורות, הסכו פניהם כלפי ארון ואמרו שירה, ומובא בילקוט שמואל רמז ק"ג, ומצוין שם פ' לץ מעמידין דף כ"ד (הוא בעש"י פ"ד ע"ב) חולם הציון הוא בטעות כי הילקוט הביא כנוסחת ב"ר ולא כנוסחת הכבלי שם שהוא מצוטט קצת, ובכ"י הגי' מהלכות ביאורות ואלו מהלכות ביפייהן הסוכות פניהם על פני השיטה ואומרות שירה: (יד) שרן ואזלן. היו מצוקות והולכות, ודרש ויסרנה לשון שירה: (טו) מהלכין ביופי. יותר נכון גי' הב"ר מהלכין ביאורות, ודרש ויסרנה לשון יבורת, וכש"י בפ' לשמואל שם כתב לפי פשוטו ויסרנה לשון יסר דרך יסר היו הולכות: (טז) היו הופכות פניהן. דרש ויסרנה לשון הסתכלות כמו תסורו מדרש תמנה, ובכבלי ע"ז שם רב זוטרא בר טוביה אמר רב ביאורו פניהם כנגד ארון ואמרו שירה: (יז) כלפי שיטה. ר"ל ארון עני שטים, רש"י נגמרת שם: (יח) רבשמ"ל אמר הודו להי קראו בשמו, ועל מזבח כלל, ועי' במ"ב שבאב הגל הארון במדרש שמואל גרס ה' מלך ירגזו עמים וכן גרסה, ים לתקן בדבריו וכשמ"ל הודו להי קראו בשמו במדרש שמואל גרס ה' מלך ירגזו עמים, והוא במאמר אל ר' אלישעזר. ובגמרא בבלי שם מובא בשם ר' יוחנן הודו להי קראו בשמו ובשם רבשמ"ל מזמור שירו להי שיר חדש כי נפלאות עשה ובשם ר' אלישעזר ה' מלך ירגזו עמים: (יט) אל שמואל בר רב יצחק אמר להם הקב"ה. הוא ג"כ במדרש ב"ר שם במאמר אלפניו, ושם הגי' ר' ירמי' בשם ר' שמואל בר רב יצחק בשם ר' חנא, גם חיתא שם למה לקו תאבי בית שמש על ידי שסיו מניחין בארון וכשמ"ל גם לפנינו: (כ) ואין אתם מקפידים עליו. בב"ר ואין אתם מצניחים בו: (כא) אף הוא הושיעה ימינו וזרוע קדשו. בב"ר הגי' שם אין אתם מצניחים עליו אני מצניח עליו הושיע לו ימינו וזרוע קדשו: (כב) תאני אליהו לומי לומי השיטה. כ"ל שם ובגמרא ע"ז שם אמיתא ר' יצחק נפתא אמר וכן נסבה המאמר בתב"ר רבא פ"ח ושם הגי' לומי לומי השיטה, וכן בב"י לומי לומי, ובב"ר הוא כמו לפנינו: (כג) המהוללה ברביד וארמון. בב"ר ובגמרא ובתב"ר המהוללה בדביר תרמון, ובירמ"י בגמרא שם שם"ח של מצה בהוכו וארון מהול ומשוחר כמה שבהוכו, ובעל יסד הוסר הביא דברי רב"י ופי' בדביר היינו ספר, כדאמרינן התם דקרו פרשתי לספרא דביר, ופי' בדביר תרמון בשם"ח שהי בארמון בהיכל, ובקצת נוסחאות במדרש ים ברביד וכיה בתנחד שמואל וזח ע"ש: (כד) המפוארה בשני כרובים. בב"ר המעולפה מבין שני הכרובים, ובגמרא שם ומפוארה בעדי עדיים, ובתב"ח המשוחר בעדי עדיים: (כה) חיל שמואל בר נחמן. כן הקנתי וכ"ה בב"ר שם וכן בכתב יד: (כו) עד שילמד ללוים שירה.

[ד] **ויהי** מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה (ס"פ ז' כ'), (כז) י"א של שאול, וב' שנמשח דוד, ושבע שמלך בחברון:

פרשה שלש עשרה.

[א] **ויקבצו** המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו לה' (ס"פ ז' ו'), (ס) אמר רבי סימון ולא שילה היא המצפתה, ולא המצפתה היא שילה, אלא כמין אספופה יוצאה מתוך תחומו של יהודה לתוך תחומו של בנימין ועליה בית המקדש בנוי: (ב) וישאבו מים, וכי מים שאבו, (ג) אלא מלמד ששאבו דברי תורה כמים, וישפכו לפני ה', וכי לפני ה' שפכו, אלא מלמד ששפכו לבן בתשובה כמים: ויאמרו שם חטאנו לה', (ד) ר' הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק נתעטף שמואל בחלוקן של ישראל (ה) אמר לפניו רבון העולמים כלום אתה תובע מן האדם אלא שיאמר לפניך חטאתי, וישראל אומרים לפניך חטאנו ואין אתה מוחל להם, ויאמרו שם חטאנו לה':

[ב] **ויקח** שמואל טלה חלב אחד (ס"פ ז' ט'), (ו) אמר רבי יוסי בר חנינא לעולם אין הבמה מותרת אלא ע"י נביא, רבי יוחנן בן מרייא מייתי לה מן הדא אז יבנה יהושע מזבח וגו' (יהושע ח' ל'), אין לי אלא בגלגל בגדעון מנין ויהי בלילה ההוא ויאמר לו וגו' (שופטים ו' כ"ה), אמר רבי אבא בר כהנא שבע עברות נעשו בפרו של גדעון, עצי אשרה, אבנים [פסולות], מוקצה, ונעבד, זר, ולילה, מחוסר זמן, אין לי אלא בגדעון, בשילה מנין, ויקח שמואל טלה חלב אחד (ס"פ ז' ט'), אמר רבי אבא בר כהנא שלש עברות נעשו באילו של שמואל הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה, אמר רבי יוסי אן מן הדא [קריא] ליית את שמע מינה

הערות ותקונים.

ע' בחדושי הרד"ל במדרש כ"ה שם ובכ"ב בלא נמצא זה בכתוב בלמד מצה שילה לעיוש ולחולי ל"ל עד שלמד שילה לישראל והיינו שילה היום, דכתיב לא יציב מצה וכני ישראל כו', ולחולי כתן רש"י לזה בפי' המיוחס לו בביב שם בהגיה כמה יגע בן עמרם עד שלמד שילה ואתם תומרים מעצמכם ייסר הילכם, כוונתו להקן הגי' בב"ר, וכ"ה הגי' עד שלא למדו לעיש שילה: (ז) י"פ שם שמוא. מובא בילקוט שמואל רמז ק"ג בשם המדרש והגי' שם י"פ שם שמואל, ובנמצא זכתיב קי"ח ע"ב לאיתא הגי עבדיס הוא, עבד בעיס שמלך בשמואל בעצמו, ובשם שמלך בשאול ובשמואל, ובהיס שמלך שאול ובבע דוד, פירש"י שמלך דוד בחברון על יהודה ובכתמליכוהו כל ישראל עליהם הביא לא האמין מקרית יערים עיר דוד הכי עבדיס:

[ג] (ח) ח"ר סימון. מובא בילקוט שמואל רמז ק"ג, ועי' בדר"ק, והביא שם שלא כיפה יוצאה מהחומו של בנימין להחומו של יוסף, והרד"ל הגי' אספופה יוצאה מתוך החומו של יוסף לתוך החומו של בנימין ועליה מזבח בנוי, וכ"ה בירושלמי מגילה פ"ח ה"ד (דף ע"ב ע"ד) אמר ר' אבדומת דיסורין בראשם הוה היה נבנה מתוך חלקו של יוסף לתוך חלקו של בנימין והיה המזבח נתון עליו, מ"ט ונסב הגבול מזרחה תחת שילה מיסבופיה דשילה: (ב) ויאמרו מים וכי מים שאבו. מובא בילקוט שם: (ג) שלא מלמד שנשפכו בתשובה כמים. ירושלמי תענית פ"ב ה"ז דף ס"ה ע"ד, וכן הרבה יוצאין ונפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ה': (ד) ר' הונא ור' ירמי' בשם ר' שמואל בר רב יצחק. וכ"ה בירושלמי שם, רק המלות "ר' הונא ור' ירמי" ליתא ותובתא רק בשם ר' שמואל בר רב יצחק, ובילקוט בשעות בשם ר' יצחק בר רב שמואל, ובכתב יד ר' יהודה ור' נחמי' בשם שמואל בר רב יצחק: (ה) אמר לפניו. בירושלמי הוא בסנגון אחר אמר לפניו רבון העולמים כלום את דן את האדם אלא על מנת שהוא אומר לפניך חטאנו. ובירושלמי שם ויאמרו שמואל חטאנו לה', ל"ל ויאמרו שם חטאנו לה', והיה כתוב שם ואנב המעתיק או המדפיס כי נשמע הקו והניח שמואל: (ו) ח"ר יוסי בר חנינא לעולם אין הבמה מותרת אלא ע"י נביא, כל המלמד עד סוף לוח כ' לקוח מן ויי"ר פכ"ב לוח ט', ומובא בירושלמי מגילה פ"ח ה"ג והי"ד (דף ע"ב ע"ג), ויש בנוסח כתב ילמה המעין. ומסדר המדרש שלפנינו הביא כאן בהיות בויי"ר, ועי' במ"ב שם, ועי' במדרש תהלים מזמור כ"ז ובמדרש המיוחס לרש"י בהגהות בשם ליית לי"ח ובהעתוח שלו, והכתם במדרש וי"ר שם סי' ז' כתב דכאי המדרש תמוהים הרבה, כאן

כלום (ז) והדא דאמרת דא דאמר רבי שמואל בר רב יצחק ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וגו':

[ג] **ויהי** שמואל מעלה העולה וגו' וירעם ה' וגו' ויהמם (במות ס' ז' י'), (ח) אמר רבי אבא בר כהנא שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקב"ה שהוא עושה לישראל, ושלשתן עשה להם, הראשונה בימי יהושע ויהמם ה' לפני ישראל וגו' (יהושע י' י'), השניה בימי סיסרא ויהם ה' את סיסרא וגו' (שופטים ד' ט'), והשלישית בימי שמואל, ויהי שמואל מעלה וגו' וירעם ה' בקול גדול, (ט) רבי סימון מוסיף תרתי ויהם את מחנה מצרים (שמות י"ד כ"ד), והיה ביום ההוא תהיה מהומת ה' רבה בהם (זכריה י"ד י"ג), ולא פליגין (י) מה דאמר רבי סימון לשעבר, מה דאמר רבי אבא בר כהנא לכשתבוא בהם:

[ד] **ויאמר** ה' אל שמואל שמע וגו' (ב"מ ה' ז'), (יא) תני רבי שמעון בן יוחי (יב) אותי מאסו גם אותי מאסו, כי גם אותי מאסו, א"ל בשלשה דברים הן עתידין למאוס (עתידין למאס) (יג) [במלכות שמים ובמלכות בית דוד] ובבנין בית המקדש, אימתי מאסו בשלשתן בימי רחבעם, (יד) הדא הוא דכתיב וירא [כל] ישראל (ויאמ' אין לנו) [לאמר מה לנו] חלק בדוד (מ"ש י"ב ט"ז), (טו) זו מלכות שמים, ולא נחלה בבן ישי (שם), זו מלכות בית דוד, (איש לאהליו) [לאהליך] ישראל עתה ראה ביתך דוד (שם), זה בנין בית המקדש. אמר רבי שמעון בן מנסיא אין ישראל רואין סימן ברכה לעולם עד שיחזרו ויבקשו שלשתן, הדא הוא דכתיב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם (הושע ג' ה'), זו מלכות שמים, ואת דוד מלכם (שם) זו מלכות בית דוד, (טז) ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים (שם), זה בנין בית המקדש:

[ה] **וימאנו** העם לשמוע בקול שמואל וגו' (ב"מ ה' י"ט), (יז) ר' הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רבי יצחק לפי שכתיב עד אנה מאנתם (במות מ"ז כ"ה), לפיכך כתיב וימאנו העם, (יח) לחד קצר דמית, ושבק ליה חד ברא, והות

הערות ותקונים.

סחוב שם, ועפ"י הירושלמי וכתב מפרש בעל ק"ע ים לתקן דברי המדרש על נכון: (ז) והדא דאמרת דא דאמר כי במואל כר רב יצחק. ל"ל כהא דאמר שמואל בוי"ר הגי' ותהי הדא דכי שמואל כר נחמני וע"ש במ"ב, וכירושלמי הגי' מלן ישמעין טעמות מן ההוא דכי כר נחמן כו', וכילקוט שמואל רמז ק"נ הגיה המאמר בשם וי"ל וגורס הדא דאמרת כהא דאמר במואל ותשובתו הרמתה, וכב"י הגי' והיכא דאמרת דתהין מדשמואל ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וגו': (ח) מ"ש אבא בר כהנא שלש מלחמות. מדרש הכליס מזמור י"ח פסוק ויערש מבמים ט'. ומובא בילקוט שמואל רמז ק"ד בשם המדרש: (ט) ר' סימון מוסיף תרתי ויהם את מחנה מצרים. במדרש הכליס שם מובא ובכרוס בב ויהמם: (י) מה דאמר ר' סימון לשעבר מה דאמר לכ"ש לבאחונה בהם. עי' במדרש הכליס שם גירסת אחת ר' סימון בשם ר' אבא אמר אחת לשעבר פרעה ואחת לעתיד לבוא לגוג ומגוג. ועי' במדרש הכליס שם בהעתות אלו: (יא) תני רשב"י. מובא ברשב"י הובא ג' ה'. ובכד"ק שם. ומובא בילקוט שמואל רמז ק"ו בשם המדרש: (יב) תוהי מאסו כו'. המעתק מהשי"ן כ"ן נדחק לפרש אבל יותר נכון בני הילקוט לא לחוק מאסו כי תוהי מאסו וגו' ועל זה הניח הדבק בני דברים: (יג) במלכות שמים ובמלכות בית דוד. הוסיפו ותסר גם בדפוס ראשון. ומובא לנכון בכתב יד ובכרשי ובכד"ק ובילקוט, ובן תקן בעל תוח אמת: (יד) שם"ד ויהי ישראל ויאמר. שם הרכיב המעתק כי כתובים יחד כי ויהי ישראל הוא במ"ח י"ב ט"ו והכתוב אין לנו חלק הוא בש"ב כ' ח', לכן הקציתי כמו שהוא במ"ח י"ב ט"ו. ובילקוט שם הניח בעשות הכתוב מש"ב כ' ח'. ובשי מהמדרש במואל ובכרשי מוסף אל תקני לאהליך אלא לאהליך ובילקוט אל תקני לאהליו אלא לאהליו, ועי' מנחת י' במלכים שם, וזכרי' כ', וזה אחד מן י"ח מלין תקון סופרים: (טו) זו מלכות בשמים. עי' ברשי שם: (טז) ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים זה בנין בית המקדש. ברשי שם הניח המעתק במד"א הכה העוב הזה: (יז) ר' הונא ור' ירמי' בו'. מובא בילקוט במואל רמז ק"ו והנוסן מדלם בהתחלת הרמז מוסב גם על זה: (יח) לחד קצר דמית. בילקוט

אימה מובלא לאומנות, והוא עריק, מובליה ליה לכנישתא, והוא עריק, אמרה כל (סימי) [סמא דמלתא] אנא מלפה ליה אומנותיה דאבוי, אזלא ואיתתיה גבי חבריה דאבוי, אמרה ליה הילך אלפיה אומנותיה דאבוי, הוה מעיל ליה והוה אמר ליה חליש רישיה דדין, והוה חליש רגלוי, חליש רגלוי, והוה מחליש רישיה, אזל טעין ליה גבי אכיה ואמר לה הליך החוא, קברא ליה דעבר על אומנותיה דאבוי, לפי שכתב עד אנה מאנתם לפיכך כתב ויאמנו העם:

[ו] **ויאמר** שמואל אל (העם) [אנשי ישראל] לכו וגו' (ש"א ח' כ"ב), מי היה הגון לדבר, [זה שאול], ויהי איש מבניימן וגו' (שם ט' ח'), ודבותה והנערה אשר תיטב בעיני וגו' (מסכ' כ' ד'), (יט) מי היה הגון לדבר, איש יהודי היה בשושן וגו' (שם שם ה'), ודבותה וירא אלהים את בני ישראל וגו' (במ' כ' כ"ה), מי היה הגון לדבר, ומשה היה רועה וגו' (שם ג' ח'), (כ) ר' יהושע בריה דר' (בודי) [בירי] מוסיף תרתי, והוא לחץ את בני ישראל בחזקה (טופטים ד' ג'), (כ"ו) מהו בחזקה, רבי יצחק אמר בחרופין ובגדופין, מי היה הגון לדבר, [דבורה, דכתיב] ודבורה אשה נביאה (שם שם ד'), ודבותה ויאמרו העם וגו' (שם י' י"ח), מי היה הגון לדבר, ויפתח הגלעדי (שם י"א ח'):

[ז] **ולו** היה בן וגו', ואין איש מבני ישראל טוב ממנו (ש"א ט' כ'), (כב) יכול (מכל) [בכל] תלמוד לומר משכמו ומעלה גבוה מכל העם (שם שם), ודבותה וכאבשלום לא היה איש וגו' (ש"ב י"ד כ"ה), יכול (מכל) [בכל], תלמוד לומר ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (שם שם כ"ו), (כג) [ונתלה בשערו] (כד) אמר רבי חנינא כחרובית היה, (כה) ואין תימר כבידון ובדים היה עשוי (כה*) ואין תימר כחרובית קטנה, (כו) אמר רבי חנינא בשעליתי מן הגולה החרתי

הערות ותקונים.

כתוב בגליון קלר פי' חולה. שם כי כן הורתה המלה עי' ערוך, בכל זאת אין להוכיח זו שיכות לכאן ולמה מזכיר שהי' חולה, ובלי ספק היה שם כתוב מלה אחת המורה על חומות אבני והמתרגם מהר"י כ"ץ הביא וז"ל חולה אחד שמת והניח בן וכיון שמו מוליכהו לבית החומן ללמדו לחומות ובכה, וכן לבית הבושת למרה כל עיקר לפושטו חיו אלא ללמדו מלאכת אבני שהי' רופא נגעים, והוא טועם במדרש גם שם, וכאשר מצוה לו לגרוד רחם המכה היה גורר וקולף סופה, וכן להיפך, כשראה החומן כן מחזיקו לשמו, ול"ל שאין לו הקש קבוצה כי סורו כע ועשלה אבני מצמוצ: (יט) מי היה הגון לדבר כו'. מסכת כתם פ"ה הוא ד' פסוק והנערה אשר תיטב, ומוכח בילקוט שמואל רמז ק"ז בשם המדרש שמואל, והקניני בפיוט במקום ויאמר שמואל אל העם ע"ל אל תגעי ישראל. וכן בפ"י מוכח אל העם וגם במסכת כתם מוכח כן ויש לתקן גם שם, וכן מוכח בילקוט מסכת רמז תתכ"ב ד"ה והנערה ומצוין נגדו מדרש, הוא הילקוט הביא כלשון המדרש שמואל: (כ) ר' יהושע בריה דר' בודי. חקניני ביבי כתו שהוא בכ"י גם בילקוט שמואל ובמדרש מסכת שם ר' יהושע בן לחיניים, ובילקוט מסכת בריה דרבי בבי ע"ל ביבי, וכעי סדר הדורות הוא י' נר 190 הביא ר' יהושע בריה דר' כנגדי מדרש שמואל פ"ג. ע"ל בריה דר' ביבי: (כא) מהו בחזקה ר' יצחק אמר בחרופין ובגדופין. מוכח גם במדרש תהלים רים פ"ב וי"ר סוף פ"ז ובס סיים המד"ח חזקו עלי דבריכם (מלאכי ג'), והמלות "ר' יצחק אמר" הסרים בכ"י: (כב) יכול בכל לי"ל מכתפו ומעלה. ירושלמי סוטה פ"ח ה"ח י"ז ע"ב, ומוכח בילקוט שמואל רמז ק"ח בשם המדרש: (גג) והלה בשערו. הוספתי וכ"ה בילקוט ועי' במדרש בפ"ר פ"ם הוא כ"ד תבשלום בשערו מרד בו לשיקר נתלה בשערו. ועי' במסכת סוטה פ"ח מ"ח תבשלום נתלה בשערו לשיקר נתלה בשערו: (גד) ל"ל תניא כתחובות היה. ירושלמי סוטה שם במסכת שלשיני על דברי תשבח תבשלום נתלה בשערו ליתא ר' תניא תמר כתחובת גדולה היה, וכ"ה במדרש בפ"ר שם ופי' קלישות שערו היה כפתחות של תיגן תחוב: (כה) ואין תימר כבידון ובדים היה עשוי. ירושלמי שם יהל בבידון ר' ביבי בפ"ר יוחנן בדין בדין היה עשוי, וכן במדרש במ"ר יהל בבידון ר' ביבי בפ"ר יוחנן תמר בדין בדין היה עשוי, ועי' בפי' התשבים ירושלמי ובמדרש במ"ר ובתחומי הרד"ל שם, וכ"ה הגי' ל"ל תניא כתחובות ואין תימר בבידון, והלה כדים היה עשוי והוא תימר כתחובות קטנה: (כה*) ואין תימר כתחובות קטנה. זה ליתא בירושלמי ומדרש במ"ר שם: (כו) ל"ל תניא

אזורי ושל בהמי ושל אבא בני להקיף קורתו של חרוב אחד ולא יכולתי, אמר רבי חנינא כשעליתי מן הגולה נטלתי חרוב ופצעתיו ומשך מלא כף ידי דבש, הדה אמרה ביימיהון אישתני עלמא:

[ח] **ויעבר** בארץ שלישה (ב"ח ב' ד'), (כז) בי רמתה, המה עולים במעלה וגו', ותענינה אותם ותאמרנה יש וגו' (בס בס י"ח י"ב), (כח) רבי יודן ר' מרי בר יעקב אין אתם רואין ענן שהוא קשור על פתחו, ואין יש אלא ענן, כמה דאת אמר ויש אשר יהיה הענן וגו' (במדבר ט' כ' ח'): כבאכם העיר כן תמצאו אותו וגו' (ב"ח בס י"ג), (כט) וכל האורך הזה למה, מלמד שהיו מביטות בנויו של שאול, ולא היו שבעות ממנו, דברי רבי יהודה, אמר רבי יוסי (ו) נמצאתה עושה בנות ישראל כך, והלא כדרך שאי אפשר לאיש לזון את עיניו מאשה שאינה ראוי לו, כך אי אפשר לאשה לזון את עיניה מן האיש שאינו ראוי לה, וכל האורך הזה למה, מלמד שלא הגיעה אותה שעה שאמר הקב"ה לשמואל בעת מחר אשלח אליך איש (בס ט"ז):

[ט] **כי** לא יאכל העם עד בואו כי הוא יברך הזבח (בס בס י"ג), (לח) א"ר הונא תפתר ברבי ישמעאל, דרבי ישמעאל אמר חטוב וחמטיב מן התורה,

הערות ותקונים.

כשעליתי מן הגולה הזכרתי לחזרי. עי' בירושלמי בס בסנגון לחר פסה פ"ז ה"ד דף כ' ע"ח במאמר המתחיל ח"ר מניעת כד סלקת להכא, ובמדרש במ"ל שם, והמסדר לפניהם הביא המאמר בלשון לחה, ועי' במ"כ במדבר שם, ובפ"מ ובקרבן העדה בירושלמי שם, ובכ"י חסר מכאן עד ל"ה מניעת הסמי: (כז) בי רמתה. הוא כמו בית רמתה, וכן תרגם התרגום יונתן שם לחרע דלומה, הדל"ת היא אמותית וכוונתו ג"כ לרמתה, ועי' ערוך השלם ערך בית רמתה: (כח) ר' יודן ר' מרי בר יעקב אמר להם אין אתם רואים ענן כו'. בפסיקתא דר"כ פרה (דף ל"ח ע"ב) אמרו במשה שנדבר עמו בעמוד ענן כו' אבל בשמואל לא אמרו אלא והיכן אמרו מן הדין קרא ותענינה אותם ותאמרנה הם הגה לפניך (ב"ח ט' י"ב) ר' יודן בשם ר' מרי בר יעקב אמרו להם הגזים אין אתם רואים ענן קשור למעלה מחגרו ואין ים ולא ענן בדרכיכם ים אבר יהיה הענן. ובכ"י הגי' ר' יוחנן ור' בירי בר יעקב: (כט) וכל האורך הזה למה מלמד כו'. בגמרא בבלי ברכות מ"ח ע"ב אימתי כך כבואכם העיר וגו' וכל כך למה לפי שהגזים דברניות הן, ושמואל אמר כדי להסתכל ביפיו של שאול, דכתיב מבכתפו ומעלה גבוה מכל העם, ובעל הילקוט שמואל רמז ק"ח הביא המאמר מברכות וגורס רב אמר שהגזים דברניות וחת"ב הביא "ואית דאמרי בהאי ליתנא" והביא המאמר מתגדת שמואל כל האורך הזה למה, והמלות "ואית דאמרי בהאי ליתנא" הם מבעל הילקוט: (ו) נמצאתה עושה בנות ישראל כך. בתמיה, והילקוט גורס ת"ב עשית בנות ישראל כזונות: (לח) ת"ר הונא תפתר כר' ישמעאל דר' ישמעאל אמר הטוב והמטיב מן התורה כו'. מכאן עד סוף הפרשה הוא מירושלמי בברכות פ"ז ה"ח (דף י"ח ע"ח), והמסדר הביא דברי הירושלמי לבאן מטוס הפסוק כי הוא יברך הזבח שלמדו ממנו ברכה לאחריו המזון, וגם המאמר שלאחריו בירושלמי שם המתחיל אבל דמתי ומוסב על המצוה שם העתיק המסדר ג"כ לף כי אין בירושלמי כלי למאמר שלפניו, ובמאמר מהירושלמי נמצאים הרבה שבושים אשר מסר הקהתי בפניו המדפס ואזה שבושים ותוספות אליהם שה: ה) ת"ר הוגה, בירושלמי אמר רב חונא. ב) זו ברכה לאחורה, בירושלמי זו ברכת המזון, ונוסף עוד שם את כי מלהוך זו הן את הכל. ג) זו ברכה שניה, בירושלמי זו ברכת המזון. ד) הבא נזיקה שוה, בירושלמי אחיות שם שם לנזיקה שוה. ה) מה הבא על בחורה ברכה לפניו הוא הבא שאמר במזון לאחריו לף הבא שאמר במזון לאחריו הוא הבא שאמר בחורה ברכה לפניו, בירושלמי הגי' מה שם שאמר בחורה ברכה לפניו לף שם שאמר במזון ברכה לפניו, ומה שם שאמר במזון ברכה לאחריו לף שם שאמר בחורה לאחריה. ו) כבי ישמעאל מניין, מלת מניין ליתא בדפוס ראשון והיא הוספה בדפוס ווינציא וכן ליתא בירושלמי. ז) מה שם החורה שאינה טעונה לפניה הבי היא טעונה לאחריה מזונן שהוא טעון ברכה לאחריו לף כיצ טעון לפניו, בירושלמי מה שם מזון שאין טעון ברכה לפניו טעון ברכה לאחריו, תורה שהיא טעונה ברכה לפניה אינו דין שתהא טעונה ברכה לאחריה, עד כדון תורה, מזונן מה שם תורה שאינה טעונה ברכה לאחריה טעונה ברכה לפניה, מזון שטעון ברכה לאחריו אינו דין שטעון ברכה לפניו. ח) עד כדון מזון תורה מה, שם מזון שהוא חי שעה כו', בירושלמי עד כדון מזון תורה מה, שם מזון שאינו חלש חי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו, תורה שהיא חי עד לף כי שבע. ט) אמר רבי מה שם בשעה שהוא

דכתיב ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח' י'), זו ברכה ראשונה, על הארץ (שם) זו ברכה שניה, הטובה, זו בונה ירושלים, דכתיב ההר הטוב הזה, אשר נתן (לנו, אשר גמלנו כל טוב) [לך] (שם) כתיב בתורה [ברכה] לפניה ואין כתיב בה [ברכה] לאחריה, מה כתיב בתורה לפניה, כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו (דברים ל"ב ג'), כתיב במזון [ברכה] לאחריו ואין כתיב לפניו, מה כתיב במזון לאחריו ואכלת ושבעת וברכת, ומנין ליתן את האמור של זה בזה [ואת של זה בזה], רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן השם גזירה שוה, מה השם של בתורה ברכה לפניו הוא השם שנאמר במזון לאחריו, אף השם שנאמר במזון לאחריו הוא השם שנאמר בתורה לפניו, עד כדון כרבי עקיבא, כרבי ישמעאל מנין, רבי יוחנן בשם רבי ישמעאל מקל וחומר מה אם התורה שאינה טעונה [ברכה] לפניה הרי היא טעונה לאחריה, מזון שהוא טעון [ברכה] לאחריו לא כל שכן שיטעון לפניו, עד כדון מזון, תורה מה אם מזון שהוא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו, תורה שהיא חיי העולם הזה וחיי העולם הבא על אחת כמה וכמה, רבי יצחק ורבי נתן, רבי יצחק אמר כי הוא יברך הזבח ואחרי כן יאכלו הקרואים, ורבי נתן אמר וברך את לחמך ואת מימיך (שמות כ"ג כ"ה), אימתי קרוי לחמך עד שלא אכלתי, אמר רבי מה אם בשעה שהוא שבע כתיב ואכלת ושבעת וברכת, בשעה שהוא רעב לא כל שכן, רבי זעירא בעי באלין תלתי (דברי אהדדי) [קריות], היך את עביד להון, בשלשה שאכלו כאחת, או בשלשה שאכלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, ואם תעבדינון כשלשה שאכלו כאחת, [הראשון מברך ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה והאמצעי אינו מברך כל עיקר, אין תעבדינון כשלשה שאכלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו] אפילו האמצעי מברך תחלה וסוף, אמר ר' שמואל בר אבדומא לא למדה תורה ברכת זמון לאחריו אלא ברבים, אם לרבים והלא בינו לבין עצמו אינו מברך, אמר ר' אבא מרי (בצלאה נעניע) [אחוי דר' יוסי עשאוה] כשאר כל המצות שבתורה: אכל דמאי, (והדא) [הדא] אמרה אכל פירות ספק שנתקנו כספק שלא נתקנו מזמנין, אמר רבי שמואל אחוי דרבי ברכיה מבין שגזרו על דמאי רוב העם הכניסו לבתיהן,

הערות ותקונים.

שהוא בשע כתוב ואכלת ושבעת וברכת בשעה שהוא רעב לא כ"ש, כירוסלמי רבי לומר מה לת בשעה שאכל ושבע ערוך לברך, בשעה שהוא האכ לאכול לא כל כן. י) כי זעירא בעי בתילין תלתי דברכי אהדדי, הסגרתי המצות דברכי אהדדי והקניתי קריות כמו שהוא בירוסלמי כי זעירא בעי תילין שלשה קריות מה לת עביד לון. ובכ"י בהדא תלתי קלאוי, וכי' ג' בני אדם העולין לקרות בתורה בשני וחמישי ובמנחה בשבת, ע"י בפני מבה שכ. וכן רמיהי בדסוס לאבון כתוב כ' זעירא בעי בתילין תלתי קר ותייה, בשהשבה המלה והמדפיס מוויניציא הקן מדנסבו "דברכי אהדדי". יא) ואם העבדינון כשלשה שאכלו כאחת. פה חסר מאמר כלם והוספתי בפנים כמו שהוא בירוסלמי וכן חסר בכתב יד. יב) לא למדה תורה ברכת זמון לאחריו אלא ברבים, בירוסלמי לא למדו ברכת התורה מברכה הזמון אלא ברבים. וכ"י הגי' לא למדה תורה לאחר אלא ברבים אבל בינו ובין עצמו אינו מברך. יג) אם לרבים והלא בינו לבין עצמו אינו מברך, בירוסלמי ואם לרבים אפילו בינו ובין עצמו לא יברך. יד) ר"ל אבא מרי בשלה נעניע בשאר כל המצות שבתורה, בכ"י ר"ל אבא מרי בשילה נעשה בשאר כל מצות שבתורה, ובדפוס רשאון ר"ל אבא מרי בבליה נעניה בשאר כל המצות שבתורה, והקניתי כמו שהוא בירוסלמי ר"ל אבא מרי אחוי דר' יוסי עשאוה בשאר כל המצות. טו) אבל דמאי, הוא ג"כ בירוסלמי שם והוא מאמר בפני עצמו ומוסב על המבשם אבל דמאי ועל זה אמרי בגמרא שם הדא אמרה כו' ובאיזה דפוסים מהמדרש הגי' בעשות אבל דמאי וחד אמר אבל פירות ספק שנתקנו ספק בלא נתקנו מזמנין. טז) ר"ל שמואל בירוסלמי ר"א בשמעון ועי' במצות בערך כ' שמואל אחוי דר' בכרי. יז) מכיון שגזרו על דמאי רוב העם הכניסו לבתיהן, בירוסלמי נשמה בגזרו על הדמאי רוב עמי הארץ היו מכניסין לבתיהן. יח) בכ"י כותי כגוי לכל דבר, הקניתי כותי בירוסלמי כמו שהוא בירוסלמי שם וע"ש בפני מבה.

והדא אמרה כותי מזמנין עליו, וכותי לא בספק הוא, אמר רבי אבא תפתר כמאן דאמר כותי כגוי לכל דבר, דתניא כותי כגוי דברי רבי, רבי שמעון בן גמליאל אומר כותי (כגוי) [כישראל] לכל דבר:

פרשה ארבע עשרה.

[א] **כי** (ח) לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג' ז'), כי לא יעשה ה' אלהים דבר וגו' זה יוסף, ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא וגו' (בראשית מ"ח כ"ה), (ב) דבר אחר כי לא יעשה ה' אלהים [וגו'] זה דניאל אדיין לדניאל בחזוא די ליליא רזא גלי (דניאל ב' י"ט), דבר אחר כי לא יעשה [וגו'], זה משה ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה (שמות י"א ד'), דבר אחר כי לא יעשה [וגו'] זה אלישע, לך אמור לו חיו תחיה וגו' (מ"ב ח' י'), דבר אחר כי לא יעשה וגו' [אלו החכמים] (ג) דתנינן בארבעה פרקים הדבר מרובה, דבר אחר כי לא יעשה וגו' [זה יהושע], ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון אשר רוח בו (במדבר כ"ו י"ח), דבר אחר כי לא יעשה וגו', זה אליהו ויאמר ה' אליו לך שוב לדרכך וגו' (מ"א י"ט ט"ו): דבר אחר כי לא יעשה וגו', זה אחיה השילוני, וה' אמר אל אחיה הנה אשת ירבעם וגו' (שם י"ד ה'), דבר אחר כי לא יעשה וגו', זה שמואל, וה' גלה את אזן שמואל וגו' (שמואל א' ט' ט"ו):

[ב] **כעת** מחר אשלח אליך איש מארץ וגו' [כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי] (ש"א ט' ט"ז) (ד) רב חנן בר אדא בעי לשעבר, לאו, אלא עד שלא הגיע הקץ הקדוש ברוך הוא מפליג עצמו, משהגיע הקץ הקדוש ברוך הוא מפרסם עצמו:

[ג] **ויגש** שאול את שמואל וגו' ויען שמואל את שאול ויאמר אנכי הרואה (ש"א ט' י"ח י"ט), (ה) רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל, שמואל אתה רואה, אני מראך שאין את רואה, אימתי הראהו, בשעה שאמר לו מלא קרנך שמן וגו' (ש"א ט"ז א'), ויהי בבואם וירא וגו' ויאמר ה' אל שמואל אל תביט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו וגו' (שם שם ז'), למה שהיה קופדן, ודכותה והדבר אשר יקשה מכם וגו' (דברים י"ז ח'), (ו) רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה משה את דן דין קשה, אני מביא לפניך דין שתלמיד תלמידך יכול לשמעו, ואין את יודע לשמעו, הדא היא דכתיב ויקרב משה את משפטן וגו' (במדבר כ"ז ה'), (ז) ר' חונא בשם רבי יהודה בר רבי סימון רבי חנין בשם רבי שמואל בר רב יצחק רבי חגי (מה

הערות ותקונים.

[יד] (ח) כי לא יעשה ה' דבר זה יוסף. סכונה עד סיפא דקרא כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, וכן הכונם בכלם, והמאמר מיוחס לרבי סילקוט עמוס רמז תקי"ם בשם סמדרש, וכל המאמר הובא על שם הפיוט ד"ח כי לא יעשה [וגו'] זה שמואל וה' גלה את אזן שמואל: (ב) ד"ח כי לא יעשה וגו' אלו החכמים. המלות "אלו החכמים" הוספתי כמו שהוא בילקוט עמוס שם, וכילקוט שם ד"ח זה ד' פרקים ל"ל דתנינן בד' פרקים, וכיון שהזכיר לדרוש הדבר כמו דָּבָר ומניח המשנה בארבעה פרקים הדבר מרובה, והכונם כי גלה לחכמים קנת הדבר כמו שאתרו שם כיוצא על מעשה עני כו': (ג) דתנינן. שבות פ"ם מ"ט: (ד) רב חנן בר אדא בעי לשעבר. ר"ל אם גם על מעשה שנגלה לו, ומשיב לאו: (ה) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אתר לו הקב"ה. פסוקי דנהים שפקד י"ז ושם פקד שם המאור, ובתנחומא נרשמית פסיק הוא נהוספות דנהים ומניח שם גם נאמר נן כ"ג עגלות דרי יוסי הגלילי: (ו) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מ"ל הקב"ה לשמשה. הוא נספרי שם נהתחלת המאמר ג"כ בלי שם המאמר, ומין פסק סכונתו שם המאמר: (ז) ר' חונא בשם ר' יהודה בר ר' סימון. זה ליתא נספרי שם, ובכ"י הגי' ר' חנא בשם ר' יונן בר סימון:

טיבה) [מטי בה] בשם רבי פדת (ס) חס ושלום לאותו הצדיק שאמר כלשון הזה, אלא אמר דבר שאני יכול לשמעו תקריבון אלי (דכריס סב), ואשיני יכול לשמעו, (והשמעתיו) [ושמעתיו], (סג) לאלהים:

[ד] **וירם** הטבח את השוק והעליה וגו' (ס"א ט' כ"ד), (ע) ר' אלעזר אומר שוקה וסופה, רשב"ל אמר שוקה וניעה, ורבנין אמרין שוקה ואליתה:

[ה] **ויקח** שמואל את פך השמן וגו' (ב"א י' א'), (פ) שאול ויהוא נמשכו מן הפך שהיתה מלכותן עוברת, דוד ושלמה נמשחו מן הקרן שהיתה מלכותן קיימת: וישקהו (סג סג), (פא) כל נשיקה לתפלות, בר מן תלת, נשיקה של פרישות נשיקה של גדולה, נשיקה של פרקים, נשיקה של פרישות, ותשק ערפה לחמותה (רות א' י"ד), נשיקה של גדולה, ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקהו, נשיקה של פרקים, וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו (שמות ד' כ"ז), רבי תנחומא אמר אף נשיקה של קרובות, וישק יעקב לרחל (בראשית כ"ט י"א) שהיתה קרובתו:

[ו] **בלכתך** היום מעמדי וגו' (ב"א כב ג'), (פג) רבי ינאי ורבי יונתן הוו יתבין (פד) ואתא חד גבר ושאל להו מהו דין דכתיב בלכתך היום מעמדי וגו' עם קבורת רחל בגבול בנימין בצלצה (סב). (רבי ינאי ורבי יונתן) והלא קבורת רחל בתחומו של יהודה, וצלצה בתחומו של בנימין, אמר רבי ינאי לרבי יונתן, יונתן אחי (פה) אסוף חרפתי, (פו) למחר הן באין מקבורת רחל את הולך והן באין, ואת מוצא אותן בגבול בנימין בצלצה, (פז) אמר ליה מהו דכתיב ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל (ב"ב י"ט י"ד), אמר ליה אלו שולחים בתבים אל דוד ואלו מקבלים כתבים, מה דוד אומר להם, אחי אתם עצמי ובשרי אתם (סם סב), (פז) צלצה, רבי יוסי הגלילי אומר צל (צחו) [צה, כצחו] של יום, רבי עקיבא אומר צל צה שאמר הזקן ומלכים מחלציך יצאו (בראשית ל"ה י"א):

[ז] (יח) (**ויעץ**) [**ויעל**] נחש העמוני וגו' ויאמר (להם) [אליהם] נחש וגו' (ב"א י"א ח'), (פט) רבי לוי ורבי סימון ורבנין, רבי לוי אמר

הערות ותקונים.

(ס) חס ושלום לאותו הצדיק שאמר כלשון הזה. עי' סנהדרין ח' ע"א על דבר זה נעצם עצם כו' פירש"י שנטל שררה לעצמו לומר תקריבון אלי שמ' לו לומר תקריבון לפני הסכינים: (ע) ר' אלעזר אומר שוקה וסופה. יומלמי מגילה פ"א ה"ד (דף ע"ב ע"ג), ומס הנסמאת כתיב וירם הטבח את השוק ואמליה ר' שמואל בר נחמן אמר שוקה וסופה, ר' יוחנן אמר שוקה ואליה, ר' לעזר אומר מזה ושוק [ל"ל שוק ומזה], ועי' בבלי ע"ז כ"ח ע"א ובפירש"י שם, וכן נסכם המאמר בתדרש תהלים מזמור ז', ומס המאמר קטוע, כתקים ר' אלעזר אמר שוק ומזה הוא שם נשם רבי, ומאמר מרי שמואל בר נחמן חסר, ועי' פסיקתא רבתי ופסיקתא דרב כהנא מ"ג: (י) שמואל ויהוא נמשחו מן הפך שהיתה מלכותן עוברת. ירושלמי סיטה פ"ח ה"ג (דף כ"ג ע"ג) וי"ל פ' קוף הוא ח', ובגמרא מגילה י"ד ע"א דוד ושלמה שנמשחו בקרן נתקבל שלהן שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נתקבלה מלכותן: (יח) כל נסיקה לתפלות בר מן תלת. ב"ר פ"ע הוא י"ג, מדרש רות פ"ג פסוק ותשק ערפה, ומובא בילקוט שמואל רמז ק"מ בשם ב"ר, ובעתות נרשם שם ב"ר פ"ט ל"ל פ"ע: (יב) ר' יוחנן. ב"ר פפ"ג הוא ט': (יג) ואתא חד גבר. בב"ר אתא חברון מיכה: (יד) תקוף חרפתי. מלבון תקוף חרפתי (ישעיה ד' א'): (טו) למחר הן באין. עי' ב"ר שם ובמ"כ ובהדר"ל ובמדרש"ם, ובעל יפ מדרש כתב בשמדם שמואל הגי' יותר מדוקדת. ולפיזי נרשם שמואל שם כתוב עם קנוסת רחל בגבול בנימין, ואלו קבורת רחל בגבול יהודה בנים לחם, אלא שכאן הם בקבורת רחל וכשחפנע בהם תיכף בגבול בנימין בלבד כך שנויים בתוספתא ע"ל, והוא בתוספתא סיטה פ"א: (טז) ל"ל מה דכתיב ויקח דבר מים יהודה כו'. המאמר קצר הנכון, עי' רש"י ס"ב י"ט מ"ד מה שכתיב שם מדרש תנחומא: (יז) בלבד ר' יוסי הגלילי אומר. מובא בילקוט שמואל רמז ק"מ ומחבר הגי' שמואל כי זה חינו בתוספתא שכתיב במאמר שלפניו: (יח) ויען כתב העמוני ויאמר להם. וכ"ה בדפוס לחמנו, ותקנתי ויעל וכן אליהם: (יט) ר' לוי ור' סימון ורבנין. מובא בילקוט שמואל רמז

(כ) אלו הקלעים והקשתים שבישראל, (כא) שהן מחמד עיניהם של ישראל, (כב) כמה דאת אמר נושקי רומי קשת (תהלים ע"ח ט'), ורבי סימון אמר אלו סנהדרין של ישראל שהן גלגל עיניהם של ישראל, כמה דאת אמר והיה אם מעיני העדה וגו' (במדבר ט"ו כ"ד), (כג) ורבנין אמרי זה ספר תורה, אמר להם נחש העמוני הביאו לי ספר תורה ואעקרה מתוכה לא יבא עמוני (דברים כ"ג ד') (כד) (בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל עין ימין):

[ח] **ועתה** הנה המלך מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי (ש"א י"ב ב'), (כה) זה אחד מחמשה דברים שהן מכופלין זקנתי ושבתי, (כו) עדי ומהדי, משפטי ודיני, פרא ערוד, עצמיו גרמיו:

[ט] **הנני** ענו בי נגד ה' את שור מי לקחתי ואת מי עשקתי (שם שם ג'), (כז) אמר רבי אבא בר כהנא קשה הוא הגזל ששני גדולי עולם הוצרכו להתוכח עליו, משה ושמואל, משה לא חמור אחד מהם נשאתי וגו' (במדבר ט"ז ט"ו) (כח) (ר' חנוא בר שלדא) [ר' חנינא בר שילא] ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי וכי מה הניח משה לקפחין ולגנבין, אלא אמר משה בשעה שהיו ישראל מתנדדין ממסע למסע, לא אמרתי לאחד מהם טול כלי זה בידך, טול כלי זה על חמורך, נשאתי וטענתי, כמה דאת אמר ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' (שמות ד' כ'), (כט) אמר רבי יודן גדול הדור בשעה שהוא הולך לעשות צרכי צבור, ממי הוא צריך לטול את החמור, לא משל צבור, ברם הכא ויקח כשה את אשתו וגו' (שם): (ל) אמר רבי לוי כגואל ראשון הוא גואל שני, מה גואל ראשון ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור, אף גואל שני עני ורוכב על חמור (זכרי' ט' ט'): ואשיב לכם, (לא) אמר רבי יוסי עשיר גדול היה שמואל, שאילו תבעו, ספיקה היתה בידו להחזיר, כמה דאת אמר ואשיב לכם: ויאמרו לא עשקתנו וגו',

הערות ותקונים.

קי"ד וחסר הלין, ועיקר דרשתם על סיפא דקרא נזקח מכאות לכם נרית נקיך לכם כל עין ימין: (כ) אלו הקלעים וקשתים. פי' המקלעים נקלע ומורים נקשת: (כא) שהן מחמד עיניהם של ישראל. כ"ה גם בדפוס רמסון וכן בילקוט: (כב) כמד"א נושקי רומי קשת. בדפוס רמסון כתוב כמד"א וחסר הרחיב מהכתוב ואולי כוון להכתוב נושקי קשת עיניהם ומסמלים (הו"א י"ג ג'): (כג) ורבנן אמרי זה ספר תורה. אמר להן נחש העמוני הניחו ספר תורה ואעקרה מתוכו לא יבא עמוני. הרד"ק הניח בפי' לשמואל שם וז"ל ויש גו דרש אמר להם נחש העמוני הניחו ספר תורה שהוא עין יעיבכם ואעקר מתוכו לא יבוא עמוני בקהל ה', וגם רש"י הניח שם ומדרש אגדה הניחו כי ספר תורתכם שנתנה ואסרפים על שכתוב בו לא יבוא עמוני ומואבי וגו': (כד) בזאת אכרות לכם. שנגדתי כי ניותר הוא והוא סיפא דקרא אשר עליו יסוב הדרש: (כה) זה אחד מחמשה דברים שהן מכופלין. הדרש תהלים מזמור ט' חות ז' פ' כי עצית משפטי ודיני ועי"ש הערה כ"ט: (כו) עדי ומהדי. פירוש נשמים עדי ומהדי בתרומים (חיוב ט"ז), וכן משפטי ודיני (תהלים ט') וכן מי שנא פרא חפצי ומוסרות ערוד מי פתח (חיוב כ"ט) וכן עצמיו לפיקי מחוסר גרגיו כתעיל בזגל (חיוב מ'), ומוכח גם בילקוט שמואל רמז קי"ח וחסר הלין: (כז) מ"ר אחת בר כהנא קשה הוא הגזל. מוכח בילקוט שמואל רמז קי"ח וחסר הלין: (כח) ר' חנוא בר שלדא. כ"ה גם בדפים רמסון וכן בכל הדפוסים. וכ"כ ובילקוט ר' חנינא בי"ר שילא וכן תקנתי, ועי' סדר הדורות חות מ' דף ע"ג רב חינוא בר שילא ואולי ל"ל ר' חנינא בר שלקא ומנלה ג"כ ניחר עם ר' יהושע דסכנין ועם ר' לוי בתכחומת חלא, ועי' מגוח התכחומת דף כ"ח: (כט) מ"ר יודן. בילקוט הני' מ"ר יוחנן: (ל) מ"ר לוי כגואל רמסון. זה נסמיט הילקוט וחוח ונקי"ר פ"ח פסוק מם נסיי הוא סיפי' וסם הוא בסם ר' נרכי' שחמר בסי"ר ילקח: (לא) מ"ר יוסי. ילקוט שם, ובילקוט שם אמרי המעות ספק היו בידו להחזיר נחלה מחמר אחר אחר מיבנו מנדרם שמואל ומחחיל: אח סור מי לקחתי

ויאמר אליהם עד ה' בכם וגו' (כס כט ה'), (יג) ויאמרו עדים אין כתוב אלא ויאמר עד, אמר להם הקב"ה אתם מעידין עליו על מה שבגלוי, ואני מעיד עליו על מה שבסתר:

פרשה חמש עשרה.

[א] **ויאמר** שמואל אל העם ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים (ס"ת י"ב ו'), (ח) שני שדיך (שה"ש ד' ה'). (ט) [אלו משה ואהרן], מה השדים הללו מלאים חלב (י) כך משה ואהרן מלאים תורה, מה השדים הללו הודה של אשה, [כך משה ואהרן הודן של ישראל, מה השדים הללו שבחה של אשה] כך משה ואהרן שבחן של ישראל, מה השדים הללו כבודה של אשה, אף משה [ואהרן] כבודן של ישראל, מה השדים הללו אין אחד מהן גדול מחברו, (יא) כך לא משה גדול מאהרן ולא אהרן גדול ממשה, מה השדים הללו מה שאשה אוכלת התינוק יונק, כך כל תורה שלמדה משה למדה לאהרן, הדא הוא דכתיב ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' (שמות ד' כ"ח), ורבנין אמרין גלה לו שם המפורש, (יב) רבי אבא בר זוטרא בשם רבי שמואל בשר ודם אינו מתקן את הרטיה עד שהוא רואה את המכה, אבל מי שאמר והיה העולם ברוך הוא אינו כן, אלא מתקן את הרטיה ואחר כך רואה את המכה, (יג) הדא הוא דכתיב כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' (ירמי' ל' י"ז):

[ב] **וישלח** ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד אויביכם מסביב ותשבו בטח (ב"ת י"ב י"ח), (יד) ירובעל זה גדעון, בדן זה שמשון, יפתח כמשמעו, הקיש הכתוב שלשה קלי עולם לשלשה אבירי עולם, שלא תאמר

הערות ותקונים.

לקמתי והוא מתנמומא קרא אות י"ב וע"ש בהערה ס"ת: (יב) ויאמרו עדים אין כתיב כאן, בילקוט סוף רמז קי"ג ומסכ' סנהדרין מגדת שמואל, והמאמר מובא מנעץ חניך פפ"ח אות י"ג אמר הקב"ה אתם מתין מעידים אם שבגלוי ואני מעיד עליו אם שבסתר ואתם הוא נבזים דיבו של שמואל שכני עמו ויאמר עד ה' בכם ויאמר עד, יכלתם בם קול ומאמרם עד:

[טו] (ח) שני שדיך. מדרש שה"ש פ"ד פסוק ה' שני שדיך כשני גדיי תאומי צבי ורועי בשושנים, והתחלת המאמר מובא בילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח ד"ה שני שדיך בשם מגדת שמואל: (ג) אלו משה ואהרן. הוספתי כאן מהוא נחזית שם ובענוור זה הביא כל הדרש הזה לכאן על פסוק אשר עשה את משה ואת אהרן: (ג) כך משה ואהרן אלא תילה. נחזית שם כך משה ואהרן ממלאים ישראל תן התורה: (ד) כך לא משה גדול מאהרן כו'. נחזית שם סיים שה"ד הוא משה ואהרן ואכתיב הוא אהרן ומשה לא משה גדול מאהרן ולא אהרן גדול ממשה אלא תילה, ר' חנא אמר למלך שהיו לו שתי מרגליות טובות ומתן נפק מאזניים לא זו גדולה מזו ולא זו גדולה מזו, כך היה משה ואהרן אויר, ת"ר מניין אף פעל פי כן שנאמר בשני מתים הללו, שלא נאמרו אלא להם ולכבודן של ישראל: (ה) ר' חנא דר זוטרא בשם ר' שמואל בשר ודם אינו מתקן את הרטיה כו'. כאשר הוא לפנינו עיקר חסר מן הספר, ואין סייעות כלל לכאן, אבל נחזית שם ניתלי האמור בשלמים, וכן נופף שם נאמר אחד בשם ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי שתי מספחות כו', ואמר זה ליחד שם רבה בשם ר' שמעון (נמקום לפנינו ר' חנא בר זוטרא בשם ר' שמואל ואין קשר ר"ל כ"ה) בשר ודם אין מקדים רפואה לפצעו עד שרואה המכה אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מקדים הרפואה למכה, ת"ר הוא מכה ה"ד הנני מעלה ארוכה ומרפא ורפאתים (ירמי' ל"ג), וכתיב כרפאי ליסראל (הושע ז'), אמר הקב"ה נתתי לרפאות עוונותיהן של ישראל וגלה עון אפרים ויראות שומרון, אבל לוים מכה אותן ואח"כ מרפאן, שנאמר ונגף ה' את מצרים נגוף ורפוא (ישעי' י"ט) נגוף ע"י אהרן ורפוא ע"י משה, אפרים כי אתים הללו אלא שנתנו אלא לכבוד ישראל, והדא הוא דאמר שמואל הנביא ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים, הוי שני שדיך אלו משה ואהרן ע"כ: (ו) ה"ד כי אעלה ארוכה לך. במדרש מובא הכתוב הכא אעלה לך ארוכה (ירמי' ל"ג ו'): (ז) ירובעל זה גדעון. קה"ר פ"ח פסוק דור הולך ודור בא בקצת ספרים, ועי' בתוספתא ר"ה סוף

מה אלו היו מפרנסין את ישראל בשעתן, ללמדך שכל שלשה ושלשה שיעמדו בבית דינן של ישראל יהיו בעיניך כמשה ובאהרן וכשמואל, ירובעל בדורו כמשה בדורו, בדן בדורו כאהרן בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו, ולא עוד אלא שבית דינו של ירובעל ושל בדן שקול כבית דינו של משה, אמר רבי שמעון בן לקיש אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה, (ח) אל תאמר אלו היה רבי זעירא קיים הייתי למד תורה [לפניו], אלו היה רבי טרפון קיים הייתי למד תורה [לפניו], אין לך אלא חכם שבדורך: (ט) רבי ברכיה מייתי לה מהכא ויהודע הנגיד לאהרן (דה"ב י"ג כ"ב), וכי יהודע נגיד לאהרן היה, אלא מלמד שאלו היה אהרן קיים יהודע היה גדול ממנו בדורו, (י) רבי סימון מייתי לה מהכא ואהרן ובניו מקטירין על מזבח העולה וגו' (במ' ו' י"ד), וכי אהרן ובניו היו, והלא צדוק ובניו היו, אלא מלמד שאם היה אהרן קיים צדוק היה גדול ממנו [בדורו], (יא) רבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמן (יג) מייתי לה מהכא ויעשו כל הקהל (הבאים) [השבים] וגו' כי לא עשו מימי ישוע בן נון (נחמי' ח' י"ז), כי לא עשו מימי יהושע בן נון אין כתוב כאן, אלא מימי ישוע בן נון, (יג) פגם הכתוב את הצדיק בקבר מפני אדם בשעתו, ורבנין (אמרין) [מייתי לה מהכא] בן (ישוע) [אבישוע] בן פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש, הוא עזרא עלה מבבל (עזרא ז' ה' ו'),

(יד) אלא מלמד שאלו היה אהרן קיים עזרא היה גדול ממנו בדורו:

[ג] **ועתה** התיצבו ואשפטה אתכם וגו' (ב"ש י"ב ז'), (טו) רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק מגלת בית המקדש שמסר הקדוש ברוך הוא למשה בעמידה, הדא הוא דכתיב ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה' כ"ח), עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה, [הדא הוא דכתיב] קרא את יהושע והתיצבו וגו' (במ' כ"ז ז'), עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה, [הדא היא דכתיב] ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה [וגו'] ויתיצבו לפני האלהים (יהושע כ"ד א'), עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה, [הדא הוא דכתיב] ועתה התיצבו וגו' (ב"ש י"ב ז'), עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה ולית לה קריה, עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה (טז) ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם (תהלים מ"א י"א): (יז) הכל

הערות ותקונים.

פ"ת, ובגמרא י"ב כ"ב ע"ב הוא כתוב בתיבות: (ח) אל תאמר אלו היו ר' זעירא קיים כו' אלו היה ר' טרפון קיים. במדרש קהלת אלו היו ר' יוחנן ור' קיימין הייתי סומך לפניהם: (ט) ר' ברכיה מייתי לה מהכא. קה"ר מס נקלת סנוים, ומנחת גילקוט שמואל רמז קי"ד בשם המדרש והגיה כלשון המדרש שלפנינו: (י) ר' סימון. במדרש קה"ר מס ר' סימאי: (יא) ר' הלל בריה דרבי שמואל בר נחמן. וכ"ז הוא בקציר מס, ובכתב יד המדרש שמואל וגילוסלמי סניעית פ"י ה"ח דף ל"ו ע"ב, וגילקוט מס ר' הלל בשם ר' שמואל בר נחמני: (יג) מייתי לה מהכא ויעשו כל הקהל. גילקוט שם בשתע מן מייתי לה מהכא בשתמר ר' הלל עד מייתי לה מהכא בשתמר שלאחריו: (יג) פגם הכתוב את הצדיק בקבר מפני אדם בשעתו. במדרש קהלת מס פגם הכתוב בכבודו של צדיק בשעתו ומפורש יותר בגילוסלמי קיומין פ"ח ה"ט דף ס"ח ע"ג כתיב ויעשו כל הקהל השבים וגו' עד בימי יהושע, ולמה יהושע, שלא כרים ר' שמואל בר נחמן אמר פגם הכתוב בכבוד לצדיק בקבר מפני כבוד לצדיק בשעתו, ומי שם המפרש הקב"ה פגם הכתוב מי שחסר לו מיוסטע דקרייס יהושע לכבוד לצדיק בשעתו דהיינו עזרא לרוח דמע"ג דיוסטע גיבור ממנו, ע"ש עזרא בזמנו חשוב ממנו לפיכך היה קיים יהושע. ועי' בילקוט תהלים: (יד) אלא מלמד שאלו היה אהרן קיים. גילקוט שם הגיה סגי' וכי לאהרן היה קיים, אלא אלו היה אהרן קיים היה גדול ממנו בדורו: (טו) ר' ירמי' בשם ר' שמואל בר ימק. מיכא גילקוט שמואל רמז קכ"ו בשם המדרש וכן גילקוט ד"ה רמז אלף פ"ז: (טז) ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם. נעלם ממנו לגיך מזה: (יז) הכל בכתב מגילה שמיתתם נמסורת. פה המאמר מקוטע ומעלם לגכון גילוסלמי מגילה פ"ד ה"ח (דף ע' ע"ב) ר'

בכתב (דה"ל כ"ח י"ט), מלמד שנתנה במסורת, עלי השכיל (שם) מלמד (שנתנבא) [שנתנה] ברוח הקודש, ר' מנחמה בשם ר' מנא ברה"ק נאמרה, ותבנית כל אשר היה ברוח עמו:

פרשה שש עשרה.

[א] **גפן** ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה וגו' (תהלים פ' ט'), (ה) מה הגפן הזו אינה נטעת בערבוביא אלא שורות שורות, כך הן ישראל אינן חונין (ב) אלא דגלים דגלים, (ג) מה הגפן הזו בולשין תחתיה ואח"כ נוטעין אותה, כך תגרש גוים ותטעה, מה הגפן הזו שומר שלה [עומד] למעלה הימנה, כך [ישראל שומר שלהן עומד למעלה מהן ומשירין שנאמר] הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכ"א ד'), מה הגפן הזו שרביט אחד עולה ממנה והוא מכבש כל האילנות, כך הן ישראל צדיק אחד עומד מהן ושמו הולך מסוף העולם ועד סופו, (ד) ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ (יהושע ו' כ"ז), מה הגפן הזו יש בה יין ויש בה חומץ, (ה) זה טעון ברכה וזה טעון ברכה, כך הם ישראל על מדת הטוב ברוך הטוב והמטיב, על מדה אחרת ברוך דיין האמת, מה הגפן הזו יש בה יין ויש בה חומץ יש בה ענבים ויש בה צמוקים, כך הם ישראל יש בהם [בעלי] מקרא ומשנה תלמוד ואגדות, (ו) מה הגפן הזו כל שהוא אוכל ממנה בוסר שניו קהות עליו, כך כל שהוא בא ונזדווג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם, פרעה בא ונלחם עם ישראל ונטל את שלו מתחת ידיהם, שלשים ואחד מלכים עשו מלחמה עם ישראל וכלם נפלו, מה הגפן הזה העלין חפין על האשכולות, כך עמי הארץ חפין על בני תורה, מה הגפן הזה יש בה אשכולות גדולים וקטנים וכל אשכול שהוא גדול מחברו נמוך ממנו, כך כל מי

הערות ותקונים.

ירמי' נסח ר' שמואל נר רג ילמק מגילת סתרים שמואל לדוד ניתנה להודיע ע"ט הכל בכתב (דה"ל כ"ח י"ט) זו המסורת ויד ס' (סם) זו רוח הקודש, עלי השכיל (סם) מיכן סתמנה להודיע ר' ירמי' נעי ולמה לי לן למדין ותבנית כל אשר היה נרוח עמו (סם סם י"ג), ה"ר ענה מסו ברוח פיו, ועי' ביפה מראה גירוסלמי סם ופ"ע וכק"ע ומזה תבין סמיכת המאמר לכאן כי בתחלה הניח המאמר מן מגילת בית המקדש שמואל הקנ"ה ביחסה נעמידה הניח מגילה שמואל סתרים לדוד שהי' כתוב בה תבנית בית המקדש, וכ"ו מן מדרש שמואל הגי' הכל בכתב מלמד שנתנה להודיע, מיל ס', מלמד שנתנה במסורת:

[טז] (ה) מה הגפן. וי"ר פ"ו לוח ג' נסדר לחר ומוסף בילקוט ויב רמז קע"ו ד"ה מה גפן נסם לגדת שמואל וכן בילקוט תהלים רמז תתכ"ט ג"כ נסם לגדת שמואל. ובילקוט סם בג' המקומות הניח עיד נסם לגדת שמואל ג' מתלמים: מה גפן הזו כל מה שתתה מפנה מפניה היא מסוגחת כך הם ישראל פניה לפניהם סלפים ואחד מלכים. מה הגפן הזו מוכה מכל המילנות כך ישראל מוכים בעולם הזה, אבל לע"ל עתידין לירם מעל העולם ועד סופו, וזה חסר לפניו ונוהלי הוסיף זה הילקוט ממקור לחר, וכל המאמר הובא לכאן על סם הפיוס כי לא יסום ה' עמו בעונר שמו הגדול (ש"א י"ב כ"ב) ומסו כדרום על הפסוק גפן ממלרים תסיע והניח כל הדרשה ע' סם קופי. ועי' גם במדרש שמ"ר ריש פרי"ד ושם קלר המסדר, וכתב ד"ח גפן ממלרים לחתה מפרנם כל מוהן הדשות המעולות גו וכן ממלא בפסיקתא לרבתי פ"ח "זאת מפרנם בפתח זה הפיוס בתחלת פרשה לחרי מות" וכ"ל דרשות על המקרא הזה מפורשת בתחלת פ' לחרי מות וכן כתוב ל"ל מפרנם כל מוהן הדשות המעולות גו כו"ר, והלין נסמנו מן הספר: (ג) חלא דגלים דגלים. כו"ר גם בילקוט סיים הס"ד חים על דגלו בחותות לבית לחותם (במדבר ב'): (ג) מה הגפן הזה בולטין תחתיה. נו"ר מה הגפן הזה חין חין נוטעין לותה בתקום טרסים גדולין חלא בולטין לותה מחתיה ולח"כ נוטעין לותה, ופי' תקום שולני סם לבניס ולחינו מוכסר לזכיעה: (ד) ויהי ס' לת יהושע וגו'. עי' במדרש סם סהניח עוד רחיות: (ה) זה טעון ברכה. עי' מ"כ ומסומי סרד"ל: (ו) מה הגפן הזה כל סהוא חוכל ממנה בוסר שניו קהות במדרש ו"ר סם המאמר מסומנם ועי"ם

שהוא גדול מחברו נמוך ממנו, מה הגפן הזה כל שהוא אוכל ממנה ושותה מיינה פניו מצהילות, (ז) כך חכמת אדם תאיר פניו (קהלת ח' א'). בשעה שהוא נשאל ומשיב, ועוז פניו ישנה (שם) בשעה שהוא נשאל ואינו משיב, מה הגפן הזה בתחלה היא נרפסת ברגל ואח"כ מעלין אותה על שלחנות מלכים, (ח) כך הן ישראל, בעולם הזה צוה ה' ליעקב סביביו צריו (מיכה ז' י"ז), (ט) כגון חלמיש לגוה סוסיתא לטבריא, וקצרה לחיפה, אבל לעתיד לבוא והיו מלכים אומניך וגו' (ישעי' מ"ט כ"ג), (י) מה הגפן הזה סומכין אותה על גבי קנים והוא חיה, כך הן ישראל אינם חיים אלא בזכות התורה, שהיא כתובה בקנה, מה הגפן הזה סומכין אותה על עצים יבשין והיא חיה, כך הן ישראל אינן חיין אלא בזכות אבותיהם אעפ"י שהם מתים (לפי שכתוב) [לפיכך כתיב] וזכרתי את בריתי יעקב וגו' (ויקרא כ"ו מ"ב), (יא) אחר כל השבח הזה אבידתו הראה לו ואמר, למה פרצת גדריה (תהלים פ' מ"ג), כתאנה זו שהיא עומדת בפרשת דרכים כל מאן דבעי (יב) עדי בה: יכרסמנה חזיר מיער (שם). זה עשו הרשע, וזיז שדי ירענה (שם), אלו המלכיות: אלהים צבאות שוב נא וגו' ופקוד גפן זאת (שם שם ט"ו), (יג) רבי מנחמה ור' נחמן דיפו בשם רבי יעקב דקיסרין פקוד מה שאמרת לשרה וה' פקד את שרה וגו' (בראשית כ"א א'), וכנה אשר נטעה וגו' (תהלים שם), באי זה זכות העולם עומד. רבי אבא בר כהנא אמר בזכות מלכי בית דוד [שנאמר] (יד) אשר הכינני (מ"א ב' כ"ד), (טו) רבי שמעון בן לקיש אומר בזכות התורה המכוננת בארון, ורבנין אמרין בזכות ישראל [המד"א] ותכונן לך את עמך ישראל וגו' (ש"ב ז' כ"ג): תהי ידך על איש ימינך (תהלים שם), (טז) זה אברהם, (ועל) [על] בן אדם אמצתה לך (שם) זה יצחק,

הערות ותקונים.

ולא נסוג ממך תחיינו (יז) ובשמך נקרא, זה יעקב, דבר אחר ולא נסוג שנאמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול (ש"א י"ב כ"ב):

[ב] **כי** לא יטוש ה' את עמו וגו' (שם), (יח) כתוב אחד אומר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול, וכתוב אחד אומר [כי לא יטוש ה' עמו] ונחלתו לא יעזוב, (תהלים צ"ד י"ד), אמר רבי שמואל בר נחמן פעמים הוא עושה למען שמו, פעמים הוא עושה למען עמו ונחלתו, בחוצה לארץ בעמו ונחלתו, בארץ ישראל בעבור שמו הגדול, (יט) אמר רבי ראובן לעולם הוא עושה למען שמו, הדא היא דבתיב למעני למעני אעשה וגו' (ישעי' מ"ח י"א), כי הואיל ה' לעשות וגו' רבי יהודה ור' נחמי' ורבנין רבי יהודה אומר (אלא) אין הואלה אלא תחלה. כמה דאת אמר ועתה הואל וברך את בית עבדך וגו' (ש"ב ז' כ"ט), ר' נחמיה אומר אין הואלה אלא לינה, כמה דאת אמר הואל נא ולין ויטב לבך (בופטים י"ט ו'), ורבנין אמרי אין הואלה אלא שבועה, כמה דאת אמר ויואל משה לשבת את האיש (במות ג' כ"ה), ויואל שאול את העם לאמר (ש"א י"ד כ"ד), הואל וקח כברים (מ"ב ה' כ"ג), ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אין הואלה אלה תוכחה, כמה דאת אמר ועתה הואילו פנו בי וגו' (איוב ו' כ"ח):

פרשה שבע עשרה.

[א] **בן** שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך על ישראל (ש"א י"ג א'), (א) רבי זעירא [הוון] בעין ממנייא יתיה, ולא [בעי] קבלי עלוי, כיון דשמע הדא מתניתא חכם וחתן ונשיא הגדולה מכפרת, קבל עליו, חכם מפני שיבה תקום והדרת פני זקן (ויקרא י"ט ל"ב), וכתיב בתריה וכי יגור אתך גר (שם שם ל"ג), מה גר נמחל לו על כל עונותיו, אף זה [חכם שנתמנה] נמחל לו על כל עונותיו, חתן וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת (בראשית כ"ח ט'), וכי מחלת הוא שמה, ולא בשמת היה שמה, אלא מלמד שמחלה לו על כל עונותיו, נשיא, בן שנה שאול במלכו, וכי בן שנה היה שאול כשמלך, אלא מלמד שמחלו לו על כל עונותיו, (נשיא ומלך) ונעשה כתינוק בן שנה שלא טעם טעם חטא:

[ב] **ויאמר** שאול פוצו בעם וגו' [ושחטתם בזה] (ש"א י"ד ל"ד), (ב) מה הוא ושחטתם בזה, רבנין אמרי הראה להם את הסכין (ג) [כמה הוא צריך להיות שיעור ארכו מנין ב'ז'ה' ב' תרין, ז' שבעה, ה' חמשה, הרי ארביסר אצבעות] אמר להם כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין, (ד) אימתי פרע לו הקב"ה

הערות ותקונים.

[יז] (א) ר' זעירא הוון בעין ממנייא יתיה. ירושלמי ניכורים פ"ג ה"ג דף ס"ח ע"ד: (ב) ומסתמא מזה למדו רבנן לומר כו'. וי"ל כיון שכ"ש וכן נמצא במדרש במ"ר פ"י אות ח':

(ג) כמה הי צריך להיות. הוספתי כלשון המדרש במ"ר וכ"ש וכן במדרש שמואל ליתא ובוי"ר סגי רבנין אמרי קבין את י"ר הלשם להם ג' תרתין, ז' שבעה, ה' חמשה ודרסו מלת מזה בגיעטריא:

(ד) אימתי פרע לו הקב"ה כו'. מובא בילקוט שמואל רמז קי"ז בשם וי"ר ומלוין פ"י בטעות ולפ"ל

ביום מלחמת פלשתים, הדא היא דכתיב והיה ביום מלחמה ולא נמצא חרב וגו' ותמצא לשאול וליונתן בנו (ב"ח י"ג כ"ב), ולא נמצא ואת אמר ותמצא, מי המציאה לו, (ה) רבי יודן בר רבי יצחק אמר המלאך המציאה לו, (ו) [ורבנין אמרי הקב"ה המציאה לו], (מה כתיב בתריה) כתיב ויבן שאול מזבח להי' אותו החל לבנות מזבח להי' (שם שם ל"ה), וכמה מזבחות בנו הראשונים, (ז) ויבן נח מזבח, ויבן משה מזבח, (ויבן שאול מזבח) ואת אמר אותו החל, (ח) רבנין אמרי אותו החל למלכים, (ט) אמר רבי יודן (י) לפי שנתן נפשו לדבר, העלה עליו הכתוב כאלו החל לבנות מזבה להי':

[ג] **ויאמר** העם אל שאול היונתן ימות וגו' (ב"ח י"ד מ"ה), (יא) רבי אלעזר אמר נתנו משקלו זהב ופדאוהו, אמר ר' יוחנן וכי לחם אכל והלא לא לחם אכל אלא דבש אכל, רבי שמעון בן לקיש אמר וכי אכל והלא מטעומת טעם, לא כן (יב) א"ר בא חסידא בר ר' זעירא (יג) המטעומת אין בה לא משום אכילה, ולא משום שתיה, ולא משום הפסק תענית, ואינה טעונה ברכה: (יד) (ויפדו העם את יונתן ולא מת):

[ד] (טו) **תוחלת** ממושכה וגו' (משלי י"ג י"ב), תוחלת ממושכה מחלת לב, זה שמארס את האשה ואינה נושאה מיד, ועץ חיים תאוה באה (שם), זה שמארס את האשה ונושאה מיד: ד"א תוחלת ממושכה מחלת לב, (טז) זה

הערות ותקונים.

פכ"ה,ולפ שכפדר הכתובים מסמיע מסיים זה קודם הכתוב הוסמכתם ועי' מ"ש הגמון סכדל"ע ומכזיו גוי"ר שם: (ה) כ' יודן בר רבי יצחק אמר. גוי"ר: רבי כ' מגי בשם כ' יצחק אמר, ובמדרש במ"ר כ' הוכח בשם רב יצחק אמר: (ו) ורבנין אמרי הקב"ה המציאה לו. הוספתי כאן מסיום גוי"ר ובמ"ר, ומסר גם ניקוט בשם וי"ר ומיתי כי גם בעל מ"ח הוסיף זה: (ז) ויבן נח. גוי"ר מוסב גם למלפם יצחק יעקב יהוסבט: (ח) רבנין אמרי. גוי"ר חסר שם האומר. וניקוט שמואל מוסב לרבנין בשם רבנין, ובמדרש במ"ר מוסב זה בשם ר' יוסי, ובכוסם במלכים הים הוא הרמבן שבנה מזבח: (ט) אמר ר' יודן. כ"ה גם במדרש במ"ר אבל גוי"ר הוא בשם ר"ד וניקוט הכיל הגי' בשם מדרש וי"ר כאן לפנינו אמר ר' יודן: (י) לפי שנתן נפשו לדבר. במדרש במ"ר לפי שנתן נפשו על הדבר כל שהיה סהיה לוקח מזבח בידיכ העלה עליו הכתוב כאלו לותו החל לבנות מזבח. והרד"ק הניח וז"ל ועוד ים דרם לותי שמזבח הוא החל בבזיותו, כלומר הוא בעלמו נתן לתוך הרמאוכה, ולפ"כ בזו הבוזים שמזבח עד כלותו עכ"ל: (יא) ר' אלעזר אמר נתנו משקלו זהב. מוסב בניקוט שמואל רמז קי"ח: (יב) פ"ר בא חסידא בר רבי זעירא. ל"ל בא חסידא בשם ר' זעירא, וניקוט שמואל שהוא בידוסבמי בדרים פי"ח ה"ח דף מ' ע"ד ר' בא חסידא בשם ר' זעירא, וניקוט שמואל שם בעטעות אמר רב חסידא בר עוירא וכ"י מן מדרש שמואל אמר ר' בא חסידא. ור' בא כאן כמו ר' בא בידוסבמי, וכדר"ק ר' בא בשם ר' זעירא ל"ל ר' בא: (יג) המטעומת אין בה לא משום אכילה ולא משום גזל ולא משום דמאי ולא משום הפסק תצניות. ועי' בשו"ת סי' ל"י וסי' תקס"ז ובתרין ב"י שם. וכלשון בניקוט סי' ר"ע הניח וז"ל: ומתרגין בשגגת דשמואל ויפדו העם את יונתן ולא מת, שאמרו מטעמת מיום לריכה ברכה: (י) ויפדו העם. הסבתי כי עיותר הוא, וניקוט הניח אמרו מטעמת ויפדו העם וגו', וכן הגיה בעל תוס' שם, וכן תיקן בשנים הנדפס מהרי"ב כ"ן, וגם בס"י מהמדרש שמואל הגי' כמו לפנינו: (טו) תוחלת ממושכה זה שמארס את האשה. בפסיקתא דר"כ בפסקא החודש (ד"ר ע"ה) ושם מתחיל ר' חייא בר חנא פתח, וכן מוסב בפסיקתא רבתי שם וכן מוסב בילקוט מסלי רמז תתקיין בשם הפסיקתא, והדורש הניח זה על שם הפסוס זה שמוכ שמשמח ומלך מיד, ובעל תוס' שם קבע מקום להמאמר הזה מן תוחלת ממושכה עד זה שמוכ שמשמח ומלך מיד בשוף תוס' שם הרמשם על כן שכח שמוכ בחלכו וכן הלך מחריו המפרש בדפוס שרלג ומ"ש בכל הדפוסים, ונשמת חיינו נכון כי הוא מאמר אחד עם הבאמר מחריו שהיה עניו שהי שפל רוח וניקוש הכל מהפסיקתא דר"כ שם. ומוסב כל המאמר מהפסיקתא על שם הפסוס וכן עד שלא משה שמוכ עם כתיב ושמוכ לכד את המלוכה כו': (טז) זה דוד שמשמח ומלך לאחר שהי שניס, בפסיקתא רבתי הגי' ומלך לאחר כמה שניס, ולאחר הוא לפנינו ניס גם

דוד שנמשח ומלך לאחר שתי שנים, ועין חיים תאוה באה, זה שאול שנמשח ומלך מיד: (יז) (ושאול לכד את המלוכה על ישראל) [ובזכות מה בזכות מעשים טובים] (יח) שהיה עניו, שהיה שפל רוח, (יט) שהיה ירא חטא, (כ) שהיה מבזבז נכסיו וחס על נכסיהן של ישראל, (כא) יהודה בר נחמן בשם רבי שמעון בן לקיש שהיה בן תורה, (כתיב) (כב) [דכתיב] בי מלכים ימלוכו (משלי ח' ט"ו), (כג) (וילחם סביב בכל אויביו, מהו בכל אשר יפנה ירשיע. ירשיע יחייב), (כד) תני (רבי שמעון בן יוחי) [רבי ישמעאל] (כה) עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע את הקול ואינו מתיירא, וכיון שחטא ויאמר את קולך שמעתי וגו' (בראשית ג' י'), אמר רבי אחא עד שלא חטא (כו) היה שומע את הקול אגריון, וכיון שחטא היה שומע את הקול נימורין, [וכן עד שלא חטאו ישראל מה כתיב תמן ומראה כבוד ה' כאש אוכלת] וגו' (שמות כ"ד י"ז), אמר רבי אבא בר כהנא שבע מחיצות של אש היו (לישראל) (כז) תוספת זו לתוך זו (כח) ולא היו מזדעזעין, וכיון שחטאו אפילו פני הסרסור (כט) לא היו יכולין להקביל, (ל) רבי פנחס ורבי אבין בר רבי חנין אף הסרסור הרגיש עמהם, (ויראו מגשת אליו, עד שלא חטאו) [שנאמר] מלכי צבאות ידודון ידודון (תהלים ס"ח י"ג), (לא) רבי יודן בר רבי אייבו מלאכי אין כתיב כאן

הערות ותקונים.

בפסיקתא דר"כ ועי"ש הערה מ': (יז) ושאול לכד את המלוכה על ישראל. מיותר פה ולכן הסגרתי ומצאתי ג"כ בכ"י מהמדרש ובדפוס ולתמן. והוספתי פה כמו שהוא בפסיקתא שם "ובזכות מה בזכות מעשים טובים" שהי' עניו: (יח) שהי' עניו ושפל רוח. עי' בפסיקתא שם הערה מ"ח ותין להכפיל הדברים: (יט) שהיה ירא חטא. בפסיקתא שם ליתא זה, רק שהי' תוכל חוץ בתהלה, וע"ש הערה מ"ב, וכן הוא כן במדרש במ"ר פי"ח לות ג': (כ) שהי' מבזבז נכסיו וחס על נכסיהן של ישראל. בפסיקתא ובמדרש במ"ר הגי' ושהי' מבזבז את ממונו כדי לחוס על ממונם של ישראל ובקל בכוד עבדו בכבוד עצמו ועי' בפסיקתא שם הערה מ"ד, ובכ"י מהמדרש במותל הגי' על ממונם של ישראל: (כא) יהודה בר נחמן, במדרש במ"ר ובילקוט משלי הגי' יהודה בר נחמי', ועי' בפסיקתא הערה מ"ה: (כב) דכתיב בי מלכים ימלוכו. כן הקנתי ובפסיקתא שם הערה מ"ז העירותי מה שהביא רש"י מזה כו מתן מלכי רבנן כדתמרינן בגמרא גיטין ס"ב ע"ח מנת לך דרבנן תקנו מלכים דכתיב בי מלכים ימלוכו: (כג) וילחם סביב בכל אויביו. מכאן עד יכניע יחייב הסגרתי ומקומו בסוף המאמר כמו שהוא בפסיקתא. וכאשר לפניהו כ"ה גם בכ"י מהמדרש שמואל: (כד) תני ר' שמעון בן יוחאי. וכ"י תני ר' שמעון, והקנתי שמ"ל תני ר' ישמעאל כמו שהוא בפסיקתא ע"ש הערה מ"ח: (כה) עד שלא חטא אדם הראשון פה חסר עד שלא יחטא אדם נוהג לו לימה וילמה, וכיון שהוא חוטא נותנין עליו לימה וילמה שהרי עד שלא חטא אדם הראשון כו' עי' בפסיקתא שם הערה מ"ט וכ"י מהמדרש הגי' כמו לפניהו רק נמצא בהסיום וכיון שחטא היה מחילה: (כו) היה שומע את הקול אגריון וכיון שחטא היו שומע את הקול נימורין, צריך להפך הסדר וכ"ל היה שומע את הקול אמירון וכיון שחטא היו שומע את הקול אגריון. ומן מלת אמירון נעתיק בעתות נימורין ועי' בפסיקתא שם הערה כ"ח: (כז) תוספת זו לתוך זו. כ"ה גם בדפוס לתמן, ובעל תוס' את תיקן היו יכולין לוותן טוענות זו בזו וכן היקן כן עפ"י הנהת בעל ח"ת המדרש מהריי"ב בדפוס פראג ולחי"ב נדפס כן בכל הדפוסים, ונעלם ממנו כי הח"ת לא לקח לתקן טוענות כאשר לקח במדרש חזית פ' הגה מעטו ובאחבת בתוך תמת ונעשית טוענות. והגי' לפניהו תוספת הוא ג"כ בעתות ונ"ל כוספות או הוספות או הוספות כי' בפסיקתא שם הערה נ"ז: ובכ"י מן המדרש הגי' שבע מחיצות של אש היו יכולין לותן הוספות זו לתוך זו: (כח) ולא היו מזדעזעין. בפסיקתא והיו יכולין ולא מתייראים ולא מהפחדים: (כט) לא היו יכולין להקביל, בפסיקתא הגי' להסתכל ועי"ש בהערה נ"ח, גם סיים שם בפסיקתא שנאמר ויראו מהכן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו ויראו מגשת אליו (שמות ל"ד ל'): (ל) רבי פנחס ורבי אבין בר רבי חנין. בפסיקתא הגי' רבי פנחס בשם רבי חנין ובפסיקתא כ"י מקספארד רבי פנחס בר אבין בשם"ר חנין, ובילקוט משפטים רמז שס"ב רבי פנחס בש"ר הגינא, ובילקוט תהלים רמז תשס"ה רבי פנחס בשם"ר לאומן ל"ל בש"ר אבין, ובמדרש תהלים שם רבי פנחס ורבי אבין בשם רבי חנין, ובמדרש במ"ר שם רבי פנחס בש"ר אבין ח"ר חנין, ובפסיקתא רבתי שם רבי יצחק בר אבין בשם ר"ח כמו שהביאתי בפסיקתא שם הערה ס', ובכ"י מהמדרש במותל רבי פנחס ורבי חנין: (לא) רבי יודן בר רבי

(לב) אלא (מלאכי) [מלכי] (לג) מלכיהון דמלאבייה, וכיון שחטאו אפילו (לד) לפני (לה) הגליורין לא היו יכולין לעמוד, [שנאמר] כי יגורתי מפני (לו) האף והחמה (דברים ט׳ י״ט), עד שלא חטא דוד, [מה כתיב] ה׳ אורי וישעי ממי אירא (תהלים כ״ז א׳), (לז) וכיון שחטא [מה כתיב ביה] ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים וגו׳ (ש״ב י״ז, ב׳), עד שלא חטא שלמה [היה רודה בשירה ושידות, שנאמר] עשיתי לי שרים ושרות וגו׳ (קהלת ב׳ ח׳), וכיון שחטא הנה מטתו שלשלמה וגו׳ (שה״ש ג׳ ז׳), עד שלא חטא שאול [מה כתיב ביה] ובכל אשר יפנה ירשיע, [מהו בכל אשר יפנה ירשיע, ניצחן], וכיון שחטא [מה כתיב ביה] וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ויחתו ויראו מאד (ש״א י״ז י״א):

פרשה שמונה עשר

[א] **לכן** יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו (איוב ל״ד כ״ה), (ה) אמר רבי חנינא לעולם אין הקדוש ברוך הוא נפרע מאומה תחילה עד שיפרע משרה שלמעלן, הדא הוא דכתיב והיה ביום ההוא יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום (ישעיה כ״ד כ״א) ואחר כך ועל מלכי האדמה באדמה (שם), כך בתחילה ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראשית ו׳ ב׳), ואחר כך וירא ה׳ כי רבה רעת האדם (שם שם ה׳), ואחר כך ויאמר ה׳ אמחה את האדם וגו׳ (שם שם ז׳), כך בתחלה ויבא עמלק (שמות י״ז ח׳), ואחר כך זכור את אשר עשה לך עמלק (דברים כ״ה י״ז) (ג) ואחר כך כה אמר ה׳ צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (ש״א ט״ו ב׳): (ג) אמר רבי אחא בעל פקדונות אני, שרה הפקידה אצלי חבילה של מצות

הערות ותקונים.

לייבו. בפסיקתא ר׳ יודן בשם ר׳ לייבו, ובעל סדר הדורות לוח י׳ נד 184 הביא וז״ל ר׳ יודן בר לייבו יכולנלמי בכרכות פ״ב מהגי׳ ד׳ ומדרש שמואל פי״ז, ועיין ההוא [ר״ל מן יכולנלמי בכרכות] בכרכה לויכה פ׳ על חלה לחי בוכיים ושם הגי׳ ר׳ יודן בשם ר׳ לייבו עכ״ל: (לב) חלה מלאכי. הקמי חלה מלכי: (לג) מלכיהון דמלאכייה. בפסיקתא סיים שחפלו מיכאל וגבריאל לא היו יכולין להסתכל בפניו של משה: (לד) לפני הגליורין לא היו יכולין לעמוד. שם הגי׳ שפלו פני הגליורין לא היה משה יכול להסתכל: (לה) הגליורין. פי׳ בל״י ול״ר מדרשי חגבי המלחמה וגוזתי הכלים, עי׳ בפסיקתא שם הערה ס״ב: (לו) האף והחמה. כתב הערוך ערך גליור פי׳ אף וחימה שני מלאכי חבלה ועיי״ש בפסיקתא הערה ס״ג: (לז) וכיון שחטא מה כתיב ביה ואבוא עליו וגו׳. בפסיקתא מובא הכתוב וילא שאול את מחנה פלשתים ויילא ויחבר לבו מאד (ש״א כ״ח ה׳), וכל המאמר הבית המסדר על שם הסיום, ולא מוב עשה בעל לוח למה כי הקע מקום להתחלת המאמר הוחלת ממשה כו׳ עד זה שאול שמשח ומלך מיד בסוף לוח ו׳ ובלמה הוא מאמר לחד לקוח מן הפסיקתא דר״כ:

[יח] (ה) ר״ל חגיגה לעולם אין הקב״ה נפרע מאומה עד שיפרע משרה שלמעלן. במדרש ש״ר ריש פ״ח נאמר ג״כ דרשה זה׳ חגיגה על הכתוב לכן יכיר מעבדיהם וכל בפגנון אחר, אין הקב״ה נפרע מן הבשרים עד שהוא קורא תגליגין [ר״ל תלונין והיא התלה Elogium ענין שבר חוב] שלפני מלמעלן, ואח״כ הוא פורע מהן, וכאשר הוא לפניהו כ״ה במכילתא בשלח מסכתא דויהי בפ׳ סוס וכוכבו אין הקב״ה עתיד להפרע מן המלכיות לעתיד לבא עד שיפרע מכריהן תחלה שנאמר והיה ביום ההוא יפקוד ה׳ על צבא המרום וגו׳ ואח״כ על מלכי האדמה, ואולי מעתיק אחד השמים הלשון ממדרש ש״ר והנה לשון המכילתא, והוסיף ג״כ הכתוב והי׳ ביום ההוא יפקוד ה׳ אבל אין זה מענין המאמר על לכן יכיר מעבדיהם, ולאוי לאחוק זה מן הספר ולהביא כמו שהוא בפיר שמשם נובע המאמר. וכן במדרש שמ״ר בא פכ״ח לוח ה׳ אין הקב״ה משיל עד שהוא משיל ערן התלה, ובדב״ר פ״ח לוח כ״ב אין הקב״ה פורע מאומה עד שפרע מארבו המלה, ובמדרש חזית פ״ח פסוק ברח דודי אין הקב״ה פורע מאומה למשה עד שמשפיל שריט מלמעלה והובא שם ג״כ הכתוב והי׳ ביום ההוא יפקד ה׳ צבאות:

(ג) ואחר כך כה אמר ה׳ צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק. יש לתקן וכ״ל כך בתחלה ופקדתי את אשר עשה עמלק ואח״כ ועתה לך והכית וגו׳, ואח״כ מתחיל מאמר בפני עצמו כה אמר ה׳ פקדתי את אשר עשה עמלק ר״ל אחת בעל פקדונות אני וכו׳: (ג) ר״ל אחת בעל פקדונות אני, כ״ל אני בעל

לפיכך וה׳ פקד את שרה (בראשית כ״א א׳), אבל עמלק הפקיד אצלי חבילה של קוצים לפיכך כה אמר ה׳ צבאות פקדתי [את אשר עשה עמלק לישראל] (ש״א ט״ו ב׳):

[ב] **וישמע** שאול את העם ויפקדם בטלאים וגו׳ (שם שם ד׳), (ד) עד שלא מלך בבזק משמלך בטלאים: ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל (שם שם ה׳), (ה) רבי בניי בשם רב הונא התחיל מריב כנגד עגלה ערופה, אמר זה הורגת וזו נערפת ומכפרת, ורבנין אמרי התחיל מריב כנגד הקדוש ברוך הוא אמר כך אמר לי שמואל עתה לך והכית את עמלק וגו׳, [משור ועד שה מגמל ועד חמור] (ש״א ט״ו ג׳), אמר אם אדם חטא בהמה מה חטאת, יצתה בת קול ואמרה לו שאול אל תהי צדיק יותר מבוראך:

[ג] **ויאמר** שאול אל הקני לכו וגו׳, [ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל] (שם שם ו׳) (ו) וכי עם כל ישראל עשה חסד, [והלא לא עשה חסד אלא עם משה בלבד], ר׳ אלעזר אמר יתרו עשה חסד עם משה, קראן לו ויאכל לחם (שמות י״ח י״ב), רבי סימון אמר בשכרו האכילו, וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן (שם שם י״ט), [אלא ללמדך שכל מי שעושה חסד עם אחד מגדולי ישראל מעלין לו כאלו עשה עם כל ישראל]:

[ד] (ז) **ויחמול** שאול והעם על אגג וגו׳ (ש״א ט״ו ט׳), בר קפרא אמר זה דואג

הערות ותקונים.

ר׳ ושם הגי׳ ר״ל חדש גם הגי׳ שם עמלק הפקיד אצלו חבילות של קוצים והחזיר לו הקב״ה חבילות של קוצים. שני פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (ש״א ט״ו ג׳), שהם הפקידה אצלו מלוח ומעשים טובים, החזיר לה הקב״ה מלוח ומעשים טובים וה׳ פקד לה שרה. ולפיהי בילקוט שמואל רמז קי״ח הביא המאמר בשם ב״ר והביא ג״כ הגי׳ ר״ל לחח כמו לעגינו, ובפסיקתא רבתי פמ״ו המאמר בהרחבת לשון, ושם הגי׳ ר״ל לחח בשם ר׳ שמעון בן לקיש: (ד) עד שלא מלך בבזק, משמלך בטלאים. הכוונה כי למצלה (ש״א י״ח ח׳) כתיב ויפקדם בבזק, ולמן כתיב ויפקדם בטלאים, על זה דרש עד שלא מלך כו׳, ועי׳ דרשה לחלה בפסיקתא דר״כ פסקא פקליס (י״ח ע״ב), ועי״ש בהערות בזי, גם בתנחומא כי תצא הערה ס״ח: (ה) ר׳ בניי בשם רב הונא התחיל מריב כנגד עגלה ערופה. המאמר מבואר ומצא לנכון בקה״ר פ״ז פסוק לא הסי לדיק הרבה, וכך ליתא שם: ר׳ הונא ור׳ בנייה, (נכון יותר ר׳ בניי בשם רב הונא עי׳ סדה״ד ערך ר׳ בניי דף מ״ג ע״ח והביא שם בשם מדרש שמואל פי״ד ל״ל פי״ח וכן בשם מדרש קהלת פ׳ לא הסי לדיק הרבה ר׳ בנייה ור׳ חונה והוא המאמר מקהלת רבה שהבאתי ושי לפניו הגי׳ ר׳ בנייה ור׳ חונה ויותר נכון בב״ר הונא כמו שהביא גם בשם רות רבה, והמאמר מרות רבה נמצא גם בפסיקתא דר״כ פסקא נ׳ וגם שם ליתא ר׳ בנאי בשם ר׳ הונא ועי״ב בהערה ע״ב) תומר החחיל מדיין הוא כנגד בורחו ואמר כך אמר הקב״ה לך והכית את עמלק, לא תכסים חטאו הכתוב מה חטאו, ותפף מה חטאו, והכתיב וגול ואמור מה חטאו, יצתה בת קול ואמרה אל תהי לדיק הרבה יותר מבוראך, ובכן אחרי החחיל מדיין כנגד עגלה ערופה ואומר, אמר הכתוב ונערפו שם את העגלה בנחל הוא הורג והיא נערפת לא תדע חטא בהמה מה חטאה, יצתה בת קול ואמרה אל תהי לדיק הרבה, וע״י יומא כ״ב ע״ב: (ו) וכי עם כל ישראל עשה חסד, ר׳ אלעזר אמר כי ר׳ אלעזר (ש״א ט״ו) וכי עם כל ישראל עשה חסד, והלא לא עשה אלא עם משה בלבד, אמר ר׳ אלעזר יהיו ולחי עשה חסד עם משה, הה״ד ויאכל לחם, ת״ר סימון הין הוא בן אלא כשכרו האכילו, דכתיב וגם דלה דלה לנו כו׳, אלא ללמדך שכל מי שעושה חסד עם אחד מגדולי ישראל מעלין לו כאלו עשה עם כל ישראל, וכן תקנתי בשניהן אחר, וכשדר״ת סיף פמ״ג הוא כמו בתדבא חזית, ולפיהי כתוב אחר אחרי המלות ואם עם כל ישראל עשה חסד עם כל ישראל. ועפ״י הת״ת הוסיף כן המעתיק מהגי״ב כדשוש פלאי ותחזיק ידשם כן בכל הדפוסים, וכעל ת״ת לא נלה לנו המקור מהוספתה, ולפיהי כי הוסיף כמו שהוא בגמרא בדברות ס״ג ע״ב, ובאמת המסדר שלפנינו לקח דבריו ממדרש חזית, ונראה כי לפני הרד״ק היתה הנוסחת נכונה במדרש כמו שהקניתי ע״ש: (ז) ויחמול שאול והעם על אגג כך קבלת אמר זה דואג שהיה שקול כנגד כל ישראל, מוכח בילקוט שמואל רמז קכ״ח ויחסר הגיון, וכב״י מן מדרש שמואל חסר שם שהוא בגמרא בדברות ס״ג ואין הכונה שאגג זה דואג לך זה דואג אבר אמר לבאול להחיות את אגג, כאבר הנאה במדרש ההליס

שהיה שקול כנגד כל ישראל, (ח) אמר רבי שמעון בן לוי כל שהוא אכזר על רחמנין סוף שהוא נעשה רחמן על אכזרים, כל שהוא רחמן על אכזרים סופו ליפול בחרב, מאי טעמא ויומת שאול ושלשת בניו וגו' (ב"ש ל"א ו') כי חטאת קסם וגו' (שם ט"ו כ"ג), אמר רבי שמואל בר רב נחמן כל שהוא הולך אצל הקסם ממרא על דברו של הקדוש ברוך הוא, מאי טעמא כי חטאת קסם מרי, ואון ותרפים הפצר (שם), גורם אף וצרה לעצמו:

[ה] **ויסוב** שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע (שם שם כ"ז), (ט) כנף מעילו של מי, רב ולוי חד אמר כנף מעילו של שאול, וחד אמר כנף מעילו של שמואל, [ומסתברא כמאן דאמר כנף מעילו של שמואל], שכן דרך צדיקים להיות מצטערין [בשעה] שאין נטיעתן משובחת, ודכותה ויתפש אחיה בשלמה החדשה וגו' (מ"א י"א ל'), שלמתו של מי, רב ולוי, חד אמר שלמתו של ירבעם, וחד אמר שלמתו של אחיה, אמר רבי שמואל בר נחמני נראין דברים שלמתו של אחיה (א"ר שמואל) שכן דרך צדיקים להיות מצטערין בשעה שיש מחלוקת לבית דוד, ודכותה ויאמר הגואל לבועז וגו' [וישלוף נעלו] (רות ד'), נעלו של מי, רב ולוי, חד אמר נעלי של גואל, וחד אמר נעלו של בועז, אמר רבי שמואל בר נחמני נראין הדברים נעלו של בועז, שכן דרך הלוקח להיות נותן עירבון, (י) ודכותה ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביה ויגפהו ה' ויומת (דה"ב י"ג כ'), אמר רבי שמואל בר נחמני מה את סבור שהוא ירבעם ואינו אלא אביה, ולמה נגפו, (יא) רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, (חד) [רבי יוחנן] אמר על שחישדן ברבים, שנאמר ועמכם ענגלי הזוהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים (שם שם ח'), ורבי שמעון בן לקיש אמר על שבזה כבוד אחיה השלוני וקרא אותו בן בליעל, שנאמר ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל (שם שם ז'), ורבנן אמרי על שבאת לידו ע"ז ולא ביטלה, הדא הוא דכתיב וירדוף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים [את] בית אל (שם שם י"ט), [וכתיב וישם את האחד בית אל (מ"א י"ב כ"ט)], והרי דברים

הערות ותקונים

מזמור מ"ב בר קבלה אמר שחסר דמו של מגן לשמול ואמר לו כתוב בתורה לומו ולא כמו לא הבחמו ביום אחד, ואתה הולך להמית נער וזקן טף ונשים ביום אחד: (ח) אי"ר במעון בן לוי כל שהוא אכזר על רחמנים סוף שהוא נעשה רחמן על אכזרים, כל שהוא רחמן על אכזרים סופו ליפל בחרב, מ"ט ויומת שאול ובלשת בניו. המלמד מצובא וכ"ל א"ר במעון בן לוי כל שהוא רחמן על אכזר סוף שהוא נעשה אכזר על רחמנים, בגלמד ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב (ב"ש כ"ב י"ט), וכבין למדין כל מי שנעשה רחמן נגד אכזרי סופו ליפול בחרב, בגלמד ויומת שאול ובלשת בניו, כמו שהוא לגכון בקה"ר פ"ז בסוק לל הבי לדיק הרבה. וכן לחיתי בילקוט שמואל שם שהניח לאמר כי יהושע בן לוי [במקום ר' במעון בן לוי] כל שהוא רחמן על אכזרי לסוף נעשה אכזר על הרחמנים, להלן הוא כתיב ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב. וגבי"י מן מדרש שמואל הגי' א"ר יהושע בן לוי כל שהוא רחמן על האכזר סוף שהוא אכזר על הרחמנים להלן הוא לומר ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב וכאן ויומת שאול ובלשת בניו על מגן, וכבנן לומרים כל מי שנעשה רחמן על האכזרים סופו ליפול בחרב, מ"ט ויומת שאול ובלשת בניו: (ט) כנף מעילו של מי, מדרש רות פ"ז אות י"ב פסוק ויאמר הגואל לבועז: (י) ודכותה ולא עצר כח ירבעם. עד ודכותה ואכותהו אכותה תמיד, נשנה בירושלמי יבמות פי"ו ה"ל (דף י"ו ע"ג), ב"ר פ"ה אות כ' וי"ר פל"ג אות ד', ובב"ר הגי' נכוגה כמו שהוא בירושלמי ר' יוחנן אמר באיזבן ברבים, אבל בויל יב חילוף נסדר המלמדים דבבי ר' יוחנן מובא בשם רים לקים ודבבי רים לקים בשם ר' יוחנן, וכמ"ש לעה לגבוה בחסדם ברבים מלשון וחסדך בומע אפי' חרפה, והבית כי בירושלמי יבמות גרם בבזיה אותם ברבים, וכהב וכן עיקר, אולם כל מעיין ירחה כי גם בירושלמי הגי' ר' יוחנן אמר על בחיבד לה ירבעם ברבים כמו שהוא לפנינו רק במלמד דרים לקים נאמר על בבזיה לה אחיה הבילוני, ועי' בזיה מרחה שם בפי' ג"ש בחיבד ירבעם ברבים לבון חסד הוא ופי' בגיבף לה הרבים ע"ש: (יא) ר' יוחנן ורבב"ל. במדרש רות שם נמצא לפני זה עוד מלמד אחד החסר

קל וחומר ומה אם המלך שהונה למלך נגפו הכתוב, הדיוט [שהוא הונה את ההדיוט] על אחת כמה וכמה: (יב) ודכותה וארוחתו ארוחת תמיד וגו' [כל ימי חייו] (מ"ב כ"ה כ"ט), ימי חייו של מי, רב ולוי חד אמר ימי חייו של יהויכין, וחד אמר ימי חייו של אויל, אמר רבי שמואל בר נחמן נראין דברים ימי חייו של יהויכין, שבשעה שהקדוש ברוך הוא נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה מהם עוד מעתה עד שהוא מכניסה עמהם לגן עדן:

[ו] **וישסף** שמואל את אגג וגו' (ש"א ט"ו ל"ג), (יג) אמר רבי אבא בר כהנא התחיל מחתך מבשרו (יד) זתים זתים ומאכילן (טו) לנעמיות, הדא הוא דכתיב יאכל בדי עורו בכור מות (איוב י"ח י"ג), (טז) ביבר לו מיתה מרה, ורבנין אמרי העמידו על ארבעה (יז) קונטיסון ומתחו עליהן, והיה אומר אכן סר מר חמות (ש"א ט"ו ל"ב), (יח) הכן ממיתין את השרים מיתות חמורות, רבי יצחק אמר סירסו, [דכתיב] כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך (שם שם ל"ג), אמר ר' ר' לוי אף משה רמזה לישראל בתורה, ה"ד כי יגצו אנשים יחדיו וגו' (דברים כ"ה י"א), מה (יט) כתיב בתריה וקצותה את כפה לא תחוס עינך (שם שם י"ב):

פרשה תשעה עשר

[א] **מלא** קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי וגו' (ש"א ט"ז א'), (ב) אשרי תבחר ותקרב וגו' (תהלים ס"ה ה'), ואהרן נבחר, (ג) ואני נסכתי מלכי וגו' (שם ב' ו'), השתיתיו, כמה דאת אמר ויסע את היתד הארג (עם) [ואת] המסבת (שופטים ט"ז כ"ד), משחתו, כמה דאת אמר וסוך לא סכתי (דניאל י'), משבתיו מן היסורין, ר' הונא בשם רבי אחא לשלשה חלקים נתחלקו היסורין, אחד לדורות, ולאבות, ואחד לדורו של שמד, ואחד למלך המשיח, הדא הוא דכתיב והוא מחולל מפשעינו וגו' (ישעי' נ"ג), אומרים למלך המשיח איכן את מבקש לדוד, אמר אף דא צריכה שאילה על הר ציון הר קדשי (תהלים ב' ו'), (ג) כשם שחייבין על מחיצתו

הערות ותקונים

פה, ומובא מן מדרש ב"כ פס"ה לוח ג': (יב) ודכותה וארוחתו מרוחת תמיד ימי חייו של מי. זה ליתא במדרש רות ולולי נראה שם, ומובא בילקוט שמואל שם, וכן מלכים רמז רנ"ב בשם תנדא שמואל ד"ה וארוחתו מרוחת תמיד: (יג) ליל שבת כד כהנא התחיל מחתך מבשרו זתים זתים, עסיקתא דר"ב עסקת זכור (דף כ"ה ע"ב) ועסיקתא רבתי עסקת זכור, והנחומא הגא לוח י' ועי"ש בהערות שלו, וכן בשם במדרש ליכה פ"ג עסוק תסוג לשם נשוך בהוספת דכרים והמאמר מקיעא ע"ם: (יד) זתים זתים. סי' תחיכות כזתים, ובמדרש ליכה שם הני תחיכות תחיכות: (טו) לנעמיות, כת היעגה (ויקרא י"ח ט"ז) תני בת נעימתא, וכן הוא בילכון ערבי, ומובא בערוך ערך נעמה בשם הפסיקתא: (טז) ביבר לו מיתה מרה, כ"ה בתנחומא, ובפסיקתא הגי' ברר לו מיתה מרה, ועי' בפסיקתא העדה פ"ח: (יז) קונטיסין. המלה יונית ולטינית contus κοντός סי' עץ תרוך ולאמו חד, עי' בפסיקתא שם העדה פ"ח, ופסקא ביום כלת מצה העדה ע"ד: (יח) הכן ממיתים לת השרים מיתות חמורות, עי' בפסיקתא שם העדה פ"ט: (יט) כתוב בתריה וקצותה לת כפה לא תחוס עינך. לאחר זה הוסיף בעל לוח תמה "מה כתיב בתריה זכור לת אשר עשה לך עמלק" ועי"ש הגהתו הוסיף כן המעתיק מהרי"ב בנוף המדרש, אבל ההוספה ההיא אין לה מקום בכאן רק הוא כן בפסיקתא פ' זכור והנחומא הגא לענין דרשת עמלק אבל בכאן אין לזה שייכות כלל:

[יט] (א) תבחר הכהן ותקרב, ותהכן נבחר. לעיל פ"ח תבחר הנחר ותקרב תהכן נבחר ובחור תוכו מבל שבטי ישראל לי לכהן. ולדעתי הוא מיותר שם והתהלם היה מן ותני נסכתי: (ב) ואני נסכתי מלכי השתיתיו כתד"א ויסע לת היתד התכן. עי' מדרש תהלים מזמור כ' בסגנון אחר, והמאמר שלפנינו מובא בילקוט ישעי' רמז שנ"ח ד"ה והוא מחולל מפשעינו, וכן בילקוט תהלים רמז תרס"ב אחר תהיה מאמר מן מדרש תהלים המתחיל יובב בשמים ישחק והוא בשו"ט מזמור כ' לוח כ' ותסר הציון, תהיה עוד מאמר אחר ד"ה השתיתיו כו' והוא מן מדרש שמואל ותסר הציון: (ג) כשם שחייבין על

[והוא בנוי כך חייבים על מחיצתו] והוא חרב: ותרם כראם קרני בלותי בשמן רענן (תהלים צ״ב י״א), (ד) רבי יהודה (ה) בן גירון ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי חד אמר שאול נמשח ומגינו לא נמשחה, וחד אמר לא הוא ולא מגינו, (ו) אמר דוד אנא כליית משחא דרבותא, ותרם כראם קרני בלותי בשמן רענן:

[ב] (ז) **ולך** אשלחך אל ישי בית הלחמי (ש״א ט״ז י״ח), (ח) בית ארתיקופיון שלו, שרוא בא בבית לחם יהודה, רבי שמואל בר נחמן בשם רבי שמעון בן לקיש שהיה בן תורה, שכתוב בו לכו לחמו בלחמי (משלי ט׳ ה׳):

[ג] **כי** ראיתי בבניו לי מלך, (ט) אמר רבי לוי כל מקום שהוא אומר לי אינו זה אלא בעולם הזה ובעולם הבא, בכהנים מהו אומר וכהנו לי (שמות מ׳ י״ו) בלוים מהו אומר, והיו לי הלוים (במדבר ג׳ י״ב), בישראל מהו אומר, כי לי בני ישראל (ויקרא כ״ה נ״ה), בארץ ישראל מהו אומר, כי לי הארץ (שם כ״ה כ״ג), בתרומה מהו אומר, ויקחו לי תרומה (שמות כ״ה ב׳), במעשר מהו אומר, וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו (בראשית כ״ח כ״ב), (י) בבכורות מהו אומר, קדש לי כל בכור (שמות י״ג ב׳), בשמן המשחה מהו אומר, שמן משחת קודש יהיה זה לי (שמות ל׳ ל״א), בירושלים מהו אומר, העיר אשר בחרת לי (מ״א י״א ל״ו), בבית המקדש מהו אומר, ועשו לי מקדש (שמות כ״ה ח׳), במזבח מהו אומר, מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ׳ כ״א), בקרבנות מהו אומר, תשמרו להקריב לי (במדבר כ״ח כ׳), בסנהדרין מהו אומר, אספה לי שבעים איש (שם י״א ט״ז), במלכות בית דוד מהו אומר, כי ראיתי בבניו לי מלך (ש״א ט״ז ח׳), הוי כל מקום שהוא אומר לי אינו זז לא בעולם הזה ולא לעולם הבא:

[ד] **ויעש** שמואל את אשר דבר ה׳ ויבא בית לחם ויחרדו זקני העיר לקראתו ויאמר שלום בואך (ש״א ט״ז ד׳), (יא) רבה שאיל בשלמא דרבה, (יב) דילמא רבי יוחנן הוה מסתמיך על רבי יעקב בר אידי, והוה רבי אלעזר חמי

הערות ותקונים

מחיצתו. הוספתי המלות „והוא בנוי כך חייבים על מחיצתו" שהשמיט המעתיק וחסר גם בדפוס לעטון וגם בכ״י ממדרש שמואל, ונלמד לנכון בילקוט שם וכן תקן בעל ת״ת, וכן ליתא במדרש הזית פ״ד מות ו׳ פסוק כחוט השני ח״כ תצא בר כהנא תע״ס שהוא מדבר חייבין על מחיצתו עכ״ז כשהוא חרב כשם שחייבין על מחיצתו כשהוא בנוי, ע״ש כלשונו ס׳ היא הכתיבה פ״ו הע״ו: (ד) ר׳ יהודה בן גירון מובא בילקוט ההלים רמז התמ״ד בשם תנדא שמואל: (ה) בן גירון בילקוט בן גורון ולתיקי בסדה״ד מות י׳ דף ל׳ הביא ר׳ יהודה בן גירון וכ׳ יהושע דסכנין בש״ך לוי מדרש שמואל פ״ע, יש לתקן פי״ב, ובדפוס פרנק ותח״ב בכל הדפוסים ר׳ יהודה בן גידון: (ו) לשון דוד תנא כלייתי משחא דרבותא פי׳ לגי נמשחתי בשמן המשחה שעשה משה כשמדבר, עי׳ הוריות י״ח ע״ב, ועי׳ ילקוט ההלים שם. והשמטת שם משובש: (ז) ולך אשלחך אל יבי בית הלחמי, מובא בילקוט שמואל רמז קכ״ד וחסר הציון: (ח) בית ארתיקופיון. מובא גמוספי בשם המדרש שמואל, וכתב פי׳ בל״י ἀρτοκοπεῖον חנות של לוקים ובית לחם (בעקעלאן), ובילקוט בטעות מרנקפלן, וכב״י מן מדרש שמואל בטעות בית מרבי קופין: (ט) תיל לוי, וי״ל ס״ש לות כ׳ ושם הגי׳ כל מקום שנאמר לי תימו זז לעולם לא בעוה״ז ולא לעוה״ב וחסר שם שם התומה, וכן מובא בילקוט יחבו רמז ס״ד בשם וי״ל, והשמטת נשתה בספרי בהעלותך פיסקא ל״ב ושם מהחיל בכל מקום שנאמר לי קיים לעולם ולעולמי עולמים, ומובא בילקוט שמואל רמז קכ״ד, ובילקוט תהומה רמז שם״ד בשם הספרי, והמחומה בהעלותך לות כ׳, ובמדרש תע״ר פרע״ו לות י״ז הוא בסנגון לחר יש דברים שהן כתובים לשמו של הקב״ה ומובא שם כל היש דברים וחסר שם שעשר וכל תבר תהן לי, וכן חסר יהושלים העיר תבר בחרת לי, ומובא שם כסף וזהב כי לי הכסף ולי יזהב (חגי ב׳ ח׳): (י) בבכורות קדם לי כל בכור, בוי״ר ובספרי הגי׳ בבכורות כי לי כל בכור בבני ישראל (במדבר ח׳ י״ז): (יא) רבה שאיל בשלמיה דרבה. כי כתיב ויאמר שלום בואך, כוודאי היה לאחד הגדול בהם, ויותר נכון בש״ל שהיה בשלמיה דרבה: (יב) דילמא ר׳ יוחנן הוה מיסתמיך, יהושלמי ברכות פ״ב ה״ח (דף ד׳ ע״ב), בקלים פ״ב ה״ז (דף מ״ז ע״ח) מ״ק פ״ג הי״ז (דף פ״ב ע״ג), ויהושלמי

ליה ומטמר מן קודמוי, (יג) אמר אתון חמוי מה הדין בבלייה עבד לי, תרתי הוא דעביד לי, (יד) חדא דלא קם מן קדמוי, וחדא דלא אמר שמעתא מן שמי, (טו) אמר ליה (לא) [כך] נהיגין בבבל, זעירא [לא] קאים קומי רבה, דהינון מקיימין הדין קרייה, ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו (איוב כ"ט ח'), אמר ליה ולמה לא אמר שמעתא מן שמי (טז) אתון מעבר (יז) קומי צלמא דרידום, א"ל מהו מעבר קדמוי, אמר ליה [מה את פליג ליה איקר] עבור קדמוי וסמי עיניה, אתון מעבור קמי חד בית מדרש, אמר ליה הכא הוה רבי מאיר יתיב ודריש והיה אמר שמעתא משמיה דרבי ישמעאל, ולא הוה אמר שמעתא משמיה דרבי עקיבא [אמר ליה כל עלמא ידעי דר"מ תלמידו דרבי עקיבא], אמר ליה וכל (עמא) [עלמא] ידעין דרבי אלעזר תלמידיה דרבי יוחנן, אמר ליה רבי יעקב בר אידי יודע אתה לפייסו איפשר דהוה רבי יוחנן מקפיד על אילין מיליא, (יח) אף דוד בקש עליהם רחמים אגורה באהלך עולמים וגו' (תהלים ס"ח ה'), רבי פנחס ורבי ירמיה בשם רבי יוחנן אמר דוד אזכה שיהיו דברי נאמרים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, מה הנייה ליה, בר נזירא אמר כל האומר שמועה משם אומרה שפתותיו רוחשות בקבר, מה טעמיה דכתיב דובב שפתי ישנים (שה"ש ז' י'), ככומר זה של ענבים שהוא זב מאליו, רבי חנינא בר פפא ורבי סימון חד אמר בהדין דשתי (יט) קונדיטון, וחד אמר בהדין דשתי חמר עתיק, אף על פי שהוא שתי ליה טעמיה בפומיה:

[ה] **וידי** בבואם וירא את אליאב וגו' ויאמר ה' אל שמואל (כ) אל תבט אל מראהו וגו' (ב"מ פ"ז ז'), למה שהיה קפדן: ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים וגו' (שם שם י"ח), (כח) אמר רבי לוי הפסוק הזה ברוח הקודש נאמר, התמו

הערות ותקונים

סקליס בטעות כ' יוחנן הוו מסמיך דאחזיל עלה כ' חייא בר אבא ל"ל הוו מסמך על כ' יעקב בר אידי, ונאמר לגכון בירושלמי ברכות ומ"ק שם והוכיחה מלת דלמא בלי ספור והודעת דבריה לו מעבה עי' מבוא בירושלמי דף י' ובערוך השלם ערך דלמא: (יג) אמר להון חמוי מה הדין בבלייה עביד לי תרתי הוא דעביד לי בירושלמי הני' אמר הא תהיין מילין הדין בבלייה עביד לי: (יד) חדא דלא קם מן קדמוי וחדא דלא אמר שמעתא מן שמי. בירושלמי הני' חדא דלא אזל בשלומי וחדא דלא אמר שמעתא משמי, וכן ים להקן לפנינו: (טו) אמר ליה כך נהיגין בבבל זעירא לא קאים קומי רבה, הקנאתי כמו שהוא בירושלמי זעירא לא אזיל בשלומיה דרבה, ובירושלמי סקליס בטעות כ' זעירא לא אזיל ל"ל זעירא לא אזיל, ומלת "כ'" ים למחוק מן הספר, והכוונה זעירא קטן: (טז) להון מעבר קומי צלמא דרודום. בירושלמי המאמר להון מעבור קמי חד בית מדרש, מוקדש לזה: (יז) קומי צלמא דרודום. בירושלמי ברכות שם מהו מיעבור קומי תהדורי צלמא, ובירושלמי סקליס מהו למיעבר קמי דאחורא צלמא ובירושלמי מיק מהו מיעבור קומי תדורי צלמא, וכן בירושלמי ע"ז פ"ג ה"ג (דף מ"ג סע"ב) כ' יעקב בר אידי הוה מסתמיך בר' יהושע בן לוי מטון לאדורי צלמא אמר ליה נחום תים קדם קדמים עבר ואם ליה תא עבר, עבור קומוי וסמי עיניה, לחינו נסחאות שונות אהדורי, אחורא, תדורו, ובילקוט שמואל רמז קכ"ד הביא המאמר שלפנינו וחסר הגיון לגדת שמואל ונוסח קומי צלמא הרודום, ועפ"י זה תקן המפרש מהרי"ב בדפוס פראג, ובדפוס אח"כ כן בכל הדפוסים, חוץ הנוסחת שלפנינו גם בדפוס לאזון דרודום היא הני' הנכונה (ובכ"י מן מדרש שמואל כתוב הרודיב) וידוע כי בתי רודוס Rodus עמד על שפתו קלנתם והספינים עברו בין רגלי ומעשה זה אחד מששה דברים מעשה יקיר ערך ומעשה הפלא שבעולם, וזה כוונתם לי מעבור קומי צלמא דרודום, אם מותר לעבור לפני הצלם הזה. והסיב מה בכוד אחה חולק להצלם כמה עובר לפניו, עבור וסמי עיניה, היינו שיהא סותם עיניו דאסור להסתכל בע"ז, ורלוקי בא"ח מן ג"ח מהר"ץ הביא בהקדמה המאמר מירושלמי ברכות פ"ב מהו מיעבור קומי אהדורי צלמא וכתב הכוונה כוכב הנקרא אל היונים לוציפרה aurora והי' לו צלמים ומזבחות בתקופת היונים אם מותר לעבור לפני צלם של אלילה לוציפרה, אבל כתבי הבאתי הוא יותר נכון: (יח) אף דוד בקש עליהם רחמים. ירושלמי ברכות סקליס ומ"ק שם, ועי' בבלי יבמות ס"ג ע"ב:

(יט) קונדיטין סי' בל"ר Conditum יין הרקח ומבושם: (כ) אל תבט אל מראהו למה שהיה קפדן עי' לעיל פי"ד חות ג': (כח) מ"ר לוי הפסוק הזה ברוח הקודש. מובא בילקוט שמואל רמז רכ"ד בשם

על שם תם עונך בת ציון (מיכה ד' כ"ג), הנערים, ונער קטן נוהג בם (ישעי' י"ח ו'), ויאמר עוד (שם) [על שם עוד] ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים (זכרי' ח' ד'), שאר, [על שם] שאר יעקב (ישעי' י' כ"ו), הקטן, על שם הקטן יהיה לאלף (שם ס' כ"ב), והנה, על שם הנה על ההרים רגלי מבשר (נחום ב' ו'), רועה, רעה עמך בשבטיך (מיכה ז' י"ד) בצאן, ואתן צאני (וצאן) [צאן] מרעיתי (יחזקאל ל"ד ל"א), ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחנו וגו' (שם), אמר רבי שמואל בר נחמן לפי שבעולם הזה לא ישבו שני גדולי עולם ישי ושמואל עד שישב דוד ביניהם, (כך) [אבל] לעתיד לבא אין כל מחיצה ומחיצה של צדיקים שאין דוד עומד על גבה:

[ו] **וישלח** ויביאהו והוא אדמוני וגו' (ש"א ט"ז י"ב), (כב) כיון שראה שמואל את דוד (כג) התחיל מתכת ועולה, אמר אף זה שופך דמים, כמה דאת אמר ויצא הראשון אדמוני (בראשית כ"ה כ"ה), א"ל הקב"ה עם יפה עינים, דוד מדעת סנהדרין הוא הורג, אבל עשו מדעת עצמו [הוא הורג]: (כד) ויאמר ה' קום משחהו כי (הוא זה) [זה הוא], (שמואל שם), א"ל הקב"ה קום מלפניו, אמר רבי שמואל בר נחמן זה הוא בעולם הזה וזה הוא בעולם הבא, (כה) לפיכך הוא מקלם להקדוש ברוך הוא בעשרה מזמורות, [ארחמך ד' חזקי] ה' סלעי ומצודתי וגו' (תהלים י"ח ג'), אמר רבי סימון אף בסופו של ספר הוא מקלם להקדוש ברוך הוא בעשרה מזמורות הללויה הללו אל בקדשו וגו' (תהלים ק"נ ו'):

[ז] (כו) **רבי** שמואל בר נחמן הוה עביד לאילין פסוקיה סימנין דיא"ש איש"ך כשד"ך. דוד אמר אודך כי עניתני (תהלים קי"ח כ"א), ישי אמר אבן מאסו הבונים (שם שם כ"ב), אחוי אמרי מאת ה' היתה זאת (שם שם כ"ג), ושמואל אמר זה היום עשה ד' נגילה וגו' [שם ז' כ"ד], אחיו אמרו אנא ה' הושיעה נא (שם שם כ"ה), ישי אמר אנא ה' הצליחה נא (שם שם), שמואל אמר ברוך הבא בשם ה' (שם שם כ"ו), כולם אמרו ברכנוכם מבית ה' (שם שם), דוד אמר אלי אתה ואודך (שם שם כ"ח), כולם אמרו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו:

[ח] **ויען** אחד מהנערים ויאמר וגו' יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו] (ש"א ט"ז י"ח), (כז) יודע נגן, במקרא, (כח) גבור חיל במשנה, (כט) ואיש מלחמה בתלמוד, ונבון דבר במעשה הטוב, ואיש תואר שהיה מאיר פנים בהלכה, וה' עמו, והלכה כדבריו:

הערות ותקונים

המדרש: (כב) כיון שראה שמואל את דוד, כיון שם ע"ג הוא ח' ושם מתחיל אדמוני ל"ך אבא בר כהנא כלום סופך דמים וכיון שראה שמואל את דוד נתיירא כו': (כג) התחיל מתכת ועולה, כדפוס ראשון התחיל מהכתיך ועולה, ובחיזה דפוסים מכתת ועולה וכב"י מן מדרש שמואל פתיחתא להתחד: (כד) ויאמר ה' קום משחהו כי הוא זה, מוכח בילקוט שמואל רמז קכ"ד בשם המדרש: (כה) לפיכך הוא מקלם. במדרש הלליה מזמור י"ח מוכח זה לפי שנאמר עבדה שנאים לאמר כענדן עבדה מיני קלוסין וחובב שם חזקי וסלעי ומצודתי, תלמי נוכי לחסה בו, מגיני וקרן ישעי, משגבי ומנוסי, ותין בשתן סייעתו לזה כלו: (כו) ר' שמואל בר נחמן הוה עביד לאילין פסוקיה סימנין דיא"ש איש"ך כשד"ך. ר"ל הפסוקים אודך וגו' ועבדה סימנים על לומדיהם כמו שמוצא בי"ת הוא ר"ת דוד יבי לחוי שמואל וכן איש"ך כשד"ך וגם זה אין לו ענין בכאן כלל: (כז) יודע נגן במקרא. רות רבה פ"ב אות ג' פסוק ונעמי מודע, וכעל יפה עוף במדרש שם כתב במקרא בניגון וכניעמה כדאמרינן בסוף מגילה כל הקורא פסוק בלא נעימה כו', והכי"ת כתב בקי במקרא עם פסקי טעמים שנאמרים בניגון: (כח) גבור חיל במשנה. כתב היפ"ע כי בעלי המשניות קם מלאים בזכרה: (כט) ואיש מלחמה בתלמוד, במדרש שם ואיש מלחמה בזיודע ליבא וליתן במלחמתה על תורה, ועל איש תואר דכתיב בתלמוד והכיתו שם ד"ח ונבון דבר במבין דבר מתוך דבר ואיש תואר שניים בהלכה, ובמדרש במ"ר פי"ג אות י' מוכח בתוכן אחר יודע נגן יודע לשחוק, גבור חיל יודע להניב, איש מלחמה יודע ליבא וליתן במלחמתה על תורה,

פרשה עשרים.

[א] (ה) (ויקבצו) [ויאספו] פלשתים את מחניהם (לצבא) [למלחמה וגו׳ [באפס דמים] (ס״ח כ״ח ה׳), (ב) כתיב הוא היה עם דוד (באפס) [בפס] דמים, רבי יוחנן אמר (ג) בחקל סמקתה, (ד) רבי שמואל בר נחמן אמר בפס דמים (ה) פסקו הדמים (ופלשתים נוספו) [והפלשתים נאספו] שם למלחמה ותהי (שם) חלקת השדה מלאה שעורים (דס״ח י״ח י״ג), (כת) [כתוב] אחד [אומר] מלאה שעורים, (וכת א׳) [וכתוב אחר אומר] מלאה עדשים (ב״ב כ״ג י״ח), (ו) רבי יעקב דכפר חנן אמר עדשים היו (ז) אלא שהיתה שבלתם גבוהה כשעורים, רבי לוי (א״ל) [אמר אלו] פלשתים שהיו באין גבוהין כשעורים והולכין נמוכין כעדשים: ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה (ד״ה שם י״ד), (כת) (ח) [כתוב] אחד אומר ויצילוה (וכת) [וכתוב] אחד אומר ויצילה (ב״ב שם), מלמד שהחזירה לבעליה, (ט) שהיתה חביבה להם כשדה מלאה כרכום, רבי שמואל בר נחמן ורבנין (אמרי) ר׳ שמואל בר נחמן אמר שנה אחת היתה ושתי שדות שהיו צריכה לו לאבד, אבל לא ליתן דמים, עד כדון היא צריכא ליה, איזו מהן לאבד, של עדשים או של שעורים, של עדשים מאכל אדם, של שעורים מאכל בהמה, של עדשים אין העומר בא מהם, של שעורים העומר בא מהן, של עדשים אין מפרישין מהם חלה, של שעורים מפרישין מהם חלה, ורבנין אמרי שדה אחת היתה ושתי שנים היו, היה לו ללמד מאשתקד (י), אלא שאין למדין מעשה מן המעשה, ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים (ס״ב כ״ג ט״ו), (יא) רבי חייא רבה אמר הלכה נצרכה לו, (יב) ויבקעו שלשת

הערות ותקונים.

וגבון דכר שמכון דכר מחוך דכר, ותים הוחר שמחים פנים כהלכה, וה׳ עמו שהלכה כמותו, והוא כמו שהוא בגמרא בבלי סנהדרין ל״ג ע״ב:

[ב] (ה) ויקבצו וגו׳. כ״ה גם בכ״י מן המדרש ובדפוס ילקוט והקנתי בס״ל ויאספו וכן ל״ל למלחמה:

(ב) כתיב הוא היה עם דוד באפס דמים, תקניתי בפס דמים, והמלחמה היה עד סוף תוה ת׳ הוא מירושלמי סנהדרין סיב ה״ה (דף כ׳ ע״ב) וגם שם מוכח הכתוב בשעות הוא היה עם דוד באפס דמים, וביותר תמצא בפרי משה, וכן נראה שהמלחמה במדרש הוא ריש פ״ה: (ג) בחקל סמקתה. הנוסח שלפנינו סורים וכפ הוא כמו פפי בילחות, ול״ל פעמ בחב לדמה לדומה כדם, והכדי״ק בשמואל שם הביא ול״ל ומדרש ר׳ יוחנן לאמר בחלק סמקתא, ים לתקן בחקל סמקתא, ועי׳ ביפה ענף בהוה רבה שם: (ד) ר׳ שמואל בר נחמן. וגם בהוה רבה כי שמואל בר נחמני וביהושלמי נשמטו המלות ״בר נחמן״: (ה) שמשם פסקו הדמים, כ״ה גם בהוה רבה, וביהושלמי שמשם נפסקו דמים, ודומם שם מן פסו לשונים, וכתב היפ״ח לפי שהי׳ סוף מלחמתו של דוד: (ו) ר׳ יעקב דכפר חנן. כ״ה גם ביהושלמי, וכמדרש הוא בשמעו המלות דכפר חנן: (ז) אלא שהיתה שבלתם גבוה כשעורים. ביהושלמי אלא שהיתה עגבה בלהן יפה כבל שעורים, ובהוה רבה אלא שהיתה עגבונן דומין לשעורין ופי׳ עגבה גרשון הפרי, ולפיכי פפי מ״כ בהוה רבה שם שבתב וז״ל הערוך ערך עגב פי׳ הקמח שנעשה מן לחין עדשים הוא יפה בפל שעורים וקנה תימה מי דחקו לזה עכ״ל, ואני לומר כי לא הבין דברי הערוך וז״ל עגב בשיאה פ״ו רוחין לחים כאלו היא עגבה של שעורים, פי׳ קמח של שעורים דלמרינן בסנהדרין ירושלמי בפרק בהן גדול ר׳ עקיבא [ל״ל ר׳ יעקב] דכפר חנן לומר עדשים היו אלא שהיתה עגבה שלהן בפל שעורים ע״כ והמה היא שם הוא להבחות בעה בקנים ושומדה לקוד מלשון מנדים ועד המה, והמ״כ חבב בתלו בתוב קמח של שעורים ועשה בעה בא לידי ערוב הפלם חלק ה׳ ולפיכי כי גם הוא העיר על דברי המ״כ רק בתב בתב שם ים נוסחאות בערוך קמח ופי׳ עגבה גרגר: (ח) בתוב אחד אומר ויצילוה ובתוב אחד אומר ויצילה. ויצילוה הוא נכון רבים ויצילה הוא לשון יחיד, ועיין ביפה ענף שם: (ט) שהיתה חביבה עליהם בשדה מלאה בלבום. הרז״ו בתב ל״ע מה דובב, ועיין ביפה ענף: (י) אלא שאין למדין מעשה מן המעשה, כ״ה גם בהוה רבה, וביהושלמי הגי׳ ואין למדין מעשה לחברתה: (יא) ר׳ חייא רבה. ביהושלמי ר׳ חייא בר בא, וכן בהסוס שם מסיע לר׳ חייא בר בא, וכמדרש הוא ר׳ חייא לאמר שתם: (יב) ויבקעו שלשת הגבורים, כ״ה בשמואל שם, ובדה״א י״א י״ח בתוב ויבקעו השלשה, וגראה כי הדורם דורם על המקלחות בדה״ה וכן ביהושלמי שם הוסיף וגלי מכה דוד

הגבורים וגו' (ב"ב סם ט"ז), ולמה שלשה שאין הלכה מתבררת אלא בשלשה, וישאבו מים וגו' [ולא אבה לשתותם] (שם) ולא אבה שתקבע הלכה בשמו אלא ויסך אותם לה', [שם] (יג) עשאה מסכת וקבועה לדורות, [מלך] פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו, בר קפרא אמר חג היה, וניסוך מים היה, והותר בבמה היה, (יד) רב הונא (בר) [בשם ר'] יוסף אמר הלכתא שבוייה נצרכה לו, (טו) ורבי שמעון בר אבא אמר בנין בית המקדש תבע, (טז) ולמה שלשה, אלא אחד הורג ואחד מפנה את ההרוגים, ואחד מכנים את הצלוחית בטהרה, ויסך אותם לה' (ב"ב סם), (יז) כתוב אחד אומר ויסך, כתוב אחד אומר וינסך (דה"ב ל"ה י"ז), מאן דאמר ויסך מסייע לרבי חייא רבה, ומאן דאמר וינסך מסייע לבר קפרא:

[ב] **הכה** (יח) [הנה] הבית את אדום וגו', [למה תתגרה ברעה ונפלת] וגו' (דה"ב כ"ה י"ט), אמר רבי חנינא מכאן מאן דמתגרי נפל מן הדין קרייה (הכה) [הנה] הבית את אדום וגו': ויצא איש הבינים וגו' (ב"ש י"ז ד'), (יט) ה' מה רבו צרי רבים קמו עלי (תהלים ג' ב'), אילו אחרים נתאוו למלכותי צרה היתה לי, על אחת כמה וכמה בני מתאווה למלכותי, אילו אחרים ניאפו את נשיי צרה היתה לי, על אחת כמה וכמה בני נואף את נשיי, אילו אחרים הרגו את בני צרה היתה לי, על אחת כמה וכמה בני הרג את בני ה' מה רבו צרי וגו': (גובהו) [גבהו] שש אמות וזרת, וכובע נחושת על ראשו וגו' (ב"ש י"ז ה'), (כ) אמר רבי חנינה ששים קינטרין היה לבוש גלית, (כא) [רבי אבא בר כהנא אמר מאה ועשרים], ולא פליגין ילמדו סתומין מן המפורשין, מה המפורשין ששים, אף הסתומין ששים:

[ג] **וייעמוד** ויקרא אל מערכות ישראל וגו' (שם שם ח'), רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, רבי יוחנן אמר אמר להם אין אתם אומרים שהולד נוצר לארבעים יום, הריני ממתין לכם ארבעים יום, ברו לכם איש וירד אלי (שם), רבי שמעון בן לקיש אמר כך יהיה בשברו, אלא אמר אותו שכתב ה' איש מלחמה (שמות ט"ו), תנו לי איש ונלחמה יחד (ב"ש שם י'):

[ד] **ויגש הפלשתי** השכם והערב וגו' (שם שם ט"ז), (כב) אמר רבי ברכיה בר

הערות ותקונים.

לשהות והוה כד"ה שם: (יג) עשאה מסכת. כלומר מדרש כפני עצמו עשה מהלכה זו, ודומה ויסך לשון מסכת כמו שהביא המ"כ: (יד) לא הוגה כך יוסף. הקשתי בשם ר' יוסף ובילוסלמי ר' הוגה בשם ר' יוסי, וכן במדרש רות ר' הוגה בשם ר' יוסף. ובב"י מן מדרש שמואל כתוב לא הוגה לבד וחסרים המלות בשם ר' יוסף: (טו) ור' שמעון בן לקיש. בילוסלמי שם ר' שמעון בר רבי, ובמדרש רות ר' שמעון ברבי, ומשלח הרבה שעמים בילוסלמי ר' שמעון בר לקיש והוא ר' שמעון שהם עיין מכות התחומות דף ל"ח: ובב"י מן מדרש שמואל נאמר ר' שמעון והמלות בר לקיש חסרים: (טז) ולמה שלשה זה מוקדם בילוסלמי שם ובכורות רבה ומוסב על ויבקעו שלשה הגבורים בשמואל שם או על ויבקעו השלשה כד"ה שם: (יז) כתוב אחד ויסך וכתוב אחד וינסך. בילוסלמי מהוסך הסדר כתוב אחד ויסך ויגסך (בד"ה) וכתוב אחד ויסך (בש"ב) ובמדרש רות חסר הסיום הזה: (יח) הנה הבית את אדום וגו' ל"ל חנינא. נעלם ממני מה סייעה זה לנתן ואולי נלקה בחסר ובב"י ממדרש שמואל חסר מן את אדום עד את אדום שהשמיט המעתיק מה שבתוכיים: (יט) ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי. עי' במדרש התהלים מזמור ג' לוח ד' בסטוק ה' מה רבו צרי: (כ) ל"ל חנינא. מובא בילקוט שמואל רמז קכ"ו וחסר הציון ומה שנראם שם פרק מצות מלחמה דף מ"ב מיסב על כתיב חן חניתו, ומה שאמר ששים קינטרין היה לבוש גליות, החשבון לימו עולה יפה כי בקרקע מפורש חמשת אלפים שקלים נחשת וקינטר הוא מאה שקלים, עי' רב"י בכורות ל' ע"ל, והרי הוא חמשים קנטרין: (כא) ר' אבא בר כהנא כו'. הוספתי כמו שהוא בילקוט שם וכן הקן הל"ל, וחסר גם בב"י ממדרש שמואל: (כב) ל"ל ברבי בר רבי יצחק, הוא רבה ס"ב לוח כ', ושם הגי' אמר ר' ברכיי בשם ר' יצחק. והמאמר מובא בחומ' סוטה מ"ב ע"ב ד"ה מאה והביאו ג"כ ל"ל ברבי ב"ר יצחק ומה שהביאו שם בשם מדרש וי"ל ותנדת

שמואל

רבי יצחק בשכר ארבעים פסיעות שהלכה ערפה עם חמותה נתלו לבנה מ' יום, הדא הוא דכתיב ויתיצב ארבעים יום (שם שם), (כג) רבי יוחן בשם רבי יצחק בשכר ארבעה דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ועמדה ממנה ד' גבורים הללו, סף ומדון גלית וישבי, הדא הוא דכתיב את ארבעת אלה וגו' (ש"ב כ"ב כ"ג), (כד) אמר רבי יצחק אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה, (כה) נתערבו בה (גייס) [גויות] של מאה בני אדם, הדא הוא דכתיב והוא מדבר עמם והנה איש הבינים ונו' ממערכות פלשתים (ש"א י"ז כ"ג), ממערכות (כו) [ממערות כתיב] ממאה ערלות פלשתים רבי תנחומא אמר אף כלב אחד, וכתיב ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי: [ה] (כז) **ואת** עשרת חריצי החלב וגו' (ש"א ט"ו י"ח), (כח) גדיין מניעין מן אימיהון, ואת אחיך תפקוד לשלום (שם), (כט) דוגמא דידהון, ואת ערובתם תקח (שם), ערבותהון. (ל) אמר רבי יהודה ברבי סימון למוד שבטי יהודה להיות ערבים אלו את אלו, כמה דאת אמר אנכי אערבנו וגו': גם את הארי (ואת) [גם] הדוב הכה עבדך (ש"א י"ז שם ל"ו). (לא) תני בשם רבי נתן ארבע אריות ושלש דובין הכה דוד באותו היום, הדא הוא דכתיב ארי, הארי, את הארי, גם את הארי, דוב, הדוב, ואת הדוב:

פרשה עשרים ואחד

[א] **וילבש** שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אותו שריון

הערות ותקונים.

שמואל, לא נמצא כויש"ר רק בדברי הימים לכן יש להקן במקום וי"ר ל"ל רות רבה: (כג) ר' יוחן בשם רבי יצחק בשכר מרכבה דמעות, בב"י מן מדרש שמואל הגי' ר' יוחנן ב"ר יצחק. בגמרא בבלי סוטה מ"ב ע"ב דרש בשכר ד' דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאה ממנה ד' גבורים, שנאמר והשלחה קולן והבכיה עוד, פירש"י פעם שניה לעיל מיני כיוצ וחשלחה קולן והבכיה, ופי' מרכבע בכיות שתי בכיות משתי עיניה: (כד) אמר ר' יצחק לותה הלילה שפרשה ערפה מחמותה. מובא בהוס' שם: (כה) נתערבו בה. בב"י הגי' נתערבו בה וכן הגי' שם גויס של מאה בני אדם: (כו) ממערות כתיב. כלשון הקנאי כ"ה גם בב"י, ודומם מובריקון ממאה ערלות, ועי' במ"כ ובמנחת ש': (כז) ואת עשרת חריצי החלב. מובא בילקוט שמואל רמז קכ"ו ותסר העיון עד אמר יבי לדוד ומשם ואילך הוא מהמומת וגם לזה ח': (כה) גדיין מניעין מן לימיהן. וכן מובא בילקוט שם וכיוצ הרבה בעל זית רענן פי' גדייס מיוקוס עדיין ולקחוס לחוקן מן לחמיסס: (כט) דוגמא דידהון. פי' דמות ודמיון שלהם. וחז"ל דרשו לה ינרע מלדיק עינו דוגמא דידיה, ויותר נכון שפיל ואת ערובתם הקח דוגמא דידהון, וכן מרגם יונתן על ואת ערובתם ויח טיביהון תיתי, כלומר עניניהם, וכן רש"י הביא ואת ערובתם הקח ואת ערובתם הלוחם ובלומם הקח בחזק ובלבבך והגיד לי: (ל) ת"ר יהודה ב"ר סימון. מובא בילקוט שם ובמדות מצוין על זה המומאל ובחמת המחמר מהנחומא מהחיל מן אמר יבי לדוד: (לא) הני בשם רבי נתן מרכבה חריות ובלם דובין הכה דוד בחותו היום הכ"ד הרי החרי את החרי גם את החרי, דוב הדוב ואת הדוב, המחמר מבואם כי לא נאמר בקרא הרי גם לא נאמר ואת הדוב, ומקור המחמר הוא בילק' מדות דר"ש בר' יוסי הגלילי מדה ג', וכך היתה שם מרבוי אחד רבוי כיוצ גם את החרי גם הדוב הכה עבדך הרי הוא אומר גם את הרי שלשה רבוין מלמד שהרי שם חמשה חיות לשעת הרי ושני גוריו והדוב וגוריו. והרד"ק בשמואל אומר שם (יז ליו) הכיוא וז"ל ובדרש אלו אמר הרי ודוב הייתי אומר אלו חיות שהיו בלבד הכה ובהמה אומר גם את החרי גם הדוב הרי כאן שלשה רבוין מלמד שהיו שם חמש חיות לעשה, כיצד הרי ובני גוריהו והדוב וגוריו עכ"ל, ולפיהי בב"י שם הביא המחמר בקנאה גם את הדוב גם הדוב הרי אלו רבוין הרי ובני גוריו ודוב ובני ילדיו, יש להקן בדבריו ודוב וגוריו, ולילקוט שמואל שם הביא המחמר מאגדה במואל וסיים הה"ד גם את החרי הרי החרי החריות דוב והדוב וגם את הדוב וכיוצ גי' מבוכשה ומן דברי המדרש שלפנינו נראה כי הי' לפניו בקנאה ואת הדוב ועי' מה שהעיר בזה בעל מנחת ש' והביא שם גם את המדרש שלפנינו, ונראה כי הדוכם בהביא זה בשם ר' נתן החליף את ל"ב מדות דר' יוסי הגלילי עם מ"ע מדות דר' נתן:

[בא] (א) נמצאו חפוחין לא מצולבין ולא מסולקין. מלת חפוחין מורגל בירושלמי כמו אלכסוני מיוחין חפוחין (כתובות פ"ט דף ל"ב ע"ב) פי' מכוונים עליו לפי מדתו בגמרא, עי' ערוך השלם

(ס"פ י"ז ל"ח), (ה) נמצאו חפותין (ג) לא משולשלין ולא מסולקין, (ג) כיון שראה שאול כן נתכרכמו פניו, כיון שראה דוד שנתכרכמו פניו של שאול, מה דוד אמר לו, ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי וגו' (ס"פ י"ז ל"ט), ויקח מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלוקי אבנים מן הנחל (שם שם מ'), (ד) אחד לשמו של הקדוש ברוך הוא, ואחד לשמו של אהרן, ושלשת לשלשת אבות העולם, (ה) אמר אהרן לא אני הוא גואל הדם עלי להיפרע ממנו, (א"ל) [אמר] הקב"ה וחלא לפני חירף וגידף, עלי להפרע ממנו, ובילקוט (שם שם), (ו) רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי האבנים היו מתלקטות מאיליהן: ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו (שם שם מ"ב), (ז) רבי יודן אמר נתאוה לו שהיה דוד אדמוני עם יפה עינים (שם שם):

[ב] **ויאמר** הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות (שם שם מ"ג), כתוב ועל (מחלקו') [מחלוקת] החדש השני דודי האחוחי ומחלקתו ומקלות הנגיד וגו' (דה"א כ"ז ד'), רבי יודן אמר על שם שהיה רודה במקלו, א"ר ברכיה על שם כי אתה בא אלי במקלות:

[ג] **ויאמר** הפלשתי אל דוד לכה אלי וגו' (ש"א שם שם), (ח) רבי אבא בר כהנא אמר (ט) הארץ אחזתו, אמר רבי תנחומא (י) אנא אמר טעמיה, (יא) בוא אלי אין כתיב כאן, אלא לכה אלי ואתנה את בשרך וגו', (יב) רבי יאני בריה דרבי שמואל בר רבי יאני (יג) מאתים וארבעים ושמונה כבלים, (כנגד) [נתן הקדוש ברוך הוא על] מאתים וארבעים ושמונה איברים שהיו בו בגלית, הוא שדוד אומר אל תתן ה' מאויי רשע (תהלים ק"מ), אל תתן ליה תוחמדתיה זמטו אל תפק

הערות ותקונים

ערך חפת והביא שם דברי המדרש שלפנינו, ובהגהות למהר"ם לוב"ו ליתא כיון שהלכים והלאה שם עשויים לו, פי' שהיה כמדהו: (ב) לא משולשלין. פי' נגררין בארץ: (ג) כיון שראה שאול כן נתכרכמו פניו, כיון שראה דוד שנתכרכמו פניו פי' שנעשה פניו ככרכום מפני עצם ומוכנל בדרז"ל ובמדרש התנחומא שם מיד הכניס לו עין הרה, כשראה דוד שהלבין פני שאול כו'. (ד) אחד לשמו של הקב"ה, מובא בילקוט שמואל רמז קכ"ז בשם המדרש: (ה) אמר להרן לא אני הוא גואל הדם. הרד"ק הביא המאמר בפי' לחברת ול' ובדרש למה חמשה? אחד לשמו של הקב"ה, ואחד לשמו של להרן, ובשבח לשבחת החבות אמר הקב"ה וכי לא לפני חירף וגידף עלי לפרע ממנו, אמר להרן וכי לא גואל הדם הוי עלי לפרע ממנו, אמרו החבות וכי לא עליו לפרע ממנו בחירף וגידף מערכות אלהים חיים ובקש לעקור בניו ולעקור הורתם שהיו מחייתם, וכי' להרן שהי' גואל הדם, דם של חפני ופנחס שהי' כהנים שהרגם גליית כמו שכתוב בחרגומו של תוספתת הכתוב למעלה עשיל, וכוונתו להתרגום על פסוק זי המתחיל לחת הוא גליית שלשתתה דמן גת: (ו) כי יהונתן דסכנין בש"ב לוי. מובא בילקוט שמואל רמז קכ"ז בשם המדרש: (ז) כי יודן אמר. וייל שכ"ח חות בי. ובסיקתא דריב שסקה לחרי: (ח) כי לחבא בר כהנא אמר וי"ב שם ובסיקתא דר"ב שם ומובא בילקוט שמואל רמז קכ"ז בשם וי"ב וכן בילקוט תהלים רמז תס"ו: (ט) החרן לחזתו. ר"ל נדמה בחלו החרן לוחזת לוחו והגהו תקוע במקומו מבלתי יכולת לנוע הנה והנה: (י) אנא אמר טעמיה. כי הנחומא לגיל לומר תמיד לחת לחיות טעם הדבר: (יא) בוא אלי אין כתיב כן. במדרש שם ובסיקתא וחבא לחיך חינו חומר חלח לכה אלי מלמד שהחרן לחזתו: (יב) כי יאני בריה דר' שמואל בר רב יאני, בש"י כי יאני בריה דשמואל בר יאני, בוייל ובסיקתא הגי' כי יאני בשם ר' שמואל בר ר' יאני, ובילקוט שמואל כי יאני בשם ר' שמעון בן יוחאי וזה מטעות המעתיק כי הי' כתוב לפניו בשם רשב"י וחבב שהוא ר"ת בשם ר' שמעון בן יוחאי, ובילקוט הכלים כי יאני בשם ר' חבא, ובויוחסין חות י הביא כי יאני בשם ר' שמואל בר יאני ולא ניין המקום, ובעל סדה"ד הביא דבריו וכתב "לא מצאתי" ובחתם כוון למאמר המדרש וי"ב ובסיקתא שהבאתי: (יג) רמ"ח כבלים. בוייל רמ"ח קופלוות בל בכול נתן הקב"ה על רמ"ח חיברים שם בו בחדם, ני"ל על רמ"ח חיברו, והמלות "שם בו בחדם" ים למחוק, ופי' קופלו בלבלת, והעדוך ערך קפל פ' הביא המאמר מוי"ב ובסיקתא דר"ב לחרי וגוסם מלמד שנתן הקב"ה רמ"ח קופלוות של בכול על רמ"ח חיברים שבו, ובהגהה קמ"ג בסיקתא שם כתבתי במדרש שמואל הוסתת כבלים והוא מחוסר מעתיק חבר בכל חת ידו לפרש מלת קופלוות, ובילקוט שמואל בגליון "פי' בלשון ערבי קורין לחוזק קיפל" וזה מבואר, ומעתה המדרש הזה בדברי הערוך

(נס), (יד) אל תשריניה ירומו סלה (נס), (טו) רומם כפפתוי, (מז) כיון שראה דוד שנתקלקלו דבריו, אמר הדין דידי אית בעיר דאכיל בשר דאת אמר ולבהמת הארץ, מה דוד אומר לו היום הזה יסגרך וגו' (שמואל נס מ"ו), (יז) ורבנין אמרי מיד לקה בצרעת, כמה דאת אמר והסגירו הכהן (ויקרא י"ג ה'). ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ (ש"א יז מ"ו), ולבהמת הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ, וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל (שם נס), עביד דין דידהון:

[ד] **וישלח** דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע וגו' [ותטבע האבן במצחו] (שם נס מ"ט), (יה) יהודה בר רבי אמר (כבצק) [כבבצק] ודכותה וכל גרמיהון הדיקו (דניאל ו כ"ה), יהודה בר רבי אמר (יט) כאילין פסטילם, (כ) ויפול על פניו ארצה (שם נס), כדי שלא יצטער אותו צדיק, גבהו שש אמות וזרת, ד"א למה ויפול על פניו ארצה אלא כדי שיטמן אותו הפה שחירף וגידף, דכתיב טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון (מיכה מ' י"ג), דבר אחר למה ויפול על פניו ארצה לפי שהיה דגון אלוהו נתון על לבו, לקיים מה שנאמר על פגרי גלוליכם(ויקרא כ"ו ל'), ולקיים ואתה על במותימו תדרוך (דברים ל"ג כ"ט), [וכתיב] ויהי כהוציאם את המלכים האלה אל יהושע וגו' וקרבו וישימו את רגליהם על צואריהם:

פרשה עשרים ושנים

[א] **ויראות** שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר וגו' בן מי זה הנער (ש"א יז מ"ה), (ה) וכי לא היה מכירו ואתמול הוא משלה ואומר לישי יעמוד נא [דוד] לפני כי מצא חן בעיני (שם מ"ז כ"ג), והכא הוא שואל עליו, אלא כיון שראה ראש הפלשתי בידו. אמר לאבנר בן נר צא ובדוק מאי זו משפחה הוא, (ג) אם מפרץ הוא מלך הוא, ואם מזרח הוא שופט הוא, והיה שם דואג האדומי, אמר אפילו מפרץ הוא פסול, לא בן רות המואביה הוא, אמר לו אבנר [ולא] כבר נתחדשה חלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, אמר לו אם כן מצרי ולא מצרית. אדומי ולא אדומית, אמר לו האנשים הללו למה נתרחקו לא על דבר שלא קדמו אתכם בלחם ובמים. היה להם להוציא הנשים [לקראת נשים],

הערות ותקונים.

ע"ש: (יד) אל תשריניה. כוי"ב וכפסיקתא לא הרפי ליה, עי' במ"ב שם: (טו) רומם כפפתוי. כפסיקתא וכוי"ב חזק כתפוי, וכתבתי בהערה קכ"ב כפסיקתא שם במדרש שמואל רומם כפפתוי ל"ל כפתוי פי' קבלנו מלבון כפיהו כפרביליהון בדניאל, וזה יהומם הזממים שנתת עליו יהומו ויחזקו: (מז) כיון שלמה דוד שנתקלקלו דבריו אמר הדין דידי אית בעיר דאכיל בשר דאת אמר ולבהמת הארץ, מה דוד אומר לו היום הזה יסגרך ה' בידי, זה ליתא בפסיקתא וכוי"ב והוא נוסף בתמצע והכד"ק הביא המאמר הזה בשינויים קצת וז"ל וכדרם כיון שלמה דוד בדבריו מקולקלין שאמר ולבהמת הארץ אמר לו אית בעיר אכיל בשר אמר הדין דידי הוא אמר היום יסגרך ה' בידי וגו' עד לעוף השמים ולבהמת הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ, אמר ים אלכים בישראל עבד דידי ודידהון, ולחיתי כי גם בשדי כוון למאמר המדרש שכתב ולבהמת הארץ אין דרך לבהמות לאכול אדם אמר דוד בשר נבלתם של זה אלי הוא כח דוד ואמר לו ונהתי פגר מחנה פלשתים וגו' ולחית הארץ: (יז) ורבנן אמרי לקה בצרעת. פסיקתא וי"ב שם: (יח) יהודה בר אמר. מובא לעיל פי"א אות ו': (יט) כאילין פסטילם. עי' לעיל פי"ח הערה י"ז: (כ) ויפול על פניו ארצה, כדי שלא יצטער אותו צדיק מדרש תהלים מזמור י"ח אות ל"ב וכם הוא קצת בתנחומא יותר, ומובא בילקוט שמואל רמז קכ"ז ד"ה ויפל וחסר הענין שו"ט, אז הענין שו"ט במזמור שלפנינו מוסב גם על זה, והמאמר שלפנינו הוא מסו"ט מזמור ל"ו אות כ', ובעל אות תמה הגיה והוסיף כמו שהוא בילקוט ולא אמר מדוע היקן כן ובאמת המאמר בילקוט לקוח מן מדרש תהלים:

[כב] (ה) וכי לא היה מכירו. מדרש רות פ"ד בפסוק ויאמר בועז, ובגמרא יבמות ע"ו ע"ב הוא בסנהדרין תחת, ומובא בילקוט שמואל רמז קכ"ז בשם הגמרא: (ג) אם מפרץ הוא מלך הוא בגמרא

נתעלמה הלכה מאבנר לשעה, אמר לו שאול לאבנר הלכה שנתעלמה ממך, צא ולמד משמואל ובית דינו, (ג) כיון שבא אצל שמואל, אמר ליה הדא (מינך) [מנה] לך לא משל דואג, דואג מיניי הוא, ואינו יוצא בשלום מן העולם, (ד) להוציאך חלק אי איפשר [דכתיב] כל כבודה בת מלך פנימה (תהלים מ״ה י״ד), הא לאיש לקדם ולא לאשה, ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור (דברים כ״ג ה׳), הא לאיש ליתן שכר אבל לא לאשה:

[ב] **ויצאו** שרי פלשתים ויהי מדי צאתם וגו׳ [וייקר שמו מאד] (ב״מ י״ח ל׳), (ה) רבי יהודה ברבי סימון אמר נתייקר שמו מאוד בהלכה (כיצד) כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה אמרו כתיב בתורה כי יקח איש אשה חדשה וגו׳ (דברים כ״ד ה׳), הרי שעה שנקפוץ על דוד (ונאבדו) [ונאבדנו] מן העולם, והם אינן יודעון שדוד חכם ודורש (כיצד) במה דברים אמורים במלחמות הרשות, אבל במלחמת מצוה הכל יוצא, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה, רבי יהודה אומר לא כי אלא במה דברים אמורים במלחמת מצוה, אבל במלחמת חובה, הכל יוצא אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה:

[ג] **וישלח** שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו וגו׳ (ב״מ י״ט י״ח), [זש״ה] לבן כה אמר ה׳ אלהים יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם וגו׳ [וכמשפטי הגוים וגו׳ לא עשיתם] (יחזקאל ה׳ ז׳), רבנין ורבי יהודה ברבי סימון, רבנין אמרין כרעים עשיתם וכטובים לא עשיתם, (אמר) (ו) רבי יהודה ברבי סימון [אמר] אפילו כרעים לא עשיתם, איזבל בת כוטרים היא משלחת ואומרת לאליהו כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (מ״מ י״ט ב׳), ופותחת לו פתח [שיברח], והכא וישלח שאול מלאכים וגו׳, הוי אפילו כרעים לא עשיתם:

[ד] **ותקח** מיכל את התרפים ותשם (על) [אל] המטה (ב״מ י״ט י״ג), (ז) תני בשם רבי איבו (ח) ניקורים של בדולקי: ויאמר [שאול] אל מיכל למה ככה

הערות ותקונים

כנמרא אם אי מפרן אהי מלכא הוי בהמלך פורן לעבוה דרך ואין ממחין בידו: (ג) כיון בבא אצל שמואל כו׳. מוכח בילקוט שמואל רמז קכ״ח בשם אגדת שמואל: (ד) להוציאך חלק אי אפשר. בכי להוציאך חלק אי אפשר בתהלים למה נהרחקו על דבר אבר לא קדמו אחבם בלחם ובמים אחבים דרכם לקדם, נמים אין דרכן לקדם דכתיב כל כבודה בת מלך פנימה: (ה) ר׳ יהודה בר סימון. מוכח בילקוט שמואל רמז קכ״ט בשם המדרש, ובם נשמע בזוהר בלימה מן אבל במלחמת מצוה עד אבל במלחמת חובה, (ו) ר׳ יהודה בר סימון אמר אפי׳ כרעים לא עשיתם. זה נשמע בילקוט שבשמים המעתיק לו המדפיס מן לא עשיתם עד לא עשיתם: (ז) תני בשם ר׳ איבו, זה נשמע בילקוט: (ח) ניקורים של בדולקי, וכ״ה בדפוס ראשון נפנים כניי בילקוט רק אחי״כ נפהכב, ובדפס ניקודים במקום ניקורים, והוא מבדם שם ניקורים עניני חלוגים בלומר כלי חלול ודומה שם לשרבה, וכאבר הוא בדפוס פרמג בדפס כן בכל הדפוסים ניקודים בל בדולקי, והמוסבי ערך בדולקי הביא המאמר הזה וגורס נקודים בל בדולקי והביא בקונה נוסחאות כתוב בל בדולקי, פי׳ נקודים ניוריס ועוכות מלבון נקודת הכסף ופי׳ בדולקי בתוה רים בלבון רומי veriloyui דוברי לתה כוי. ע״ב תולם מה בהביא בבקונה נוסחאות כתוב בל בדולקי היא בגנה ויש לתקן ובקונה נוסחאות כתוב בל בדולקי והרב בעל עיוך הבלם כתב ניקודים עניני חלוגים ומטוקבים ובדולקי הוא ל״י מדבר מבריסו ומבחיו ולמעלה וביתים הקדמונים חבבו בהוא ע״י כיוף וא״ב התבפים הם עוכות דמות לדם תוכן חלוגות ומדבכות מבין חלגן כוי ע״ב, ועי׳ במעביל שהביא הגי׳ נקודים בל בדולקי בדל״ת ובלה לפכם המלה מיוניח ע״ב. והרב החוקר הרבד״ל ז״ל כתב בהגהותיו (תגהות בדל״ת ח״ם דף הבי״ב) כי מאמר ר׳ חייבו חיעו על התרפים חלח בל בביר העזים והמעתיקים כתבו החלח הפסוק והבמיטו קלחו, והנה בביר העזים פירש״י עור מופבש בלם בחמת והנה בלבון יוני vaκos עניבו עור עם הנמר על בן במקום ניקודים ל״ל נקום ובמקום בדולקי ל״ל בדולקי ובית ביוני Βαρύλοχος והוא הוחר לדובר רע ומוסב דבה, והחוחר הזה יבדק מאד

רמיתני וגו׳ (שם שם י״ז), כתיב הששי יתרעם לעגלה (אשת דוד) [אשתו] (דה״ב ג׳ ג׳) למה נקרא [שמה] עגלה (פ) אמר רבי יהודה בר סימון על שפעתה בעגלה ומתה, (י) ורבנין אמרי על שפעת לפניו, ואמרה לו אבא לא היה לך להשיאני לאדם בעולם אלא לליסטים שלך השיאתני שלף חרבו עלי ואמר לי אם אין אתה משלחני הריני ממיתך: ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל הרמתה וגו׳ (שם שם י״ח), (יא) ר׳ הונא בשם רבי יוסי באותו הלילה שברח דוד מלפני שאול למד משמואל הנביא מה שאין תלמיד ותיק למד למאה שנה:

(ה) **ויברח** דוד מניות ברמה (ב״ש כ׳ ח׳), (יב) רבי זכריה ורבי יונתן בר חגי בשם רבי יצחק בר מרין (יג) יפה קפדנותן של אבות מענוותנותן של בנים, קפדנותן של אבות מיעקב, ויחר ליעקב ויריב בלבן וגו׳ (בראשית ל״א ל״ו), את סבור שמא מכות ופצעים היו, והלא לא היה שם אלא דברי פיוסין, (יד) אמר (רבה) [ר׳ סימון] בנוהג שבעולם אדם הולך לבית חמיו, אפשר שלא ליטול בידו מאומה, ברם הכא (טו) אפי׳ מחט או צנורא לא עלתה בידו, ענוותנותן של בנים מדוד ויברח דוד מניות ברמה וגו׳, מזכיר שפיכות דמים בפיוסו:

פרשה עשרים ושלשה.

(א) **ברוב** שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי (תהלים צ״ד י״ט), (ט) כנסת ישראל אומרת לפני הקדוש ברוך הוא מרוב עונות שלי הצדיקים שבי עפים ומתעלפים (ג) (שבשעה) [ובשעה] שהזקן יושב ודורש שמיתתן של צדיקים כפרה להם לישראל בכל מקומות מושבותיהם, באותה שעה תנחומיך ישעשעו נפשי:

(ב) **טוב** שם משמן טוב וגו׳ (קהלת ז׳ ח׳), (ב*) שמן טוב יורד (ג) שם טוב עולה,

הערות ותקונים

על המבחקים כימי קדם כפני קבל ועדה ומשמיעים סיבי ענבים ליינות ולבון הרע והגה המנגנים הסם היו מתכוסים בעור עזים בעל שער, להדמות לבעזיים, והגה נדק ר׳ חייבו בחמרו כי כציר העזים הוא עור עם הצער שעליו כאומו שהיו לגילים ללבוש בעלי הסאמיטא העוטים עצמם כבעזיים:

(ט) ח״ר יהודה בר סימון על שפעתה בעגלה ומתה, לעיל מזמור י״ח אות ג׳ על שפועה ותתה בעגלה:

(י) ורבנין אמרי על שפעת לפניו ואמרה לו כו׳, במדרש התלים מזמור ל״ט אות ד׳ לכן קורא לה מיכל עגלה שנאמר והנני יהרעש לעגלה, שלא קיבלה עליה עול תלת קיבורה אומו: (יא) ר׳ הונא בשם ר׳ יוסי. מובא בילקוט שמואל רמז קכ״ט והסר הציון: (יב) ר׳ זכריי ור׳ יונתן בר חגי בשם ר׳ יצחק בר מרין. המאמר נכנס בב״ר פפ״ד אות י׳ ובפסיקתא דר״כ פסקא במעו (קמ״ז ע״ב) ובפסיקתא רבתי ר׳ עזריה ור׳ יהונתן בשם ר׳ חגי בשם ר׳ יצחק, ושם להקן לפניו בשל ר׳ עזריה במקום ר׳ זכריי וגם ים להקן בב״ר ר׳ יונתן בר חגי כמו שהוא לפניו ובפסיקתא. ובפסיקתא ר״ל בשם ר׳ יצחק בר מרין במקום בשם שמואל בר יצחק כמו שהוא לפניו ובב״ר, וכן תלתה בב״ר שמ״ב אות ז׳ במאמר לחך מובא שם ר׳ עזריה ור׳ יונתן בן חגי בשם ר׳ יצחק, וכן במדרש קהלה פ״ט פסוק כי גם לא ידע האדם ר׳ עזריה ור׳ יונתן בר חגי בשם ר׳ יצחק בר מרין, ואולי בפסיקתא היה כתוב בב״ר תגיים בר יצחק וזה כוונת המדרש ב״ר וחגי לה בשם ר׳ חנינא בר יצחק, ועי׳ בסדר הדורות ערך ר׳ יונתן בר חגי בהגיה ר׳ זכריי ור׳ עזריה בשם ר׳ יצחק בר מרין מדרש שמואל פ״ב ים להקן בדברים ר׳ זכריי ור׳ יונתן בר חגי בשם יצחק בר מרין:

(יג) יפה קפדנותן של אבות. בב״ר ובפסיקתא הוא קלת בשמעוים: (יד) אמר רבה. הקדמי ח״ר סימון כמו שהוא בפסיקתא ובב״ר, ובב״ר הגי׳ אמר ר׳ סימון לא נמלא בידו, ופי׳ נצורא מזלג עי׳ ערוך בערכו: בב״ר, ובפסיקתא הגי׳ אפילו מחט לפני הקב״ה. הביא כל הדרשות על ויחר שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו

[כג] (ט) כנסת ישראל אומרת לפני הקב״ה. הביא כל הדרשות על ויחר שמואל הגי׳ בשבעה בחזקן יושב ודורש לו: (ג) שבשעה בחזקן יושב ודורש. בב״ר ממדרש שמואל הגי׳ בשבעה בחזקן יושב ודורש על מיתתן של צדיקים שהוא כפרה להם לישראל בכל מקומות מושבותם בחותה בשעה הנחומיך ישעשעו נפשי: (ב*) שמן טוב יורד. קהלת רבה פרשה ז׳ אות ח׳ הוא מקה״ר שם והוסף שם על שם שנדרם בסוף על ויחר שמואל ויספדו לו, והתחלת המאמר מובא בתנחומא הנדפס מכבר ויקבל אות ד׳: (ג) שם טוב יורד שם טוב עולה, בתנחומא הגי׳ שם טוב עולה ושם טוב יורד,

שנאמר (ואגדלה שמך) ואעשך לגוי גדול [ואגדלה שמך] (בראשית י"ב ב'), שמן טוב כלה שם טוב אינו כלה, (ד) [שנאמר] שם עולם אתן לו אשר לא יכרת (ישעי' נ"ו ה'), שמן טוב בדמים, שם טוב בחנם, שמן טוב לעשירים, שם טוב לעניים ולעשירים, שמן טוב מהלך מקיטון לטרקלין, שם טוב מהלך מסוף העולם ועד סופו, שמן טוב נופל על המת והוא מבאיש, [שנאמר] זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח (קהלת י' א'), שם טוב נופל על המת ואינה מבאיש, [שנאמר] ויעל ויגהר עליו ויזורר (על) הנער [עד] שבע פעמים (ויחם בשר הילד) (מ"ב ד' ל"ג), שמן טוב נופל על המים והוא נדוח, שם טוב נופל על המים ואינו נדוח, [שנאמר] ויאמר ה' לדג וגו' (יונה ב' א'), שמן טוב נופל על האור והוא נשרף, שם טוב נופל על האור ואינו נשרף, [שנאמר] באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו מן גו נורא (דניאל ג' כ"ו), אמר רבי יהודה ברבי סימון [מצינו] בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו מתים, בעלי שם טוב נכנסו למקום המתים ויצאו חיים:

[ג] (ה) **רבי** יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה משה לך מנה לי כהן גדול, אמר לו מאיזה שבט, אמר לו משבטו של לוי, באותה שעה שמח משה ואמר כך שבטי חביב, אמר לו חייך שאהרן אחיך הוא, [שנאמר] ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך (שמות כ"ח א'), אמר לו (מה) [במה] אני מושחו, אמר לו משמן המשחה, [שנאמר] ולקחת את שמן המשחה וגו' (שם כ"ט ז'), אבל עבודתו אינה עבודה וחייב מיתה, אילולי שמותן של שבטים שהן חקוקין על לבו, [דכתיב ונשא אהרן את שמות וגו' (שם)], אמר הקדוש ברוך הוא חביב עלי שמותן של שבטים משבטו של לוי ומכהן גדול שנמשח בשמן המשחה, (ו) א"ר ביבי בשם רבי ראובן אם היו חסרין אות אחת (ז) לא היו מכפרין, תני רבי הושעיה אפילו נקודה אחת, (ח) תני רבי שמעון בן יוחי שלשה כתרים הם, כתר תורה, כתר כהונה, כתר מלכות, וכתר שם טוב [עולה] על גביהם, כתר מלכות זכה דוד ונטלו, כתר כהונה זכה אהרן ונטלו, (ט) כתר תורה מונח לתוכחת לכל באי העולם לאמר שאילו היו כתר כהונה וכתר מלכות קיימין הייתי זוכה בהן ונוטלן, והרי כתר תורה מונח כל מי שיזכה בו מעלין עליו כאלו זוכה בכולן, וכל מי שלא זכה בתורה לא זכה באחד מהן, (י) רבי אבין בשם רבי שמעון בן יוחי [אמר] מצינו שהלך הקדוש ברוך הוא מהלך חמשה מאות שנה בשביל ליטול לו שם טוב, [דכתיב] אשר הלכו אלהים (לעשות) [לפדות] לו לעם לשום לו שם (ש"ב ז' כ"ג):

[ד] (יא) **אמר** רבי שמעון בן מנסיא (יב) חביב הוא שם טוב מכהונה ומלכות,

הערות ותקונים

שם טוב עולם שי' ואעשך לגוי גדול ואגדלה שמך, ושמן טוב יורד שנאמר כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן (תהלים קל"ג ב'). גם חסר לפניו כמדרש שמן טוב לפי שעה ושם טוב לעולם, שנאמר יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו, גם חסר שם טוב בחיים ובמתים ושמן טוב בחיים כמו שהוא בתוספתא שם: (ד) שנאמר שם עולם אתן לו אשר לא יכרת, כ"ה גם בתוספתא וילקוט במדרש קה"ר: (ה) כ' יהודה ור' נחמי', קה"ר שם ושם הגי' לפנינו לעיל ג"כ כ' יהודה ור' נחמי' כ' יהודה לומר: (ו) ת"ר ביבי בשם כ' לחוקן, במדרש קה"ר חסרים המלות "בשם כ' לחוקן" וכ"ה במדרש שמואל הגי' כ' ביבי בשם כ' לחנין ולפני זה חסר שם שנאמר מכ' נחמי' ומשלח בקה"ר שם אבל הוא דומה כמעט עם שנאמר מכ' יהודה, רק במקום שמותם של שבטים חקוקים על לבו הביא כ' נחמי' שמותן של שבטים חקוקים על שהי כתיפיו: (ז) לא היו מכפרין. בקה"ר הגי' לא היו מתכפרים, ר"ל במשפט הכוהנים והומים: (ח) תני רבשי"א שלשה כתרים. קה"ר שם: (ט) כתר תורה מונח כו' עד זוכה בהן ונוטלן. ליתא בקה"ר: (י) כ' אבין בשם רבשי". בקה"ר כ' בון בשם כ' שמואל בר נחמני: (יא) ת"ר שמעון בן מנסיה חביב הוא שם טוב קה"ר שם, ושם הגי' ת"ר שמעון בן יוחאי, ושנאמר חביב שם טוב מלכון

שהכהונה ומלכות בטל, ושם טוב לא בטלו, (אמר רבי שמעון בן מנסיא) חביב הוא שם טוב (מריח ארון) [מארון] הברית (שריח ארון) [שארון] הברית לא היה (מריח) [הולך] לישראל אלא ג' ימים, הדא הוא דכתיב וארון ברית ה' נוסע לפניהם (במדבר י' ל"ג), (יג) [ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו, מנא לן מדוד, שנאמר ויצא שם טוב בכל הארצות וגו' (דה"א י"ד י"ז)], (יד) אמר רבי יהודה ברבי סימון חביבה היא מיתתן של שבטים יתיר מחייהם, שבחייהם לא נאמר ששה משמותם, [ובמיתתן נאמר ששה משמותם (שמות כ"ח י')], (טו) תלמידו דרבי אימי ואבא צידוני בשם ר' שמואל בר נחמן (טז) חביבה מיתתו של שאול יתיר מחייו, שבחייו לא נאמר מחר אתה ובניך עמי, ובמיתתו נאמר (מחר) [ומחר] אתה ובניך עמי (ש"א כ"ח י"ט), עמי בתוך מחיצתי:

(ה) (יז) **אמר** רבי שמואל בר נחמן מרים ויוכבד הן הן חיותיהן של ישראל, שנאמר שם האחת שפרה ושם השנית פועה (שמות א' ט"ו), (יח) שפרה זו יוכבד, ולמה נקרא שמה שפרה (יט) שפרת ורבת: דבר אחר שפרה, שפרו ישראל ורבו בימיה, דבר אחר שפרה שם שבח, ברוחו שמים שפרה (איוב כ"ו י"ג), פועה זו מרים, ולמה נקרא שמה פועה, (כ) שהיתה פועה והולד יוצא: דבר אחר פועה שהופיעה במעשים טובים לישראל: דבר אחר פועה שהיתה פועה ובוכה על אחיה [משה שהושלך ליאור], הדא הוא דכתיב ותתצב אחותו מרחוק וגו' (שמות ב' ד'):

(ו) (כא) [**תני**] שלשה שמות נקראו לאדם, אחד שקראו לו אביו ואמו, (כב) ואחד שקרא לעצמו, ואחד שכתב בספר, (כג) רבי אמר (כד) ואין אנן יודעין אי זה מהן יקדים, אם זה שקרא לעצמו, ואם זה שקרא לו אביו ואמו, בא

הערות ותקונים

שלמה ופירש ויום המות מיום הולדו (קהלת ג' ח'), נולד אדם מונין למיתה, מת מונין לו לחיים, נולד אדם הכל שמחין, מת הכל בוכין, ואינה כן, אלא נולד אדם הכל צריכין לבכות, מפני שאינן יודעין על אי זה פרק הוא עומד, מת הכל צריכין לשמוה, מפני שהן יודעין שיצא בשלום מן העולם, (כה) [משל] לב' ספינות שהיו פורשות בים, אחת נכנסת (כו) ללמין, ואחת יוצאה מן (הלמים) [הלמין], זו שנכנסת ללמין לא היו הכל שמחין בה, וזו שהיא יוצאה מן הלמין היו הכל שמחין בה, פקה אחד היה שם, אמר חילופי דברים אני רואה, זו שנכנסת ללמין היו הכל צריכין לשמוה, מפני שהן יודעין שנכנם בשלום מן הים, וזו שהיא יוצאה מן הלמין לא היו צריכין הכל לשמוה, מפני שאינן יודעין על איזה פרק היא עומדת, כך אדם נולד הכל שמחין, מת הכל בוכין, ואינה כן, אלא נולד הכל צריכין לבכות, מפני שאינן יודעין על איזה פרק הוא עומד, מת הכל צריכין לשמוה, מפני שהן יודעין שיצא בשלום מן העולם, (כז) וכשנולד דוד לא הרגיש בו בריה, וכיון שמת הרגישו בו כל ישראל, הדא הוא דכתיב והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וגו' (מ"א י"א):

[ז] (כח) **רבי** פנחס ורבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא ולא שכיבה היא מיתה, אלא דוד על ידי (ששכב) [שמת] על מטתו, כתוב בו שכיבה, ויואב על ידי שנהרג כתוב בו מיתה: דבר אחר ולא שכיבה [היא מיתה], אלא דוד על ידי שהיה מלך כתוב בו שכיבה, ויואב על ידי שהיה שר הצבא כתוב בו מיתה: דבר אחר ולא שכיבה היא מיתה, אלא דוד על ידי (שלא נמשח) [שנמשח] בשמן המשחה כתוב בו שכיבה, (כט) ויואב על ידי שלא נמשח בשמן המשחה כתוב בו מיתה: (ל) וכשנולד יהושע לא הרגיש בו בריה, וכיון שמת הרגישו בו כל ישראל, הדא הוא דכתיב ויקברו אותו בגבול נחלתו וגו' מצפון להר געש (יהושע כ"ד ל'), (לא) רבי ברכיה ורבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי חזרנו על כל המקרא (לב) ולא מצינו מקום ששמו הר געש, ומה הוא הר געש, (לג) מלמד שנתעצלו ישראל מלעשות חסד עם יהושע בן נון, ביקש הקב"ה להרעיש את כל העולם כלו על יושביו, לפי שהיו ישראל עסוקין במלאכתן, זה עסוק בכרמו, וזה עסוק בשדהו, וזה עסוק בפחמו, (לד) לפיכך לא עשו חסד עם יהושע, (לה) כיון דמית (שאול) [שמואל] מה כתב תמן, וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו וגו' (ש"א כ"ח ג'),

הערות ותקונים

חביב לאדם בשמו: (כה) מצל לב' ספינות עי' תנחומא שהוציאתי לאור ירים ויקהל, ובמדרש שמ"ר ירים שמ"ח, ועי' מה שהעירותי בהנחומא שם בהערה ג': (כו) ללמין. פי' בע"י חוף ים ומושב הספינות ובכ"י מהמדרש הגי' לגמל: (כז) וכשנולד דוד לא הרגיש בו בריה, פה חסר מאמר אחר שם ומצא לנכון בקה"ב שם לא מוצא בשהקדימוהו מולדין אין בריה מרגשת ומושב מריח להבין משם יהושע ותמ"ב מוצא שם מולד דוד כו', ולפנינו מוצא להלן בסוף המאמר וכשנולד יהושע ונשמע ממקומו: (כח) ר' פנחס ור' ירמי' בשם ר' חייא בר אבא, בקה"ב שם מוצא בשם ר' פנחס פנחס, ומוצא בילקוט מלכים רמז קצ"ו וגורם לי פנחס ור' לימי במקום ור' ירמיה: (כט) ויואב ע"י שלא נמשח בשמן המשחה כתיב בו מיתה, בקה"ב נוסף עוד דוד סיכבו כניו לא מקומו נאמרה בו שכיבה ויואב שלא יכבו כניו מקומו נאמרה בו מיתה, ולדעתי נוסף זה מלא מעתיק לו מדפים עמ"י מאמרם ב"ב קט"ז ע"ח ע"ם: (ל) וכשנולד יהושע. בקה"ב שם זה מוקדם ונשמע ממקומו, עי' לעיל הערה כ"ז: (לא) ר' ברכי' ור' סימון בשם ריב"ל, בקה"ב שם מוצא לכן לאמי בשתם וכרום לכה בפתיחתא חוס ב' מוצא ת"ר ברכי' לבד, ובילקוט מצלי למז תתקי"ם הביא בשם מדרש רות ר' ברכי' ור' סימון בשם ריב"ל: (לב) ולא מצינו מקום ששמו הר געש. וכ"ה בקה"ב לאכל כרות רכה ולא מצינו מקום ששמו נעש, ים להקן הר נעש כי מקום ששמו נעש מצינו ס"ב כ"ג ל': (לג) מלמד שנתעצלו, עי' בקה"ב וכרות רכה שם: (לד) לפיכך לא עשו חסד עם יהושע, בקה"ב שם סיים לפיכך הרגישו בו בריה כיון דמית שמואל והודיעו לה מיתתו (לה) כיון דמית שמואל, ע"ל מולד שמואל ולא הרגישה בו בריה כיון דמית שמואל הרגישו הכל מה כתיב

(לו) אמר רבי יהושע בן לוי (לז) מתלא אמרי דנכית בחיויא חבל מדחיל ליה, אמר ר' שמואל בר נחמן שמואל (לח) משלו נתנו לו, לפי שכתב והלך מדי שנה בשנה וגו', (וכתיב) ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ושם שפט את ישראל (ב"מ ז' ט"ז י"ז):

[ח] (לט) **כתוב** אחד אומר וימת שמואל (ב"מ כ"ה ח') (מ) [וכתוב אחד אומר ושמואל מת (שם כ"ח ג')] אמר רבי אסי ושמואל מת (מא) מיתה ודאי, וימת שמואל] (מב) אין דברים אמורין אלא לענייניו של נבל, [שנאמר] (מג) וימת שמואל וגו', וסמיך ליה ואיש במעון ומעשהו בכרמל (שם כ"ה ב') (אלא) (מד) אמר הקדוש ברוך הוא הכל סופדין וטופחין על לבו על מיתתו של צדיק, והרשע הזה יושב ועושה מרוחים, (מה) אבל דוד מהו אומר, הורג או נהרג, רודף או נרדף, הולך אני ועושה גמילות חסד לצדיק, הדא הוא דכתיב ואני בחסדך בטחתי וגו' (תהלים י"ג ו'), (מו) ללמדך שכל הכופר בגמילות חסדים ככופר בעיקר:

[ט] **ואיש** במעון [וגו' ויהי בגזוז את צאנו] (ב"מ כ"ה ב') (מז) אמר רבי אייבו (מח) כל מקום שנאמר גזיזה עושר שם: ושם האיש נבל [וגו'] והוא כלבי (שם שם ג'), (מט) מהו והוא כלבי (משבטו) [ממשפחתו] של כלב: (נ) ואמרתם כה לחי (שם שם ו'), לקיומו: ויבאו נערי דוד וידברו וגו' וינוחו (שם שם י'), (נא) מהו וינוחו נעשים מחנה, (נב) תמן תנינן ארבעה דברים פטרו במחנה מביאין עצים מכל מקום ופטורין מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב, (נג) רבי יהודה ברבי אלעאי אמר

הערות ותקונים

המן וימת שמואל כמו שהוא בקה"ר שם: (לו) מ"ש יהושע בן לוי, מובא בילקוט שמואל רמז קל"ד ד"ה וימת שמואל והסר הציון: (לז) מלתא למאי דנכית בחיוי בחבל מדחיל ליה, בקה"ר מלן דנכיתי חיויא בחבלא מדחיל ליה, בילקוט שמואל שם כתוב בלשון "מי שהכה נחש בנבל ויקבלו לתוכו בגבול נחלתו שנעשה עליהם ההר להרגם לכך וימת שמואל ויספדו לו" והיה הוספת הילקוט מנפשיה לפרש המשל: (לח) משלו נתנו לו לפי שכתב [ויספדו שמואל לו ויקברו אותו בביתו ברמה וילך מדי שנה בשנה וגו'. מפני שהלך ומפני מה ישראל ועשה שלום ביניהם לפיכך ויספדו לו כל ישראל: (לט) כתיב אחד אומר. בקה"ר שם: (מ) וכתיב אחד אומר. הוספתי אחד אומר. שהוא לגנות בכ"י מהמדרש. ובקה"ר שם וכתן בשמע מן וימת שמואל עד וימת שמואל וחסר גם בדפוס ראשון ונמצא גם לגנות בהוספת סוטה פ"ח ומובא בילקוט רמז קל"ד. (מא) מיתה וודאי, בפדר"א שהודיע שמת: (מב) אין דברים אמורין אלא לעניניו של נבל. כ"ה גם בקה"ר אין הדברים אמורים אלא לעניין נבל, ובהוספתא הגי' אלא לעניין שהוא: (מג) וימת שמואל וגו' וסמיך ליה ואיש במעון וגו'. במדרש קה"ר הגי' בשלמא וימת שמואל. ולפיהי בילקוט שמואל רמז קל"ד אחר שהביא המאמר מהוספתא וסיים כדרך שספדו לו בראמה, תתחיל ותכתוב ושמואל מת וסמך ליה ואיש במעון בכרמל, נראה שכ"ש כתיב וימת שמואל וסמך ליה ואיש במעון בכרמל, והוא מאמר בפני עצמו והוא ממדרש אחר וחסר הציון: (מד) אמר הקב"ה הכל סופדין, בקה"ר הגי' א"ר שמואל בר נחמן הכל סופדין: (מה) אבל דוד כו', בקה"ר הגי' אבל דוד מה הי' עושה גומל חסד לכל לומר כן אפילו הוכיח או נהנה או רודף או נרדף גומל חסד כמו לצדיק: (מו) ללמדך שכל הכופר כו', בקה"ר הוא בשם ר' יהודה ומוקדם שם לפני המאמר אבל דוד ועד המאמר הזה נמצא במאמר בקה"ר שם: (מז) מ"ש חייבן מובא בילקוט שמואל רמז קל"ד וחסר הציון: (מח) כל מקום שנאמר גזיזה עושר שם. ע"ל עושה רושם וכו' כתוב בכ"י עושי רשם והמעתיק טעה והעתיק עושר שם ונמצא לגנות בכ"י פע"ד חוץ מ' בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם וכן במדרש בכ"י פ"ה חוץ ו' בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם וסיים וכן מצינו בנבל ובבעלות, ומובא לגנות בילקוט שמואל שם: (מט) מהו והוא כלבי ממשפחתו של כלב, ירושלמי סנהדרין פ"ב הי"א (דף כ' ע"ב): (נ) ואמרתם כה לחי, לקיומו, ירושלמי שם: (נא) מהו ויונחו נעשים מחנה. ירושלמי שם והוא בשם ר' יוסטא בר טוסי וכן מובא בירושלמי עירובין סוף פ"ח (דף י"ט ע"ב). ובמקום בר טוסי ע"ל בר טוסי ועי' סדר הדורות בעלכו: (נב) המן תנינן תרבעה דברים. משנה עירובין סוף פ"ח והכיוון הדומה שם את המשנה כי בירושלמי עירובין שם כתוב הוא מחנה מוסיף על דברי המשנה תרבעה דברים שפטרו במחנה ועל זה שמלו שם כתוב מחנה: (נג) ר' יהודה ברבי אלעאי אמר בעים עבר תלף. בירושלמי שם תני בשם ר' יודה בעים עבר תלף כמחנה ישראל כו

שנים עשר אלף (במחנה) [כמחנה] מדין, (נד) רבי חנינא אמר מאה איש (במחנה) [כמחנה] גדעון, ויבא גדעון ומאה איש וגו' (שופטים ז' י"ט), (נה) אמר רבי יוסטא בר שונם אילו נאמר במחנה הייתי אומר כדבריך, כשהוא אומר בקצה המחנה (שם שם), לית את שמע מינה כלום, רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי מייתי לה מהכא ויבאו עבדי דוד וידברו אל נבל וגו' וינוחו (ש"ב כ"ה ט'), מהו וינוחו, נעשין מחנה, ורבנן דקיסרין מייתי לה מהכא כי לעת יום ביום יבאו על דוד לעזרו עד למחנה (גדולה) [גדול] כמחנה אלהים (דה"ב י"ב כ"ג), וכמה הוא מחנה אלהים עשרה, עשרה נכנסים לבית הכנסת ונעשין מחנה:

(י) **ויען** נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד וגו' (ש"א כ"ה י'), (נו) כלום הוא בטוח [אלא] על שתי טיפין שמשחו שמואל, איכן הוא שמואל ואיכן הן טיפין: ולקחתי את לחמי ואת מימי וגו' (שם שם י"א), (נז) אמר רבי איבו כל מקום שנאמר מים יין הוא, אלא ששינו הכתובים [שלא] להזכיר יין: ויאמר דוד לאנשיו הגרו איש [את] חרבו, [וחגרו איש את חרבו ויחגור גם דוד את חרבו] (שם שם י"ג), אמר ר' יהודה בן פפוס (נח) מכאן לדיני נפשות שמתחילין מן הצד:

(יא) **כה** יעשה אלהים לאויבי דוד וכה יוסיף וגו' [משתין בקיר] (שם שם כ"ב), (נט) רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר בני בנים כבנים, (ס) ורבי נחמי' אמר אפילו הכלב: ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר וגו' ויעט בהם (שם שם י"ד), (סא) מהו ויעט בהם אפרחון במילין: חומה היו עלינו גם לילה גם יומם וגו' (שם שם ט"ז), (סב) רבי חנניה ורבי יונתן תרויהון אמרין מכאן

הערות ותקונים

ועי"ם ביפה מראה בהגדת ירושלמי: (נד) כ' חגיגת למה מלה זית. בירושלמי שם בהתחלת המאמר כמה הוא מהגה כ' חגיגת למה מלה ויבא גדעון ומאה איש ללמד לחנו: (נה) ת"ש יוסטא בר שונם. בירושלמי מובא בשמו ויתוסף נעשה מחנה ומסתמא שלפנינו ליתא בירושלמי ובוודאי הי' למסדר מקור לחנ"ו נמצא בירושלמי. ומה שמובא לפנינו בשם רבנן דקסרין, בירושלמי שם הוא בשם ר' יודה בן פזי ע"ש (נו) כלום הוא בטוח. מובא בילקוט שמואל שם: (נז) ת"ר היכן, מובא בילקוט שם: (נח) ת"ר יהודה בן פפוס מכאן לדיני נפשות מתחילין מן הצד, בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ג (דף כ' ע"ב) מיין לדיני נפשות מתחילין מן הצד הגה שמואל הזקן קומי כ' לחת ויאמר דוד לאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר וגו', ובהכחת לבון קלת בירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ח (דף כ"ב ע"ב) מיין מתחילין בדיני נפשות מן הצד הגה שמואל הזקן קומי כ' לחת ויאמר דוד לאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר וגו' ויעט בהם, ותח"כ יבאו בדין על נבל כ' יומת כל פשיט בשם כך הושעי' לף בפסוי מפסחה מתחילין מן הצד, מזה הלשה שלפנינו בתחלת המאמר ונ"ל למר שמואל הזקן קומי כ' לחת כי בשם כ' יומת כל פשיט מונח מלמד לחת ולפנינו במקום כ' יהודה נ"ל כ' יומת, ובלחיתי בסדר הדורות שהביא כ' יומת כל פשיטים, ירושלמי פפ"ד כ' יומת כל פשיטים בש"ר הושעי' וכתב שם הרב החכם הגדול מוהר"ר נפתלי מסכיל לאיתן על הציון פא"ד לף לוכל לבון המקום ובלמת כוונת בעל סדה"ד להמאמר שלפנינו וכוונתו פרק אחד דיני ממונות וכוודאי היה כתוב פאד"מ. וגם בגמרא בבלי סנהדרין דף ל"ו ע"ב ליתא דיני נפשות מתחילין מן הצד, היינו מן הקטנים, רבה בר בר חנה למד כ' יוחנן מסכת ויאמר דוד ומנינו חגרו איש [את] חרבו וגו' ויחגור גם דוד את חרבו, פירש"י ויחגור גם דוד חרבו, בלחלוקה נמנו עליו לדונו מפני מורד במלכות, ועי' בדד"ק (ש"א כ"ה י"ג) שמלאר העניו ח"ל ובזאל לעדו מזה שדיני נפשות אין מתחילין מן הגדול, ובדיני נפשות בן חוהו עם חבריו, והסכימו כי מורד במלכות היה וחייב מיתה, כי בבר ידעו כל ישראל כי דוד נמשח למלך, ובזהו נבל וקרלו עבד כו' ע"ש: (נט) כ' יהודה וכ' נחמי'. ליתא בירושלמי ועי' בפירש"י בשמואל שם: (ס) כ' נחמי' למר אפילו על בלמה ליח מנח מיים: (סא) מהו ויעט בהם אפרחון במילין, וכן מובא בילקוט שמואל רמז קל"ד ויעט בהם אפרחון במילין וכן בש"י והרד"ק הביאו ויעט בהם אפרחון במילין, ובירושלמי סנהדרין שם ויעט בהם מהו ויעט בהם אפרחון במילין, פי' הפ"מ הסיחם בדברי רוח ויהי' מלשון מפח נפש, אבל יותר נכון הגי' שלפנינו אפרחון, כי שם מצרם מלח ויעט הוא ההפעיל מן עט ומצרם המדרש אפרחון מלשון פריחה במהירות: (סב) כ' חגיגה וכ' יוחנן תרוייהו אמרין מכאן

מצינו שהצדיקים קרויין חומה, (חומה היו עלינו וגו') והיה היא רוכבת על החמור וגו' [ותפגש אותם] (שם כה כ') (סג) נתגלה שוקה הילכו לאורה, נתגלית שוקה הוקרו כולן:

[יב] **ולא** תהיה זאת לך לפוקה (ב"מ שם ל"ח), (סד) רבי לוי הוות פרשתא דידיה, ושלח רבי זעירא לתלמידו לשמוע יתיה, מאי ולא תהיה זאת לך לפוקה, (סה) לא ולא, (סו) אמר ליה אית רבון באגדתא, בא להזדווג לה, (סז) אמרה ליה לא סופך להיכשל באשה אחרת, ולא מוטב לך באחת ולא בשתים, רבי אלעזר אמר פקפוקי דברים היו שם, אמרה ליה אזדהר מפוקיתה דנפשה, כיון שלא שמע לה, (סח) הוציאה כתמיה והראת אותן לו בלילה, אמר לה אביגיל ובי יש רואין כתמים בלילה, אמרה ליה ובי יש דנין דיני נפשות בלילה, אמר לה כבר נגמר דינו מבעוד יום שמרד במלכות, אמרה ליה ובי מלך אתה, אמר לה ולא משחני שמואל, אמרה ליה אף על פי שמשחך שמואל (סט) עדיין מטבעו של שאול קיים, ולא יצא מטבעך לעולם, כיון ששמע את דבריה התחיל מקלסה וברוך טעמה וברוכה את וגו' (שם שם ל"ג), מבוא בדמים (שם), משני דמים (ע) מדם נדה ומשפיכות דמים (ומגזל): וזכרת את אמתיך (ב"מ כ"ה ל"ח), (עא) אמר רבי יצחק פסוק מוזלין וחסיל שועתיך, לפי שנתנה עיניה בו כשהיא אשת איש, (עב) לפיכך פגמה הכתוב, (עג) אביגיל תניינא אבגל כתיב:

[יג] **וידך** כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל וימת (ב"מ כ"ה ל"ח), (עד) תניא המת ליום אחד מיתה של זעף, לשנים מיתה של בהלה, לשלשה מיתה של מגפה, תני (עה) רבי (מחלפתא) [חלפתא] בן שאול (עו) (מת בהיברת, לארבעה) [מת לארבעה מיתה בחברת] ולחמשה (עז) מיתה הדופה, (עח) לששה מיתה האמורה בענין, לשבעה מיתה של חיבה, מיכן ולהלן מת ביסורין, מה חמית למימר המת

הערות ותקונים

שהצדיקים קרויין חומה, זה ליתא בילקוט שם, ומוכח בילקוט למז קל"ד והגי' שם כ' יוחנן ור' יונתן (סג) נתגלה שוקה הילכו לאורה, בילקוט שם ותפגש חומה גילת שוקה והלכו לאורה, ותפגש חומה הוקרו כולן, ועי' בבלי מגילה י"ד ע"ב מלמד שבניתה את שוקה והלך לאורה ג' פרסאות ועי"ש בתוס' ד"ה שבלתה: (סד) כ' לוי הוות פרשתא. ל"ל הוה עבר פרשתא. ומשמע הוא מילוזלמי שהובדלין שם פ"ב: (סה) לא ולא, שם חסר ועי' בילוזלמי שם ופי' לא ולא לין חידוש בדבריה שתמר שדברי תגדה הן: (סו) תמר ליה לית לכון בתגדתא. פי' כ' שעילא תמר דלף בתגדה ים לדכום כתם חידושים: (סז) תמר ליה לא סופך להיכשל בתמר אחרת. ע"י בילוזלמי שם: (סח) הוציאה כתמיה והראת אותן לו. הוא בילוזלמי במשמר בלפניו ונסדר שם בסדר אחר: (סט) עדיין מטבעו של שאול קיים. בילוזלמי עדיין מוציא דמין שאול קיים, ופי' מוציא מטבע; (ע) מדם נידה ומשפיכות דמים, ילוזלמי שם, ובגמרא בבלי מגילה י"ד ע"ב דמים הרבה מבמע ופירש"י דם נידה ושפיכות דמים, והמלה "ומגזל" סגדתי במסגרת: (עא) ח"ר יצחק פסוק מוזלין וחסיל שועתיך. מצל הוא, ועי' מגילה שם תיתא כהדי שותא פלגא, ובילקוט שם רמז קל"ד הביא ח"ל ח"ר יצחק פסוק זה הזכיר פגם של אביגיל, לפיכך חסר י"ד מפני שנתנה עיניה כשהיה אצל דוד: (עב) לפיכך פגמה הכתוב, ילוזלמי שם: (עג) אביגיל תנייתא אבגל כתיב. ל"ל אביגיל כתיב. ילוזלמי שם ועי' במנחת בי שבתאי ואם אין מעות בנילסא ל"ל דברי הניימה לפני הגזבר בפסוק כהר שלחתה את דוד דהיינו מהחלת והרת אביגיל את דוד וגו' זכוותו ויאמר דוד לאביגיל כ"ה הכתיב והקרי לאביגיל: (עד) תניא המת ליום אחד. ילוזלמי ביכורים פ"ב ה"ח (דף ס"ד ע"ד) מדרש שמואל כ"ו אות ז' ומוכח בילקוט שמואל למז קל"ד וחסר הציון "תנדת שמואל" ומשלת בקצת ביטויים בנמרא בבלי מ"ק כ"ח ע"א ומס' שמחות פ"ג ה"ט: (עה) רבי מחלפתא בן שאול הקהיתי ר' הלפתא כמו שהוא בילוזלמי שם וב"ה לנכון בב"י מן מדרש שמואל: (עו) מת בהיברת לארבעה הקהיתי מת לארבעה מיתה בהברת כמו שהוא בבוי"ט, ובילוזלמי הני' מת בחבר בבוי"ט ובילוזלמי הני' לארבעה לחמשה מיתה חדופה, ועי' במס' שמחות שם: (עז) מיתה הדופה, וכ"ה בבוי"ט ובילוזלמי הני' חדופה, ובילקוט חטופה ועי' בתוס' מ"ק שם: (עח) לששה מיתה החמורה בענין. וכ"ה בדפוס רעזן,

לשלשה ימים מת במגפה, (עט) חלפוי בר בריה דרבי אבהו (דרש) [אמר] (פ) שמעית קליה דסבי דרש ויהי כעשרת הימים וגו', תלה לו הקדוש ברוך הוא שבעת ימי אבלו של שמואל, שלא יתערב אבלו באבלו של צדיק, ועשה עוד שלשה ימים ומת בהיכרת, ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן לעשרת ימים אין כתיב כאן, אלא כעשרת הימים, תלה לו הקדוש ברוך הוא עשרת ימים, שמראש השנה ועד יום הכיפורים, סבור שהוא עושה תשובה ולא עשה:

פרשה עשרים וארבעה.

[א] **ואיש** או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ירגמו אותם דמיהם בם (ויקרא כ' כ"ז), (פ) רבי לוי בשם רבי חמא בר ר' חנינא [אמר] איש זה שאול, אשה זו בעלת אוב, רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי מוטב היה לו לדרוש באורים ותומים של מעלה ולא באוב וידעוני של מטה, ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב וגו' (ב"מ כ"ח ז'), (ב) ולמה היה שאול דומה באותה שעה, לשלטון שנכנס למדינה גזר ואמר (ג) כל התרנגולים הזכרים שיש כאן ישחטו, (ד) לשחרית אמר אין תרנגול שיקרא, אמרו לו עבדיו ולא את הוא שגזרת שישחטו כולם, כך ושאול הסיר את האובות ואת הידעונים (מן הארץ) [מהארץ] (שם שם ג') והוא אומר בקשו לי אשת בעלת אוב וגו', (ה) ויתחפש שאול (שם שם ח'), ויתחפש כתיב, נעשה חפשי מן המלכות: וילבש בגדים אחרים (שם שם), (ו) מאנין פגניקא:

[ב] **וילך** הוא ושני אנשיו עמו (שם שם), (ז) זה אבנר ועמשא, (ח) אמר רבי אבהו למדתך תורה דרך ארץ שלא יהא אדם יוצא לדרך פחות משנים, ואם יוצא הוא לדרך פחות משנים סוף שהוא נעשה עבד לעבדיו, אמר רבי אבהו שני בני אדם נהגו בדרך ארץ (ט) אברהם ושאול, אברהם ויקח את שני נעריו וגו' (בראשית כ"ב ג'), שאול וילך הוא ושני אנשים עמו (שמואל שם), ויבואו אל האשה לילה (שם), (י) וכי לילה היה, אלא מלמד [אותה] שעה היתה אפילה להם כלילה:

הערות ותקונים

וכבו"פ הגי' המעתיק בהורה, וכירושלמי מיהם דלך מכן: (עט) חלפוי בר בריה דר' אבהו. בעל סדר הדורות הביאו מירושלמי כיכורים וסייס ובילקוט תהלים למז תמ"ח ענין זה כי חלפתאי בשיר הוגה ע"כ לפנינו בילקוט הגי' בשם כי אבהו ובילקוט הביא המעתיק מדו"ש מזמור כ"ו אות ז', ולפנינו בשו"ט כי חלפתא בשם כי לוי אבהו: (פ) שמעית קליה דסבי דרש. כירושלמי בשעות קליה דרבי דרש:

[בד] (ח) כי לוי בשם כי חמא. כל המעתיק הוא בויי"ר שכ"ו אות ז' ושם מוספים שעות האומרים, כי זה מוכח שם בשם כי יהושע דסכנין, ובשם כי לוי מוכח המעתיק הבי אבהו לפנינו בשם כי יהושע דסכנין: (ב) למה הי' שאול דומה כאותה שעה לשלטון כו', וי"ר שם ושם הגי' אמר רים לקים מצל למלך, ומצלן ואילך נשנה המעתיק נם בתחומא למור אות ד' נם בתחומא הנדפס מבבר למור אות ב' ושם הגי' אמר רים לקים למה שאול דומה למלך שנכנס למדינה, ומוכח בילקוט שמואל רמז קל"ט בשם התחומא ובילקוט במקום אמר כי שמעון בן לוי ל"ל ר"ש בשעון בן לקים והי' כחוב בר"ת בשב"ל והמדפיסים הלינו אמר כי שמואל בן לוי, ועי' בתחומא שם הערה י"ח: (ג) כל התרנגולים הזכרים שם כאן ישחטו, בויי"ר ובתחומא כל התרנגולין שים כאן ישחטו בלילה: (ד) לשחרית אמר אין תרנגול שיקרא. בויי"ר בקש לעשות אמר שים כאן תרנגול שיקרא, ובתחומא בקש לעשות לדלכו, וכבוזה כי לשה לידע כמה שעות ביום הוא: (ה) ויתחפש כתיב, הכוונה כתיב בסי"ן קרי ויתחפש כאלו כתיב בסי"ן ימינית וזה ליתא בויי"ר ובתחומא: (ו) מאנין פגניקא. בויי"ר מאנין סניקא בטעות, ומוסבי הביא בערך פגן כי המעתיק בשם מדרש שמואל וכתב שי' בל"ר paganus סרגי ר"ל בגדי הדיוט ועי' במ"ש בויי"ר שם שדחק לפרשם ומה שהביא שם וכן מצאתי בבויט דנרסם פגניקא כוונתו למדרש שמואל שלפנינו: (ז) זה אבנר ועמשא. נם המעתיק הזה הוא בויי"ר ובתחומא שם: (ח) ת"ר תלמוד. בויי"ר תלמוד ועי' בתחומא הערה ט"ו: (ט) אברהם ויקח את שני נעריו, בויי"ר מוסף ומי הי' ישמעאל ואליעזר: (י) וכי לילה היה אלא מלמד, רש"י בפי' לשמואל שם (כ"ח ח') הביא יום היה אלא מתוך צרתם הי'

[ג] **ויאמר** (אליה) קסמי נא באוב וגו', ותאמר האשה אליו הנה וגו', וישבע לה שאול בה' וגו' (ב"מ כ"ח ה' ס' י'), (יח) אמר רבי שמעון בן לקיש למה הדבר דומה באותה שעה, לאשה שהיתה נתונה אצל אהובה, ונשבעה בחיי בעלה, כך שאול שואל באוב וידעוני, והוא אומר חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה (שם שם י'), ותאמר [האשה] את מי אעלה לך וגו' (שם שם י"ח), את מי (ממי) מאותן שאמרו את מי ה' (במדב' ה' כ'), או מאותן שאמרו מי כמוכה וגו' (שם פ"ו י"ח):

[ד] **ויאמר** את שמואל [העלי לי] רבן של נביאים העלי לי, אמרת מה דאמרת עבדת מה דעבדת וסלק: ותרא האשה את שמואל ותזעק [בקול גדול] (שם שם י"ב), מאיכן היתה יודעת שהוא שאול, אלא לא כשם שהוא עולה להדיוט עולה למלך, למלך הוא עולה פניו למעלן, ולהדיוט הוא עולה פניו למטן, ויאמר לה המלך אל תיראי וגו' אלהים ראיתי [עולים מן הארץ] (יג) כיון דשמע אלהים דחל, (יג) ויש אומרים אף צדיקים הרבה עלו עמו:

[ה] **ויאמר** לה מה תארו (שם שם י"ד), וכי לא היה מכירו, אלא (יד) שלשה דברים נאמרו במעלה זכורו, מי שהוא מעלה אותו רואה אותו ואינו שומע קולו, (טו) [מי שצריך לו שומע קולו ואינו רואהו, ומי שאינו צריך לו לא שומע ולא רואה], (טז) כך האשה שהעלתה את שמואל ראתה אותו ולא שמעה קולו, ושאול שהיה צריך לו שמע קולו ולא ראה אותו, אבנר ועמשא שלא היו צריכין לו לא ראו אותו ולא שמעו קולו: ותאמר איש זקן עולה והוא עוטה מעיל (שם שם), (יז) על שם ומעיל קטן תעשה לו אמו (ב"מ כ' י"ט): וידע שאול כי שמואל וגו', ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני וגו', (שם כ"ח י"ד ט"ו), (יח) (רבנן) [רבי] הוה פשיט קרייה, (יט) כד הוה מטי הני (חמשה) [ששה] קריין הוה בכי, (כ) כי הנה יוצר הרים וגו', בקשו את ה' כל ענוי ארץ (צפניה ב' ג'), יתן בעפר פיהו וגו', שנאו רע ואהבו טוב וגו' (עמוס ה' ט"ו), (כא) כי את מעשה האלהים וגו'

הערות ותקונים

דומה להם לגיהנם וסיים כך דכם ר' הגחומת למור תוח ד': (יח) ח"ר שמעון בן לקיש וכו"ל והגחומת למר כיס לקיש והכל לחד וצ' הגחומת העבה י"ח: (יב) כיון דשמע תלמיס זחל. ר"ל שמע שם תלמיס היס ירא: (יג) וי"ח אף צדיקים עלו עמו. כ"ה גם בוי"ר, אבל בתגחומת הגי' עוליס תרי, ומי היו אתם ושמואל כשמע שאול כן נתירא בקרא לחד ועמדו בניס, וע"ב בהעבה כ"ג, וכ"י בשמואל שם הניח ו"ל: תלמיס לחיתי מלמיס בניס אתם ושמואל שנחירא שמואל שמע מני מהנקם בדין והעלה אתם עמו כדחיתה בהעניה עכ"ל, יש לתקן כדחיתה בהגיגה והוא דף ד' ע"ב: (יד) ג' דבריס נאמרו במעלת זכורו, הרגש לוב זו ידעוני בידן וזכורו: (טו) מי שצריך לו. הוספתי כמו שהוא בוי"ר גם בכ"י מהמדרש שמואל, וחסר גם בדפוס ראשון וגם בדפוסים מחלוניס, ובהגחומת הגי' המעלה זהו רואהו ואינו שומע את קולו, הכולנו שומע את קולו, ואינו רואהו, העומדין לא רואין זהו ולא שומעין את קולו: (טז) כך האשה כו'. עד והאמר האשה נשמע בהגחומת וגם בהגחומת הגדפס מכאן ואילך מגגת המעתיק: (יז) על שם ומעיל קטן העשה לו אמו, כ"ה גם בוי"ר שם, אבל בתגחומת נמלא שם מאמר אחד תגת המעיל בו גדל בו נקבר הגי בשם ר' נתן כי' והוא נכנה במדרש שמואל פ"ו זות ב' ומובא בילקוטלמי בלחיס פ"ב ה"ד (דף ל"ט ע"ב) וע"ש בהגחומת העבה כ"ד: (יח) לכן הוה סביב קרייה, הקניתי לכי הוה סביב קרייה ובוי"ר הגי' כי חיוה סביב קרייה, וזה חסר בהגחומת שם, וגמנה בחיבה לכה פ"ג פסוק יתן סביב קרייה ובוי"ר הגי' כי חיוה סביב קרייה, ובילקוטלמי בעפר פיהו, וקהי"ר פי"ב פסוק כי אם כל מעשה, וגם שם הגי' לכי הוה סביב קרייה, ובילקוטלמי תגיגה רים פ"ב (דף ע"ז ע"א) זה אחד מששה מקריות שהי' לכי קולא תוקן ובוכה, ופי' סביב קרייה חזר הגמידו, ומלאתי המאמר גם בהגחומת הגדפס מבאר שם במאמר אלאחרון, וצ' מה שהעירותי בהגחומת שם הערה כ"ט, וכ"י מהמדרש שמואל לחיתי הגי' לכיהו הקדום הוה סביב קרייה: (יט) כד הוה מטי הני חמשה קריין. כ"ה גם בכ"י מהמדרש, והקניתי שהה כמו שהוא לעכון במקומות הגי' שהשמיטו וכן הוסב שהה לאחה: (כ) כי הנה יוצר הרים וגו'. עי' בוי"ר שם הוספות דבריס, ומובא מילקוטלמי תגיגה שם, ובקהי"ר המאמר נלקח בחסר ותיבו הוסב שם אלא ד' פסוקים: (כא) כי את מעשה האלהים. הקניתי כי את כל מעשה האלהים, ובילקוטלמי תגיגה שם כי את כל המעשה ל"ל כי את כל

(קהלת י״ב י״ד), והדין ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני וגו׳, (כג) אמר ליה לא היה לך להרגיז בוראך, (כג) אלא כי עשיתני עבודה זרה, (כד) אין את יודע כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד, ולא עוד אלא שהייתי סבור (כה) שמא (מידת) [הוא יום] הדין ונתיראתי, והרי דברים קל וחומר ומה אם שמואל רבן של נביאים (כו) [שכתיב בו וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא להי׳ (ב״ש ג׳ כ׳)] נתייירא מן הדין, אנו עאכ״ו:

[ו] **ויאמר** שאול צר לי מאד ופלשתים וגו׳ (ב״ש כ״ח ט״ו), (כז) מפני מה לא שאל באורים ותומים, (כח) אמר רבי יצחק בר חייא לב יודע מרת נפשו (מגלי י״ד י׳), אילו שאל באורים ותומים, (כט) לא היו אומרים לו לא אתה שאול הוא שהחרבת את נוב עיר הכהנים, ויאמר שמואל ולמה תשאלני וגו׳ [ויהי עריך] (שמואל שם), (ל) האי דלא גבי ערך האי דלא גבי חברך. ויעש ה׳ לו כאשר דבר בידי וגו׳ (ב״ש שם ל״ז), לעיל אמר לו ונתנה לרעך הטוב ממך (ב״ש ט״ו כ״ח), וכדון ויתנה לרעך דוד (ב״ש כ״ח), (לא) אמר ליה כד הוית יתיב גבך הוינא יתיב בעלמא דשקר, והוה צרי לי מינך דלא תקטול יתי, וכדון דאנא יתיב בעלמא דקשוט, לית את שמע מיני אלא קשוט. ויתן ה׳ גם את ישראל עמך ביד פלשתים (שם שם י״ט), אמר ליה לית למיערך, (לב) אמר אין ערקת משתזבת, אם מקבל עליך את מידת הדין, (למחר) [ומחר] אתה ובניך עמי (שם), עמי בתוך מחיצתי, מיד ויטהר שאול ויפול מלא קומתו וגו׳ (שם שם כ׳), (לג) מיד יצא למלחמה ונטל שלשה בניו עמו יהונתן ואבינדב ומלכי שוע, (לד) באותה שעה קרא הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת [ואמר להם] באו ראו בריה שבראתי ושיצרתי, (לה) בנוהג שבעולם אדם הולך לבית המשתה אינו נוטל בניו עמו מפני מראית העין, וזה יודע באמת שיהרג ויצא למלחמה ונטל שלשת בניו עמו, שמח (למה) [על] שמדת הדין פוגעת בו, (לו) רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי לפי שהראה הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון דור דור ומלכיו, דור דור ושמשיו, וכיון שהראה לו שאול נופל בחרב אמר זהו שכרן של בניך, מלך ראשון שהוא עומד לישראל נופל בחרב, אמר ליה לי את אמרת, (לז) אמור לכהניא דמקטרגין (עליה) [עליו] אמור אל הכהנים בני אהרן (ויקרא כ״ח ט׳):

[ז] (לח) **על** חמש חטאות מת שאול, (לט) [שנאמר] וימת שאול במעלו אשר מעל

הערות ותקונים.

בה׳ (דה״י א׳ י״ג), שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחל (ב״ש י׳ ח׳), עד בואי אליך וגו׳, והוא לא עשה כך ואתאפק ואעלה העולה (שם י״ג ט׳), על דבר ה׳ אשר לא שמר (שם ושם), שחס על אגגי ועל שהחריב נוב עיר הכהנים, וגם לשאול באוב (שם שם), והוא שאל באוב וידעוני, ולא דרש בה׳ וימיתהו (שם שם), ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידך (ב״ש י״ד י״ט):

[ח] (מ) **רבי** יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי כל מקום שנאמר ויאמר [ויאמר] לא ניתן אלא להידרש, ויאמר אל האיש לבוש הבדים, ויאמר בא וגו׳ (יחזקאל י׳ ב׳), מהו ויאמר [ויאמר] הקדוש ברוך הוא אמר למלאך והמלאך אמר לכרוב, אף על פי שגזר עלי הקדוש ברוך הוא ואיני יכול להיכנס לפנים ממחיצתך, אלא עשה עמי צדקה ותן לי גחלים משלך שלא אכוה, הדא הוא דכתיב וישא ויתן (שם שם ז׳), מהו וישא ויתן, אמר רבי פנחס (מא) הפשירן ונתנן בחיקו, [אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי (מב) שש שנים עשו הגחלים עמומים בידו של גבריאל סבור (שיש) [שישראל] עושין תשובה ולא עשו, וכיון שלא עשו, (מג) ביקש לזורקן עליהן בחימה, קרא לו הקדוש ב״ה גבריאל גבריאל לחונך, יש בהם עושין צדקה אלו עם אלו, (מד) הדא הוא דכתיב, וירא לכרובים תבנית יד אדם (שם שם ח׳), (מה) [אמר] רבי אבא בשם רבי ברכיה מי מעמיד העליונים ותחתונים צדקה שישראל עושין ביד, הדא הוא דכתיב וצדקתך אלהים עד מרום וגו׳ (תהלים ע״א י״ט), ודכותה ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה׳ וגו׳ (מ״ל ב׳ כ״ח), מהו ויאמר ויאמר, באמירה הראשונה (מו) אמר לו אם בא בן הדד תחת ידיך אל תחום אותו, (מז) באמירה השניה אמר לו ראה כמה רפשים עשיתה, וכמה חרמים החרמתה, עד שלא רפשתיו בידו, ואתה הוצאתו בשלום, לכן והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו (שם שם מ״ב), ודכוותה ויאמר המלך אחשורוש ויאמר וגו׳ (אסתר ז׳ ה׳), מהו ויאמר ויאמר (מח) אמר רב בשם רבי אלעזר עד שלא הרגיש בה שהיא יהודית (מט) היה מדבר עמה בפרהסיא, וכיון שהרגיש בה שהיא יהודית, ויאמר המלך אחשורוש לתורגמן ויאמר התורגמן לאסתר

הערות ותקונים.

המלכה, ודכותה אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת וגו' (ויקרא כ"ו ח'), (ב) באמירה הראשונה לנפש לא יטמא בעמיו, ובאמירה השניה אמר לו אם בא מת מצוה לידך היטמא לו, (גח) לפי שבעולם הזה אתם מטמאין במת מצוה, אבל לעתיד לבא אין אתם מטמאין כל עיקר, למה שאין מיתה לעתיד לבא, הדא הוא דכתיב ובלע המות לנצח וגו' (ישעי' כ"ה ח'):

פרשה עשרים וחמשה.

(א) **בנות** ישראל (ט) (על) [אל] שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן (ש"ב א' כ"ד), רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר (ג) בנות ישראל ודאי על שאול בכינה, שבשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמה היה זנן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים, מכאן אין תכשיטין נאים אלא לגוף מעודן, (ג) רבי נחמיה אומר בנות ישראל הנאות שבישראל, אלו סנהדריות של ישראל, (על) [אל] שאול בכינה, (ד) שבשעה שהיה שומע טעם הלכה יוצאה מפי תלמידי חכמים, היה עומד ונושקו על פיו:

(ב) (ה) **הצילני** מדמים אלהים וגו' (תהלים נ"א מ"ז), הצילנו מדמים, רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר מדמו של שאול לא בשבילי [נהרג], (ו) שלשה דברים הוציא דוד על משיח ה', ושלשתן באו עליו, חי ה' כי אם ה' נגפנו (ש"א כ"ו י'), היא הות ליה, [או יומו יבא ומת, הוא הות ליה], או במלחמה ירד ונספה, היא הות ליה, מדמו של נבל לא בשבילי נהרג [שנאמר] ויהי (בעשרת) [כעשרת] הימים [ויגוף ה' את נבל וימת] (ש"א כ"ה ל"ח), (ז) מדמו של שמואל שהיה מטעת שלו נקצצת, ולא היה מצטער עליה אפילו שעה אחת, מדמו של נתן שהיה דוד משלח (ח) קורסיות לאחריו לידע אם מפזר הוא דברים, אילו היה מפזר דברים לא (הייתי) [היה] הורגו, מדמן של ישראל, (ט) רבי יהודה בר רבי סימון בשם רבי לוי בר פרטא מפני מה לא פירשו כתובים כמה חללים נפלו בהר הגלבוע, על שם אל תגידו בגת וגו' (ש"ב א' כ'), מדמו של אוריה, (י) אמר רבי יהושע בן לוי אוריה החתי (וכל) [כל] שלשים ושבעה (ש"ב כ"ג ל"ט), רבי יונה בוצריה אמר שהורידו אותו מגדולתו שהיה ראוי להתמנות אחר שלשים ושבעה, ומנו אותו לאחר שלשים

הערות ותקונים.

עמה כסרכסית, עי' תנחומא סערה מ"נ: (ג) בתמיהה סרתבוגה לנפש לא יטמא בעתיו, עי' תנחומא סערה מ"ח: (גח) לפי שבעולם הזה. עי' שם בסערה מ"ח:

(ב) (ה) על שאול. הקניתי אל שאול, והמתמר נבנה בירושלמי נדרים סוף פ"ט, ונם שם מובא על שאול, ומובא בילקוט שמואל רמז קמ"ח וחסר הציון מנדת שמואל: (ג) בנות ישראל ודאי. כ"ה בילקוט, ובירושלמי הגי' בנות ישראל ממש: (ג) כ"ג אמר בנות ישראל הגאות שבישראל. וכן מובא בילקוט וכתב יותר גי' הירושלמי בנות ישראל בניות שבישראל דומה בנות בניות: (ד) שבשעה שהי שומע כו'. וכן מובא בילקוט שם ובפי' הרד"ק. ובירושלמי הגי' היה רואה כח חכיתים ומתכילין ומסקן ומה ת"ל [המלבישכם בני עם עדנים] המעלה עדי זהב על לבושכן, שהיה שומע טעם הלכה מפי חכם ומקלסו: (ה) הצילני מדמים אלהים ר' יהושע דסכנין כו'. מובא בילקוט תהלים רמז תסט"ו ומצון מדרש ושמ"ל מדרש שמואל: (ו) שלשה דברים. עד מדמו של נבל, הוא ממדרש תהלים מזמור ז' חות ח', והוא מאמר מוסגר שם: (ז) מדמו של שמואל שהיה מטעת שלו נקצצת. בילקוט תהלים שם וכן בכ"י מן המדרש שמואל הגי' מדמו של שאול שהיה רואה מעיל שלו נקצצת, ר"ל שכשרת כנף מעילו: (ח) קורסיות. בילקוט תהלים שם קוסדריות, ועפ"י בילקוט תיקן כן המפרש מהר"י כ"ץ בדפוס פראג וחסיר בכל הדפוסים. ועיין ערוך ערך קייסטל וערך קסדר וערך קסטיגר: (ט) ר' יהודה בר סימון בילקוט שם ר' יהודה בשם ר"ש ב"ל ר' יהודה בר סימון: (י) לתיב"ל מוריה החתי כל שלשים ושבעה ר' יונה בונריה אמר כו'. בילקוט בטעות לתיב"ל מוריה החתי כל שלשים ושבעה זה יואב בן צרויה כו' ים לתקן ר' יונה בונריה במקום זה יואב בן צרויה. ובכ"י מן המדרש שמואל הגי' ר' יוחנן בן

ושבעה, (יח) רבי חנינא בר פפא בשם רבי חנינא ספרא מייתי לה מן הדה, מדוע בזית את דבר ה' וגו' ואותו הרגת בחרב בני עמון (ב"ש י"ב ט'), ורבנין אמרי אותו הרגת, מגיד שהרבה צדיקים כיוצא בו הרג:

[ג] (יט) **טבות** בשם שמואל לא התירו אשה יפת תואר אלא לאחר ארבע עשרה, שבע שכיבשו ושבע שחילקו, (ואני אומר לא התירוה אלא ביאה ראשונה בלבד כדי שתקבל עליה מה שכתוב בפרשה והסירה את שמלת שביה וגו' (דברים כ"א י"ג)), (יג) רבי יוחנן שלח לרבנין דתמן אמר להון אתון אמרין תרתי מילין בשם רב, (יד) ולית אתון אמרין טבאות, (טו) אתון אמרין בשם רב [יפת תואר] לא התירוה אלא ביאה ראשונה בלבד [ואני אומר לא ביאה ראשונה ולא ביאה אחרונה אלא לאחר כל המעשים והסירה את שמלת שביה וגו' ואחר כן תבא אליה ובעלתה], אתון אמרין בשם רב מזבח שבירושלם קולט וגגו קולט, ואני אומר לא מזבח קולט ולא גגו קולט, אלא שש ערי מקלט בלבד, (טז) תדע לך יואב תחכמוני ראש השלישי היה טועה כל הטעות הזאת, וינם יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח (מ"א ב' כ"ח), והלא לא ברח אלא אצל סנהדרין, אמר אם אהרג ייהבי נכסיי לבני, (יז) דתניא הרוגי מלכות נכסיהן למלכות, הרוגי בית דין נכסיהן ליורשין, שלח שלמה אחריו ואמר לו קבל עליך מדת הדין, (יח) אמר לו חמש גזירות גזר עלי אביך, אם מקבל את אותן אף אני אקבל עלי מדת הדין, הדא הוא דכתיב יהולו על ראש יואב [ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם] (ב"ש ג' כ"ט), זב מרחבעם, והמלך רחבעם התאמץ וגו' (מ"א י"ב י"ח), ומצורע מעוזיהו, ויהי עוזיהו המלך מצורע וגו' (דה"ב כ"ו כ"א), מחזיק בפלך מיואש, (יט) ואת יואש עשו שפטים (שם כ"ד כ"ד), נופל בחרב מיאשיהו, ויורו היורים (במלך) [למלך] יאשיהו (שם ל"ה כ"ג), (כ) אמר רבי מנא

הערות ותקונים

לוריה וכעל סדה"ד ערך כ' יואש כוליה ליון גם מדכם במואל סכ"ו, ים לתקן סכ"ה: (יח) ר' חגיגה ס"ל ספה בשם כ' חגיגה ספרא. הסיום הזה לא הביא הילקוט התיוס שם ולא נמלא זכרון כ' חגיגה ספרא ביוחסין וסה"ד ולדעתו ס"ל בשם כ' ספרא. (יג) טבות בשם במואל, כעל סדה"ד לום מי הביא לכ טבות וליין גם המדכם בלשונו ובמקום סכ"ו ס"ל סכ"ה ולפיכך בסמ"ג עבין קכ"ב הביא המאמר הזה ול"ל גרסינן בילוכלמי טבת בשם במואל לומר לא הוכהו כו' ובחמה לא נמלא זה בילוכלמי רק במדכם בלשונו (יג) ר' יוחנן, שלח, לרבנן. הוא בילוכלמי מכות פ"ב ה"ז (דף ל"ח ע"ד) והילוכלמי מובא בתוס' קידושין דף כ"ב ע"ח ד"ה שלח והמאמר ואני אומר וכו' הסגרתי כי בשמע ממאמר שלחהיו ובב הוספתיו, ונלמה כי הי' למסדר מקור אחר לו מוסיף הילוכלמי הי' לשונו בשוסף אחרת מאבר היא לשונו: (יד) ולית לחון אמרין טבאות. בילוכלמי לחון אמרין בשם רב שבור היה יואב שקבעה המזבח קולטה ואינו קולט אלא גגו של גגו של גגו קולט ובל בית העולמים אינו קולט, ואיזהו הרב בעל פ"מ בל"ל ולא גגו קולט ולא של של גגו קולט ואינו קולט אלא של בית העולמים, ועפ"ם במלאה הספיס ועיין בבלי יבמות י"ב ע"ח: (טז) הדא לך. בילוכלמי גי' לחכה ואיפכר יואב לכתיב בית החכמוני רחם הסליחי היה טועה בדבר זה ל"ל הנחומת לסנהדרין בכה, בהדא דתני הרוגי ב"ד נכסיהן ליורשין, הרוגי מלכות נכסיהן למלכות מובא בחסגה בבל"ד ויילכוני בני ואל יהרגני המלך ויילכני, כד שמע שלמה בן לחר למחוגו אני לריך, מיד והסילוהו דמי חנם, אין ממוגו חנם ויעלה ביד גניבו ויפגע בו ויחמיהו ויקבר בביתו במדבר: (יז) דתניא הרוגי מלכות. הוספתה סנהדרין פ"ד ועיין בבלי סנהדרין מ"ח ע"ב: (יח) אמר לו חמש גזירות גזר עלי אביך, זה הוסיף המסדר בילוכלמי קידושין פ"א ה"ז (דף ס"ח ע"ח) והילוכלמי מכות שם, ועיין הגחומת מסעי לוח י', ובמדכם במ"ב סכ"ג לוח י"ג בסנגון לחר: (יט) ולח יואב עמו שפטים. בילוכלמי סיים הני ר' ישמעאל מלמד שהעמידו עליו בורגיות קשים שלא הביאו לחשה מימיהם והיו מעניין בי כדרך שמעיין לח לחשה ההיא. ועשה גמון ישראל בפניו, ועשה גמון ישראל בפניו: (כ) פ"ר מנא בלב מהות הגיס

שלש מאות חיצים ירו בו עד שנעשו גופו ככברה, וחסר לחם מיהויכין, וארוחתו ארוחת תמיד וגו' (מ"ב כ"ה ל'), מיד ויעל בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימיתהו ויקבר בביתו (מ"ח כ' ל"ד), במדבר, (כח) רבי פנחס ורבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא ובי במדבר היה ביתו של יואב, אלא כיון שמת נעשו ישראל כמדבר, (אן) [אין] תימר שהיה בונה להם (כג) דימסיות ומרחצאות (כג) שבה היה חיותן, (אן) [אין] תימר שהיה בוזז ומאכיל לחכמים ותלמידיהן שבח שבחי שבחין היו לו:

[ד] **צר** לי עליך אחי יהונתן וגו' מאהבת נשים (ב"ב ח' כ"ו), (כד) משתי נשים, אי זו זו מיכל ואביגיל, (כה) אביגיל בעולם הזה ומיכל לעתיד לבא: איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה (שם שם כ"ז), (כו) רבי חנינה ורבי יונתן תרויהון אמרין מכאן מצינו שהצדיקים קרויין כלי מלחמה: (ויאבדו כלי מלחמה):

[ה] **ויוסף** עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף (ב"ב ו' ח'), (כז) רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא תשעים אלף בחורים מנה דוד באותו היום, הדא הוא דכתיב בחור כל בחור את כל בחור:

[ו] **והיה** ארון ה' בא עיר דוד ומיכל בת שאול וגו' (שם שם ט"ז), (כח) אמרה ליה של בית אבא היתה מלכות נאה ממך חלילה להם שלא ראה אדם בהם בימיהם פיסת יד ופיסת עקב מגולין אלא כולהם היו מכובדין ממך, ומה דוד אמר לה לפני ה' אשר בחר בי מאביך וגו', (שם שם כ"א), אמר לה של בית אביך מבקשין כבוד עצמן ומניחין כבוד שמים, ואני איני עושה כן אלא מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים, אמר תימר שהייתי שפל בעיני אחרים ונבזה ולא בפני עצמי, תלמוד לומר והייתי שפל בעיני ועם האמהות וגו' (שם שם כ"ב), אמר לה דוד מיכל חס ושלום שאין את נקראת מן האימהות אלא מן האָמָהות, ותאמר מה נכבד היום וגו' (שם שם כ'), אמרה ליה אלואי לעיני בני אדם, אלא לעיני אמהות עבדיו, כהגלות נגלות אחד הרקים (שם שם), (כט) אמר רבי אבא בר כהנא כאילין ארבים טירם:

הערות ותקונים.

יכו בו עד שנעשת גופו ככברה. בילוקוטי קידושין שם ואמר ר' יוחנן מלמד שעבו גופו ככברה מני כ' ישמעאל שלש מאות חיצים יורו בו כמיתה ס', ועיין בהגהות שם ובהערוך ע"ה ובע"ז שם, ובמדרש תיכה ס"ח פסוק נדיק הוא כי הוא כמו לפנינו: (כח) ר' פנחס ורי ירמי' ובי במדבר היה ביתו של יואב. בילוקוטי מבוא שם, והסר שם שם התומר: (כב) דימסיות ומרחצאות. בילוקוטי שם דימוסיות. ועיין ערוך השלם: (כג) שבה היה חיותן. בילוקוטי שם אין תימר שהי בוזז ובונה להן דימוסיות ומרחצאות שבח ואין תימר שהי בוזז ומאכיל חכמים ותלמידים שבח שבחים. לכן בבור שם ליתן פה שבח במקום שבח, והמלות "היה חיותן" מיותרות. והכוונה שם תאמר כך הוא שבח ואם תאמר כך שבח כשל הוא: (כ"ד) משתי נשים. מובא בילקוט שמואל רמז קמ"ח וספר הגיון: (כה) אביגיל בעוה"ז ומיכל לעוה"ב. בילקוט הנ' מיכל בעוה"ז ואביגיל לעולם הבא וכתב בשל זית לעגן שמיכל הגילתה מיד שאול בעוה"ז ואביגיל מנעתהו מבוא בדמים והגילתהו מעונש לעוה"ב: (כו) ר' חנינא ורי יונתן. מובא בילקוט שם: (כז) רי ברכי' בש"ר חבא בר כהנא. ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ג (ב"ב ע"ח) וז"ל הירושלמי כתיב ויוסף עוד דוד את כל בחור ביסראל שלשים אלף ר' ברכי' בש"ר חבא בר כהנא תשעים אלף זקנים מינה דוד ביום אחד ולא מינה אחיתופל עמהו, הכי"ד ויוסף עוד דוד את כל בחור ביסראל שלשים אלף ויוסף הלחן, עוד הלחן, ופשוטי דקרייה הלחן הרי השבעין, וכ"ה בתדרש נמ"ר פ"ד אות כ': (כח) תמלא לי' על כית חבא היתה מלכות נאה ממך כו'. ובוב' מירושלמי סוכה פ"ה ה"ד (נ"ה ע"ג) וסנהדרין פ"ב ה"ד (כ' ע"ב) ובס הוא בשנוי אחר, ועיין בתי"ד אות כ' בהגהות לבון: (כט) ת"ר חבא בר כהנא בילין חרבים טירם, ובדפוס לחבון חרבסטירם מלה אחת ובכ"י מן המדרש שמואל חילו תוכסטירם ובעל ת"ח הניח חרבי ליסטים ותחריו הלך המעתק מדב"י כ"ן והיקן כן ונדפס כן בכל הדפוסים, ובמדרש במ"ר שם זה חרבסטים וירושלמי סוכה שם זה חרבסטים, וירושלמי סנהדרין שם, חרבסטם. והמוסגי הניח בשם המדרש חרבסטרים וכתב פי' בלע"י ἀρκηστης מרקדים ומכרכרים:

פרשה עשרים וששה.

[א] **ויהי** בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן לאמר לך ואמרת אל עבדי [אל] דוד כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבת (ס"ב ז' ד' ה'), (ס) רב אמר עצה עמוקה נתן לו באותו הלילה, רבי חנינא בר פפא ורבי סימון, ר' חנינא בר פפא אמר לו הקדוש ברוך הוא לנתן הנביא נתן האדם הזה שאני משלחך אצלו ממהר הוא קודם (ג) עד שלא ישכור פועלים לך ואמור לו לא אתה תבנה לי בית, שלא יהיה (להם) [לו] עלי תרעומת, ורבי סימון אמר אמר לו הקדוש ברוך הוא לנתן הנביא נתן, האדם הזה שאני משלחך אצלו (ג) נודרן הוא, קודם עד שלא ידור לך ואמור לו לא אתה תבנה לי בית, (ד) כדי שלא יהא לו בושה אצל הסנהדרין:

[ב] (ה) **כתוב** אחד אומר האתה תבנה וכתוב אחר אומר לא אתה תבנה (ד"ה י"ז ד'), לא אתה תבנה שאין אתה בונה אותו, האתה תבנה שהוא נקרא על שמך, (ו) רבי חוניא בשם רבי שמעון בן לקיש אלף וחמש מאות אמות חפר דוד לעמוד על משתיתה של ארץ, דתניא שלש בתולות הן, בתולת אדם, בתולת שקמה בתולת הארץ, בתולת אדם כל שלא נבעלה מימיה, בתולת שקמה כל שלא נקצצה מימיה, בתולת הארץ, כל שלא נעבדה מימיה (מעולם), רבן שמעון בן גמליאל אמר כל שאין בה חרש, וכיון שחפר דוד אלף וחמש מאות אמה מצא בה חרש, אמר כל יגיעה זו שיגעתי ואח"כ מצאתי חרש, באותה שעה נתן הקדוש ברוך הוא פתחון פה לחרש ואמר אין זה מקומי, אלא בשעה שנבקעה הארץ ירדתי כאן אם אין את מאמיני הרי תהום נתון תחתי, נטלו דוד ועלה תהום והציפו, אמר כל מאן דידע למימר מילה (מימר) למיקמה הדין תהומא, ולא מקים ליה יתחנק, והוה תמן אחיתופל ואמר מילה [ואנקמי'] [ואוקמיה], אפילו כן אתחנק הדא הוא דכתיב ויצו אל ביתו ויחנק (ב"כ י"ז כ'), אמר רבי יוסי מיכן צריך אדם לחוש על קללתו של זקן (יותר) אפילו על חנם:

[ג] (ז) **ואהיה** עמך בכל אשר הלכת וגו' (ב"כ ז' ט'), ולהלן הוא אומר שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך (בראשית ל"א ג'), ואח"כ ואהיה עמך, (ח) [אלא דוד ע"י שהוא מפרנס את ישראל היה אומר לו ואהיה עמך בכל אשר הלכת, אבל יעקב ע"י שהוא מפרנס את ביתו היה אומר לו שוב אל ארץ אבותיך

הערות ותקונים

[בו] (ה) רב חמי. מובא בילקוט שמואל רמז קמ"ג בשם המדרש וכן מובא בכש"י ורד"ק שמואל שם: (ג) עד שלא ישכור פועלים וכו' שלא יהיו להם תרעומת. בילקוט שלא יהיו לו תרעומת, וכש"י הביא הגי' שיהא יכיר פועלים ומצאתי מפסידו: (ג) נודרן הוא. בכש"י סיים כענין שנאמר תבר נבצע לפי נדר לאביר יעקב אם אכנה בחבל ביתי (תהלים קל"ב ב'): (ד) כדי שלא יהא לו בושה אצל סנהדרין. כיוצא להיות נדנו לפיהם, ובכש"י הגי' שמא יאמר חיני אוכל ואיני אוהב עד שתעשה כך ומצאתי מפסידו, וכרד"ק שמא יאמר חיני אוכל ואיני אוהב עד שתגמר בית ה' אמור לו לא תהא תבנה הבית, ונראה כי היו להם מקור אחר: (ה) כתוב אחד אומר. עיין פסיקתא רבתי פסקא כ' והשערות הרב בעל מאיר עין העיר כ"ט: (ו) ר' חוניא בשם רשבי"ל אלף וחמש מאות אמות חפר דוד. מובא בילקוט שמואל רמז קמ"ח וחסר הגיון "אגדת שמואל" והתהלה הרמז הוא מפסיקתא רבתי פ"ב ומן ר' הונא בשם ריבל"ו הוא מן מדרש שמואל שלפנינו, ועיין גם בירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב דף כ"ט ע"א וכן הם מובא בשעה שבא דוד לחפור תימליוסים של בית המקדש חפר תמ"ב מאות ומצא תהומות כו', והוא בשמעון אחר, וכש"י בפי' לגמרא סוכה נ"ג ע"ב ד"ה מתפצח הגיה המאמר בשם מדרש שמואל וכרש"י מבוא י"ח ע"ב הגיה המאמר בשם ירושלמי: ומה שהגיה המסדר את המאמר כאן בשלמן יען כי הגיה הדרשה על התיבה הבנה ולא אתה תבנה הגיה זה שהוא לא יבנה הבית אבל הפיוטין יכירה: (ז) ואהיה עמך בכל אשר הלכת. ב"ר פע"ד אות ט': (ח) אלא דוד. הוספתי כמו שהוא

ואהיה עמך]: (ואכרית) [ואכריתה] את כל אויביך מפניך (ב"ב ז' ע'), עשרה אויבים היו לו לדוד, חמשה בישראל וחמשה באומות העולם, חמשה בישראל, דואג ואחיתופל ושאול ושמעי בן גרא ושבע בן בכרי, חמשה באומות העולם, גלית ושלשת אחיו ושובך, (פ) כתוב אחד אומר שובך (ב"ב י' י"ו), וכתוב אחד אומר (דה"י י"ט י"ו) שופך, שובך שהיה (י) דומה לשובך, שופך שנשפך דמו על הארץ: ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים וגו' (ב"ב ז' ט'), (יא) מיכאן קבעו חכמים אלהי דוד ובונה ירושלים, (יב) כנגד אלהי אברהם יצחק ויעקב, ובשבת אף על פי שאין העובר לפני התיבה מזכירו, המפטיר בנביא מזכירו, (יג) אלהי דוד מצמיח ישועה לעמו ישראל:

[ד] **ושמתי** מקום לעמי ישראל ונטעתיו וגו' (שם שם י'), (יד) תמן תנינן שמעון הצדיק (וגו') [וכו'] (טו) ר' הונא בר אחא מקרא מלא ועוברי ימים פירשוהו, נחית בחסדך (שמות ט"ו י"ג), הרי בזכות החסד, (טז) נהלת בעזך (שם), הרי בזכות (עולם) [התורה] אימתי (יז) נתבסם העולם (מכדי שבאו) [משבאו] לנוה קדשך, (יח) אמר רבי שמואל בר נחמן וכשבאו לנוה קדשך נתבסם העולם, הדא הוא דכתיב ושמתי מקום לעמי ישראל [ונטעתיו] (יט) ונטעתם אין כתיב כאן אלא ונטעתיו לעולם:

הערות ותקונים

בהוס בב"כ שם. וכן נמצא לנכון בכ"י מן מדרש שמואל: (ט) כתוב לחד לומר שובך. מדרש תהלים מזמור ג' לוס ד'. ובס נמצא שופך שהיה שופך דמיס, ועיין סוטה מ"ב ע"ב שלוקחת לדב ושמואל: (י) דומה כשובך, פי' כנהגו ובמדרש תהלים שם שהיה קולתו כשובך הזה: (יא) מיכאן קבעו חכמים אלהי דוד ובונה ירושלים כו' המפטיר בנביא מזכירו אלהי דוד מצמיח ישועה לעמו ישראל. זה הוס עפ"י שעת הילוכלמי שכולל ברכת את צמח דוד בברכת ולירושלים לכן מוסיף אלהי דוד ובונה ירושלים, כמו שהלאם בילוכלמי ר"ס פ"ו (דף כ"ע ע"ג) ר' בא בשם תנא בר ירמי' בשלא הוס לומר אלהי דוד ובונה ירושלים, בשביל הוס לומר אלהי דוד מצמיח ישועה, ופי' בשלא שמונה עשרה שהפסיל ל בכל יום לומר אלהי דוד ובונה ירושלים שכולל ברכת צמח דוד בברכת ירושלים, ובשביל ר"ל בברכת הפצרה מסיים אלהי דוד מצמיח ישועה, וכן בילוכלמי ברכות פ"ד ה"ס (דף ח' ע"ג) בברכה בונה ירושלים, בשלא אלהי דוד ובונה ירושלים, וכן בתמהר שלפניו (דף ח' ע"ב) כולל בו דוד בבונה ירושלים, ואולם לפעמים הבבלי הניו כולל את צמח דוד בברכת ולירושלים רק בברכת את צמח לחוד וברכת ולירושלים לחוד, כמו שהלאם במגילה דף י"ז ע"ב ע"ס וכן תלאם בזבחי פסחים קי"ז ע"ב לחוד בשם בר שילח דלעולמ מצמיח קרן ישועה, דלפעמים מנן דוד, ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים (ב"ב ז') תני ר' יוסף זה שלומדים מנן דוד היינו דמוהמים בברכת את צמח במצמיח קרן ישועה ולא בלאלהי דוד ובונה ירושלים, ועי' בשדול הניון לב: (יב) כנגד אברהם יצחק ויעקב שמזכירים בהלאם י"ח. בשי' פסחים שם הביא בשם הגדולים, כאברהם יצחק ויעקב: (יג) אלהי דוד מצמיח ישועה לעמו ישראל לעיל בהערה י"ל הבאתי מירוכלמי ר"ס בזבחי הוס לומר אלהי דוד מצמיח ישועה, וכן במס' סופרים פי"ג ה"ב מוסף הנוסח בחי מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל ועי"ש בהערות הרב הגדול מהר"י מילנער: (יד) תמן תנינן שמעון הצדיק כו'. מוכח בילקוט שמואל רמז קמ"ח בשם המדרש. ופס קלר המסדר וכוונתו למצוה מכוס פ"ל מ"ב הוס היס לומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים וכב"י מן המדרש שמואל תמן תנינן שמעון היי מצילי כנסת הגדולה הוס היי לומר על שלשה דברים העולם עומד. ועי' ילוכלמי תענית פ"ד סוף ה"ב (סיח ע"ל), מגילה פ"ג ה"ז (ע"ד ע"ב), בפסיקתא דר"כ סוף פסקא תלבי תלבי, ובס הביא דבריו לדלוס בתוכן לתלב ע"ס: (טו) ר' הונא בר לחלא, בילקוט שמואל רמז קמ"ס בשעות ר' הונא בר פפא, ובפסיקתא שם ר' הונא בשם ר' לחלא ומוכא ג"כ לנכון בילקוט בשלא רמז לנ"ל ובילקוט ישעי' רמז ל"ו בשם הפסיקתא: (טז) נהלת בעזך הלי בזכות התורה. הקאתי כמו שהוא בפסיקתא זו תורה וסיים שם ובה"ל ר' עזר לעמו יהן (תהלים כ"ט י"א) וע"ש בהערה ט"ו והעילותי עוברי היס סילבו לוחו ר"ל מן עוברי היס נשמע מלמדו של שמעון הצדיק כי בחסדך זו גמילת חסדים, בעזך זו תורה, נוה קדשך זו בית המקדש דהיינו עבודה: (יז) נתבסם העולם. ל"ל נתבסס: (יח) מלשבינ בשבלו לנוה קדשך נתבסם העולם, זה מיוחד וביתה בפסיקתא וכן בילקוט שמואל שם בשם מנדת שמואל: (יט) ונטעתים אין כתיב, כי תלו ר' כתוב ונטעתים היס מוסב

על

[ה] **כי** ימלאו ימיך וגו' (ש"ב ז' י"ב), (כ) אמר רבי שמואל בר נחמן [אמר לו הקדוש ברוך הוא דוד] ימים של ימים אני מונה לך, איני מונה [לך ימים] חסירים, (כא) והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה (מ"א ב' י"א), וכתיב בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים ובירושלים מלך שלשים ושלש שנה (ש"ב ה' ה'), אילין יתירייא (והכא) [דהכא] מה אינון (כב), רבי יצחק בר קצרתה בשם ר' יונה (כג) חסירין היו אלא שהכתובין חולקין כבוד לירושלם ומונין אותן שלימים, (כד) אמר רבי יודן חשבון מרובה בולע לחשבון מועט (כה) לפי שכתוב כי ששת חדשים ישב שם יואב וגו' (מ"א י"א ט"ז), אותן ששה חדשים לא עלו מן המנין, (כו) אמר רבי יודן כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום בנו לא עלו לו מן המנין, אלא בשעירה נתכפר לו בהדיוט:

[ו] (כז) **ככל** הדברים האלה (ובכל) [וככל] החזון הזה (ש"ב ז' י"ז), אז דברת בחזון לחסידיך וגו' (תהלים פ"ט כ'), מדבר בדוד שנדבר עמו בדבור ובחזיון, שנאמר ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד, לחסידיך, דכתיב ביה שמרה נפשי כי חסיד אני (שם פ"ו ב'), ותאמר שויתי עזר על גבור (שם פ"ט כ'), (כח) רבי אבא בר כהנא אמר שלשה עשר מלחמות עשה דוד, ורבנין אמרי שמונה עשר ולא פליגין מאן דאמר שלשה עשר לצרכיהון של ישראל, ומאן דאמר שמנה עשר, חמשה לצרכו וי"ג לצרכיהם של ישראל, הרימותי בחור מעם (תהלים שם), [זה דוד, שנאמר] ויבחר בדוד עבדו וגו' (שם ע"ח ע'):

פרשה עשרים ושבעה.

[א] **ויבא** המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי הביאותני עד הלום (ש"ב ז' י"ח), (ל) תאני רבי חייא אין ישיבה בעזרה

הערות ותקונים

על ישראל מכל ומטעתו קלי על העולם: (כ) ת"ר שמואל בר נחמן ימים שלמים, ירושלמי ר"ה פ"ד ה"ד קף נ"ו ע"ב: (כא) והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה (מ"א ב' י"א) וכתוב בחברון מלך על יהודה שבע שנים ושש חדשים ובירושלים מלך שלשים ושלש שנה. ירושלמי שם במלאת שלשים, ולמעלה הכתוב על סיפא דקרא והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים וירושלים מלך שלשים שנה (מ"א ב' י"א), וכתיב ארבעים שנה מלך בחברון מלך על יהודה שבע שנים ושש חדשים וירושלים מלך שלשים ושלש שנה על כל ישראל ויהודה (ש"ב ה' ה'), ועל זה אמר חילין יתירין דהכא מה חילון חוקן שש שנים ושלש שנה, וירושלמי הני כללי חסירים וכפרט יתירים: (כב) רבי יצחק בר קצרתה בשם ר' יונה, בכ"ו מן המלכים שמואל בר קצרתה בשם ר' יוחנן, וירושלמי שם ר' יצחק בר קצרתה בשם ר' יונה, ים לחקן בר קצרתה, ועי' בסדר הדורות ערך ר' יוחנן בר קצרתה ומה שהביא שם מדברי שמואל פכ"ט ל"ו פכ"ו. ולפיכי בסדר הדורות שהביא גם ר' יצחק קריפפא בשם ר' יונה כתוב שמנה ביוחסין ולא ניין היתקור ואין שפק שיוחסין כוון למאמר שלשתן וע"ל ר' יצחק בן קלירתה בשם ר' יונה כתוב שהביא בעצמו בערך ר' יוחנן בן קלירתה ופי' קלרתה שמי מקלרה: (כג) חסירין היו אלא שהכתובין חולקין כבוד לירושלים ומונין אותן שלמים. וירושלמי הני כך שלשים ושתים ומתים היו אלא שהביל לחלוק לו כבוד לירושלים הוא מונה אותן שלימות ועי' ביפה מראה בתנחומא ירושלמ וכ"ש וכ"ש: (כד) אמר ר' יודן. וירושלמי יהודה בריבי לומר: (כה) לפי שכתוב כי ששת חדשים ירושלמי ר"ש יודן בר ר' שלום כתיב כי (ששה) [ששת] חדשים ישב שם יואב וכל ישראל אתו: הקפ"ה אני אתריכי לך אל תתגאו בם ובקצף להתגאות בם, חייך שאין נימנין לך: (כו) ת"ר יודן כל אותן ששה חדשים. וירושלמי שם הני' רב חונא אמר, וכן הני' שם כל אותן ששה חדשים שהי' דוד בורח מפני אבשלום בנו בשעירה היה מתכפר בהדיוט, וע"ש בק"ע ופ"ת: (כז) ככל הדברים האלה וכו' מדבר בדוד. וי"ר פ"ח לות ד': (כח) לאפ"ר אמר יג מלחמות עשה ורבנן אמרי י"ח. עי' בוי"ר שם בתחומי הרד"ל ובפי' מהרז"ו שהאבו אחת לאחת למנות תשבון י"ג וי"ח:

[בז] (ל) תאני ר' חייא. ירושלמי פסחים פוף פ"ה ה"ו (דף ל"ב ע"ד), ויומא פ"ג (מ' ע"ב) סוטה פ"ז ה"ז (כ"ב ע"ב), ומדרש תהלים ים מזמור ל', וע"ש בהעדות בני ואין להכפיל הדברים:

אלא למלכי בית דוד בלבד, אמר רבי שמעון בן לקיש אף למלכי בית דוד אין ישיבה בעזרה, מתיבין ליה ויבא המלך דוד וישב לפני ה' (ב) (רבי בן נגרי) [רבי אייבי בר נגרי] אמר ישב עצמו בדברים, (ג) תמן תנינן יצתה כת הראשונה וישבה לה בהר הבית, (ד) מכלל שישבה לה, מיכאן נאמר שבפנים היו עומדים:

[ב] **ותקטן** עוד זאת בעיניך וגו' (שם שם י"ט), (ה) אמר רבי סימון לאחד שעשה לו חבירו קטנה, אמר לו עשית קטנה, סופך לעשות גדולה, (ו) וזאת תורת האדם (שם), קורסיה דבר נשא: (ז) דבר אחר [וזאת] תורת האדם, זה יוסף, [דכתיב] ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה (בראשית ל"ט ו'), דבר אחר וזאת תורת האדם, (ח) המעולה שבנביאים, זה משה, את מוצא מה שכתב בזה כתב בזה, זה מלך על ישראל ויהודה, וזה מלך על ישראל ויהודה, זה הקריב וזה הקריב, (ט) זה במות וזה במות, (י) זה בא באשרי וזה בא באשרי:

[ג] **ומי** כעמך ישראל וגו' [אשר הלכו אלהים] (שם שם כ"ג), רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא כתוב אחד אומר אשר הלך (דה"א י"ז כ"א), וכתוב אחר אומר אשר הלכו (שם ז כ"ג), אשר הלך זה הקדוש ברוך הוא, אשר הלכו זה משה ואהרן, ותבונן לך את עמך ישראל וגו', ועתה הואל וברך וגו' (שם שם כ"ד כ"ט), (יא) אמר רבי יוחנן אמר לו הקדוש ברוך הוא לדוד דוד אין הבור מתמלא מחולייתה אלא אם כן משכו אמה ממקום קרוב, (יב) אף (ידי פושט) [אתה פשוט ידך] באומות העולם ואת מתברך, ה"ד ויהי אחרי כן ויך דוד את (ג) (הפלשתים) [פלשתים] וגו' (ב"ש ח' א'):

הערות ותקונים

(ב) רבי בן נגרי. בעל תוס' תמת הגי' ר' בן בר נגרי וגרסם בכל הדפוסים החדשים וגם בעל סדה"ד בתוס' ר' הביא לת ר' מבין נגרי וסיים וכמדרש שמואל רפ"ז ר' בן בר נגרי, ובתמת הוא הנכון בעל תוס' תמת והעיקר כמו שהוא בירושלמי בכל המקומות שבאמת ר' חייבי בר נגרי, וכן תקנתי בפנים, גם הגי' בירושלמי שם ייצב עצמו בתפלה, מלשון ויצב העיר: (ג) תמן תנינן. מצאתי בפסחים סוף פ"ה: (ד) מכלל שישבה לה, מבאן נאמר שבפנים עומדים היו. המפרש מפרש דברי המצאת ושבה לה בהר הבית דמצאנו שהיה ישיבה, ועל זה אמר מבאן נאמר שבפנים עומדים היו, ובירושלמי פסחים וסופה שם תמן תנינן יצתה כת הראשונה וישבה לה בהר הבית, השיבה בחיל, והשליכו בקומה. ר' נחמן בשם ר' מנא מה תנינן ישבה לה במקומה, עמדה לה במקומה, ועי' כוונת התאמר בפ"ת וק"ע ויפה מראה שם:

(ה) ר"ל סימון לאחד שעשה לו חבירו קטנה. מובא בילקוט שמואל רמז קמ"ו ד"ה ותקטן זאת בעיניך, ועל זה מוסב הציון מדרש: (ו) וזאת תורת האדם קורסיה דבר נשא. זה המציע על הילדות, ועל פי הנהוג תיקן כן המפרש מהר"י כ"ץ בנוף המדרש דפוס פראג ותיכ נדפס כן בכל הדפוסים חוץ הנכון כמו שהוא לפנינו ופי' קרס עת וזמן. ע' ערוך ערך קרס ד' ומזה שם הציע קורסו של היום להסתלק מן העולם ה"ל ספוק שם ימלאו: (ז) ד"ה זה יוסף. מובא בילקוט שם, ותורת תורת האדם מלשון כתוב האדם המעלה (דה"ת י"ז י"ז). כמו כתוב: (ח) ד"ה המעולה שבנביאים זה משה. ע' במדרש תהלים ריש מזמור ל' ובשם הוא בהכתבת לשון: (ט) זה במות וזה במות. במדרש תהלים שם מצא כיוצא בזה בשם מזבח זה בנה מזבח וזה בנה מזבח: (י) זה בתבורי וזה בכרמל. במדרש תהלים שם מצא כיוצא בזה בשם יהושע בן נון בתבורי וזה בכרמל. ע' בתוס' ברכות ג' ע"ב ד"ה הן הבור מתמלא מחוליתה שהביאו בשם י"ת מחוליתה מגביהתו, כלומר הן הבור מתמלא מן המים העוברים בו, ובהוספתא ים הן הבור מתמלא מחוליתה אלא מושכין לו מים מגד אחר, וזה לא נמצא בהוספתא לפנינו, ובתוס' סנהדרין ע"ז ע"א ד"ה הן הבור הביאו זה ובתבו וכן מוכח זה במדרש, והן סגר שכוונתו בזה להמדרש שלפנינו, וכן רמיתי בחידושי הרשב"א לברכות דף ג' והביא בשם הר"ח מפורש וכן מוכח במדרש שמואל דלמדנין הטם הן הבור מתמלא מחוליתה אלא לימ ממשיכין לו למת המים ממקום אחר, ולפ"ז ים לתקן לפנינו אלא ל"א מושכו לו למת המים ממקום אחר, קרוב ולחיתי בכ"י מן המדרש שמואל נלמד לנכון אלא ל"א מושכו לו למת המים ממקום אחר: (יב) אף ידו פושט. תקנתי אף אתה פשוט ידך, וכ"י מן המדרש שמואל אף ידך פשוט כתו"ה:

הפלשתים

[ד] (יד) **ויאסוף** דוד את כל העם וילך רבתה וגו' ויקח את עטרת מלכם וגו' ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה ותהי על ראש דוד, (טו) והלא פוחתת (פירוש) [הראש] (טז) אבן שואבת היה בה ומחזיקה על ראשו, (יז) רב הונא בשם רב יוסף אבן טובה היה בה יפה ככר זהב, ודכותה ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו (בראשית כ"ד כ"ב), (יח) אמר רבי יהושע אבן טובה היה בה משקלה בקע, ודכותה ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' (אסתר ח' ט"ו), ועטרת זהב גדולה, (יט) אמר רבי חייא בר יוסף (כ) דמיה היו כפולים:

[ה] **וכאבשלום** לא היה איש יפה וגו' ובגלחו את ראשו וגו' (ב"ש י"ד כ"ה כ"ו), (כא) אמר רבי יודן נזיר (שנים היה) [עולם היה והיה מגלח לשנים עשר חדש שנאמר והיה מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך אלכה ואשלם וגו' רבי נהוראי אומר נזיר ימים היה] והיה מגלח אחת לשלשים יום, הדא הוא דכתיב והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח וגו' (שם שם), רבי יוסי אומר בכל ערב שבת היה מגלח שערו, שבן דרך בני המלכים להיות מגלחין מערב שבת לערב שבת, (כב) אמר רבי חנינא כחרובית היה, ואין תימר בכידון (והלא) בדים בדים היה עשוי, וכן הלכה:

[ו] **וברזילי** הגלעדי ירד מרוגלים וגו' (ב"ש י"ט ל"ג), (כג) אמר רבי יודן (כד) חמשה פעמים כתוב ברזלי ברזלי, כנגד חמשה ספרי תורה, ללמדך (כה) שכל

הערות ותקונים

(יג) ספלבתים, תקנתי פלבתים וכן הוא לעכון בכ"י: (יד) ויאסוף דוד ויקח את עטרת מלכם. מובא בילקוט שמואל רמז קמ"ח בשם המדרש: (טו) והלא פוחתת פילום. בילקוט והלא פוחתה הראש וכן הגיה בעל ת"ש והוא מלשון מקצת פחתת הוא בקרמתו (ויקרא י"ג נ"ה) פירש"י פחתה היא מצוקת, וכפי' מן המדרש שמואל והוא פוחתת את לחצו: (טז) אבן שואבת היה בה ומחזיקה על ראשו. וכן לשונו בגמרא בבלי ע"ז מ"ד ע"ח מקלה ככר זהב היכי מצי מנח ליה (פירש"י והלא ככר שבים מנח הוא ומאד היא כבידה וקרא כתיב ותהי על ראש דוד) ר' יוסי בר חנינא אמר אבן שואבת היתה בה דהות דלת ליה (פירש"י דלת פותחת בחצי המחכות ולתלותה בחוזר (והוא מלנטענטין) וכן כאן היתה מושלת לעטרה ומגביה) ועיש בתוס' ר' אליעזר אומר אבן יקרה היתה בה שהוא ככר זהב (פירש"י היינו מקלה ככר זהב מקולה היא ככבר זהב): (יז) ר' הונא בשם ר' יוסף אבן טובה היה בה יפה ככר זהב. בכ"י מהמדרש הגי' שהוא ככר זהב, והוא כדעת ר' אליעזר בבבלי שם: (יח) אמר ר' יהושע בן לוי אבן טובה היה בה מקלה בקע. בכ"ל פ"ם אות ו' מובא זה בשם ר' הונא בשם ר' יוסף אבן יקרה היה בו והיה מקלה בקע. ובכ"י מן המדרש שמואל הגי' אמר ר' יהושע בן לוי: (יט) אמר ר' מיישי בר יוסף. בכ"י ת"ל ירמי': (כ) דמיה היו כפולים, כ"ל גדולה ויקרה מאד בדמיה: (כא) אמר ר' יודן נזיר שנים היה, המאמר נשנה בהוספתא סוטה פ"ג ושם הגי' ר' יהודה הנשיא אומר, וכן נשנה במכילתא בשלח מסי דשירתא פ"ב בשסוק כי גאה גאה, ושם ים להקן כמו שהוא לעכון בהוספתא שם גם בהחומות הנדפס מכבר בשלח לקוח מן המכילתא, וכן נשנה בבבלי נזיר ד' סע"ב עפ"י התוספתא וכן מובא במדרש במ"ר פ"ט אות כ"ד ושם הוא בהוספתא דבבים, והילקוט בשלח רמז רמ"ג הביא כמו שהוא לפנינו במכילתא, ובילקוט שמואל רמז קמ"ט ד"ה הניח לידך ר' יהודה הנשיא אומר כו' מצוין בהחומות ועיין מכילתא. והנה לפנינו במדרש נשמע מאמר שלם מנשנה המעתיק והשלמתי בסימן: (כב) אמר ר' חנינא כחרובה היה ואין תימר בכידון בדים בדים היה עשוי, לעיל פ"ג אות ז' ובקל את שער לחרובמהים שקלים בחנית של גלית (שם י"ד כ"ו) ת"ש חנינא בחרובה היו ואין תימר בכידון בדים בדים היו עשוי ואין תימר בחרובה קטנה, והוא נוסף מירושלמי סוטה פ"ח ה"ח י"ז ע"ב ובירושלמי הגי' ר' ביבי בשם ר' יוחנן בדין בדין היו עשוי ועיש בפי' המפרשים גם במדרש במ"ר פ"ט אות כ"ד ואין ספק שנם לפנינו היתה הגי' בדין בדין היה עשוי, והמעתיק לא הבין הכוונה ומשב שפי' בדין עפ"י הדין לכן סיים "וכן הלכה" וזה טעות גמורה, וכ"ה מן המדרש שמואל המלות "וכן הלכה" ליתא, ולאיתי בתוס' תמיה שכתב "וכן הלכה" היינו לעיל בדף ס"ל ר"ל בפ"ג ובפ"ו זה מחק המעתיק בדפוס מלבד מן הספר וכן לא נמצא בכל הדפוסים המחכונים חולם הטעות כת להמעתיק ע"י המלות בדין בדין היה עשוי: (כג) אמר ר' יודן. ב"ר סיף פ"ח אות מ': (כד) חמשה פעמים, ס"ב י"ט, ל"ג ל"ג ל"ד ל"ה מ': (כה) שכל מי שהוא נזקק לנדיק

מי שהוא נזקק לצדיק בשעת פרנסתו, מעלין עליו כאלו קיים חמשה ספרי תורה, (כו) אמר רבי אלעזר כמה דיואות משתפכות, כמה קולמוסין משתברין, (עד לא) [כדי] לכתוב בני חת בני חת (כז) עשרה פעמים, ללמדך שכל מי שהוא (כח) (מכדר) [מברר] מקחו של צדיק, מעלין עליו כאלו קיים עשרת הדברות:

פרשה עשרים ושמנה.

[א] (ט) **לא** יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו (איוב ל"ו ז'), עיניו (ב) דוגמה דידהון, (ג) אמר רבי לוי עיניהון קפיריחי, (ד) לאה תפסה פלך של הודייה, ועמדו כל בניה בני הודייה, (ה) יהודה אתה יודוך אחיך (בראשית מ"ט ח'), דוד הודו לה' כי טוב (תהלים קי"ח כ"ט), (ו) דניאל (מצלי ומודי) [ומצלא ומודא] (דניאל ו' י"א), (ז) רחל תפסה [פלך] של שתיקה, ועמדו כל בניה בעלי (ח) מיסטורין, (ט) בנימין אבנו ישפה, מהו ישפה יש פה יודע במכירתו של יוסף ושותק, שאול ואת דבר המלוכה לא הגיד לו (ב"א י' ט"ז), (י) אסתר, לא הגידה אסתר וגו' (אסתר ב' י'):

[ב] **מפני** מה נצרפו האבות ברעבון, כדי שיזכו בניהם לתורה, אברהם נצרף ברעבון, ויהי רעב בארץ וירד אברם וגו' (בראשית י"ב י'), יצחק נצרף ברעבון, ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון וגו' (שם כ"ו א'), יעקב נצרף ברעבון, וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר הנה שמעתי וגו' ונחיה ולא נמות וירדו אחי יוסף (שם מ"ב ג'), דוד נצרף ברעבון, ויהי רעב בימי דוד שלש שנים וגו' (ב"ש כ"א א'):

[ג] (יא) **עשרה** רעבון באו לעולם, אחד בימי אדם, ארורה האדמה בעבורך (בראשית ג' י"ז), אחד בימי למך, מן האדמה אשר אררה ה' (שם

הערות ותקונים.

בשעת פרנסתו, בב"ל שם שכל מי שהוא מתכל פרוסה לצדיק: (כו) ת"כ תלמוד, כיל שם במתמר שלפניו: (כז) עשרה פעמים. היינו בראשית כ"ג שמונה פעמים ובראשית כ"ג י', ומיט ל"ב שני פעמים: (כח) מברר. תקנתי מברר וכ"ה בב"ו מן מדרש גם בב"ל שם ופי' המ"ב מברלו מכל ערעור ופקפוק, והמפרש בדפוס פרשת כלום הניע במדרש שלפנינו "מסדר" ותחיב נדפס כן בכל הדפוסים:

[בח] (ט) לא יגרע מצדיק עיניו. עיניו דוגמה דידהון. כ"ר פנ"ח תות ה', וכל המתמר הזה אין לו סייעתא כלל לכאן ולהלן מוכח שם על שם הפיוס שתול ותת דבר המלוכה לא הגיד לו ובייך לשמואל ס' י' ע"ז: (ב) דוגמה דידהון. בב"ר דוגמת דידיה פי' דוגמת שלו, וכן מזה ועינו כעין הבדולח ועין ערוך הבלם ערך דגם: (ג) ת"ר לוי עייניהון קפיליחי. בדפוס ליסנן קפיליחי בה"ח. ובלמת ל"ל דסיליים כמו שהוא בב"ר וע"ש בפי' המפרשים, והת"כ כתב במדרש שמואל עיניהו קפיליח ולא מצאתי סיכום בלשון בדפוס פרשת הניע המפרש בפנים עייניהון קפיליחון וגם זה בטעות. ובכ"י מן המדרש שמואל קפודייא ובוי"ל שם מוכח בשם ר' לוי התחלת המתמר ומתחיל ת"ר לוי לא יגרע וגו': (ד) לאה תפסה פלך של הודייה. ב"ר שם ולשון פלך שייך בלאה מלשון וכפיה תמכה פלך ובתנחומא הנדפס מבבר ויצא תות ו' לאה תפסה פלך של ה' כ"ה גם בתנחומא, ובב"ר שם מוכח הכתיב יהודה יהא יודוך אחיך. היה אומרה הפעם תודה לה' כ"ה גם בתנחומא שם, ובב"ר מוכח יהודה ויתאר נדקה ממני (בראשית ל"ח, כו): (ו) דניאל ומצלא ומודא. כ"ה גם בתנחומא שם, ובב"ר מוכח הכתיב לך תלה תפסתי מהודא (דניאל ב' כ"ג): (ז) רחל תפסה של שתיקה. שלא נלחם ליעקב שהוא לבן להחליף לה לאה תחתיה כן הניח הדבים שם, תולם בתנחומא כתוב לאה שבלוחיים ביד לאה ובתקה ועיש בסוף המתמר ולמה שתקה אמר רבב"ע כו', וכן במדרש אסתר רבה פ"ו בפסוק אין לאסתר מנדת כתוב קן, לאבל בנמדרש מגילה י"ג ע"ב הוא בפסגון לאחר מהוך סיומין שמסרה רחל ללאה ע"ש: (ח) מיסטורין פי' בל"ו ורומי סוד וסתר: (ט) בניימין אבנו ישפה. שמי קבוע בלשון: (י) לאסתר, לא הגידה לאסתר. היא היתה מבניימין כי מרדכי היה איש ימיני והיא היתה בת דודו. ועיין בב"י מגילה י"ג ע"ב ד"ה זכתה: (יא) עשרה רעבון באו לעולם, ב"ר שכ"ה תות נ' ופ"ם תות נ' ופ"ד תות נ', ותות בבא פ"ת, ובב"ר פ"ת קבל המתיקן וכתב וכולה עיינית עד ואחד לעתיד לבוא כדלעיל

ה' כ"ט), אחד בימי אברם, ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה (בס י"ב י'), אחד בימי יצחק, ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון (בס כ"ו א'), אחד בימי יעקב, כי זה שנתים הרעב (בס מ"ה ו'), אחד בימי שפוט השופטים, ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ (רות א' א'), אחד בימי דוד, ויהי רעב בימי דוד (ב"ש כ"א א'), אחד בימי אליהו חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו' (מ"א י"ז א'), אחד בימי אלישע, ויהי רעב גדול בשומרון (מ"ב ו' כ"ה), אחד שהוא מתגלגל ובא לעולם, אחד לעתיד לבא, [שנאמר] לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' (עמוס ח' י"א), רעב שבא בימי אליהו רעב של בצורת היה, שנה עבדה ושנה לא עבדה, (יג) רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה, עד היות ראש חמור בשמנים כסף (מ"ב ו' כ"ה), (וג) רב הונא ורב ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק (יד) עיקר (אות נטיה) [אותנטיא] שלו לא היה ראוי להיות [בימי דוד] אלא בימי שאול, אלא ע"י שהיה שאול (טו) גרופית של שקמה, גלגלו הקדוש ברוך הוא והביאו בימי דוד, (טז) (שלו דוטייה, רוחנה) [שילו חטייה יוחנה] משתלמה, וכולן לא באו בימי בני אדם (יז) שפופים, אלא בימי בני אדם גבורים:

[ד] **כיוצא** בו, (יח) רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא האזכה במאזני רשע (מיכה ו' י"א), אפשר דוד מדותיו של שקר היו, ובכים אבני מרמה (בס), הזקן זה יושב ודורש לא תקח שוחד (דברים ט"ז י"ט), והוא לוקח, לא תטה משפט (בס), והוא מטה, כל אלמנה ויתום לא תענון (שמות כ"ב כ"א), והוא מענה, שמשון הלך אחר עיניו, ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני (שופטים י"ד ג'), והוא שפט את ישראל (עשר שנים) [עשרים שנה], גדעון עובד עבודה זרה ויעש אותו גדעון לאפוד וגו', ויזנו כל ישראל אחריו שם (בס ח' כ"ז), (יט) (והוא

הערות ותקונים

ור"ל כל המאמר נמצא לעיל בפ"ה: (יג) רעב שהי' בימי אליעב עד כ' הוסף וכ' ירמי' הוא במדרש בס בסוף המאמר: (יג) כ' הוסף וכ' ירמי' כ"ש בס (יד) עיקר הוא בעצות גם בדפוס לאזמיר, ועיין פסיקתא כי תבא (פ"ז ע"ב) הערה קי"ח. וכאיתי בכ"י מן המדרש שמואל התלה בכוכב הוסגעין: (טו) גרופית בל מקומה. פי' חופר וגזע ועקר, ועיין ערוך בשלם: (טז) שילו חטייה ויוחנה משתלמת. כן תקנתי והוא לנכון בכל המקומות שם והוא מגל הדיוט כמו טוביה חטא וזעזוע מגזיד: (יז) בשופים. פי' גמוכים ושפלים בכחם: (יח) כ' ברכי' בשם רלאזכה במאזני רשע. בחילת הדברים על הפסיק הזה בשם בפסיקתא דר"כ פסקא זכור (כ"ה ע"ב), מכאומת הנה הוא ח' וכוה רבה פ"ח הוא כ', מבל הסיום מבר לפנינו הזקן הזה יושב ודורש אין לו צייכות כלל לבאן ואין לו תיבור למאמר שלפנינו, ולאיתי בדפוס זאלקווט הוסיף פה המדפיס הוספה לחדי המלות וכתיב מבני מכמה: פ"ר בחול לבני בנלגל מה דכתיב כי זכרה לחם וגו' (הושע ב') מבבר שבבה לחמו זוכה היתה, פ"ל חיו הגל לימתי דברי הורה מתבזין בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מבזין תורן לחת לבי יעקב בר מבדימה ועבדה בשעה לימתי דברי תורה נעשה בזוין בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מבזין תורן, ר' יוחנן מייתי לה מהבא והבמה המסבן בזויה וכי תבמתו בל ר"ש שהיה מסבן בזויה הגל מה מסבן מי שהוא בזוי בדבריו בגון זקן יושב ודורש לא תעשה מעשה והוא מעשה מעשה בו'. ועיין גם בקה"ר פ"ש פ' ומהרתי לחי טובה הבמה. ובאמת אין צייכות בלל לבאן והוסיף זה בתבר הוא במדרש הוא בים פ"ח ושם מתחיל ויהי בימי שפוט השופטים לחי לדור שבשתו לת שופטיהם ואחי לדור שבשתיו לריבן להשפט. ועל זה הניח שם הדפוס בגון זקן יושב ודורש לא תעשה מעשה והוא מעשה מעשה בו', ושם בהוא רבה מתחיל רבי שמואל בר' בנלגל ומעתיק לו המדפיס מדרש שמואל הניח בעצות לתר ר' שמואל בר' בנלגל: (יט) והוא שפט את ישראל מרבעים שנה, הסנהדרי כי פשוט זה כחוב תגל עלי (ש"א ד' י"ח), ועיין ירושלמי סוטה פ"ח ה"ח (יז ע"ב) כתוב לחד תומר ויפשוט את ישראל מרבעים שנה וכתיב לחד תומר והוא שפט את ישראל עשרים שנה ל"ר לחת מלמד שהיה השלשתים ירחים ממנו עשרים שנה

שפט את ישראל ארבעים שנה), (כ) רבי דרוסתי ורבי ירמי' בשם רבי שמואל בר רב יצחק לזגג שהיה בידו קופה מלאה כוסות (כא) דיטריטון וכשהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה, ואחר כך תולה קופתו, כך כולן לא באו בימי בני אדם שפופים, אלא בימי בני אדם גבורים, שהם יכולים לעמוד בהם: [ה] **וידי** רעב בימי דוד שלש שנים (כב) שנה אחרי שנה ויבקש דוד את פני ה' וגו' (ש"ב כ"א א'), (כג) אמר דוד צאו וראו שמא יש בכם בני אדם שהם עובדים עבודה זרה, שאין השמים נעצרים מלהוריד טל ומטר אלא בעון ישראל שהם עובדין עבודה זרה, הדא הוא דכתיב השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו' (דברים י"א י"ז), יצאו ובקשו ולא מצאו, אמר שמא גילוי עריות ביניכם, דכתיב [ותחניפי ארץ בתזנותיך וגו'] וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך וגו' (ירמי' ג' כ' ג'), יצאו ובקשו ולא מצאו, אמר להם שמא שפיכות דמים ביניכם, דכתיב ולא תחניפי את הארץ וגו' [כי הדם הוא יחניף וגו'] (במדבר ל"ה ל"ג), יצאו ובקשו ולא מצאו, אמר להם (כד) שמא נודרין ולא משלמין נדרים, דכתיב נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (משלי כ"ה י"ד), יצאו ובקשו ולא מצאו, אמר להם שמא אין מעשרין מעשרותיהן כתיקנן שבעון מעשרות הגשמים נעצרים, דכתיב הביאו את כל המעשר וגו' (מלאכי ג' י'), יצאו ובקשו ולא מצאו, ומכאן ואילך (כה) אמר דוד אין הדבר תלוי אלא בי, אמר לו הקדוש ברוך הוא דוד מוצל את, אלא (על) [אל] שאול

הערות ותקונים.

לאחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו עכשיו שהיה בחייו, וכאמה לא כאמה אלא כאמן המכוה ויבשוע לה ישראל מרבעים שנה, ואין ספק שעל כאמו במדבר נשא פי"ד לוח ט'. ד"ה כנגד בני פעמים שהכוה עיון שהוא שפט את ישראל עשרים שנה ואלו קן ויבשוע לה ישראל בימי פלשתים עשרים שנה (שופטים ט"ו כ'), והוא שפט את ישראל עשרים שנה (שם ט"ז ל"א), ללמדך שעשרים שנה שפט את ישראל בחייו ועשרים שנה לאחר מיתתו: (כ) רבי דרוסתי ורבי ירמי' בשם שמואל בר יצחק לזגג בני נב"ך שהיה לוח ג', ופיסד לוח ג', ולוח לבה פ"ת, לבר המלמר עשרה לעבון בלו לעולם נוטע מבה. ומקום המלמר הזה הוא לעיל בסוף לוח ג' לאחרי המלוח לא בלו בימי אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים כיוצא בו ונשמע ממקומו ובם מובא זה בשם ר' חייא רבה, רק בלמלמר שלפנינו שם האומן הוא ר' הונא ור' ירמי בשם רב שמואל בר ר' יצחק ובעבור זה נכתבם פה ובמקום ר' הונא הניח בשעות ר' דרוסתי, ובעל סדה"ד ערך ר' דרוסתי הביאו בשם מדרש שמואל שלפנינו: ולאיזהו בכ"י מן המדרש שמואל. כי לאחרי המלוח ובונן לא בלו בימי בני אדם בשופטים. ממלא המלמר פ"ר חייא בר אבא לזגג כו' ולאי"ב מהחיל פ"ר בדברי בשם רלב"ש החזקה במאזני רבעו: (כא) דיטריטון ל"ל דיטרוטין והמלה יוניה ורומיה פי' מעבה ידי הרם מפחה שהוחיב: (כב) שנה לאחר שנה. בעל לוח לאמר הוסיף לאחר זה, "מהו שנה לאחר שנה מלמד בהי' ג' בניס לשופות" והוסיף זה. כמו שהוא במדרש במ"ר פ"ח לוח ד' ועפ"י הל"ת הוסיף בן המשבב מהר"י כ"ץ בדפוס פרלא בנוף הספר: (כג) לאמר דוד בלו ולאו במלא יב בכם בני אדם כו', המלמר נוטע מיכולמי העניה פ"ג פ"ז (דף פ"ו ע"ג). קידושין פ"ד ה"ל (דף ס"ה בע"ב), ובם מהחיל בעון לרבע דברים הגבמים נעצרים ורובב ע"ז מגלי עריות ובופכי דמים ופוסקין צדקה בריבים ואין מוהנין, וכן הוא בירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ב דף כ"ג ע"ד והוא בסנגון לאחר מלבר הוא לפנינו, ובמדרש במ"ר פ"ח לוח ד' הגי' בעון ה' דברים, ומוסף בם שאין מוהנין מעבדוהיבם בהקון במו בהובב לפנינו במדרש שמואל ובהחלם הביא המלמר בעון ה' דברים ואח"ב הביא בלשון המדרש שמואל החחיל דוד להודיה דודו בעת הרגל ואמר להן וכו', ועיין ילקוט בלק רמז תבע"ח בבם ירושלמנו ובנמלא יבמות ע"ח ע"ב, ומוסב בם רק שלשה עי"ם: (כד) שמא נודרין ואין משלמין. שם הגי' בעין פוסקי צדקה ברבים ואין מוהנין: (כה) אמר דוד אין הדבר תלוי אלא בי. בדפוס ראלקוע ואח"ב בדפוס בעתעין מוסף שם התחיל שמואל בחורים ותומים וה"ד ויבקש דוד את פני ה' ל"ל שמעון בן לקיש שמואל בחורים ותומים, ל"ב אלעזר טעמיה דרבבי אחיה פני פני בהיב ויבקש דוד את פני ה' וכהיב החם ואפני אלעזר הבהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה'" וזה הוסיף המדפיס מן במ"ר בם, מולם זה הוא הוסיפה במדרש בם בחמלא המלמר מאת מעשיק אר

(ב"ב שם), שלא עשיתם חסד עמו, (ועל) [ואל] בית הדמים על אשר המית את הגבעונים (שם שם), (כו) באותה שעה אמר דוד וכי בשביל הגרים עשה הקדוש ברוך הוא לעמי כך, אמר לו הקדוש ברוך הוא אם תרחיק את הרחוקים סופך לרחק את הקרובים, צא ולמד מיהושע רבך שבשעה שאמרו הגבעונים עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו וגו' (יהושע י' ו'), באותה שעה אמר יהושע וכי בשביל הגרים הללו אנו מטריחים יעל הציבור, אמר לו הקדוש ברוך הוא אם מרחק אתה הרחוקים סופך לרחק את הקרובים, צא ולמד מהיכן הוא [מטעך לא מן הגרים], הדא הוא דכתיב ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה לו אסנת בת פוטיפרע וגו' (בראשית מ"א כ'), וכתיב למטה אפרים הושע בן נון (במדבר י"ג ח'), (כז) מיד ויאמר דוד [אל הגבעונים] ומה אעשה וגו', יותן לנו שבעה אנשים מבניו וגו', ויחמול המלך על מפיבושת וגו' (ב"ש כ"א ג', ו', ז'), על שהיה בן תורה נתפלל עליו (כח) העבירו לפני המזבח ול"א קלטו, היינו דכתיב אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי (תהלים נ"ז ג'), שהסכים הקב"ה על ידו:

[ו] (כט) ויקח המלך את שני בני רצפה וגו', ויתנם ביד הגבעונים ויוקיעום וגו' (ב"ש כ"א ח', ט'), מלמד שהיו תלוים שבעה חדשים ממוצאי יום טוב הראשון של פסח עד יום טוב האחרון של חג, ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור (שם שם י') (ל) מהו אל הצור, אמר רב הושעיא שהיתה אומרת עליהם הצור תמים פעלו וגו' (דברים ל"ב ד'), (לא) [רבי אבא בר זמינא] בשם רבי הושעיא גדול הוא קידוש השם מחילול השם, בחילול השם כתיב לא תלין נבלתו על העץ (שם כ"א כ"ג), ובקידוש השם מתחלת קציר עד ניתך מים עליהם (ב"ש כ"א י'), משעה עשר בניסן עד שבעה עשר במרחשון עד ניתך מים עליהם מן השמים וגו', והיו אומות העולם רואים אותם ואומרים תורתן של אלו (לב) פלסתר היא, כתיב בתורתן לא תלין נבלתו על העץ, ואלו תלויים שבעה חדשים, (לג) כתיב בתורה אין דנים שנים ביום אחד, ואלו שבעתם יחד (ב"ש כ"א ט'), (לד) חסר יו"ד זה מפיבושת, כתוב בתורה לא יומתו אבות על בנים, ואלו מתים בעון אבותם, אמרו להם ישראל אבותיהם של אלו המיתו את אלו, אמרו להם וכי מה טיבן, אמרו להם אלו הגרים שנתגיירו בימי יהושע, אמרו להם וכי בשביל הגרים הגרורים הארורים הללו עשה הקדוש ברוך הוא כך, אמרו אין אלוה כאלהיכם, ואין אומה כאומה זו, אין לנו לידבק אלא באומה זו, שאלוהיהם גדול מכל האלהים

הערות ותקונים

מדפים לחד מגמרא ע"ח ע"ב וכן נוסף במדרש במ"ר שם עוד דכתיב מגמרא בבלי ע"ס: (כו) בלהה שעה אמר דוד במ"ר שם: (כז) מיד ויאמר דוד אל הגבעונים. עין במדרש שם המאמר בלהיכוך: (כח) העבירו לפני המזבח ולא קלטו. בילובלמי קידושין ס"ד (דף ס"ב ע"ג) ובמדרש שם והעבירו לפני המזבח ונתפללו עליו ולכך המזבח וקלטו, ועיין יכמות ע"ס ע"ב: (כט) ויקח המלך את שני בני לוצפה. במדרש במ"ר שם בהוספת דכתיב: (ל) מהו על הצור. ילובלמי שם ולזה כיוון חכמי התוס' יכמות ע"ס ע"ח ותפיטו לה אל הצור תומר במדרש אל הצור שהלדיקה עליו הדין ותמרה הצור המים שעלו: (לא) ר' אבא בר זמינא בשם ר' הושעיא. הקשה כמו שהוא לנכון בילובלמי קידושין שם, ובדפוסים לחלוקים הקשו ר' אחא בר זביעא והקשו כן כמו שהוא במדרש במ"ר שם תוס כעשות הוא במדרש שם ולא נמצא שם זה ולא מוכח ביומסין וסה"ד ופ"ל כמו שהוא בילובלמי אבל המאמר נוכע מכאן. ועיין סדה"ד ערך ר' אחא בר זביעא: (לב) פלסתר. במדרש במ"ר שם פלסטין, ועיין ערוך ערך פלסטר בפי' בלע"ז דבר שקר ומזוף: (לג) בתיב בתורה לא דנין שנים ביום אחד. מבנה סנהדרין מ"ס ע"ב והבאן בתיב בתורה לאו נכון: (לד) חסר יו"ד, וכן הוא בילובלמי סנהדרין ס"ד (דף ס"ב ע"ג) ולא שבעתם בתיב ביו"ד והקרי בלא יו"ד: (לה) אלא דוד. ילובלמי קידושין שם במאמר שלפניו (דף ס"ב ע"ג) ובדפוס לחבון דפוס קושטא, ונראה בתוספות גדולות ילובלמי" וכן נראה במדרש במ"ר שם בהוספת

הדא הוא דכתיב כי גדול ה' מכל האלהים (במות י"ח י"ח), מיד נתגיירו מאומות העולם מאה וחמשים אלף, הדא הוא דכתיב ויספר שלמה כל האנשים הגרים אשר בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דוד אביו וימצאו מאה וחמשים אלף [ושלשת אלפים ושש מאות] (מהם עשה שלמה) [ויעש מהם] שבעים אלף (נושאי) סבל ושמנים אלף חצב בהר (דה"ב ט"ז י"ז), וכל כך למה להודיע שבחו של מי שאמר והיה העולם, שהוא מקרב את הרחוקים ושמח לרחוקים כקרובים, ומקדים שלום לרחוק יותר מן הקרוב, הדא הוא דכתיב בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב וגו' (ישעי' נ"ז י"ט):

[ז] (לה) **שלח** דוד וקראון אמר להן מה לכם ולבית שאול, אמרין על שהמית מהן שבעת אנשים, שני חטבי עצים ושנים שואבי מים וחזן וסופר ושמש, יותן לנו שבעה אנשים מבניו וגו' (ב"ש כ"א ו'), אמר להון ומה הנייה אית לכון ואינון מתקטלין, סבו לכון זהב וכסף, (לו) והן אמרין אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו (שם שם ד'), (לז) פלגון ונסבון חד חד, אמר דילמא מתפיסין ולא אתפייסו, באותה שעה אמר דוד שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל רחמנין ביישנין וגומלי חסדים, ואלו אין בהם אחד מכל אלו, עמד וריחקן, והגבעונים לא מבני ישראל המה וגו' (שם שם כ'), אף עזרא ריחקן, [שנאמר] והנתינים יושבים בעפר (נחמי' י"א כ"א), אף לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מרחקם, (לח) והעובר (את) העיר יאבדוהו וגו' (יחזקאל מ"ח י"ט) (לט). (דבר אחר) כתיב ונתן לך רחמים (דברים י"ג י"ח), היינו רחמנים, ביישנין, ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (שמות כ' כ'), והסימן לביישן שאינו חוטא, וכל שאין לו בושת פנים דבר בריא שלא עמדו אבותיו על הר סיני, וגומלי חסדים מנין, ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וגו' (דברים ז' י"ב):

פרשה תשעה ועשרים.

[א] (ח) **איה** חסדיך הראשונים אדוני נשבעת לדוד באמונתיך (תהלים פ"ט נ') כתיב ואלה דברי דוד האחרונים (ש"ב כ"ג ח'), הראשונים איכן הן, תחילת

הערות ותקונים

בהוספת דברים וכ"י מן מדרש שמואל חסר כל תוכ ז: (לו) והן אמרין אין לנו כסף וזהב. בקרא כתיב אין לי והכאן אין לנו ודכתו שם בירושלמי ובמדרש במ"ר אין לי כתיב ר"ל כל אחד נפשי עמו אמר כן: (לז) פלגון ונסבון חד חד, בירושלמי קידושין שם אמר דילמא דאינון בהתין פלגון, מן פלג נסב כל חד מינהון והוה מפיים ליה קומי גרמיה, פי' שהיו מתביישים זה מזה חלק לוחם כל אחד מהם וכי' מפיים בפני עצמו, לכן יש להקן לפנינו אמר דילמא בהיתין ולא מיהפייסו, פלגון ונסבון חד חד: (לח) והעובד העיר יעבדוהו, בירושלמי שם יעבדוהו [יאבדוהו] כתיב. בקרא כתיב יעבדוהו בע"י ואמר אל תקרי יעבדוהו אלא יאבדוהו בגל"ך וכן מפורש במדרש במ"ר שם אף לע"ל הקב"ה מלחמו שנאמר והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל, יאבדוהו מכל שבטי ישראל, וכן במדרש תהלים מזמור מ' תוכ י' ועי"ש בהעלה ק"ד: (לט) ד"א כתיב וגתן לכם רחמים, מלת ד"א מחקתי והמאמר מוסב למעלה על שלש מחמות טובות שנתן הקב"ה לישראל רחמנין ביישנין וגומלי חסד, ועל זה סיים פה רחמנין דכתיב וגתן לך רחמים כו' כמו שהוא לנכון בירושלמי קידושין שם פ' ד' ס"ה ע"ג. ובירושלמי שם המאמר ואילו אין בהן אחד מכל אילו נאמר שם בסוף וכבל המאמר עירבוב דברים ים בכאן ואין סדרים להם ויעיין הקורא בירושלמי שם:

[כט] (ח) איה חסדיך הראשונים. הכתוב הזה אין לו שיכות לכאן, ופא מתחיל הפרשה מן ואלה דוד האחרונים וכל המאמר מסודם ומקודו במדרש תהלים מזמור י"ח תוכ ו' ומובא בילקוט יהושע רמז ס' שם סו"ט, וכך ל"ל מ"ש איתון לא כל מי שהוא רוצה לומר שירה אומר אלא כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוכיח לו כל עומקיו ונעשה כבריה חדשה, ישראל כשנעשה להם נס אמרו שירה, שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל, ונמצאו כל עומקיהם,

עשיה, אמר להן מחלה השירה לשעבר, רבי ברכיה ורבי אבא בר כהנא בשם רבי אליעזר פתר לה בויסע משה את ישראל מים סוף (שמות ט"ו כ"ג), כיון שעלו ישראל מים סוף אמר להם משה תחילת עשיה אמר לו מחלה השירה לשעבר, רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא (לפני) [לאחר] שירה כתיב ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' (שופטים ו' ו'), (לאחר) [לפני] שירה כתיב ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' (שם ד' א'), תחילת עשיה, אמר להן שירה מחלה לשעבר:

[ב] **נאם** דוד בן ישי (ש"ב כ"ג), (ג) אוגינוס בן אוגינוס: נאם הגבר הוקם על (שם) שקיים עולה של תורה בעולה של מלכות: ונעים זמירות ישראל (שם כ"ג), רב הונא אמר (ג) מי מנעים זמירות ישראל, דוד בן ישי, אמר אלהי ישראל [לי דבר] צור ישראל וגו', צדיק מושל (ביראת) [יראת] אלהים (שם כ"ג ג') (ד) אמר לו הקדוש ברוך הוא מכל שבראתי בעולמי מי מושל בי, צדיק מושל בי, את מוצא מה שהקדוש ברוך הוא עושה הצדיק עושה, הקדוש ברוך הוא מחיה המתים ואליהו מחיה מתים, הקדוש ברוך הוא עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים, הקדוש ברוך הוא ממתיק את המרים (ה) ומשה המתיק מרים במרים:

[ג] (ו) **וכאור** בקר יזרח שמש (שם כ"ג ד'), אין אנו יודעין מהו וכאור בקר יזרח שמש, אלא כשהאיר הקדוש ברוך הוא בוקרו של משיח הזריח שמש, דכתיב ביה וכסאו כשמש נגדי (תהלים פ"ט ל"ז): בקר לא עבות (ש"ב כ"ג) זה משיח: דבר אחר בקר לא עבות, (ז) שלא בא בזכות אבות, בזכות מי הוא בא, בזכותה, של תורה (ח) הרא הוא דכתיב כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי וגו' (שם), ערוכה בכל (שם) בבבל, ושמורה במדי, כי כל ישעי וכל חפץ ביון, כי לא יצמח באדום ואיש יגע בהם וגו', שרוף ישרפו בשבת (שם שם ז')

זו סנהדרי גדולה של לשכת הגזית:

פרשה שלשים.

[א] **הצילני** מדמים אלהים אלהי תשועתי תרנן לשוני צדקתיך (תהלים נ"א ט"ז) (ה) הצילני מדמו של אוריה וכו' הלכה, מתוך כך (ויחל) [ויסף] אף ה'

הערות ותקונים.

שלמה ויסע משם את ישראל מים סוף, מלמד שהסיע מהן מטתיהן ממטתו על ים סוף, שלמה וימרו על ים ים סוף, וכן אתם עולה כימי צרך והנורם שנעשו להם נם ומעבו שירה, שלמה ותשר דבורה וברק בן אבינועם, מניין שנתמלו להן עומותיהן דמתיך ליה אתר השירה ויעשו בני ישראל את הרע, מ"ר אלעזר בכל מקום נאמר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע ואתר שירה דבורה כתיב ויעשו בני ישראל תחילת עשייתן וכיון שם שעשו לשעבר, אלא שנתמלו להם הקב"ה בשעה שאמרו שירה, וכ"ש דוד שנעשה לו נם ואמר שירה, ומניין שנתמלו לו עומותיו, דכתיב אתר השירה ואלה דוד האחרונים ויכין הן הראשונים, אלא מלמד שנתמלו לו הקב"ה כל עומותיו לשעבר ע"כ: (ג) מוגינוס בן מוגינוס נמדרש תהלים מזמור ק' אות ו' מנגינוס בן מנגינוס והמלה יונית εὐγένης פ"י לים מיוחס: (ג) מי מנעים זמירות ישראל. עי' נמדרש תהלים שם: (ד) אמר לו הקב"ה מכל שבראתי בעולמי מי מושל בי כו', עי' דברים רבה האזינו אות י' ושם שמואל נאליהו קמן לי לכומית מרים נמדרש דב"ר שם נאמר ואליהו המתיק את המרים שכך כתיב ויאמר קחו לי לכומית חדשה וגו' וכתיב וירפא העיט והרר"ל שם העיר נמדרש שמואל נרם נזה שם: וע"ש אות: (ו) וכאור בקר. עומא ילקוט שמואל רמז קס"ה ועטעות עלין שם שוחר טוב ול"ל תרגם וכיון לשמואל שלפניהו כי אין זכר נזה נמדרש תהלים: (ז) שלא בא בזכות אבות, דורש ענות כמו אבות נתילוף ע"י ואלף: (ח) שה"ר כי ברית עולם שם לי, והתורה נקראת ברית, וכן הוא אתר"ג רבה פ"ב כי ברית עולם שם לי, אין ברית אלא תורה שנאמר ברית היתה אתו החיים והשלום:

[ל] (ה) הצילני מדמו של אוריה וכו' הלכה, נעל אות אתם מתק אלא הלכה, וכן נשמט נדפוס פרשה ומ"ש נכל הדפוסים, ואין ספק שפה הי' כתוב כל השמור הן פרשה כ"ה אות

לחרות בישראל ויסת את דוד לך מנה את ישראל (ב"ב כ"ד ח') ויאמר למלאך המשחית בעם רב וגו' (סם סם ט"ז), אמר רבי שמואל בר נחמן רמזו המלך שהמות שולט בו, (ג) כמה דאת אמר ויאמר יואב אל המלך ויוסף ה' אלהיך (על) [אל] העם כהם וכהם מאה פעמים (סם סם ג') (ג) מאה מאתים מאתים ארבע מאות, (ד) אמר רבי לוי בתוך שנים עשר [חדש] באו ברכותיו של יואב, (ה) אמר רבי אליעזר בן יעקב ברכותיו של משה אין להם קצבה, ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם (דברים א' י"א):

[ב] ויחזק דבר המלך (על) [אל] יואב ועל שרי החיל וגו' (סם סם ד'), (ו) אמר לו או אני מלך (או את) (ואת) שר הצבא או את מלך ואני שר הצבא:

(ז) ויבאו הגלעדה (סם סם ו'), גדש: ואל ארץ תחתים [חדשי] (סם), (ח) בית ירח:

(ט) ויבאו דנה (יעק) [יען], פניים, (י) אמר רבי יוחנן וכי דנה (יעק) [יען], (י"א) בנימין נכנם בעשרה (ומתקדש) [ומתברך] בשלשים אלף, ודן נכנם (י"ב) בצלמוניתו (ומתקדש) [ומתברך] בששים אלף: ויבאו מבצר צור (סם סם ז'), (י"ג) תלליה דצור:

(יד) ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך ותהי (כל) ישראל (סם סם ט'), אלא כיון שנמנו תשש כחם בנקבה, הכא את אמר ותהי (כל) ישראל שמנה

הערות ותקונים.

ג' הלילי מדעים חלמים וסם סיים מדמו סל מוריים מליע"ל מוריים המתי כל סלמים ומנעם כו' ומוח נמ"ב כ"ג ל"ש והמעתיק קלר פם וסיים וכולם כ"ם ומח"כ נעשית בטעות וכו' סלכם, ודרך המקדר לקלר מו דרך הסיפר לקלר כמו פ"ח מות ז', פ"ם מות ט"ו: (ג) כמה דתת אמר, הח"ח הוסיף ותיקן סל"ל כמד"ח רג לך (דברים ג' כ"ו) (ג) מאה מאתים מאתים מרבע מאות. עי' רם"י ס"ב כ"ד ג' כסם וכסם כהם וכהם כהם כפ"ים כו': (ד) מ"ר לוי בתוך י"ב נמו ברכותיו סל יואב, עי' פסיקתא רבתי פ"ח פסקא יהודה וישראל יואב אמר יוסף ה' מאה פעמים ומסם אמר מלף פעמים ברכתו סל יואב ויאמר טובה מסל מסם אמר ועיני תדוכי רוחות אמר לו ביעיך יהא כן ע"ם, ועי' רם"י ס"ב כ"ד ג' ברכתו סל מסם לזמן מרובה וסל יואב מיד סלחמר ועיני תדכי המלך רוחות, והילקוט קוף סמואל רמז קם"ה אמר סהניח מאמר מן לחדת סמואל פל"ב מות ג' סיים מ"ר לוי סניס עסר חוסם נמו ברכותיו סל יואב עסרה פעמים, הוא המחמר סלפניו ומסמע ממקומו וחסיום עסרה פעמים הוא המחלם מחמר אמר עסרה פעמים נמחו, ורסם נלדו כתיב כרמז ק"כ כ"ל ברמז קכ"ה: (ה) מ"ר אליעזר בן יעקב ברכותיו סל מסם אין לכן קלבה, בתדכם דנ"ר פ"ח מות י"ג ס' חלמי חבותיכם יוסף עליכם ככם חלף פעמים אמר ר' אליעזר בן יעקב להניח ברכותיו סל מסם ים כה מקוף סעולם עד סוסו, מה כתיב חלף פעמים, חלף פעם אין כתיב כאן חלף פעמים, ולדעתי נכון לתקן מחה פעמים אין כתיב כאן חלף חלף פעמים: (ו) אמר לו או אני מלך או את שר הלבא, בפסיקתא רבתי שם אמר לו דוד או אתם מלך ואני שר לבא או אתם שר הלבא ואני מלך כיון שראתה כן ילא שלח בטובתו ועי' עו"ם: (ז) וינוחו הגלעדה גדש ואל ארץ תחתים חדשי, בית ירח, וינח דנה יען פניים. המאמר נסנם גם להלן פל"ג ונם הגי' הגלעדה גדש, ואין להמלה הזאת מובן כלל ולא נמלא עיר בשמה גדש או גדם, והמאמר טובע מן תדכם ג"ר פל"ר חות ט' ושם ליתא למלת גדש: (ח) בית ירח. ולהלן פל"ג בית ירח בעטות, וכ"ה לבטון בג"ר שם בית ירח ואולי דכם חדשי כמו ירח: (ט) וינחו דנה פניים, ומובא בפדר"א פכ"ז וירדוף עד דן זו פניים, ומובא בערוך ערך פניים וכן בגמרא מגילה דף ו' ע"ח ויקרא לבשם דן נשם דן מניהם ח"ר בלשם דן דמתקריא פמיים, וכן בגמרא מגילה דף ו' ע"ח ויקרא לבשם דן נשם דן מניהם ח"ר ילמק זו פמייהם והערוך גורס פניים וכן עיקר הגי' בבוץ' ע' ערוך הסלם ערך פניים: (י) ח"ר יוחנן וכי דכה ישן, זה עיוסר וליתא בג"ר ולהלן פל"ג: (יא) בנימין נכנם בעשרה ומתקדם בשלשים חלף ודן מתקדם בששים חלף. להלן בפל"ג הוסח חלל בנימין מרבעים חלף ודלל דן שבעים חלף כמו שסוא בג"ר שם, ועי' בח"כ מה שהעיר על המספרים והניח שם גם המדרש שמואל, ועל ח"ח הגיס חלל בנימין כ"ג חלף ודלל דן ס"ב חלף וכן הגיג המפרש מהר"י כ"ץ בגוף המדרש בדפוס פרחג, ודח"כ נדפס כן בכל הדפוסים, וסוח כמו שכתוב בפי במדבר ח' ל"ז ול"ש: (יב) בצלמוניתו. המוספי הניח המאמר מג"ר ופי' בחדותו ע"ש: (יג) תלליה דצור. בעבי המנלר (במדבר ל"ח) ת"י בקילון תלולין, וכן שמות ח' י"ח בי"ש קיריין תלילין: (יד) ויתן

מאות אלף איש (סמ), ולהלן את אמר (ויהיו) [ויהי] כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש (דה"א כ"ח ה'), (מו) אמור מעתה שני פתקין עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט, (מז) אמר אם מקבל את (הממועט) [המועט] אם אני נותן לו את המרובה:

פרשה שלשים ואחד.

[א] **ויבא** גד אל דוד [ויגד לו] ויאמר לו התבא לך שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נָסְךָ לפני צריך והוא רודפיך ואם היות שלשת ימים דבר בארצך עתה דע וראה מה אשיב שולחי דבר (ש"ב כ"ד י"ג), נתחשב דוד בפני עצמו ואמר אם בורר אני חרב, עכשיו יהיו כל ישראל אומרים מה איכפת לו לבן ישי, הוא בטוח על גבוריו, אם בורר אני רעב, עכשיו יהיו כל ישראל אומרים מה איכפת לו לבן ישי, הוא בטוח על אוצרותיו, נבור דבר שהכל שוין בו: דבר אחר אם בורר אני חרב, אין חרב בלא רעב, אם אני בורר רעב, אין רעב בלא חרב, דבר אחר אם בורר אני חרב, עכשיו יהיו כל ישראל תפושי חרב בדרכים, אם בורר אני רעב, עכשיו יהיו כל ישראל (תפושי) [תפוחי] רעב בדרכים, נבור דבר שהכל שוין בו: (ס) ויש אומרים גד רמזו, ועתה דע וראה מה אשיב שולחי דָּבָר, דָּבָר:

[ב] **ויאמר** דוד אל גד צר לי מאוד וגו' (ש"ב כ"ד י"ד), (ג) תני ר' שמעון בן יוחי למה היה דוד דומה באותה שעה, לחולה שנטה למיתה, אמר ליה אין את בעי ניתנינך גבי אביך או גבי אמך, [אומר להן], ווי להון לאודניה דהכדין שמעין, כך ויאמר דוד אל גד צר לי מאד:

[ג] **ויתן** ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד, (נ) תאני ר' שמעון בן יוחי

הערות ותקונים

יומ ותהי ישראל אלף כיון שנמנו תמם כמס כנקנם, וכן רש"י (ש"ב כ"ד ט') הניח ותהי ישראל תמם כתן כנקנם, ונפסיקתא רבתי פי"ח ותהי ישראל למס אמרו לשון נקבה אמר הקב"ה כו' עמיהם עלמיכם כנביאים: (טו) לשון מעתה שני פתקין זה יואב. פי' כתב קטן Pittacium ועי' נפסיקתא פקקא פקקים עשה שני לפפורלות וע"ש בהערה קל"ו והנחתי שם גם דברי המדרש שלפנינו, ושם דורש על עשיר מפקד העם (ש"ב כ"ד ט'): (טז) אמר לו מקבל את המועט שני לתי נותן לו את המרובה. נעל לות אמת הגיש לין לתי נותן לו, והרד"ק שם (ש"ב כ"ד ט') הניח וז"ל ונדרש שני פתקים עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר לו מקבל הוא את המועט טוב, ואם לאו לתי נותן לו את המרובה וכו' עד המדרש שמואל הגיו ואם לאו לתי נותן לת המרובה: (יז) נתחסב דוד, מונח בדר"ק שם, ועי' במדרש תהלים מזמור י"ז לות ד' כיון שאמר לו עם שומעי דבר לי' דוד עומד ומועד ע"ש, ועי' נפסיקתא רבתי שם, ועי' גם נתדב"א ריש פ"ז, ורש"י שמואל שם הניח קלת נפנון אחר נשם כי שמואל תלכסנדרי ולא נודע לי המקור:

[לא] (ס) ויש אומרים גד רמזו. במדרש תהלים שם מריבי נוכח את הדבר שהוא שוא לעניים ולעשירים לקטנים ולגדולים ולפ גד המוזס רמז לו שיבחור את הדבר, שנאמר מה אשיב שולחי דבר אמר לו אמור דבר: (ג) תני רשב"י לחולה כו', נפסיקתא רבתי שם לתי שאמרו לו ייכן אתם מנקם ליתכך אלל אביך או אלל אמך לוי לכם לאחזים שכך שומעים. ובמדרש תהלים שם עשל למה"ד לאדם אחד שנשל למעט אמרו לו להייכן את מנקם שנקבור אוכך אלל אביך או אלל אמך, אינר להם לוי לאחזים שכך שומעות מעש"כ אומר אלל אבי טוב לי, כך אמר דוד לוי לאחזים שכך שומעות, אלא נפלם כח ניד ה', ורלתי בלות אמת שהוסיף במדרש שלפנינו "מעש"כ אומר אלל אבי טוב לי" ולא נלא לנו מאיזה טעם הוסיף זה ומאשר הנחתי תרתם כי לקח זה מן מדרש תהלים, וכן הוסיף כן עפ"י ח"ת המפלם מהר"י כ"ץ נגוף המדרש דפוס פרלג ואחר"כ נדפס כן נכל הדפוסים: (ג) תאני רשב"י לי' סטות סל פוטניות נגזר עליהם. נפסיקתא רבתי שם שלשה ימים עושים שלשים ושם שעות (שיעור בלא לילות) נאו שניגולים טונים ליסראל, נאו שנעת ימי השנת, ושמונה ימי המילה, הרי ממשם עשר, ממשם שפרי תורה. ושלשה תכות, הרי עשרים ושלשם, תיר תנמוטת בי רבי חנא עוד עשרת הדנרות ושני לוחות שכרית

שלשים ושש שעות של פורעניות נגזר עליהם באותה שעה, ועמדו (ד) פרקליטין גדולים ובטלו אותן, אלו שבעת ימי השבת, ושמנה ימי מילה, וחמשה ספרי תורה וזכות אבות שלשה ונשתיירו שם שלש עשרה שעות, מי בטלן, תרי אמוראין, חד אמר זכות שנים עשר שבטים, וחרנה אמר זכות עשרת הדברות ושני הלוחות, נשתיירה שם שעה אחת, ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד (שם שם פ"ו), (ה) רבי חייא [רבא] [רבה] אמר (ו) משחיטת תמיד ועד זריקת דמו, (ז) רבי שמואל בר נחמן אמר משתזרק דמו ועד שתנץ החמה, ורבנין אמרי משתנץ החמה עד שיתמלא כל הגלגל, (ח) בוא וראה כמה אוכלוסין נפלו מהם, אלו היתה שעה שלימה על אחת כמה וכמה:

[ד] **וישלח** ידו המלאך (אל) ירושלם לשחתה, ויאמר למלאך המשחית בעם רב (ש"ב כ"ד ט"ז), (ט) אמרו אותו היום מת אבישי בן צרויה, ויאמר למלאך המשחית בעם רב, (י) רב הוא משכונא דגברך: ויבא גד אל דוד [ביום ההוא] ויאמר לו עלה הקם [להי'] מזבח וגו', (יא) למה דוד דומה באותה שעה, לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע בשל מה הוא מכהו, באחרונה (יב) אמר לו דע על נקמת פלוני הכיתך, כך כל אותן האוכלוסין שנפלו לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בבנין בית המקדש, (יג) והרי דברים קל וחומר, ומה אלו [שלא] ראו בבנין בית המקדש כך, אנו על אחת כמה וכמה, לפיכך התקינו הנביאים

הערות ותקונים.

סדר כ"ה, כנגד ל"ה שעות, וכי מנין הלוי בי רבי אמר י"ב שנטיס נסתייר שם שעה אחת ע"כ, המעתיק הניח פה במדרש שמואל בשם רשב"י ולפי מנהג כן נרשמתי ואסר הניח לפניהו סדי אמוראין, מפורש נרשמו שמותם. ומנהג ג"כ המאמר במדרש תהלים שם מזמור י"ז נשנטון אחר ע"ם, והרד"ק בפי' לשמואל שם (ש"ב כ"ד ט"ו) הניח סדלם כמו שהוא לפניהו במדרש שמואל: (ד) פרקליטין, פי' מליצי יושר מלמדי זכות: (ה) ר' חייא רבה. בפסיקתא רבתי ר' חייא הגדול, ובמדרש תהלים שם תני ר' חייא רבה. ובמדרש תהלים הנדפס מכבר נאמר אלא "לבקר". ובכ"י מן המדרש שמואל נגיי ר' חייא בר אבא: (ו) משחיטת תמיד ועד זריקת דמו, בפסיקתא ומדרש תהלים שם, ועי' נרכות ס"ג ע"ב ויתן ה' דבר בישראל מהנוקר עד עת מועד, והו עת מועד ל"ר שמואל שנת מתנים דר' תניחא מתניתי דר' תניחא מאחת התמיד עד אחת זריקתו, ר' יוחנן אמר עד תנות ממש: (ז) ר' שמואל בר נחמן משתזרק דמו, ורבנן אמרין משתנץ החמה. ובפסיקתא רבתי מסופך הסדר וכוותיהו אמרו מאחתיר המזרח ועד הנץ החמה ורשב"ג אומר משתחיל נגלגל החמה לעלות עד סיגמור, ובמדרש תהלים שם נאמר רק ורבנן אמרו משחתיר המזרח עד הנץ החמה: (ח) בוא וראה כמה אוכלוסין נפלו מהן, פי' המאמר מסופם ומנהג לנכון נרכתי שם בח וראה כמה אוכלוסים מתו בחותה שעה, והניח לת"כ הדפסה על ויתן ה' דבר בישראל מהבוקר ועד העת וסיים כולם מתו בחותה שעה הקטנה שנעשים אלף אים, ובמדרש תהלים סיים רק בחותה שעה שנשתיירה מתו בה מהן שנעשים אלף: (ט) אמרו לותו היום. מנהג נדד"ק, ובמדרש תהלים שם ורבנן אמרי מנשי בן לרוייה נפל שהי' שקול כנגד שנעשים אלף מישראל. (י) רב הוו משכונא דנגך, במדרש תהלים שם ועיין בגמרא נרכות ס"ג ע"ב ויאמר למלאך המשחית בעם רב ל"ר למלאך ח"ל הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם שים בו ליפרע מהם כמה מזונות, בחותה שעה את מנשי בן לרוייה שהשקול כרוחה של כל שבהדין: (יא) למה דוד דומה בחותה שעה. מנהג ניילקוט שמואל רמז קמ"ה בשם המדרש שמואל, ובמדרש תהלים שם תני רשב"י משל לאחד שהיה מכה את בנו ולא היה יודע הבן על מה הוא מוכה לאחר שהכהו אמר לו לך ועשה דבר פלוני שלוויתך היום כמה ימים ולא הגמתו בי, כך כל אותו אלפים שנפלו בחלחתה בימי דוד לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש כו'. ובמדרש תהלים הנדפס מכבר חסר שם האומר: (יב) ל"ל דע על נקמת פלוני הכיתך. ניילקוט הניח על מקחתת פלוני מחיתך. (יג) והרי דברים ק"ו, במדרש תהלים שם והלא דברים קל וחומר ומה שם אלו שלא היה בית המקדש בניהם ולא נחרב בימיהם נעשה להם כך ונעשה על שלא תבעו אותו, אנו שחרב בימינו ואין אנו מתחבלים עליו ולא נבקש רחמים על אחת כמה וכמה. (יד) לפיכך התקינו הנביאים הרחמנים. במדרש תהלים לפיכך התקינו חסידים

הראשונים שיה׳ ישראל מתפללין שלשה פעמים בכל יום, ואומרים השב שבינתך לציון וסדר עבודתך לירושלם עירך:

פרשה שנים ושלשים.

[א] **ויקן** דוד את הגורן ואת הבקר בכסף חמשים (ב״ב כ״ד כ״ד), תני רבי שמעון בן יוחי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים, וכתוב אחד אומר ויתן דוד (לארון במקום בשש מאות שקלים) [לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות] (דה״א כ״א כ״ה), (ב) אלא אמור מעתה חמשים שקלים מכל שבט ושבט, הרי שש מאות שקלים (ג) רבי אומר בשם אבא יוסי בן דרוסאי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן וגו׳, וכתוב אחד אומר ויתן דוד (לארן) [לארנן] במקום וגו׳, (ד) אלא מקום המזבח בחמשים, ומקום הגורן בשש מאות שקל, (ה) אמר רבי אלעזר בן שמוע אנא לא שמעתה מפומיה דאבא, חברא שמעונה מפומיה דאבא, ויתן דוד לארנן וגו׳, אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים, בכסף שקלים חמשים:

[ב] **ויבן** דוד שם מזבח לה׳ וגו׳ (ב״ב כ״ד כ״ה), רבי תנחומא ורב ביבי בשם רבי אליעזר בן יעקב נמשלו ישראל כחול, מה החול הזה את חופר בו גומא מבערב, בשחרית את מוצא אותה שנתמלאה מאיליה, כך כל אותן (ז) האוכלוסין שנפלו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה, הדא הוא דכתיב יהודה וישראל רבים כחול אשר על (שפת) הים לרב (מ״מ ד׳ כ׳), (ח) אמר רבי יהודה ברבי סימון אנא לא

הערות ותקונים.

הרחמנים. (לג) ואומרין אנא השב שבינתך לציון וסדר עבודתך לירושלים עירך. במדרש תהלים שם ותקיפו בו אנא רחם ברחמיך הרבים השב שבינתך לציון וסדר העבודה לירושלים ותקנו בונה ירושלים בגלות בפני עלמו בתפלה, ובנגלה המזון, כיון שראה דוד כך אמר אם בפלטי ביד שוגגי היו מפילים לחומי בחרב אנא הקב״ה רחמיו רבים, ותפלה אנא השב שבינתך הוא גם בנוסח ותערב קודם נרצת בהמים וכוודאי היו נוסח זה בנגלה עבודה שבתפלה:

[לב] (ו) תני דבי״ש כתוב אחד אומר. שבו בגי פסקא מ״ב, ומסדר הבית בשם דבי״ש יען כי שהוא בספרי, ועיין גמרא זבחים קי״ו ע״ב: (ז) אנא אמור מעתה חמשים שקלים מכל שבט ושבט הרי שם מאות שקלים. מובא בילד״ק (שם כ״ד כ״ד) וז״ל: בכסף שקלים חמשים ובד״ה שקלי זהב תשקל שם מאות אמרו רז״ל גבי מכל שבט ושבט י שקלים שהן שם מאות כסף ומשקלם כמשקל של זהב וז״ש שקלי זהב עכ״ל, ועיין בהוס׳ זבחים שם מה שהביאו ר״ת בשם המדרש, ובספרי הגי׳ שם מקום הגורן בשם מאות ומקום המזבח בחמשים והוא תאב מובא לפנינו בשם רבי ומה במובא שם מקום שקלים מכל שבט הוא שם בשם רבי, ועיין בספרי דבריס פיסקא ס״ב ובגמרא זבחים שם: (ג) רבי אומר בשם אבא יוסי בן דרוסאי. בספרי רבי אומר משום אבא יוסף בן דוסתאי ובבבלי זבחים שם רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי וכ״ה מן המדרש שמואל ורבנו אמרין בשם אבא יוסף בן דוסתאי: (ד) אלא מקום המזבח בחמשים ומקום הגורן בשם מאות, ועיין ברש״י שם ומה שהביא ושטוי היא בהוכת הגיס המזבח בחמשים וכל הביא כלו בשם מאות, ועיין ברש״י שם ומה שהביא ושטוי היא בהוכת הגיס ליון שפך אהי כהוב ברש״י ושטוי היא בספרי והמעתיק חשב שכוונתו לספרא והלוא בהוכת הגיס, ובאמת רש״י כיון להספרי שבראשית: (ה) אמר ר׳ אלעזר בן שמוע. בספרי מובא בשם ר׳ אלעזר שהם עי״ם ועיין ברש״י זבחים שם בשי׳ אם דבריו: (ו) ר׳ הנחומא ור׳ ביבי בשם ר׳ אלעזר בן יעקב. מובא בילקוט שמואל קוף רמז קס״ה בשם מדרש שמואל וגורס ר׳ מנחמיא ור׳ ביבי בשם רבי ים להקן כמו לפנינו, ובפסיקתא רבתי פי״ח ח״ר מנחמא בי רבי חייא הגדול בשם ר׳ אלעזר בן יעקב והילקוט מלכים רמז קע״ה הביא בלשון הפסיקתא רבתי ומצון שם מדרש בטעות ונ״ל פסיקתא רבתי. ובבי׳ מן המדרש שמואל הגי׳ ר׳ יהמי׳ ור׳ ביבי בשם ר׳ אלעזר בן יעקב: (ז) האוכלוסין שנפלו בימי דוד. אוכלוסין פי׳ בל״ש המון עם: (ח) ח״ר יהודה בר סימון אנא לא שמעתה מפומיה דאבא בו׳ ויעתר ה׳ לתפן והעתר המנפה. שם המחבר קטוע ומפתח לנכון בפסיקתא רבתי שם בתחבר שלפנינו

ויעתר

שמעתה מפומיה דאבא, חבריה אינון שמענוה מפומיה דאבא, ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל (ס"ב שם סם):

[ג] (ט) **כל** הנפש הבאה ליעקב מצרימה וגו' כל נפש ששים ושש (בראשית מ"ו כ"ו כ"ז), ובני יוסף אשר יולד לו במצרים (שם), רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן ראית מימיך (י) אדם נותן לחבירו ששים וששה, וחוזר ונותן לו אף שלשה, והוא מונה אותן שבעים, אלא זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות, והוא מונה אותה שנאמר ושם אשת עמרם יוכבד וגו' (במדבר כ"ו נ"ט), (יא) רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן למוד חוא הקב"ה שהוא מונה את השבט הזה עד שהוא במעי אמו, הדא הוא דכתיב לידותן בני ידותון גדליהו צרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ששה (דה"א כ"ה ג'), בפרט חמשה ובכלל ששה, אלא זה שמעי שמנאו הקדוש ברוך הוא עד שהוא במעי אמו, ואם יאמר לך אדם עשירי שמעי, אמור לו עשירי לדוכן, (יב) ויש אומרים [חושים] בן דן השלים עמהם, (יג) בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב ובני דן חושים (בראשית מ"ו כ"ג) (ובני) [ובן] דן חשים, הדא הוא דכתיב ויבאו הגלעדה ואל ארץ תחתים (חדשו) [חדשי] ויבאו דנה [יעק] [יען] וסביב אל צידון (ב"ש כ"ד ו'), (י"ד) ויבאו הגלעדה גרש, ארץ תחתים חדשי, בית (ירם) [ירח] דנה פניים דנה [יעק] [יען] מדה כנגד מדה, דן נכנס בצלמוניתו אצל אביו ומתברך בשבעים אלף, ובנימין נכנס בעשרה, ומתברך באורבעים אלף, ויש אומרים סרח בת אשר השלימה עמהן, שנאמר ותקרא אשה חכמה וגו' ויקרב אליה וגו' (ב"ש כ' מ"ז י"ז), אמרה ליה קצור את ולית את לפום שמך. ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה (שם שם י"ח), אין את בן תורה ואין דוד בן תורה, וכן התמו (שם), (טו) על כן תמו דברי תורה, לא כן כתיב כי תקרב אל עיר וגו' (דברים כ' י'), שמא למלחמה כתב אמר לה ואת מאן את, אמרה ליה אנכי שלומי אמוני ישראל (ב"ש שם י"ב), אני שהשלמתי מניינם של ישראל במצרים, אני הוא שהשלמתי נאמן לנאמן, יוסף למשה, מה (את) [אתה מבקש] להמית עיר, ולא [עוד] שאני אם בישראל, למה תבלע נחלת ה' (שם שם), מיד ויען יואב ויאמר חלילה חלילה (שם שם כ'), שני פעמים, אלא חלילה ליואב וחלילה לדוד חלילה לדוד וחלילה למלכותו, אלא לא כן הדבר, כי איש מהר אפרים שבע בן

הערות ותקונים

ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל מסו ויעתר למר רבי בי רבי סימון בשם רים לקים כחיב ביעקב ויעתר לו ה' והכי לכקה לשבתו (בראשית כ"ה כ"א), וכתיב כאן ויעתר ה', מה עתילה שנאמל להלן התומים לף עתילה התמוך כאן התומים מה בחסרו בימי דוד נחמלת בימי שלמה, הסיד יהודה וישראל ורבים כחול וגו': (ט) כל הנפש. כל המאתר עד סוף חות ג' לקוח מן מדרש ב"ר פרשה חות ט', וה בא כאן על שם ההמשך שם שהוסם על ויבא הגלעדה (ב"ש כ"ד ו'), וזה נוסף לכאן מלאה מעתיק לשר מלא כל זה בכ"ל והכיולו לכאן, וכדאום רלשון סיים בחמשה העמוד ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל (סוף חות ב') ולח"ש בעמוד הבא מתחיל כל הנפש וזה לעד כי הוספה היא, ולא נמלא גם ב"כי מן מדרש שמואל. וכל המאתרים מן חות ג' עד סוף הספר ליתא: (י) אדם נותן לחבירו. בכ"ל נוסף המלה "בוסוף" והכוונה כי חביב כל נפש ס"ו והדל חביב יוסף וכניו דהוו לה שלשה וחביב כלם כיחד בבניו: (יא) רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן. עי' כ"ל שם ותלמלה שחסר שם מאתר שלם, וגשמע מן רבי לוי ח' עד רבי לוי כ' וע"ש בחדושי הרב"ש: (יב) ויש אומרים חושים בן דן השלים עמהם, עי' כ"ל ותלמה שחסר כאן: (יג) בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב ובני דן חושים כני דן חשים, בכ"ל הני' כתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב וכן דן חושים, וכעל חות שתח הניח במדרש שמואל וכני דן חושים וכן דן חשים והוא כמו שהוא בכ"ל וכן לאיתי שגם בעל מנחת שי בראשית מ"ו היקון כן במדרש מגדת שמואל, וכן הקנחי בפניהם: (יד) ויבאו הגלעדי נרם. עי' לעיל פ"ל חות כ' ובהערות שלו: (טו) על כן תמו דברי תורה, בכ"ל עד כאן תמו דברי תורה וע"ש במ"ב:

בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד (שם שם כ"ח), אם במלך למה בדוד, ואם בדוד למה במלך, (יז) רבי עזריה בשם רבי יהודה ברבי סימון ללמדך שכל מי שמעמיד פניו במלך כאלו מעמיד [פניו] בתלמידי חכמים, על אחת כמה וכמה שהיה דוד מלך ישראל ותלמיד חכם, אמר רבי יודן כל המעיז פניו במלך כאלו מעיז פניו בשכינה, שנאמר נשא ידו במלך בדוד, במלך זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ואחר כך בדוד זה דוד מלך ישראל, ותאמר האשה אל יואב הנה ראשו משלך אליך (שם), ומנין הות ידעה, אלא אמרה כל מאן דמחצף אפיה במלכות בית דוד מרים הוא רישיה מן לעיל, מיד ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה (שם שם כ"ב), ומה היתה חכמתה, דאמרת להון לית אתון שמיעין ביואב, לית אתון שמיעין בדוד, הידא אומה קמה בהון או האי מלכות קמת קדמיהון, אמרין לה ומהו בעי, אמרה להון אלף גברין הוא בעי, לא טב לכון למיתן אלף גברין ולא למיחרב מדינתכון, אמרין לה כל בר נש ובר נש יהיב לפום מה דאית ליה, אמרה להון אנא אזלה ומפייס ליה, דילמא דהוא שביק ציבחר, עבדת גרמה אזלה ואתיא אמרה להון חמש מאוון גברי הוא בעי, לא טב למיתן ליה חמש מאוון גברין ולא למיחרב מדינתכון, עתדון ליה (וחמש) [חמש] מאוון גברין, אמרה אנא אזלה ומפייסה ליה דילמא דהוא שביק ציבחר, עבדת גרמא אזלה ואתיא, אמרה להון חד גבר הוא בעי מנכון, אמרין לה אי טב קרתא הוא אנן יהבין יתיה ליה, אמרה להון אכסנאי הוא ושבע בן בכרי שמו, מיד עמדו כל העם ויכרתו את ראש שבע בן בכרי וישליכו אל יואב וגו' (שם שם):

[ד] (יז) **אמר** רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן מפני מה זכו מרדכי ואסתר (לעשות) [להעשות] נס זה על ידם, מפני אשתו של שמעי אם אביהם שהצילה שני צדיקים מן ההריגה, ואלו הן אחימעץ ויונתן, בשעה שרדפו עבדי אבשלום אחריהם, רצו והכניסו לביתו של שמעי, מה עשתה אותה הצדקת הכניסה אותם בתוך הבאר, (יח) ופירעה את עצמה וישבה על פי הבאר, כדי שתציל את שני הצדיקים מן המיתה, כיון שנכנסו עבדי אבשלום וראו אותה שהוא מפורעת, חזרו לאחוריהם, אמרו איפשר שני צדיקים חבויין בתוך הבאר ואשה חשובה כזו מפורעת עליהם, מנא לך דהכי כתיב, ותקח האשה ותפרוש את המסך על (פי) [פני] הבאר ותשטח עליו הריפות (ש"ב י"ז י"ט), מהו ותשטח עליו הריפות, שהירפה וניוולה את עצמה כדי שתציל את שני הצדיקים מן המיתה, אמר לה הקדוש ברוך הוא הואיל וביזיתה את עצמך על שני הצדיקים הללו אני אוציא ממך שני צדיקים שיעמדו בפרצותיהן של ישראל, ובשבילן אני מציל את ישראל מן ההריגה:

[ה] (יט) **ערב** תשעה באב כל אותם השנים שהיו ישראל במדבר היה כרוז יוצא

הערות ותקונים

(יז) ר' עזרי' בשם ר' יהודה, הוא ג"כ בב"ר שם וע"ש במיכ: (יז) ל"ר במועל בר נחמן ל"ר יונתן מפני מה זכו מרדכי ואסתר, לין שום שייכות למאמר הזה בכאן וזה הוסיף ג"כ המעתיק ולא נודע לי המקור, רק בילקוט מסתר רמז תתר"ג ד"ה ד"ה לפי שנאמר דוד בעתיד להוליד מרדכי כו'. במאמר שלאחריו אמר הקב"ה לדוד הוא כעין מאמר זה והנה בילקוט שם בהחלת המאמר הראשון לפי שנאמר כו' הוא מן מדרש פנים אחרים שהוזכרתי לאור ע"ם בהערה ס"ט, ומן אמר הקב"ה להה הגנה לשמעי ליתא במדרש פנים אחרים. ועעלם ממני מקור המאמר, ואולי ה"ו ג"כ במדרש פנים אחרים ובשמע ב"י לבל המאמר מצוה מאבר הוא לפנינו ובילקוט שמואל רמז קנ"ח ד"ה היום יומם הים הביא קצת בשנוי אחר מהמאמר הראשון שבביא בילקוט מסתר ומצין בשמואל שם "מדרש" אבל במדרש שמואל לין זכר מזה: (יח) ופירעה את עצמה. בילקוט ופרעה לחסה ויבאה על המסך כחסה שנאמר לעלה: (יט) ערב ט"ב כל חומן השנים שהיו ישראל במדבר. יומלמי התענית פ"ד ה"ח (דף ס"ט ע"ג) ופתיחתא

מלפני משה ומכריז הכל לחפור, והלך כל אחד ואחד וחפר קבר לעצמו והיה יליז בו, למחר היה הכרוז יוצא ומכריז (כ) יבדלו החיים מן המתים, (כא) ועמדו כולם, כיון שראו שעמדו כולם נתייראו ואמרו שמא תעינו בחשבון החדש [חזרו] בלילי עשירי ולנו כל אחד ואחד בקברו, למחר עמדו כולם, עוד חזרו בלילי אחד עשר, וכן בשנים עשר, וכן בשלשה עשר, וכן בארבעה עשר, וכן בחמשה עשר באב, וכיון שראו שאין אחד מהם מת, ידעו שבטלה הגזירה ועשאוהו יום טוב: (כב) וכך שנו חכמים לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים וכו':

הערות ותקונים

ופתיחתא דמיכה כתבי סי' ל"ג ומובא בכתב"ש ב"ב קכ"ח ע"ג בשם המדרש מיכה וע"ש בהוס' ד"ה יום, ועי' תענית ל' ע"ב בכת"י והוס' ולהמתמר הזה אין לו חיבור עם מדרש שמואל כלל וזה נוסף מחיזה מעתיק מאבר העתיק למעט, והובא אל המדרש: (כ) יבדלו החיים מן המתים במדרש מיכה שם הפריבו המתים מן החיים: (כא) ועמדו כולם, במדרש שם והיו עומדים ומונחין עצמן חמשה עבר אלף בפרוטרוט חסרו שם מאות אלף ובשנת התרבעים התחרון עשו כן ומילאו עצמן בלמים תמרו דומה שמעינו בחשבון וע"ש בפי' המ"כ: (כב) וכך שנו חכמים. מסנה תענית כ"ו ע"ב:

ס ל י ק

Б 441-2

B
441–
442.

מדרש
שמואל
אגדת
אסתר

ed.
S. BUBER.